

Masarykova univerzita v Brně

Filozofická fakulta

Historický ústav

Radek Slabotínský

**AMNESTIE PREZIDENTA REPUBLIKY
V LETECH 1960 A 1962 A REHABILITACE
POLITICKÝCH VĚZŇŮ V 60. LETECH**

Disertační práce

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jiří Hanuš, PhD.

Brno 2010

Prohlašuji, že jsem disertační práci vypracoval samostatně za použití uvedených pramenů a literatury.

V Brně 20. června 2010

.....

OBSAH

1. ÚVOD.....	5
2. POHLEDEM PO LITERATUŘE A PRAMENECH.....	10
3. DEFINICE A VYMEZENÍ POJMŮ.....	19
3. AMNESTIE PREZIDENTA REPUBLIKY.....	39
3.1 Amnestie prezidenta republiky v letech 1918–1938.....	39
3.2 Prezidentské amnestie v letech 1941–1946.....	43
3.3 Amnestie Klementa Gottwalda v letech 1948–1949.....	46
3.4 Amnestie prezidenta republiky v letech 1953–1957.....	58
3.5 Rozhodnutí o amnestii z 9. května 1960.....	95
3.6 Rozhodnutí prezidenta republiky o amnestii z 9. května 1962.....	119
3.7 Amnestie prezidenta republiky v letech 1965–1969.....	126
4. REHABILITACE POLITICKÝCH VĚZŇŮ.....	145
4.1 Revize politických procesů v 50. letech.....	145
4.2 Rehabilitační řízení v 60. letech.....	156
4.3 Tzv. Kolderova a barnabitská komise.....	162
4.4 Přijetí zákona č. 82/1968 Sb. o soudní rehabilitaci.....	171
4.5 Aplikace rehabilitačního zákona v praxi.....	200
4.6 Poslední dvě rehabilitační komise ÚV KSČ.....	230
5. ZÁVĚR.....	241
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY.....	248

1. ÚVOD

Politické procesy tvořily jednu z forem hrubého porušování tzv. socialistické zákonnosti a jako takové patřily neoddělitelně k základním metodám vládnutí komunistického režimu. Jejich největší vlna, která se přehnala nad Československem v letech 1948–1954 jako hrůzné divadlo režírované stranickými špičkami a státními orgány, si vybrala za oběť nejen tisíce bezprostředně postižených, ale další tisíce, kteří byli postiženi nepřímo. Procesy z hlediska své existence představovaly přirozený důsledek tzv. zakladatelského období komunistického režimu, který již při svém zrodu přistoupil k likvidaci všech dosud přítomných demokratických institutů vládnutí, politických a občanských práv, svobody myšlení a samostatné tvůrčí práce a naopak nastolil vládu systém totální nadvlády jedné strany nad celou společností spojenou s přechodem od demokratických principů k takovým hlubokým změnám celého dosavadního společenského systému, které svou podstatou odporovaly historickým zkušenostem a zvyklostem československé společnosti v jejím dosavadním vývoji. Je samozřejmé, že tento hluboký přerod musel nutně narazit na odpor části společnosti, která se s tak drastickými a dosud nepoznanými změnami nechtěla smířit. Nesouhlas, který se projevoval různými formami, však již od počátku nově nastolený režim potlačoval nejrůznějšími formami, z nichž politické procesy patřily k těm nejvíce viditelným. Procesy ve své podstatě tvořily vhodný prostředek, jímž se státní moc snažila řešit nejen rozpory uvnitř společnosti, ale i ve vlastních řadách, jako nástroj k bezohlednému uskutečňování vlastní politiky, zájmů a cílů.

Neblahé dědictví politických procesů po ukončení velké vlny dosud přetrvává uvnitř české a slovenské společnosti. Vyrovnávání se s ním bylo stejně složité ve své době, stejně jako je i v současnosti. Snaha po vyrovnání je především spojena s revizí politických procesů, která, podle Karla Kaplana, byla *„obrazně řečeno dítětem, produktem masové nezákonnosti, politické represe a perzekuce minulých let. Nejen jejich produktem, ale i pokračováním. Tyto jevy provázely komunistický režim po celý jeho život.... Nezákonné a zločinné činy moci a jejich důsledky bylo možno odstranit rychle a celkem snadno za předpokladu správného fungování právního systému. To se však nestalo, protože režim nemohl splnit rozhodující podmínku, která odporovala základnímu principu komunistické monopolní moci. Nápravu zločinů, represe a nezákonnosti z let 1948–1954 režim v sobě nesl jako trvalé dědictví, s nímž se nikdy důsledně nevyrovnal. Příčina neukončené skutečné nápravy spočívala v tom, že podléhala momentálním politickým vlivům a zájmům. Kromě toho stále vznikaly nové nezákonnosti a akty represe a perzekuce.“*¹

Je jasné, že i sebelépe provedená amnestie jako první předpoklad k další fázi procesu–rehabilitaci neměly tu moc a ani sílu, aby mohly napravit zlo, které v podobě nezákonných politických procesů postihlo své oběti. Pokud by však byla rehabilitace provedena důsledně, a to se nestalo, mohla alespoň zrušit nespravedlivé rozsudky a zahladit odsouzení, vrátit postiženým jejich občanskou a stavovskou čest, aby se tak mohli bez problémů vrátit do svých bývalých zaměstnání, pojmenovat skutečné viníky hrubého porušování platných zákonů a ve svých

¹ Citováno dle KAPLAN, Karel: *Druhý proces. Milada Horáková a spol. – rehabilitační řízení*. Karolinum, Praha 2008, s. 11.

důsledcích zamezit opakování těchto nezákonností, což se nestalo. A právě problematikou revize politických procesů, tedy amnestiemi prezidenta republiky a rehabilitacemi politických vězňů se zabývá tato disertační práce. Jejím smyslem je připomenout snahu politických a státních orgánů provést revizi politických procesů a pokusit se tak o nápravu nezákonností minulých let. Tato snaha však nebyla v mnoha směrech úspěšná, narážela na nepochopení, momentální politickou situaci a zájmy uvnitř vládnoucí třídy, které se v mnoha případech soustředily na splnění přání sovětského vedení místo na naplnění práva a spravedlnosti. Cílem práce je především přiblížit přípravu právních norem a vlastní realizaci jednotlivých amnestií prezidenta republiky z pohledu stranických orgánů, státní správy a bezpečnostních složek, stejně jako ukázat průběh rehabilitačního řízení v jeho jednotlivých fázích a obdobích. Práce má zároveň svým dílem přispět k hlubšímu poznání dosavadního zpracování dané problematiky a doplnit výzkum na tomto poli o nová zjištění.

Samozřejmě, že není v silách jednotlivce postihnout všechny momenty, které určovaly či spoluovlivňovaly proces revize politických procesů, jednání jednotlivých zainteresovaných aktérů, nicméně se práce nevzdává cíle, který si na počátku stanovila.

Disertační práce je rozdělena do šesti nestejně dlouhých kapitol, z nichž každá se věnuje jednomu důležitému tématu. První se zaměřuje na postižení vlastního tématu práce. Druhá se zabývá problematikou jeho dosavadního zpracování a zhodnocení pramenné základny. Třetí se snaží popsat a tím definovat v dobových pramenech, historické literatuře a samozřejmě v předložené práci běžně užívané pojmy amnestie, rehabilitace,

podmíněné propuštění, obnova soudního řízení, rehabilitace a socialistická zákonnost. Všechny uvedené termíny procházely v historii různými fázemi vývoje výkladu v závislosti na tom, jak se měnilo a vyvíjelo lidské poznání a právní věda.

Čtvrtá a pátá kapitola představují páteř celé práce. Amnestie prezidenta republiky jsou ve stručnosti vylíčeny od počátku jejich udělování po vzniku samostatného Československa v říjnu 1918 až do roku 1946, tedy v době, kdy prezidentský úřad zastávali postupně Tomáš Garrigue Masaryk, Edvard Beneš, Emil Hácha a opět Beneš. Na tento stručný úvod pak navazuje popsání jednotlivých amnestií vyhlášených již v době komunistického režimu prezidentem Klementem Gottwaldem, z nichž první byla udělena již v červnu 1948, tedy jen několik dní po jeho nástupu do úřadu, přes amnestie vyhlášené Antonínem Zápotockým, Antonínem Novotným a celá řada se uzavírá rozhodnutím o amnestii z května 1969 za prezidenta Ludvíka Svobody. Hlavní důraz je přitom kladen na dvě amnestie z let 1960 a 1962, na jejichž základě opustilo brány věznic velké množství politických vězňů. Rehabilitace politických vězňů jako druhá fáze revize politických procesů pak sleduje její vývoj od nesmělých začátků v 1. polovině 50. let až po její vyvrcholení na konci let šedesátých, které bylo poznamenáno přijetím rehabilitačního zákona. V případech amnestií a rehabilitací objasňuje přípravu a naplnění příslušných právních norem bezprostředně spojených s těmito akty, sleduje roli jednotlivých aktérů uvnitř tohoto procesu, všímá si změny postojů a názorů těchto aktérů, stejně jako československé veřejnosti. Rehabilitační proces je představen na dvou konkrétních soudních případech – Václav Prokůpek a spol. a Otto Mádr a spol., z nichž první vyvrcholil v lednu 1967, který skončil rehabilitací většiny odsouzených a

druhý, ve kterém byli nejprve oběti politických procesů rehabilitovány, aby v roce 1975 byla tato jejich rehabilitace zrušena. Celá problematika je pro lepší pochopení zasazena, alespoň rámcově, do celkového vnitropolitického a mezinárodněpolitického vývoje, který ji do značné míry ovlivňoval a spolupůsobil na ni v pozitivním či negativním smyslu. Text se rovněž zaměřuje na postižení problematiky vývoje dodržování tzv. socialistické zákonnosti, respektive jejího hrubého porušování a snah vládnoucího režimu vyrovnat se s tímto neblahým jevem vlastní historie. Poslední kapitola je pak jakýmsi závěrečným zamyšlením nad problematikou amnestií prezidenta republiky a rehabilitačního procesu v Československu. Jak z dalšího textu vyplývá, práce přesahuje svým rozsahem stanovené zadání, dle mého názoru však tento širší záběr není na škodu samotné práci, protože právě sledování problematiky amnestií a rehabilitačního procesu v kontextu vývoje obsahuje závažné skutečnosti, které bylo nutné objasnit pro lepší pochopení vlastního zadání, tedy rozhodnutí o amnestii z let 1960 a 1962 a rehabilitačního řízení na konci 60. a v první polovině 70. let. 20. století.

Můj několikaletý archivní výzkum problematiky amnestií prezidenta republiky a rehabilitací politických vězňů by nebyl možný bez podpory mnoha kolegů a přátel. V první řadě je mou milou povinností poděkovat svému školiteli prof. PhDr. Jiřímu Hanušovi, PhD., a odbornému konzultantovi textu doc. PhDr. Jiřímu Pernesovi, Dr., který po delší dobu sledoval tvorbu této práce, za jeho odborné připomínky a korektury textu. Můj dík rovněž patří všem pracovníkům Moravského zemského archivu v Brně, Národního archivu Praha, Archivu bezpečnostních složek Praha a Kanice u Brna, Státnímu okresnímu archivu Hodonín a

Moravské zemské knihovny v Brně. Za jejich rychlou a účinnou pomoc při vyhledávání archivních materiálů, knih a periodického tisku bych si nedovedl představit vznik této práce. Jmenovitě bych pak rád poděkoval Mgr. Světlaně Ptáčnickové z Archivu bezpečnostních složek, bez jejíž pomoci bych stěží našel některé z archiválií v této práci využívaných.

Největší dík však patří mým nejbližším, jmenovitě rodičům, kteří mi po celou dobu psaní práce drželi palce a mé manželce Anně, která se podílela na přípravě práce, korekturách a konečné úpravě textu.

2. POHLEDEM PO LITERATUŘE A PRAMENECH

Problematicke amnestií a rehabilitací politických vězňů nebyla dlouhou dobu ze strany české historiografie věnována náležitá pozornost. Samozřejmě, že v letech vyhlašování jednotlivých amnestií prezidenta republiky a pak v době, kdy se do popředí dostával zájem o soudní rehabilitaci postižených v politických procesech, objevovaly se v tehdejších denním tisku a profesních časopisech články, prohlášení a komentáře věnující se těmto závažným právním aktům. Byly to však většinou články, které přinášely denní zprávy bez náležitého komentáře, nebo které zastávaly názory úzké skupiny vládnoucího režimu, vyjma několika jarních měsíců roku 1956 a pak až víceméně krátkého období konce 60. let 20. století, kdy na veřejnost prosakovaly zpočátku necenzurované zprávy o bezprecedentním porušování tzv. socialistické zákonnosti. Přesto i v tomto období vyšly tři závažné příspěvky, které se z tohoto „stereotypu“ poněkud vymaňují. Jednou z nich byl odborný článek Karla Kaplana uveřejněný v **Nové myslí**, který se v druhé polovině šedesátých let podílel na práci několika rehabilitačních komisí, pracujících v intencích ÚV KSČ a osvětlujících mechanismy fungování politických procesů v Československu v letech 1948–1954 a roli a působení jednotlivých aktérů. Karel Kaplan se v článku kromě zamyšlení nad vlastními politickými procesy zabýval také otázkou rehabilitací.² Druhá práce, která mapuje výsledky tzv. Pillerovy komise, ustanovené v dubnu 1968 a zabývající se rovněž mechanismy fungování politických procesů a rolí a zodpovědností

² Viz KAPLAN, Karel: *Zamyšlení nad politickými procesy. Část třetí*. Nová mysl, roč. XXI/1968, č. 8, s. 1065–1074.

jednotlivých politických a státních orgánů v těchto procesech vystupujících, ovšem z důvodu cenzury mohla vyjít ve vídeňském exilovém nakladatelství. K vydání ji připravil Jiří Pelikán, jeden z čelných představitelů tzv. Pražského jara a známý zastánce reformního hnutí uvnitř komunistické strany.³ Třetí příspěvek z pera již zmíněného Karla Kaplana vyšel rovněž v zahraničí a to v době Kaplanova pobytu v mnichovském exilu. Kaplan se i v této práci věnoval genezi politických procesů v Československu, stranou rovněž nezůstaly informace snahy o nápravu křivdy, tedy rehabilitace politických vězňů.⁴

Teprve po pádu totalitního režimu se však naplno mohly otevřít dveře bádání i této problematice a tak i českým zájemcům přiblížit tuto dosud málo známou kapitolu československé poválečné historie. Samozřejmě, že výzkum dějin Československa po roce 1945 zahrnoval tolik bílých míst, že na pořad dne se dostávala jiná a z hlediska potřeby závažnější témata a problematika amnestií a rehabilitací byla spíše než samostatný badatelský problém řešena v souvislosti s rámci souvisejících témat.

K systematickému a komplexnímu historickému zpracování problematiky amnestií prezidenta republiky a rehabilitací politických vězňů tedy, jak vidíme z předcházejícího textu, tedy prozatím nedošlo. Přesto je třeba na prvním místě uvést některé práce Karla Kaplana, kde se objevuje téma amnestií prezidenta republiky, stejně jako téma rehabilitačního procesu.⁵

³ *Potlačená zpráva. (Zpráva komise ÚV KSČ o politických procesech a rehabilitacích v Československu 1949-68).* Úvod a závěr Jiří Pelikán. EUROPA – Verlag, Wien 1970.

⁴ KAPLAN, Karel: *Die politischen Prozesse in der Tschechoslowakei 1948–1954.* R. Oldenbourg Verlag, München 1986.

⁵ Zvláště hodnotné jsou práce *Druhý proces. Milada Horáková a spol.; Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953–1956.* Barrister & Principal, Brno 2005; *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968.* Barrister & Principal; *Kořeny československé reformy III. Změny ve společnosti. IV. Struktura moci.* Doplněk, Brno 2002; *Nekrvavá revoluce.* Mladá fronta, Praha 1993 a kniha, kterou napsal společně s Pavlem Palečkem *Komunistický režim a politické procesy v Československu.* Barrister & Principal, Brno 2001.

Další cenné informace přinesl k problematice amnestií prezidenta republiky Tomáš Bursík, který se věnoval otázce politických vězňů a jejich životu v nápravných zařízeních a pracovních táborech. Zvláště podrobně se zabýval amnestií, vyhlášenou v květnu 1960.⁶ Zajímavé údaje lze nalézt i ve třech dílech edice **Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech**, kterou připravili společně pracovníci Národního archivu Praha a Úřadu pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu Praha v letech 2003–2004. Zde jsem využil především informace týkající se rehabilitačních komisí ÚV KSČ a soudního případu Otto Mádr a spol. Činností rehabilitačních komisí ÚV KSČ a dějinám rehabilitačního procesu v 50. a 60. letech 20. století si ve stručnosti rovněž všímá Daniel Atanáz Mandzák ve své práci o Jánovi Ivanovi Mastiliakovi, který byl v roce 1950 odsouzen v procesu proti členům katolických řeholí A. A. Machalkovi a spol.⁷ Zajímavý pohled do zákulisí práce rehabilitační komise ÚV KSČ, která se věnovala politickému procesu proti tzv. slovenským buržoazním nacionalistům nám zanechal přímý účastník a člen této komise Ján Uher.⁸ Rehabilitace tzv. slovenských buržoazních nacionalistů je také součástí odborné studie Jana Peška, který se ve své práci stručně zabýval i amnestií v roce 1960. Pozornosti autorovi přitom neunikla skutečnost, že se amnestované osoby staly po svém propuštění na svobodu objektem sledování ze strany Státní bezpečnosti a „dohled“ nad nimi převzaly orgány Komunistické

⁶ BURSÍK, Tomáš: *Přišli jsme na svět proto, aby nás pronásledovali. Trestanecké tábory při uranových dolech v letech 1949 – 1961*. Ústav pro studium totalitních režimů, Praha 2009; TÝŽ: *Ztratily jsme mnoho času... Ale ne sebe! Životy politických vězeňkyň v československých věznicích padesátých a šedesátých let dvacátého století*. Sešity Úřadu pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu, č. 15. Úřad pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu, Praha 2006.

⁷ MANDZÁK, Daniel Atanáz: „Agent a špión Vatikánu.“ *Redemptorista Ján Ivan Mastiliak – slovenský účastník monsterprocesu proti A. A. Machalkovi a spol.* Ústav paměti národa, Bratislava 2008.

⁸ UHER, Ján: *Na začiatku rehabilitácií*. Historický časopis, roč. 47/1999, č. 4, s. 679–701; TÝŽ: *Zo zákulisia rehabilitácií*. Kalligram, Bratislava 2001.

strany Slovenska a národní výbory všech stupňů. Také Jiří Pernes věnoval ve své zajímavé studii o krizi komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století dvě podkapitoly změnám v oblasti trestní politiky státu a revizím politických procesů v 50. letech.⁹

Důležitou prací především z hlediska poznatků k rehabilitačnímu procesu v soudním případě Václav Prokůpek a spol. se jevila kniha Zora Dvořákové, která se věnovala genezi procesů s československými spisovateli a intelektuály v letech 1952 a 1953.¹⁰

Nezbytné informace o prezidentských amnestiích v letech 1918–1969 jsem rovněž načerpal z právní studie Lenky Marečkové, která se ve své práci zabývala prezidentskými milostmi jako jedné z oblastí trestního práva, která ale hranici teorie práva překročila. Nebylo to jen směrem ke konkrétním případům, ale rovněž směrem k všeobecným úvahám o milosrdenství a odpuštění. V centru její pozornosti stála podstata a legitimita institutu milosti, jeho historický vývoj v Československu od roku 1918 až téměř do současnosti, důraz přitom položila na situaci na tomto poli po roce 1989. Amnestie prezidenta republiky Edvarda Beneše v letech 1940–1946 byly pak námětem příspěvku Karla Jecha, který se především věnoval amnestijním rozhodnutím vyhlášeným bezprostředně po skončení 2. světové války.¹¹

Významným zdrojem archivních dokumentů byly pro disertační práci pramenné edice, které obsahují cenné informace o přípravě

⁹ PEŠEK, Jan: *Slovensko na prelome 50. a 60. rokov. Politicko-mocenské aspekty vývoja*. Studijní materiály výzkumného projektu Komunistické Československo na přelomu 50. a 60. let. Svazek 1. Prius, Brno 2005; PERNES, Jiří: *Krise komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2008.

¹⁰ DVOŘÁKOVÁ, Zora: *Navzdory nenávisti a mstě. Z politických procesů 1952 a 1953*. TEMPO, Třebíč 2002.

¹¹ MAREČKOVÁ, Lenka: *Milosti. Ohnisko lidství v trestním právu*. Academia, Praha 2007. JECH, Karel: Po stopách československých amnestií z let 1941–1946. In: *Po stopách nedávné historie. Sborník k 75. narozeninám doc. Karla Kaplana*. Uspořádal Jiří Pernes. Prius, Brno 2003, s. 49–62.

rehabilitačního zákona v roce 1968. Ve většině případů se jednalo o vybrané díly tematického charakteru rozsáhlé ediční řady **Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970**, která je společným dílem několika vědeckých pracovníků Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR.¹² Některé dílčí informace jsem našel také v dokumentech a usneseních ze sjezdů a celostátních konferencí KSČ.¹³

K přípravě rehabilitačního zákona v roce 1968, výsledkům rehabilitačního procesu na konci 60. let, stejně jako ke vzniku a činnosti organizace bývalých politických vězňů K 231 jsem využil poznatky uvedené v práci Jiřího Hoppeho a katalogu kolektivu autorů z roku 2008 k výstavě o K 231, vydaném k 40. výročí založení této politické organizace.¹⁴

Nepostradatelným zdrojem se pro mě staly jednotlivé zákony a rozhodnutí prezidenta republiky o jednotlivých amnestiích uveřejněné ve sbírkách zákonů.

¹² CIGÁNEK, František – FELCMAN, Ondřej: Národní shromáždění. Květen 1967 – červenec 1968. In: *Prameny k dějinám československé krize 1967–1970*. Díl 3./ 1. svazek. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR–Doplněk, Praha–Brno 2002. FELCMAN, Ondřej a kol.: Vláda a prezident. Období pražského jara (prosinec 1967 – srpen 1968). In: *Prameny k dějinám československé krize 1967–1970*. Díl 8./ 1. svazek. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR–Doplněk, Praha–Brno 2000. KOUDELKA, František – SUK, Jiří: Ministerstvo vnitra a bezpečnostní aparát v období pražského jara 1968 (leden – srpen 1968). In: *Prameny k dějinám československé krize 1967–1970*. Díl 7. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR–Doplněk, Brno 1996. PECKA, Jindřich – BELDA, Josef – HOPPE, Jiří: Občanská společnost (1967–1970). Emancipační hnutí uvnitř Národní fronty 1967–1970. In: *Prameny k dějinám československé krize 1967–1970*. Díl 2./ 1. svazek. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR–Doplněk, Brno 1995. PECKA, Jindřich – BELDA, Josef – HOPPE, Jiří: Občanská společnost (1967–1970). Sociální organismy a hnutí Pražského jara. In: *Prameny k dějinám československé krize 1967–1970*. Díl 2./ 2. svazek. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR–Doplněk, Brno 1998. VONDROVÁ, Jitka – NAVRÁTIL, Jaromír: Komunistická strana Československa. Kapitulační (srpen – listopad 1968). In: *Prameny k dějinám československé krize 1967–1970*. Díl 9./ 3. svazek. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR–Doplněk, Praha–Brno 2001. VONDROVÁ, Jitka – NAVRÁTIL, Jaromír: Komunistická strana Československa. Konsolidace (květen – srpen 1968). In: *Prameny k dějinám československé krize 1967–1970*. Díl 9./ 2. svazek. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR–Doplněk, Praha – Brno 2000. VONDROVÁ, Jitka – NAVRÁTIL, Jaromír: Komunistická strana Československa. Normalizace (listopad 1968 – září 1969). *Prameny k dějinám československé krize 1967–1970*. Díl 9./ 4. svazek. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR–Doplněk, Praha – Brno 2003; VONDROVÁ, Jitka – NAVRÁTIL, Jaromír – MORAVEC, Jan: Komunistická strana Československa. Pokus o reformu (říjen 1967 – květen 1968). In: *Prameny k dějinám československé krize 1967–1970*. Díl 9./ 1. svazek. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR–Doplněk, Praha – Brno 1999.

¹³ *Protokol X. řádného sjezdu Komunistické strany Československa*. Vydavatelství ÚV KSČ, Praha 1954; *XII. sjezd Komunistické strany Československa 4.–8. prosince 1962*. Ústřední výbor KSČ, Praha 1962; Národní archiv Praha (dále jen NA Praha), fond KSČ – Celostátní konference 1952–1960, Praha – II. celostátní konference KSČ 1956–00/02 (dále jen KSČ–CK 1956–00/02).

¹⁴ HOPPE, Jiří: *Opozice '68. Sociální demokracie, KAN a K 231 v období pražského jara*. PROSTOR, Praha 2009. BLAŽEK, Petr – BURSÍK, Tomáš – HALLA, Josef – HOPPE, Jiří: *Aby se to už neopakovalo. Katalog k výstavě o dějinách sdružení bývalých politických vězňů K – 231*. Ústav pro studium totalitních režimů, Praha 2008.

Spíše doplňující údaje jsem načerpal v dobovém domácím tisku, který byl ale poznamenán dobou svého vzniku. Deníky a časopisy především sloužily jako zdroj agenturního zpravodajství, komentářů k jednotlivým amnestiím, textů projevů některých vedoucích stranických funkcionářů a informací o opatřeních stranických a státních orgánů. Pozornost jsem věnoval tisku vycházejícím v českých zemích.¹⁵

Při absenci dostatečného počtu odborné literatury se práce opírá především o informace získané v rámci rozsáhlého archivního výzkumu. Zpracovány a využity byly přitom původní a v mnoha případech dosud opomíjené archivní materiály. Nejdůležitější údaje přinesly především dva archivy ústředního významu: Národní archiv Praha a Archiv bezpečnostních složek v Kanicích u Brna a v Praze. V Národním archivu Praha se jednalo o fondy Úřadu předsednictva vlády 1945–1959 – běžná spisovna a Úřadu předsednictva vlády 1945–1959 – tajná spisovna, nezpracovaný fond ministerstva spravedlnosti a neuspořádaný fond Správy nápravných zařízení a fondy bývalého Archivu ÚV KSČ (02/1 – Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966 a 1966–1971, 02/2 – Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, 02/7 – Byro ÚV KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích, 014/12 – Bulletin ÚV KSČ 1946–1968 a Antonín Novotný – I. část a 00/02 – II. celostátní konference KSČ 1956).

Z Archivu bezpečnostních složek Kanice u Brna jsem čerpal ke sledované problematice zásadní informace především z těchto fondů: A 2/1 – Sekretariát ministra vnitra – I. díl, A 2/2 – Sekretariát ministra vnitra – II. díl, A 2/3 – Sekretariát ministra vnitra – III. díl, A 5 – Sekretariát náměstka MV plk. Jindřicha

¹⁵ Z dobového tisku jsem využil *Rudé právo*, *Zemědělské noviny* a *Mladou frontu* a z časopisů *Student* a *Prokuratura*.

Kotála, A 6/1 – Organizační a vnitřní správa FMV – I. díl, A 6/2 – Organizační a vnitřní správa FMV – II. díl, A 8/1 – Inspekce ministra vnitra ČSR-ČSSR – I. díl, A 24 – Sekretariát náměstka MV plk. Štefana Demjana, fond RV – Rozkazy, věstníky, služební pomůcky a vyšetřovací svazek . Z Archivu bezpečnostních složek Praha jsem získal poznatky z fondů A 3/2 – Správa vyšetřování StB, A 6/3 – Organizační a vnitřní správa FMV – III. díl, A 6/5 – Organizační a vnitřní správa FMV – V. díl a z vyšetřovacího svazku archivní číslo V-2300 MV, který se vztahuje k údajné protistátní skupině Václav Prokůpek a spol.

Z ústředních archivů byly ještě využity archiválie uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví (osobní fond Zdeněk Kalista 1900–1982) a v Archivu Univerzity Karlovy v Praze (fond Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 1882–1966).

Kromě ústředních archivů jsem pro svou práci využil rovněž informace k problematice amnestií prezidenta republiky a rehabilitačního procesu získané ve vybraných regionálních archivech. V Moravském zemském archivu v Brně se jednalo o následující archivní fondy: B 124 – Krajský národní výbor Brno, B 126 – Krajský národní výbor Jihlava, G 560 – Krajský výbor KSČ v Brně a G 593 – Jihomoravský krajský výbor KSČ v Brně. Svůj pohled jsem také zaměřil na Státní okresní archiv Hodonín, kde jsem k danému tématu prostudoval fondy Okresního národního výboru Hodonín, Okresního výboru KSČ Hodonín a Okresního výboru Národní fronty Hodonín. Důležité informace k obnově trestního řízení a rehabilitačnímu procesu jsem konečně našel ve spisovně Krajského soudu v Brně, kde je uložen trestní spis proti Václavu Prokůpkovi a spol. (spis. zn. 4Ts I 54/52, 4Spt I 119/51). Ke všem archivním dokumentům však bylo nutné přistupovat velmi obezřetně s velkou dávkou kritičnosti, protože

jsou všechny poznamenány nejen dobou svého vzniku, ale i použitým jazykem, který v mnoha případech nepostrádá ideologické zabarvení.

Na závěr nelze opomenout, že problematika rehabilitací a amnestií je rovněž námětem zahraniční historiografie. V posledních letech se uvedeným tématech intenzivně zabývá ruská historická věda. Ve středu pozornosti ruských historiků stojí události po roce 1953, kdy brány vězeňských zařízení a trestaneckých pracovních táborů postupně opouštěly desetitisíce politických vězňů. Zvláště přínosné jsou dokumenty z ruských ústředních archivů o průběhu a výsledcích rehabilitací za vlády Nikity S. Chruščova, doplněné o dvě zprávy tzv. Švernikovy komise a materiály, které prozrazují rychlý ústup od rehabilitací po pádu Chruščova a úsilí vlivných členů sovětského stranického a státního vedení revidovat kritiku Stalina a jeho politiky.¹⁶ Další zajímavé informace pak přinášejí edice dokumentů o činnosti ÚV KSSS, které se rovněž věnují rehabilitačnímu procesu a práci, popisující Chruščovovu vládu, tedy dobu, kdy rehabilitační proces byl nejintenzivnější.¹⁷

Také německá historiografie se v posledních letech zabývá, kromě dalších závažných témat z dějin Německé demokratické republiky, také problematikou trestního práva, amnestií politických vězňů a rehabilitačního procesu probíhajícího v bývalém východním Německu. Z významných historiků a publicistů jmenujme alespoň některé. Velmi významné jsou práce Johannese Raschky, které mají především historicko-právní

¹⁶ JAKOVLEV, A. N. (red.): *Reabilitacija: Kak eto bylo. Dokumenty Prezidiuma CK KPSS i drugije materialy*. Vol. I-III. Meždunarodnyj fond „Demokratija“, Moskva 2000–2004.

¹⁷ *Lavrentij Berija: 1953. Stenogramma ijulskovo plenuma CK KPSS i druhyje dokumenty*. Sestavili Viktor Naumov a Jurij Sigačev. Meždunarodnyj fond „Demokratija“, Moskva 1999. Dále též FURSENKO, A. A. a kol.: *Prezidium CK KPSS 1954–1964, sv. 1. Černovyje protokolnyje zapisi zasedanij, stenogrammy*. Rosspen, Moskva 2003; PYZHIKOV, A. V.: *Chrushchevskaja „otpel“ 1953–1964*. Olma-Press, Moskva 2002.

podtext. Trestní politikou v bývalé NDR se rovněž zabývají Erich Buchholz, Falco Werkentin a Hermann Wentker.¹⁸ Starší prací na téma rehabilitace je dnes již kniha tehdejšího západoněmeckého publicisty Karla Wilhelma Frickeho **Warten auf Gerechtigkeit. Kommunistische Säuberungen und Rehabilitierungen**.¹⁹ Kromě prací jednotlivých autorů existuje i několik kolektivních děl, které mají formu sborníku. Za všechny jmenujme alespoň několik těchto prací. Uwe-Jens Heuer je podepsán pod titulem **Die Rechtsordnung der DDR – Anspruch und Wirklichkeit**.²⁰ Problematice práva a justice jako politického nástroje se věnují autoři sborníku **Die DDR – Recht und Justiz als politisches Instrument**.²¹ Otázkami destalinizace v letech 1953–1956 v sovětském bloku se věnovaly i autoři sborníku, který k vydání připravil německý historik Jan Foitzik.²² Některé důležité pasáže týkající se amnestií prezidenta republiky a rehabilitací najdeme i v dílech, které mapují dějiny NDR nebo vládnoucí SED (Socialistická sjednocená strana Německa).²³

¹⁸ RASCHKA, Johannes: *Justizpolitik im SED-Staat*. Böhlau Verlag, Köln 2000; TÝŽ: *Zwischen Überwachung und Repression – Politische Verfolgung in der DDR 1971 bis 1989*. Leske und Burdich Verlag, Opladen 2001; BUCHHOLZ, Erich: *Unrechtsstaat DDR? – Rechtsstat BRD?* Edition Ost, Berlin 2006; TÝŽ: *Strafrecht im Osten. Ein Abriss über die Geschichte des Strafrechts in der DDR*. Kai-Homilius Verlag, Werder 2008; WERKENTIN, Falco: *Politische Strafjustiz in der Ära Ulbricht*. Links, Berlin 1995; TÝŽ: *Recht und Justiz im SED-Staat*. Bundeszentrale für Politische Bildung, Bonn 2000; WENTKER, Hermann: *Justiz in der SBZ/DDR 1945–1953*. R. Oldenbourg Verlag, München 2001.

¹⁹ Práce vyšla v roce 1971 v Kolině nad Rýnem.

²⁰ HEUER, Uwe-Jens (Hrsg.): *Die Rechtsordnung der DDR – Anspruch und Wirklichkeit*. Bade-Baden 1995.

²¹ TIMMERMANN, Heiner (Hrsg.): *Die DDR – Recht und Justiz als politisches Instrument*. Dunckler & Humblot, Berlin 2000.

²² FOITZIK, Jan (Hrsg.): *Entstalinisierungskrise in Ostmitteleuropa 1953–1956. Vom 17. Juni bis zum ungarischen Volksaufstand. Politische, militärische, soziale und nationale Dimensionen*. Schöningh, Paderborn – München – Wien – Zürich 2001.

²³ WEBER, Hermann: *Geschichte der DDR*. München 1999; SCHROEDER, Klaus: *Der SED-Staat. Partei, Staat und Gesellschaft*. München – Wien 1998; DIETRICH, Gerd: *Die DDR. Probleme einer Gesellschaftsgeschichte*. Hörbuch, Norderstedt 2005.

3. DEFINICE A VYMEZENÍ POJMŮ

Člověk, který byl obviněn a posléze odsouzen na základě usvědčujících důkazů za domnělé (v našem případě šlo především o osoby odsouzené ve vykonstruovaných politických procesech za zločiny proti státnímu zřízení) či skutečné zločiny k různě dlouhé době odnětí svobody, se mohl dostat z vězení po ukončení celého trestu uloženého soudem pravomocným rozsudkem, na základě udělené hromadné amnestie prezidenta republiky, na základě individuální milosti udělené prezidentem republiky, podmíněným propuštěním se zkušební lhůtou či přerušením výkonu trestu např. z důvodu těžké nemoci s podmínkou, že zbytek trestu odnětí svobody mohl být dodatečně vykonán. Nás bude zajímat především možnost udělení hromadné amnestie prezidenta republiky, individuální milost udělená prezidentem republiky a podmíněné propuštění na svobodu se stanovenou zkušební dobou. Všechny uvedené pojmy jsou velmi běžně užívané v právní teorii a právní praxi, současná historiografická literatura, která se amnestiemi a rehabilitacemi dosud zabývala, však uvedené pojmy vůbec nedefinovala nebo pokud se tak stalo, tak jen velmi obecně, bez hlubšího se ponoření do problematiky,²⁴ proto tedy nebude od věci si tyto právní pojmy na úvod práce charakterizovat.

²⁴ Jako příklad nám mohou posloužit především práce Karla KAPLANA: *Zamyšlení nad politickými procesy*, s. 1065–1074. TÝŽ: *Die politischen Prozesse in der Tschechoslowakei 1948–1954*; dále TÝŽ: *Druhý proces. Milada Horáková a spol.*; TÝŽ: *Nekrvavá revoluce*, s. 266 – 287; TÝŽ: *Politické procesy 50. let v Československu*. In: *Politické procesy v Československu a „případ Slánský“*. Sborník příspěvků ze stejnojmenné konference, pořádané ve dnech 14.–16. dubna 2003 v Praze. Uspořádal Jiří Pernes a Jan Foitzik, s. 107–114; TÝŽ – PALEČEK, Pavel: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, s. 211–220; dále pak např. BARNOVSKÝ, Michal: *Prvá vlna destalinizace a Slovensko (1953–1957)*. Edice Krize komunistického systému v Československu 1953–1957. Svazek 6. Prieus, Brno 2002; BURSÍK, Tomáš: *Přišli jsme na svět proto, aby nás pronásledovali*, s. 167–184; *Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech*. Díl I. Připravili Jaroslav Vorel, Alena Šimánková a kolektiv. In: *Sešity Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu č. 8. Úřad pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu*, Praha 2003, s. 165–172, 336; DVOŘÁKOVÁ, Zora: *Navzdory nenávisti a mstě*, s. 228–249; MANDZÁK, Daniel Atanáz: *„Agent a špión Vatikánu.“ Redemptorista Ján Ivan Mastiliak – slovenský účastník monsterprocesu proti A. A. Machalkovi a spol.*, s. 317–357; PERNES, Jiří: *Krize komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*, s. 111–116; TÝŽ: *Snahy o překonání politicko-hospodářské krize*

Pojem *amnestie* (z řeckého *αμνηστία* = zapomnětlivost, anglicky *amnesty*, francouzsky *amnistie*, německy *Amnestie*) je rozhodnutí o hromadném prominutí trestu, spojené se zahlazením odsouzení pro trestný čin, pro který byl trest uložen (*agraciace*), a obvykle rovněž rozhodnutí, aby se trestní stíhání v případech, na které amnestie dopadá, nezahajovalo nebo pokud bylo zahájeno, aby se v něm nepokračovalo (*abolice*).²⁵

Naproti tomu pojem *milost* (anglicky *pardon*, francouzsky *pardon*, německy *Begnadigung*) je právní akt, podobný institutu amnestie, má však individuální povahu. Její udělení závisí na podání žádosti obviněného nebo některého z jeho nejbližších příbuzných. Udílet milost je ze zákona vyhrazeno prezidentu republiky. Udělením milosti jsou sice zahlazeny trestněprávní následky odsouzení, občanskoprávní následky (např. nahradit způsobenou škodu) však i nadále zůstávají. Z toho důvodu je před udělením milosti vždy nutný souhlas obviněného.²⁶

Ottův slovník naučný z roku 1889 píše v souvislosti s amnestií, že v trestním právu vede k udělení milosti. Její účinnost je však závislá na splnění určitých podmínek, mohou z ní být učiněny výjimky. Její obsah je rozličný podle toho, kdo amnestii uděluje, tedy v době vydání Ottova slovníku naučného jím byl rakouský císař. Amnestie tedy v sobě obsahuje prvky (akty) abolice, agraciace či rehabilitace a každý z těchto prvků může být uplatněn buď samostatně nebo v kombinaci s dalším prvkem.²⁷ Přitom abolicí

v Československu v roce 1953. Edice Krize komunistického systému v Československu 1953–1957. Svazek 1. Prius, Brno 2000; PEŠEK, Jan: *Slovensko na prelome 50. a 60. rokov*, s. 9–23. Všichni zmiňovaní autoři ve svých pracích na mnoha místech používají pojmy *amnestie* a *rehabilitace* bez toho, aby oba pojmy blíže definovali. Naproti tomu Tomáš BURSÍK v další své knize *Ztratili jsme mnoho času... Ale ne sebe!* uvádí na s. 73 výklad pojmu amnestie následujícím způsobem: „Slovo amnestie je řeckého původu a znamená totéž, co amnézie – nepaměť, ztráta paměti, v přeneseném významu prominutí. To znamená, že ten, kdo promíjí, zamýšlí na slovo vina zapomenout.“

²⁵ Definice převzata z internetového zdroje <http://www.iuridicum.pecina.cz/w/Amnestie>, stránka platná k 18. 1. 2010

²⁶ Definice převzata z internetového zdroje <http://www.iuridicum.pecina.cz/w/Milost>, stránka platná k 18. 1. 2010.

²⁷ Převzato z *Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*. Druhý díl. J. Otto, Praha 1889, s. 181.

(potlačení trestní obžaloby) se rozumí, že vykonavatel abolicie nařídí, aby se nekonalo trestní řízení pro určitou trestní věc, nebo pokud již bylo začato, aby se v něm nepokračovalo.²⁸

Pojmu amnestie, abolicie a agraciace se obšírně věnuje rovněž **Slovník veřejného práva**, který vycházel v době tzv. první republiky. Podle slovníku jsou tyto právnické pojmy obsahem práva udílet milosti v trestních věcech, přičemž jejich „*přímým účelem a výsledkem je odstranění následků, které stíhají vinníka podle ustanovení trestního práva. Věcný rozdíl mezi jednotlivými těmito akty milostí jeví se v jejich rozsahu, účincích a účelu a závisí namnoze na historickém vývoji a pozitivním právu.*“²⁹ Právo udílet milosti v trestních záležitostech je podle slovníku starodávnou institucí, která je známa v našich zemích již od raného středověku.

Také **Masarykův slovník naučný** se věnuje pojmům amnestie, abolicie a agraciace. Abolici charakterizuje jako odstranění, zrušení potlačení nebo zastavení zavedeného trestního řízení.³⁰ Amnestií se pak rozumí udělení milosti, kdy tak může stát na základě vzdání se práva potrestat určitou osobu toto právo přenést na hlavu státu, tedy prezidenta republiky. Přitom udělení milosti může být individuální nebo hromadné.³¹ Milostí pak autoři rozumějí bezpečnostní pojistku práva, která umožňuje, aby se proti strnulosti právních norem mohly ve prospěch viníka uplatnit požadavky spravedlnosti. Udělení milosti může být přitom vázáno určitými podmínkami (např. tím, že se bude propuštěný po soudně stanovenou zkušební dobu řádně chovat).³²

²⁸ Tamtéž, První díl, J. Otto, Praha 1888, s. 72.

²⁹ Citováno dle *Slovníku veřejného práva*. Svazek I. Reprint původního vydání. EUROLEX BOHEMIA, Praha 2000, s. 1.

³⁰ *Masarykův slovník naučný. Lidová encyklopedie všeobecných znalostí*. Díl I. Československý Kompas, Praha 1925, s. 9.

³¹ Tamtéž, s. 148.

³² Tamtéž, Díl IV., Československý Kompas, Praha 1929, s. 955.

Pojem amnestie našel své místo rovněž v **Právnickém slovníku**, který vyšel v roce 1988. Podle autorů znamená výraz abolicie příkaz, který zabránil konání trestního stíhání za určitý trestný čin nebo přečin. Tento příkaz mohl vydat jen prezident republiky, který měl právo udílet milost, přičemž abolicie mohla mít charakter individuálního aktu milosti nebo hromadného udělení milosti. Agraciace pak znamená prominutí nebo zmírnění trestu pravomocně uloženého soudem v trestním řízení, přičemž prominutí trestu mělo za následek, že trest nemohl být vykonán, zatímco u zmírnění trestu se jednalo o snížení již uloženého trestu nebo se zbývající část trestu nevykonala. Amnestie jako taková pak tvoří právní akt, jímž dojde k udělení milosti, nikoliv však individuálně, nýbrž osobám individuálně neurčeným. K udělení amnestie byl oprávněn jedině prezident republiky. Amnestie má přitom formu abolicie, agraciace a zahlazení odsouzení, které se také nazývá soudní rehabilitace. Amnestie se *„zpravidla vztahuje na trestné činy, resp. přečiny spáchané přede dnem vyhlášení amnestie...“* Nadstavbovou oblast amnestie pak tvoří akt milosti, která je udělována buď jednotlivě neurčitým osobám nebo určité konkrétní osobě.³³

Velkou pozornost věnuje významnému právnímu aktu amnestie soudobá právní věda. Podle autorů **Právníkého slovníku** z roku 2009 je abolicie jednou z forem amnestie a milosti. V trestním právu znamená nařídit, aby se trestní řízení nezahajovalo, pokud však bylo zahájeno, mělo být okamžitě zastaveno. Abolicie je tedy jedním z důvodů nepřípustnosti trestního stíhání. Také agraciace tvoří jednu z forem amnestie a milosti, výraz je pojímán jako právo odpouštět a zmírňovat tresty odnětí svobody uložené příslušným soudem za trestné činy. Amnestie je pak pokládána za akt prezidenta republiky,

³³ *Právníký slovník*. I. díl. Zpracoval autorský kolektiv pod vedením Z. Madara. Panorama, Praha 1988, s. 13, 22, 32, 452.

který na základě daných právních předpisů a norem hromadně promíjí či zmírňuje tresty uložené určitému okruhu pachatelů trestních činů. Může také z pozice hlavy státu nařídít nezahajovat nebo zastavit jejich trestní stíhání. Amnestie se však odlišuje od milosti tím, že se vztahuje na blíže neurčený okruh osob, které splňují kritéria k udělení amnestie, kterou nelze zrušit. Naproti tomu milost prezidenta republiky je „*rozhodnutí, kterým prezident republiky individuálně promíjí nebo zmírňuje trest (resp. jeho důsledky), uložený konkrétnímu pachateli tr. činu anebo nařizuje nezahajovat či zastavit jeho tr. stíhání... .*“ Milost tedy na rozdíl od amnestie uděluje určitému pachateli osobně, přičemž rozhodnutí o udělení milosti je nepřezkoumatelné a prezident republiky je nemusí nijak zdůvodňovat.³⁴

Samozřejmě, že instituce amnestie a milosti měla a má své pevné právní zakotvení v ústavních zákonech a listinách, stejně jako v trestních řádech a trestních zákonech a to již v letech 1918–1938, tj. v době meziválečného Československa. Již **Prozatímní ústava**, která byla poslanci Národního shromáždění přijata 13. listopadu 1918, se v odstavci věnovaném prezidentu republiky zmiňuje, že tento jako hlava státu má právo prominout či zmírňovat tresty i následky trestného činu, odsouzení nebo trestu, stejně jako má právo nařídít, aby bylo trestní stíhání zastaveno či nebylo vůbec zahájeno.³⁵ Také **Ústavní listina Československé republiky** z 29. února 1920 se v Hlavě třetí, která se věnovala Moci vládní a výkonné, v kapitole o prezidentovi republiky uváděla jako jednu z pravomocí prezidenta právo udílet milosti. Toto důležité právo pak bylo rozvedeno v Hlavě čtvrté, věnované Moci soudcovské, kde

³⁴ *Právníký slovník*. Zpracoval kolektiv autorů pod vedením Dušana Hendrycha. C. H. Beck, Praha 2009, s. 1, 8, 16–17, 434–435.

³⁵ MAREČOVÁ, Marie: *České právní a ústavní dějiny. Stručný přehled a dokumenty*. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2006, s. 243. Zde otištěno celé znění Prozatímní ústavy.

zákonodárce rozvedl svoji myšlenku dát prezidentu republiky právo udílet amnestii, promíjet či zmírňovat tresty a právní následky, plynoucí z pravomocných rozhodnutí soudů, stejně jako vydávat nařízení k zastavení dalšího trestního řízení nebo je vůbec nezahajovat.³⁶

Významné místo v rámci vědeckého života v Československu v období let 1918–1938 zaujímalá právnická věda, která dosahovala vynikající úrovně. Nikterak tedy nepřekvapí fakt potřeby napsat spis, věnovaný československému prezidentu republiky jako významné státoprávní instituci a jejímu životu, kde je jeden jeho oddíl věnován právu udílet milost. Autoři spisu rozvádějí toto výsadní právo prezidenta, zakotvené v Prozatímní a Ústavní listině z listopadu 1918 a února 1920. Mimo jiné zde stojí, že právo milosti není omezeno jen na případy individuální, ale lze je vztáhnout i na hromadné udělování milosti. Především je toto právo vztaženo na promíjení trestních věcí, tedy nevztahuje se na případy, posuzované před civilními soudy. Důležitou součástí práva udílet amnestie vidí také autoři spisu v možnosti uplatňovat toto právo v trestních věcech, které se rozhodují před vojenskými soudy a také v případech, kdy se jedná o věci disciplinární, při odsouzení pro důchodkové přestupky, stejně jako kromě promíjení trestů hlavních může promíjet, v mezích daných mu zákonnými normami, i tresty vedlejší. Zvláštní pozornost věnovali autoři otázce řízení o individuálních agraciích a abolicích. Velké pravomoci na poli práva udílet milosti a amnestie velmi výstižně dokládá citovaný text, i když jsou zároveň patrné limity tohoto práva. *„Jak je patřno, jest president republiky vždycky subjektem práva omilostňovacího sám. Zavedená pravidla neznamenaají delegaci jeho pravomoci na*

³⁶ Tamtéž, s. 261, 267. Text Ústavní listiny otištěn v původním znění.

soudy či na ministra spravedlnosti, jež konají toliko šetření pro presidenta a jež nemají možnosti sami milost udělit.

President, chce-li milost udělit, není vázán, na zachování těchto formalit, ba ani na návrh ministra spravedlnosti; mohl by milost udělit i proti jeho návrhu. Ovšem je otázka, zda by se mu podařilo opatřiti si pro své rozhodnutí ministrovu kontrasignaci, bez které by udělení milosti ovšem nebylo platné.“ Důležitou roli hrála pravomoc udílení milosti v případech odsouzení k trestu smrti vynesným stanným soudem. Pokud by ovšem vynesl trest smrti soud trestní, mohl uplatnit prezident republiky své právo udělit milost i v případě, kdyby o to odsouzený nežádal. Speciální místo v instituci udílení milosti měla možnost prezidenta republiky naříditi zahlazení odsouzení, po kterém bylo na odsouzeného pohlíženo nadále jako na osobu bezúhonnou. Zvláštní místo pak autoři věnovali možnosti udílet milost mladistvým delikventům. Sami autoři si tedy byli vědomi důležitosti instituce prezidenta republiky a to nejen v dalších oblastech veřejného a politického života, ale i v jeho výhradním právu udílet amnestie a milosti.³⁷

Nově nastolený komunistický režim, jak je z předcházejících řádků patrné, měl tedy v oblasti prezidentských pravomocí v oblasti trestního práva možnost navázat na rozvinutou praxi a zároveň tradici, zavedenou v minulých letech. I když nebyla státoprávní instituce prezidenta republiky alespoň zpočátku po komunistickém převratu jasně definována, přešla praxe v pravomoci udělovat milosti a amnestie i do komunistických zákonů a právních norem. Již **Ústava 9. května** z roku 1948 ve své Kapitole třetí, která je věnována postavení prezidenta republiky, jako jedno z jeho důležitých práv uvádí, že mu přísluší udílet amnestii, stejně

³⁷ KOL. autorů: *Československý prezident republiky. Státoprávní instituce a její život*. Orbis, Praha 1934, s. 426–440.

jako zmírňovat či promíjet tresty udělené pravomocnými soudy a rovněž právní následky z odsouzení plynoucí, zároveň může nařídit (s výjimkou trestních činů civilních), aby bylo soudní řízení zastaveno nebo se v něm dále nepokračovalo. Jediným omezením v těchto jeho právech byla skutečnost, kdy bylo proti němu samotnému zavedeno trestní řízení nebo byl již obžalován či pravomocně odsouzen.³⁸

Odsouzený, který si odpýkával trest odnětí svobody uložený pravomocným rozsudkem trestního soudu, mohl podat žádost o milost. Tato možnost byla uvedena v § 205 Žádost za milost **Zákona o trestním řízení soudním (trestní řád)** č. 87/1950 Sb. Uvedený zákon, který Národní shromáždění přijalo v době nejtvrďšího stalinistického režimu a první vlny politických procesů v Československu v roce 1950, nebyl a priori určen pro politické vězně (výraz politický vězeň nebyl v československém právním řádu zakotven, tudíž se odsouzeným a později propuštěným nepřiznával statut politického vězně), i když i oni mohli na základě § 205 teoreticky podat žádost o milost (ta však byla v drtivé většině případů zamítnuta jako neodůvodněná), ale spíše pro pachatele odsouzené za obecně kriminální zločiny. Řízení o milost pak konal soud, který rozhodoval v hlavním řízení. Samozřejmě, že soud v rámci své pravomoci mohl rozhodnout, že žádost byla neodůvodněná, tím pádem ji zamítl. V opačném případě ji postoupil k nadřízenému soudu i se svým návrhem a pokud i tento rozhodl ve prospěch odsouzeného, byla žádost předložena ministerstvu spravedlnosti. V případech, kdy nařídil prezident republiky nebo ministr spravedlnosti žádosti vyhovět, musela být žádost i s návrhem

³⁸ Informace převzaty z MAREČKOVÁ, Marie: *České právní a ústavní dějiny*, s. 386. V knize otištěno celé znění Ústavy 9. května.

předložena. Do doby rozhodnutí případu měl pak být přerušen nebo odložen výkon trestu.³⁹

Určitý posun v řízení žádosti o milost představoval § 388 Řízení o žádosti o milost **Zákona o trestním řízení soudním (trestní řád)** č. 64/1956 Sb. Řízení vedl v přípravném řízení generální prokurátor, který mohl žádost, pokud byl přesvědčen o její bezdůvodnosti, zamítnout. Pokud však nařídil prezident republiky, nesměla být žádost zamítnuta a musela být předložena i s návrhem soudu. Také trestní stíhání nemohlo být zahájeno nebo se v něm nemělo pokračovat, pokud tak nařídil prezident republiky nebo generální prokurátor. Po tomto rozhodnutí měl být obviněný propuštěn z vazby. Řízení žádosti o milost bylo rovněž v kompetenci ministerstva spravedlnosti, které mohlo rozhodnout o přípustnosti žádosti a popřípadě ji zamítnout. Samozřejmě i v tomto případě mohl prezident republiky nařídít, aby žádost nebyla zamítnuta, stejně jako nemělo být dále pokračováno v trestním stíhání a obviněný tak měl být propuštěn na svobodu.⁴⁰ Samostatnou kapitolu pak v citovaném zákoně tvořil § 391 Rozhodnutí o použití amnestie, který ve dvou odstavcích uvádí, že „*rozhodnutí o tom, do jaké míry je osoba, jíž byl pravomocně uložen trest, účastna amnestie, činí soud, který rozhodl v první stolici.*“⁴¹ Pokud však byl amnestií zcela nebo částečně prominut jen některý z trestných činů, které nebyly zcela vykonány, stanovil pak soud podle vzájemného poměru závažnosti přiměřený trest za trestné činy, na které se amnestie nevztahovala.⁴²

Také **Ústava Československé socialistické republiky**, kterou Národní shromáždění přijalo 11. července 1960, v Hlavě čtvrté,

³⁹ § 205 Zákona o trestním řízení soudním (Trestní řád) č. 87/1950 Sb. In: *Sbírka zákonů republiky Československé*, roč. 1950, částka 39, s. 289.

⁴⁰ § 388 a 389 Zákona o trestním řízení soudním (Trestní řád) č. 64/1956 Sb. In: *Sbírka zákonů republiky Československé*, roč. 1956, částka 33, s. 261–262.

⁴¹ Citováno dle Tamtéž, s. 262.

⁴² Tamtéž, § 391 a 392, s. 262.

věnované prezidentu republiky, uváděla, že prezident má právo udělovat amnestie, stejně jako promíjet a zmírňovat tresty odnětí svobody a nařizovat, aby se soudní řízení v trestních věcech nezahajovalo či bylo zastaveno. Zákonodárci tak fakticky převzali do nové ústavy ustanovení zakotvené již v Ústavě 9. května.⁴³

Změněná politická situace na počátku 60. let 20. stol. vedla k potřebě přijmout, v roce 1961, nový **Trestní zákon** č. 140/1961 Sb. a **Zákon o trestním řízení soudním (trestní řád)** č. 141/1961 Sb., kde je v § 366 a 367 uvedeno, že prezident republiky může na základě práva, daného mu ústavou, udělovat milosti. Zároveň měl právo stanovit, kdy mohl generální prokurátor či ministr spravedlnosti řízení žádosti o milost provést a kdy ji mohl zamítnout. Samozřejmě měl i pravomoc nařídit nepokračovat v trestním řízení a obviněného poté propustit z vazby nebo výkon trestu přerušit či odložit. Rozhodnutí o použití amnestie bylo pak náplní § 368, který dával pravomoci příslušnému soudu učinit rozhodnutí, zda a do jaké míry se odsouzená osoba mohla účastnit amnestie.⁴⁴

Amnestie a milost jako významné právní akty přešly rovněž do právního řádu, který se postupně v nových politicko-společenských podmínkách demokratického režimu po listopadu 1989. Staly se nedílnou součástí **Ústavy České republiky**, kterou přijali poslanci České národní rady 16. prosince 1992,⁴⁵ kde v článku 62 stojí, že „*prezident republiky odpouští a zmírňuje tresty uložené soudem, nařizuje, aby se trestní řízení nezahajovalo, a bylo-li zahájeno, aby se v něm nepokračovalo, a zhlazuje odsouzení.*“ Právo udílet milost je tak osobním právem prezidenta republiky na rozdíl od amnestie,

⁴³ Viz MAREČKOVÁ, Marie: *České právní a ústavní dějiny*, s. 431. V knize otištěno celé znění Ústavy Československé socialistické republiky.

⁴⁴ Údaje převzaty z § 366 a 368 Hlavy dvacáté druhé Udělení milosti a Použití amnestie. In: *Sbírka zákonů Československé socialistické republiky*, roč. 1961, částka 66, s. 568.

⁴⁵ Ústava České republiky vyšla ve Sbírce zákonů České republiky pod č. 1/1993 Sb.

která podléhá kontrasignaci předsedy vlády. Vláda zároveň nese za amnestii, která je definována jako hromadné promíjení a zmírňování trestů a právních následků odsouzení, politickou odpovědnost.⁴⁶ Tolik tedy k definicím a vymezení právních pojmů amnestie a milost. Zastavme se dále u pojmu podmíněné propuštění, které se jako akt trestního práva rovněž používal v případech politických vězňů (osob odsouzených za protistátní trestné činy).

Podle autorů hesla *podmíněné propuštění* v **Příručním slovníku naučném** z roku 1966, se podmíněným propuštěním rozumí „*v našem trestním právu propuštění po výkonu zpravidla nejméně poloviny uloženého trestu odnětí svobody s tím, že zbytek trestu se nevykoná, povede-li propuštěný ve zkušební době jednoho až sedmi let řádný život pracujícího člověka. Podmíněně propustit lze i opětovně. Má velký výchovný význam. Na podmíněné propuštění není právní nárok.*“⁴⁷ O dvacet let později přinesla **Malá československá encyklopedie** zpřesňující definici pojmu podmíněné propuštění. Podle jejich výkladu je to „*v čs. právu účinný doplněk nápravně výchovné činnosti; je s ním úzce spjat proces nápravy osoby odsouzené k nepodmíněnému trestu odnětí svobody. Záleží v tom, že osoba, odsouzená pro trestný čin, resp. přečin k trestu odnětí svobody, je propuštěna z výkonu trestu ještě před uplynutím celé doby uloženého trestu, a to pod podmínkou, že povede ve zkušební době řádný život pracujícího člověka. P. p. je možné až po výkonu poloviny nebo dvou třetin uloženého trestu. Při p. p. stanoví soud zkušební dobu na 1–7 let.*“⁴⁸ V roce 1997 vydaná **Všeobecná encyklopedie ve čtyřech svazcích** definuje pojem podmíněné propuštění jako možnost, kdy po odpykání poloviny trestu může být

⁴⁶ Informace převzaty z GERLOCH, Aleš – HŘEBEJK, Jiří – ZOUBEK, Vladimír: *Ústavní systém České republiky*. PROSPEKTRUM, Praha 2002, s. 198–200, 205.

⁴⁷ Citováno dle KOL. autorů: *Příruční slovník naučný*. III. díl M – Ř. Academia, Praha 1966, s. 625.

⁴⁸ Citováno dle KOL. autorů: *Malá československá encyklopedie*. IV. svazek M – Pol. Academia, Praha 1986, s. 943.

odsouzená osoba podmíněně propuštěna za podmínky, že ve výkonu trestu svým chováním a plněním povinností prokázala polepšení a také v budoucnu povede řádný život.⁴⁹ Podle slovníku **Universum**, vydaného v roce 2001 v Praze, spočívá podmíněné propuštění v „*propuštění pachatele trestného činu, odsouzeného k trestu odnětí svobody před uplynutím celé doby trestu, pokud vykonal polovinu soudem uloženého nebo rozhodnutím prez. rep. zmírněného trestu.*“⁵⁰

Podmíněné propuštění se jako akt trestního práva dostalo také do trestních zákonů a trestních řádů. V rámci **Trestního zákona** č. 87/1950 Sb. se podmíněnému propuštění věnovaly § 33 až 36, kde stojí, že odsouzený mohl být podmíněně propuštěn na svobodu po odpykání poloviny trestu nebo, pokud byl odsouzen na doživotí, tak po odpykání patnácti let, ale za podmínky, že ve výkonu trestu prokázal dobré chování a řádně pracoval a tím dal naději, že dále povede „*řádný život pracujícího člověka.*“ Zkušební doba byla podmíněně propuštěnému stanovena na dobu 2 až 10 let. Zároveň mohl být vyzván, aby na svobodě nahradil škodu, kterou trestným činem způsobil. Pokud se osvědčil ve zkušební době, hledělo se na něj, jako by trest pominul dnem, kdy byl podmíněně propuštěn.⁵¹ Podmíněné propuštění bylo plně v kompetenci komise pro podmíněné propuštění, složené ze dvou soudců z povolání a tří soudců z lidu, která měla své sídlo u krajského soudu. Zda měl být odsouzený propuštěn, rozhodovala komise na návrh velitele vězeňského ústavu nebo na návrh krajského prokurátora.⁵² Jistý posun proti zákonu č. 87/1950 Sb. o trestním řízení soudním (trestní řád) přinesl zákon č. 64/1956 Sb. o trestním řízení soudním (trestní řád), kde

⁴⁹ *Všeobecná encyklopedie ve čtyřech svazcích*. Díl 3 m – r. Nakladatelský dům OP, Praha 1997, s. 580.

⁵⁰ Citováno dle *UNIVERSUM. Všeobecná encyklopedie*. 7. Díl. Euromedia Group, Praha 2001, s. 339.

⁵¹ Informace převzaty z § 33 až 36 Trestního zákona č. 86/1950 Sb. In: *Sbírka zákonů republiky Československé*, roč. 1950, částka 38, s. 217–218.

⁵² Informace převzaty z § 278 Zákona o trestním řízení soudním (trestní řád) č. 87/1950 Sb. In: *Sbírka zákonů republiky Československé*, roč. 1950, částka 39, s. 298–299.

podle § 351 o podmíněném propuštění rozhodoval příslušný soud na návrh prokurátora nebo náčelníka vězeňského ústavu, na žádost odsouzeného nebo i bez jeho žádosti. Pokud však byla žádost zamítnuta, mohla být opakována teprve po uplynutí jednoho roku od původního zamítnutí. Před rozhodnutím o podmíněném propuštění však měl být odsouzený nejprve vyslechnut, aby se zjistilo, zda během výkonu trestu změnil své názory.⁵³

Politický vězeň (oběť politického procesu), který se po delší či kratší době strávené v některém vězeňském zařízení či pracovním táboře na území Československa, vracel na svobodu s nadějí, že bude moci své jméno před soudem očistit a doložit tak nezákonnost celého vyšetřování a vlastního politického procesu zakončeného protiprávným rozsudkem. K tomu, aby se mohl domoci pravdy, měl fakticky dvě možnosti, které mu umožňoval soudobý trestní řád (obnova soudního trestního řízení) a od 1. srpna 1968, kdy vstoupil v platnost, také zákon č. 82/1968 Sb. **o soudní rehabilitaci**.

Pojmy obnova soudního řízení a soudní rehabilitace patří do slovníku výrazů, běžně užívaných v právní praxi i teoretické právní vědě. Oba tyto termíny rovněž užívá i současná historiografie v tématech, zabývajících se politickými procesy v Československu, avšak bez snahy je blíže definovat.⁵⁴

Pojem *obnova soudního trestního řízení* se objevuje v **Ottově slovníku naučném** z roku 1902, kde se uvádí, že obnovu trestního řízení lze připustit, pokud vyšly po pravomocném rozsudku najevo nové závažné skutečnosti, které by výrazným způsobem mohly ovlivnit původní rozsudek a to jak ve prospěch odsouzeného, tak v jeho neprospěch.⁵⁵ Také podle **Slovníku veřejného práva** lze

⁵³ Informace převzaty z § 351 Zákona o trestním řízení soudním (trestní řád) č. 64/1956 Sb. In: *Sbírka zákonů republiky Československé*, roč. 1956, částka 33, s. 256.

⁵⁴ Viz Pozn. č. 24.

⁵⁵ Viz *Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*. Osmnáctý díl. J. Otto, Praha 1902, s. 553.

o obnovu trestního řízení žádat po skončení původního řízení a to v tom případě, pokud se objevily takové nové skutečnosti, které mohly mít vliv na výrok o vině a výši trestu. Žádost o obnovu trestního řízení mohl podat buď sám odsouzený nebo jeho nejbližší příbuzní. O žádosti pak v zákonem určené lhůtě rozhodoval soud, který také stanovil, zda je žádost oprávněná či nikoliv.⁵⁶

Poměrně rozsáhlý výklad pojmu přináší **Právníkový slovník** autorského kolektivu pod vedením Zdeňka Madara z roku 1988, který řadí obnovu trestního řízení mezi mimořádné opravné prostředky v trestním řízení. Je namířena k odstranění nedostatků ve skutkovém zjištění, přičemž *„příčiny těchto nedostatků vyšly najevo teprve potom, co původní rozhodnutí nabylo právní moci.“* Obnova řízení je přitom přípustná jen proti rozsudku a proti usnesení o zastavení trestního stíhání a musí se vždy týkat téhož původně žalovaného skutku. Podmínkou pro povolení obnovy trestního řízení mohou být jen nové zásadní skutečnosti, které jsou v rozporu s původním rozhodnutím. Obnovu řízení lze povolit jen na návrh oprávněné osoby, tedy může ji podat sám obviněný nebo jemu blízké osoby či prokurátor, v neprospěch obviněného jen prokurátor. Pokud soud ve veřejném slyšení návrh na obnovu řízení schválí, zruší zároveň napadené rozhodnutí. Naopak, pokud je návrh bezdůvodný, soud jej podle autorů hesla zamítne. Po schválení návrhu pak soud pokračuje v přípravném řízení nebo v řízení před soudem.⁵⁷

Všeobecná encyklopedie ve čtyřech svazcích definuje pojem obnova řízení jako *„mimořádný opravný prostředek v procesním právu. Důvody k o. ř. existují tehdy, když vyšly najevo nové okolnosti nebo důkazy dříve neznámé, které odůvodňují jiný výrok*

⁵⁶ Údaje převzaty ze *Slovníku veřejného práva*. Svazek IV., s. 941–942.

⁵⁷ *Právníkový slovník*. II. díl. Zpracoval autorský kolektiv pod vedením Z. Madara. Panorama, Praha 1988, s. 560–561.

*rozhodnutí, nebo jestliže orgán činný v trestním řízení v původním řízení porušil svoje povinnosti jednáním zakládajícím trestný čin.*⁵⁸

V zákoně č. 87/1950 Sb. **o trestním řízení soudním (trestní řád)** se píše, že trestní stíhání, pokud skončilo pravomocným rozsudkem, lze znovu zahájit, jestliže bylo obnoveno a to z důvodu nových skutečností, které byly dříve soudu neznámé nebo jestliže se prokurátor nebo soudce v původním řízení dopustil hrubého porušení úřední povinnosti, zakládající trestný skutek. V neprospěch obviněného mohl navrhnout obnovu jen prokurátor, v jeho prospěch kromě obviněného také osoby, které mohly podat odvolání. Rozhodnutí o návrhu na obnovu řízení bylo plně v kompetenci soudu, který o napadené věci rozhodoval v původním řízení. Jestliže shledal, že návrh je neodůvodněný, tak jej zamítl, v opačném případě obnovu povolil. Proti rozhodnutí existoval opravný prostředek, v tomto případě stížnost. Po schválení návrhu na obnovu řízení se konalo nové soudní líčení „*na podkladě původní žaloby.*“ Nový rozsudek, který pak soud vynesl, nesměl být přísnější než rozsudek původní.⁵⁹ Upřesňující informace o obnově trestního řízení přináší v jednotlivých paragrafech zákon č. 64/1956 Sb. **o trestním řízení soudním (trestní řád)**. Obnovu lze podle uvedeného zákona povolit i tehdy, pokud vyjdou najevo nové skutečnosti, vzhledem k nimž „*by původně uložený trest byl v očividném nepoměru k stupni nebezpečnosti činu pro společnost.*“ Obnova v neprospěch obviněného byla vyloučena, jestliže se na trestný čin vztahovala rozhodnutí prezidenta republiky o zastavení trestního stíhání nebo pokud obviněný zemřel.⁶⁰ Také nový zákon č. 141/1961 Sb. **o trestním řízení soudním (trestní řád)** dále zpřesnil ustanovení

⁵⁸ *Všeobecná encyklopedie ve čtyřech svazcích.* Díl 3, s. 329.

⁵⁹ Informace převzaty z § 220 až 225 zákona č. 87/1950 Sb. o trestním řízení soudním (trestní řád). In: *Sbírka zákonů republiky Československé*, roč. 1950, částka 39, s. 291–292.

⁶⁰ Údaje citovány a zároveň převzaty z § 300 zákona č. 64/1956 Sb. o trestním řízení soudním (trestní řád). In: *Sbírka zákonů republiky Československé*, roč. 1956, částka 33, s. 248.

jednotlivých paragrafů, týkajících se obnovy trestního řízení. Mezi jistě důležité body patřil § 282, který obsahuje větu: „*Je-li pro rozhodnutí o návrhu na povolení obnovy k prověření jeho důvodnosti třeba některou okolnost předem objasnit, provede potřebné šetření předseda senátu nebo na jeho žádost některý jiný orgán činný v trestním řízení, popřípadě i bezpečnostní orgán.*“⁶¹

Obnova soudního řízení nemusela skončit pro navrhovatele, resp. obviněného vůbec podle jeho předpokladů a v případě politických vězňů, tak také v mnoha případech neskončila. Jako druhá možnost se v daném případě jevila soudní rehabilitace, o které se nejprve opatrně hovořilo již od druhé poloviny 50. let 20. století, ale která jako taková byla přijata až zákonem č. 82/1968 Sb. o **soudní rehabilitaci**. Pojem zcela běžný v právníkové mluvě si taktéž nejprve definujeme.

Pojem *soudní rehabilitace* (pochází z latinského slova *rehabilitare* = znovu učinit schopným) znamená očistit někoho, zbavit jej předchozího odsouzení. Je to postup, jímž se napravuje následek způsobený původním soudním rozhodnutím, vydaným podle právních předpisů, které byly později shledány jako vadné.⁶²

Heslo rehabilitace v **Ottově slovníku naučném** z roku 1904 rozlišovalo dva druhy rehabilitací. Kromě rehabilitace konkurzní, která nás v této souvislosti nezajímá, bylo v trestním právu rehabilitací myšleno opatření, které mělo za účel vrátit dřívější postavení ve společnosti a to za předpokladu, že odsouzený dokáže svoji upřímnou lítost a dobré chování. Na základě toho pak byly důsledky, plynoucí z původního odsouzení, rehabilitací prominuty.⁶³

Masarykův slovník naučný chápe rehabilitaci jako navrácení

⁶¹ Údaje citovány a zároveň převzaty z § 282 zákona č. 141/1961 Sb. o trestním řízení soudním (trestní řád). In: *Sbírka zákonů Československé socialistické republiky*, roč. 1961, částka 66, s. 557.

⁶² Převzato z internetového zdroje <http://iuridicum.pecina.cz/w/Rehabilitace>, stránka platná k 18. 1. 2010

⁶³ Viz *Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*. Dvacátý první díl. J. Otto, Praha 1904, s. 417.

bezúhonnosti tomu, kdo o ni přišel následkem výroku o trestu trestním soudem. „*Rehabilitace spočívá na správné myšlence, že na odsouzeném, který se delší dobu řádně choval, nemá nadále lpěti úhona z jeho odsouzení, které mu zpravidla v občanském životě a v jeho povolání velmi překáží.*“⁶⁴ V **Právnickém slovníku** z roku 1988 je výraz rehabilitace uveden jen velmi stručně, autoři jej chápou jako zahlazení odsouzení.⁶⁵ Konečně pak **Právníkový slovník**, vydaný v Praze v roce 2009, definuje pojem rehabilitace v trestním právu jako „*odstranění nepříznivých důsledků spojených s pravomocným odsouzením za spáchaný trestný čin. Důsledkem pak je vznik fikce o neodsouzení.*“ Samozřejmě se nejedná jen o zahlazení odsouzení, ale z širšího hlediska i o náhradu za způsobenou morální a materiální ujmu. Obecně se o rehabilitaci mluví jako o navrácení cti, bezúhonnosti, dobrého jména a práv a je s ní spojeno ospravedlnění rehabilitované osoby.⁶⁶

V předcházejícím textu jsme sledovali problematiku definování a vymezení pojmů amnestie a milost prezidenta republiky, podmíněné propuštění na svobodu, obnova soudního řízení a v neposlední řadě soudní rehabilitace. Všechny uvedené termíny mají společný základ, tj. napravit spáchanou křivdu, která se právě v případě politických vězňů jevila a jeví jako neoddiskutovatelná. Se všemi těmito pojmy však úzce souvisí ještě jedno slovní spojení: v době, kterou sledujeme, se tento pojem nazýval socialistická zákonnost a její dodržování. V případě politických procesů, jejichž příprava a vlastní průběh v zakladatelském období komunistického režimu v Československu v letech 1948–1954 jsou dnes dostatečně známé, mluvíme o hrubém pošlapávání i v tehdejší době platných zákonů, ba

⁶⁴ *Masarykův slovník naučný*, Díl VI. Československý Kompas, Praha 1932, s. 96.

⁶⁵ *Právníkový slovník*. II. díl, s. 216.

⁶⁶ Citace a další údaje převzaty z *Právníkový slovník*, s. 917.

přímo o masové nezákonnosti.⁶⁷ Z předcházejících řádků je tedy zřejmé, že masová nezákonnost tvořila průvodní jev a neoddelitelnou součást metody vládnutí komunistického systému. Co však znamenal pojem socialistická zákonnost a její dodržování v době, kdy tento termín zaplavoval stranické tiskoviny a denní tisk, a kdy se tento pojem skloňoval téměř ve všech pádech?

Socialistická zákonnost je „jednou z metod uskutečňování diktatury proletariátu, vyznačující se v bezpodmínečném i přesném zachovávaní všemi státními orgány, odpovědnými osobami a občany zákonů i ostatních vládních nařízení a vyhlášek vydávaných socialistickou vládou.

Socialistická zákonnost je mocným prostředkem uskutečňování úkolů socialistického budování. Ona zabezpečuje pevnost socialistického právního pořádku, vymezuje pravomoc orgánů moci, práva i povinnosti odpovědných osob a občanů, upevňuje státní disciplinu.

*Socialistická zákonnost aktivně pomáhá vytvoření takové právní atmosféry v socialistické společnosti, při které jakékoliv projevení nevážnosti k sovětskému zákonu, jeho narušení nebo obcházení, vyvolá rozhodný zákrok se strany orgánů státu, odpovědných osob i občanů.“⁶⁸ Definice, která byla převzata z **Právníckého slovníku** vydaného v Moskvě v roce 1953, především jasně ukazuje, proti komu byl namířen osten tzv. socialistické zákonnosti, tedy v drtivé většině proti tzv. třídním nepřátelům. Také **Právníkový slovník** z roku 1988 obsahuje heslo socialistická zákonnost. Podle autorů lze tento pojem chápat jako metodu, „jíž používá socialistický stát*

⁶⁷ K politickým procesům jako projevům masové nezákonnosti vybírám z dnes již bohaté historické literatury např. práci průkopníka bádání na poli problematiky politických procesů Karla KAPLANA: *Nekrvavá revoluce*, s. 180–365.

⁶⁸ Archiv bezpečnostních složek Kanice u Brna, (dále jen ABS Kanice u Brna), fond A 2/1 – Sekretariát ministra vnitra – I. díl, kart. 44, inv. č. 1091 – Právní teorie, které měly vliv na porušování soc. zákonnosti. Jednalo se o přednášku, která byla součástí školení pracovníků ministerstva vnitra k zavádění nových trestních zákonů, platných od 1. 1. 1957. Přednáška byla předložena politickému byru ÚV KSČ, které ji na své schůzi dne 12. 3. 1957 schválilo. In: Tamtéž.

*k uskutečňování svých úkolů a funkcí. Spočívá v tvorbě zákonů a jiných právních norem, které sledují uskutečňování zájmů a cílů dělnické třídy a pracujících a v důsledném dodržování a plnění socialistických právních norem.*⁶⁹ Nebyly to však jen slovníkové definice, ale také samostatné teoretické práce komunistických právníků, které se zabývaly socialistickou zákonností, jejím vývojem a formami. V roce 1956 vyšla v Praze práce **Socialistické právo a zákonnost v lidově demokratickém Československu**, kde se autoři jasně staví za třídní podstatu socialistické zákonnosti, když píší, že *„Socialistická zákonnost je metodou uskutečňování diktatury dělnické třídy, je metodou vlády lidově demokratického státu, jedním z nejdůležitějších prostředků plnění jeho funkcí, jedním z nástrojů socialistické výstavby.“*⁷⁰ Stejní autoři se k výkladu práva a zákonnosti v Československu vrátili znovu v roce 1961, kdy sepsali novou teoretickou práci na dané téma. Svoji definici socialistické zákonnosti zpřesnili a doplnili. Opět píší, že socialistická zákonnost je metodou, pomocí které se uskutečňuje diktatura dělnické třídy. Tato třída má dva základní požadavky: 1. Tvorba práva, které bude vyjadřovat její vůli; 2. Uplatňování její vůle při zachovávání socialistického práva.⁷¹ Poslední definicí socialistické zákonnosti, která se objevila v práci Jiřího Boguszaka, vydané v roce 1963, zakončíme náš přehled pojímání právních termínů, se kterými se budeme v naší práci setkávat. Každá z těchto charakteristik uvedených pojmů byla a je poplatná době svého vzniku, zároveň však ukazuje stupeň vývoje lidského poznání a jejich menší či větší přesnost a výstižnost. Boguszak charakterizuje pojem socialistická zákonnost jako jednu z nezbytných metod a forem uskutečňování

⁶⁹ Citováno dle *Právníký slovník*, II.díl, s. 284.

⁷⁰ Citováno dle knihy BOGUSZAK, Jiří – JIČÍNSKÝ, Zdeněk: *Socialistické právo a zákonnost v lidově demokratickém Československu*. Rudé právo, Praha 1956, s. 41.

⁷¹ Viz BOGUSZAK, Jiří – JIČÍNSKÝ, Zdeněk: *Právo a zákonnost v ČSSR*. Státní nakladatelství politické literatury, Praha 1961, s. 44.

funkcí socialistického státu, jako metodu uskutečňování socialistického práva, která zachovává socialistické právní normy a zabezpečuje realizaci socialistického práva socialistickým státem.⁷²

⁷² Definice socialistická zákonnost převzata z BOGUSZAK, Jiří: *Základy socialistické zákonnosti v ČSSR*. Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1963, s. 7–8.

4. AMNESTIE PREZIDENTA REPUBLIKY

4.1 Amnestie prezidenta republiky v letech 1918–1938

Když noví poslanci, vzeší z květnových voleb 1948 do Národního shromáždění republiky Československé, jednomyslně zvolili dne 14. června 1948 novým prezidentem republiky předsedu KSČ Klementa Gottwalda, byla při této příležitosti, jako výhradní právo prezidenta zakotvené v nově přijaté **Ústavě 9. května**, vyhlášena všeobecná aboliční a agraciační amnestie v oboru občanského trestního soudnictví a agraciační amnestie v oboru vojenského soudnictví. Praxe vyhlásování amnestií prezidenta republiky ale nebyla aktem, který by vymyslel nově se konstituující komunistický režim. Rozhodnutí prezidenta republiky o amnestii měla poměrně dlouhou tradici, sahající do doby vzniku samostatného Československa v říjnu 1918. Komunistický režim tak měl možnost navázat na tuto zavedenou praxi (této možnosti ale nevyužil) prezidentů Tomáše Garrigue Masaryka, Edvarda Beneše a Emila Háchy.

První v pořadí již samostatného státu představovalo nařízení č. 28/1918 Sb. Národního výboru Československého, které na jeho základě vyhlásilo širokou aboliční a agraciační amnestii v trestních záležitostech, které proti čs. občanům uplatnila ještě bývalá rakousko-uherská justice a to před 28. říjnem 1918.⁷³ Dne 21. ledna 1919 pak prezident republiky T. G. Masaryk rozhodl o vyhlášení aboliční a agraciační amnestie, která se vztahovala k trestním řízením, vedeným u civilních soudů, a rovněž k trestům, promnutým

⁷³ Údaje pro následující text převzaty z MAREČKOVÁ, Lenka: *Milosti. Ohnisko lidství v trestním právu*. Academia, Praha 2007, s. 352.

předchozí amnestií.⁷⁴ Novou aboliční a agraciační amnestii pak Masaryk vyhlásil 22. července 1919. Týkala se všech osob, které v době první světové války nastoupily do vojenské služby. Další rozhodnutí o agraciační a rehabilitační amnestii přišlo 21. října 1919, týkala se osob odsouzených za politické trestné činy a osob, které byly trestány poprvé.⁷⁵

V květnu 1920, kdy se scházelo první Národní shromáždění, nařídil Masaryk, na základě svého práva daného mu ústavou, aby nebylo zahájeno nebo aby bylo zastaveno trestní stíhání osob pro politické trestné činy a trestné činy spáchané z politických důvodů, které se staly před 7. březnem 1920.⁷⁶ Rozhodnutí o vyhlášení agraciační amnestie z 13. února 1922 se vztahovalo na všechny odsouzené trestnými soudy, kteří se zúčastnili komunistických násilností v prosinci 1920, tedy v době generální stávky. Další amnestie z 5. června 1922 se týkala všech vojáků, kteří do armády vstoupili po 28. říjnu 1918 a sloužili v ní před 12. říjnem 1920 a také těch, kteří spáchali trestné činy ještě před nástupem do vojenské služby. Poněkud kuriózní formu měly dvě po sobě následující amnestie. Dne 24. července 1922 prezident republiky vydal rozhodnutí o aboliční a agraciační amnestii, která se vztahovala na přestupky a přečiny spáchané zatajováním zásob obilí a luštěnin ze sklizně 1920 a starší a úmyslným porušením dodávkových povinností těchto výrobků. Druhá amnestie z 2. září 1924 se týkala přečinů proti výrobě, prodeji a přechovávání radiotelegrafů a radiotelefonů, stejně jako přečinů jejich dovozu z ciziny nebo jejich nedovolené výroby a prodeje.⁷⁷

⁷⁴ Tamtéž.

⁷⁵ Tamtéž.

⁷⁶ Tamtéž, s. 353.

⁷⁷ Tamtéž, s. 353.

Rozhodnutí o aboliční, agraciační a rehabilitační amnestii z 14. července 1925 byla vyhlášena při příležitosti nabytí platnosti mezistátní smlouvy mezi Československem a Polskem o právních a finančních otázkách a týkala se všech, kteří se v době od 28. října 1918 do 10. srpna 1920 dopustili trestných činů v souvislosti s politickou agitací v otázce příslušnosti Těšínského Slezska, Oravy a Spiše, nebo osob, které utekly za hranice jednoho státu na území druhého státu, aby se tak vyhnuly branné povinnosti.⁷⁸ Zastavení trestního stíhání za přečiny a zločiny na základě zákona č. 50/1923 Sb. na ochranu republiky se týkala aboliční a agraciační amnestie, vyhlášená dne 2. června 1927. Také v roce desátého výročí vyhlášení samostatnosti československého státu vydal prezident republiky T. G. Masaryk rozhodnutí o aboliční, agraciační a rehabilitační amnestii, které byly účastny osoby, odsouzené za přečiny a přestupky podle zákona č. 50/1923 Sb. na ochranu republiky, k trestům odnětí svobody do jednoho měsíce (podmíněně uložené tresty) a k některým trestům odnětí svobody v trvání do čtyř měsíců. Předposlední aboliční a agraciační rozhodnutí prezidenta Masaryka z 16. června 1934 se týkala přestupků a přečinů podle zákona č. 50/1923 Sb. na ochranu republiky.⁷⁹ Poslední amnestie, kterou Masaryk udělil ve funkci hlavy státu, byla vyhlášena 14. prosince 1935. Pod tuto širší aboliční a agraciační amnestii spadaly přestupky a přečiny podle zákona č. 50/1923 Sb., spáchané v souvislosti s volbou T. G. Masaryka prezidentem republiky a vztahovaly se pod ni rovněž přestupky proti zákonům o právu spolkovém a shromažďovacím (zákon č. 1341867/1867 ř. z.), přestupky proti útisku a na ochranu svobody shromažďování a přestupky a přečiny proti tiskovým zákonům.⁸⁰

⁷⁸ Tamtéž, s. 354.

⁷⁹ Tamtéž.

⁸⁰ Tamtéž, s. 355.

Také prezident republiky Edvard Beneš pokračoval v praxi vyhlášení amnestií. Stalo se tak 6. března 1937, kdy bylo přijato rozhodnutí o aboliční, agraciační a rehabilitační amnestii, týkající se přestupků a přečinů při zákonu č. 50/1923 Sb. na ochranu republiky, přestupků proti zákonu o právu spolkovém a shromažďovacím a přestupkům pro tiskovému zákonu. Zhoršující se mezinárodně-politická i vnitropolitická situace Československa, která měla za následek přijetí mimořádných bezpečnostních opatření na jaře 1938, přiměla některé obyvatele republiky (zvláště ty, kteří z pozice „*nepřátelského smýšlení*“ vystupovali proti vlastnímu státu), aby opustili svou vlast. Na tyto osoby se pak z tohoto důvodu nevztahovala amnestie, vyhlášená Benešem dne 16. dubna 1938. V ostatních případech měla stejný rozsah jako amnestie z března 1937. Po abdikaci prezidenta Beneše na funkci hlavy státu přijala vláda republiky Československé rozhodnutí o aboliční a agraciační amnestii na peněžitě tresty, náhradní tresty na svobodě nebo byly na základě této amnestie odpuštěny tři měsíce z trestu osobám, které byly trestány poprvé, nebo jeden měsíc ostatním odsouzeným a dále se amnestie týkala činů stíhaných civilními nebo trestními soudy, za které bylo možné uložit jako hlavní pouze peněžitý trest.⁸¹

Když se ujal v listopadu 1938 funkce prezidenta republiky právník Emil Hácha, vyhlásil 2. prosince aboliční a agraciační amnestii, která se vztahovala na politické trestné činy, spáchané před 7. říjnem 1938. Z působnosti amnestie však byli vyňati všichni ti, kteří „*z nepřátelského smýšlení proti Československé republice opustili před 7. říjnem 1938 její území.*“⁸² Druhé rozhodnutí prezidenta Háchy o aboliční a agraciační amnestii z 31. prosince 1938 se týkalo všech politických zločinů, kterými se provinili

⁸¹ Tamtéž.

⁸² Citováno dle Tamtéž, s. 355.

občané maďarské národnosti, maďarští státní občané a osoby, které měly trvalé bydliště na území připojeném podle rozhodnutí tzv. vídeňské arbitráže k Maďarsku.⁸³

4.2 Prezidentské amnestie v letech 1941–1946

Pomineme-li dvě vládní nařízení z roku 1939, na jejichž základě vyhlásila vláda Protektorátu Čechy a Morava daňovou amnestii (č. 192/1939 Sb.) a devizovou amnestii (č. 290/1939), zastavíme se ještě na chvíli u amnestií, které byly vyhlášeny prezidentem Benešem v letech 1941–1946. Válečná situace a nemožnost v nastalých podmínkách pokračovat, či lépe řečeno navazovat na předválečnou československou legislativu, nutila zástupce čs. vládních exilových kruhů v Londýně přijímat opatření a rozhodnutí nižšího řádu a dekrety prezidenta republiky. Do uvedeného okruhu patřila také dvě prezidentská rozhodnutí z 24. prosince 1941 v oboru vojenského soudnictví a vojenského kárného opatření, jejichž obsahem byla amnestie pro vojáky československé zahraniční jednotky, kteří se v době od 17. června do 24. července 1940 na území spravovaném francouzskou vládou dopustili přečinů a zločinů (výjimku tvořily zločin dezerce). Druhé rozhodnutí směřovalo do oblasti vojenského trestního práva o abolicí, kdy nemělo být zahájováno trestní stíhání těch vojáků, kteří odpírali další vojenskou službu po svém vylodění ve Velké Británii. Podmínkou ovšem bylo, že se museli do tří měsíců od 24. prosince 1941 přihlásit zpět do činné vojenské služby.⁸⁴

⁸³ Tamtéž, s. 355.

⁸⁴ Údaje převzaty z JECH, Karel: Po stopách československých amnestií z let 1941 – 1946. In: *Po stopách nedávné historie. Sborník k 75. narozeninám doc. Karla Kaplana*. Uspořádal Jiří Pernes. Prius, Brno 2003, s. 49–50.

Prvním poválečným právním aktem prezidenta republiky na poli amnestie, se stalo rozhodnutí prezidenta republiky z 31. července 1945 o amnestii v oboru občanského trestního soudnictví, která ale platila jen pro území Čech, Moravy a Slezska. Text amnestie v sobě zahrnoval abolicí, amnestii a rehabilitaci, na základě kterých se promíjely peněžité tresty a tresty odnětí svobody v trvání do 18 měsíců uložené německými nebo protektorátními trestními soudy, z trestů nepřevyšujících 10 let se promíjela jedna třetina, milost mohl na návrh ministra spravedlnosti udělit prezident republiky tomu, kdo byl za své vlastenecké přesvědčení pronásledován v době nesvobody nebo pracoval pro odboj, zároveň toto rozhodnutí nařizovalo zastavit nebo vůbec nezahajovat trestní řízení proti tomu, kdo se se zbraní v ruce zúčastnil odboje nebo prováděl sabotážní či zpravodajskou činnost. Amnestie měla ale i své omezení: nevztahovala se na osoby, které byly obviněny ze zločinů podle retribučních dekretů a také na osoby německé a maďarské národnosti. Druhá vyhlášená amnestie se týkala vojenského soudnictví a rozhodnutí o ní vydal Beneš 29. srpna 1945. Svým způsobem navazovala na předcházející amnestii v oboru civilního trestního soudnictví. Osobám, které byly odsouzeny československými vojenskými soudy za zločiny plenění a obecné trestné činy, spáchané před 5. květnem 1945, se promíjely rozsudky úplně nebo jejich polovina nebo peněžní tresty. Dále prezident nařizoval nezahajovat proti osobám, spadajícím do vojenské jurisdikce, trestní stíhání a pokud se tak již stalo, tak je zastavit a to za předpokladu, že rozsudek nepřevyšoval 5 let.⁸⁵

Jak ve svém příspěvku ve sborníku **Po stopách nedávné historie** píše Karel Jech, všechna dosud vydaná amnestijní rozhodnutí z poválečné doby se týkala období mezi 30. zářím 1938 až

⁸⁵ Tamtéž, s. 51–52.

5. květnem 1945, které se označuje jako období nesvobody. Již konec prvního poválečného roku, tedy roku 1945, přinesl potřebu zabývat se také tzv. dobou revoluční, tedy zahrnující v sobě i období po 5. květnu 1945. Ministerstvo spravedlnosti dostalo za úkol předložit návrh amnestie, která měla zrušit všechny rozsudky odnětí svobody pro trestné činy žalovatelné před trestními i civilními soudy v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, spáchané „*v revoluční době od 5. května do 9. července 1945 vůči Němcům, zrádcům národa a osobám, které se provinily podle dekretu o trestání provinění proti národní cti a zastavila by se trestní řízení rozsudkem dosud nedokončená.*“⁸⁶ Tehdejší ministr spravedlnosti Prokop Drtina tento svůj návrh předložil prezidentu Benešovi 15. prosince s průvodním dopisem s prosbou o jeho schválení. O dané problematice jednalo ještě před vyhotovením návrhu předsednictvo vlády, které nakonec dne 4. ledna 1946 rozhodlo o vypracování samostatného zákona místo původně plánovaného rozhodnutí o amnestii, který měl prohlásit beztrestnost všech trestných činů spáchaných v boji s německými okupanty a jejich domácími přísluhovači. Období, na které se měla beztrestnost vztahovat, byla posunuta až do 28. října 1945. Podle Jecha zde byl viditelný posun v interpretaci: místo amnestie zvolili členové vlády termín beztrestnost. Po vypracování osnovy zákona, jejím projednání ve vládě a ve výborech a na plénu Prozatímního národního shromáždění byl zákon **o právnosti jednání souvisejících s bojem o znovunabytí svobody Čechů a Slováků** většinou poslanců dne 8. května 1946 schválen.⁸⁷ V souvislosti s druhým výročím Slovenského národního povstání vyhlásil 27. srpna 1946 prezident republiky amnestii v oblasti občanského trestního soudnictví, která se vztahovala na tresty

⁸⁶ Citováno dle Tamtéž, s. 53.

⁸⁷ Tamtéž, s. 53–57.

uložené civilními soudy na Slovensku v době tzv. Slovenského štátu. Trestní stíhání pro přestupky a přečiny mělo být zastaveno nebo nemělo být vůbec zahajováno tam, kde zákon určoval jako trest odnětí svobody do jednoho roku. Rozhodnutí se však nevztahovalo na trestné činy náležející do pravomoci vojenských, lidových, důchodkových trestních a administrativních soudů, Národního soudu a na osoby německé a maďarské národnosti a kolaboranty.⁸⁸

4.3 Amnestie Klementa Gottwalda v letech 1948–1949

Jak jsme v předcházejícím textu viděli, rozhodnutí o amnestiích prezidentů T. G. Masarykem, E. Benešem a do jisté míry i E. Háchou byla vyhlášována poměrně často a také okruh trestných činů, na které se amnestijní akty vztahovaly, patřil do poměrně rozsáhlé oblasti trestního či občanského práva. Vraťme se však opět do červnových dnů roku 1948 a pokračujme v našem textu tam, kde jsme před exkursem po amnestiích prvních československých prezidentů skončili. Ocitneme se však již ve značně změněné vnitropolitické situaci, nastolené únorovým převratem roku 1948,⁸⁹ který položil základní kameny nového mocenskopolitického systému s téměř neomezeným monopolem moci KSČ. Nekomunistické politické strany byly likvidovány nebo přecházely samy do pozice pouhého vykonavatele příkazů stranických orgánů KSČ bez vlastní vůle po samostatné politické činnosti. Doposud víceméně samostatná politika československého státu se téměř ze dne na den změnila v poslušné vykonávání příkazů sovětského stranického vedení. Nové a velmi

⁸⁸ Tamtéž, s. 58.

⁸⁹ K únorovému převratu např. KAPLAN, Karel: *Nekrvavá revoluce*, s. 157 – 168; dále např. jeho vynikající práce mapující jednotlivé dny před komunistickým převratem v únoru 1948 TÝŽ: *Pět kapitol o únoru*. Doplněk – Ústav pro soudobé dějiny, Brno–Praha 1997.

rozsáhlé změny struktury společnosti postihly všechny vrstvy obyvatelstva. Zúčtování s „reakcí“, provedené ihned po tzv. vítězství pracujícího lidu, postihlo množství nevinných osob. Pomalu, ale s jasnou představou se rozjížděly první formy perzekuce, které se prozatím obešly bez velkých představení v podobě veřejných politických procesů s domnělými i skutečnými odpůrci nového režimu. Lidé, kteří nesouhlasili s prvními kroky nově nastoleného režimu, měli de facto dvě možnosti: buď proti komunistické totalitě otevřeně či skrytě bojovat nebo opustit republiku a vést boj za hranicemi vlasti. Nový režim se proti všem odpůrcům rozhodl použít všechny dostupné prostředky, nezákonné nevyjímaje a také nejrůznější státní a bezpečnostní orgány (např. Akční výbory Národní fronty či Státní bezpečnost). První dny nového systému provázely jak projevy souhlasu, spojeného s očekáváním, tak projevy obav o další vývoj. Přitom utváření nového mocenského systému ovlivňovaly jak vnitřní, tak vnější faktory. K těm vnitřním patřilo urychlené přebudování celého politického, hospodářského a společenského systému, což se neobešlo bez velkých potíží. Jako důležitý faktor také dominoval obrovský vliv Moskvy, kdy sovětský model politiky řízení státu se československým nejvyšším představitelům KSČ jevil jako jediný správný. Toto nekritické přebírání všeho sovětského přerostlo až v ideologické kliše a bludiště, ve kterém se tvůrci oficiální politiky pohybovali. K těm vnějším pak patřila přiosťující se studená válka, která měla za následek napětí mezi oběma hegemony – Moskvou a jejími satelity a Washingtonem a jeho spojenci. Navíc zde hrozil konflikt postupně gradující v otevřenou nepřátelství uvnitř samotného tábora tzv. lidových demokracií, kde na straně jedné stál Sovětský svaz a další země s lidově demokratickými režimy (Československo

nevyjímaje) a na druhé straně osamocená Jugoslávie, nařčená z nacionalistických úchylek.

Přesto se mohlo zdát, že se novému režimu podaří první kroky k monopolu moci dokončit, což potvrzoval jak souhlas Národního shromáždění s programem tzv. obrozené vlády Národní fronty v čele s K. Gottwaldem v březnu 1948, tak parlamentní volby v květnu 1948, které pod hlavičkou jednotné kandidátky vyhrála zcela jednoznačně komunistická strana. I když tyto volby nebyly zdaleka svobodné (nesouhlas mohl být vyjádřen pomocí bílého lístku), drtivá většina obyvatelstva se svou účastí ve volbách ve prospěch společných kandidátů ztotožnila s novými politickými poměry v zemi.⁹⁰

V této situaci se jako jediný „pozůstatek“ bývalého demokratického řádu a principů jevil nemocný a s mnoha změnami nastolenými po komunistickém převratu nesouhlasící prezident republiky Edvard Beneš. Jak uvádí Karel Kaplan, vedoucí komunističtí představitelé si Benešův odchod nepřáli. Jeho setrvávání v úřadě totiž dodávalo punc legitimitě jejich aktivit, proto mu demisi rozmlouvali, zvláště Gottwald, kterému se mistrovským politickým tahem podařilo protahovat jeho abdikaci, stál o to, aby neodcházel z úřadu z politických důvodů. Nakonec však i přes různé sliby, Beneš, který se neztotožnil s novou Ústavou 9. května a také ji odmítl podepsat, abdikaci na funkci prezidenta republiky podal 7. června 1948. Vedoucí komunisté stáli před otázkou, co s opuštěným úřadem. Jedni navrhovali, aby byl úřad zrušen, protože jim až moc připomínal bývalou prvorepublikovou

⁹⁰ K charakteristice prvního období poúnorového komunistického režimu především KAPLAN, Karel: *Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953–1956*. Barrister & Principal, Brno 2005, s. 7–61; dále TÝŽ: *Československo v letech 1948–1953. 2. část. Zakladatelské období komunistického režimu*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1991, s. 5–72; dále např. PERNES, Jiří: *Krise komunistického režimu v Československu*, s. 25–30; LITERA, Bohuslav – TEJCHMAN, Miroslav – VYKOUKAL, Jiří: *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944–1989*. Libri, Praha 2000, s. 157–158.

tradici a byl až příliš spjat s Masarykem a Benešem. Další navrhovali, aby stávající úřad, který zastával jednotlivec, nahradil, podle sovětského vzoru, kolektivní orgán vedení země. Nakonec však přece jen zvítězil pragmatismus a jakýsi ohled na minulou dobu a také na veřejně mínění. Proto předsednictvo ÚV KSČ souhlasilo s Gottwaldem jako společným kandidátem Národní fronty do této nejvyšší státní funkce. Volba Gottwalda, která proběhla ve Vladislavském sále Pražského hradu dne 14. června, se neobešla bez nesouhlasných názorů komunistických funkcionářů.⁹¹

Mezi první akty nového prezidenta po uvedení do úřadu patřilo vyhlášení dne 19. června o všeobecné aboliční a agraciační amnestii v oboru občanského trestního soudnictví a agraciační amnestii v oboru vojenského soudnictví.⁹² Vlastní realizace pak byla plně v kompetenci ministerstva spravedlnosti, které vydalo k amnestiím prováděcí předpisy a instruovalo podřízené složky a ministerstvo vnitra, které dohlíželo na hladký průběh amnestií. Návrh amnestie v oboru občanského trestního soudnictví, který vypracovalo ministerstvo spravedlnosti, byl rozeslán všem ministerstvům

⁹¹ Někteří vedoucí funkcionáři (např. Marie Švermová) namítali, že KSČ volbou Gottwalda ztratí silnou a uznávanou osobnost, Gottwald ztratí uvnitř KSČ dosavadní vliv, svým přechodem na Hrad se odcizí, své schopnosti bude muset rozdělit mezi státní a stranickou funkci. K odmítavému postoji Švermové k otázce volby Gottwalda prezidentem republiky více PERNES, Jiří: *Komunistky s fanatismem v srdci*. Brána, Praha 2006, s. 87. K volbě K. Gottwalda prezidentem republiky blíže KAPLAN, Karel: *Kronika komunistického Československa. Doba tání*, s. 30. Srov. KAPLAN, Karel – KOSATÍK, Pavel: *Gottwaldovi muži*. Paseka, Praha–Litomyšl 2004, s. 48–49. Naproti tomu člen vedení KSČ a ministr informací Václav Kopecký předkládal na schůzi pléna ÚV KSČ dne 9. června 1948 ke schválení návrh předsednictva ÚV KSČ na jmenování Gottwalda prezidentem republiky. Ve své řeči neopomněl připomenout Gottwaldovy zásluhy a význam Pražského hradu pro celou komunistickou stranu, který přirovnal k moskevskému Kremlu. Viz k tomu PÁVOVÁ, Jana: *Demagog ve službách strany. Portrét komunistického politika a ideologa Václava Kopeckého*. Ústav pro studium totalitních režimů, Praha 2008, s. 100.

⁹² Rozhodnutí prezidenta republiky o amnestiích bylo uvedeno pod č. 1178/1948 a 1179/1948 Úředního listu republiky Československé. Úřední list republiky Československé byl vydáván již od doby tzv. první republiky na základě vládní vyhlášky 4/1920 Sb. o úředních listech československého státu, kdy nahradily dosavadní Pražské listy. Po 2. světové válce jeho vydávání nově upravil s účinností od 15. září 1945 Dekret prezidenta republiky č. 66/1945 Sb. o Úředním listě republiky Československé, který byl pak ústavním zákonem č. 57/1946 Sb. postaven na roveň zákona. Dekret byl pak s účinností od 1. ledna 1950 nahrazen zákonem č. 260/1949 Sb. o úředních listech. Úřední list byl rozdělen do dvou dílů. Díl I. obsahoval dokumenty s obecnější (normativní) platností, díl II. se týkal dokumentů, které se týkaly konkrétních skutečností, např. jmenování či odvolávání osob, zápisů do rejstříků, dražbách ad. Informace převzaty z elektronického zdroje http://www.iuridictum.pecina.cz/w/Sb_, stránka platná k 18. 1. 2010.

k připomínkovému řízení dne 17. června.⁹³ Návrh byl podložen důvodovou zprávou, ve které se uvádělo, že amnestie se bude týkat jak obecně kriminálních deliktů, tak politických trestných činů. Přitom důvodová zpráva pro uvedený výběr trestných činů byla u první skupiny podložena tvrzením, že „*značná část těchto činů byla spáchána důsledkem poklesu morálky.*“ Návrh počítal s tím, že do amnestie budou zařazeni všichni pachatelé, kteří byli odsouzeni do výše jednoho roku odnětí svobody. Zařazení politických trestných činů předkladatel návrhu zdůvodnil změněnými politickými a společenskými poměry v Československu, kdy „*začínáme toto nové krásnější období našich dějin, je proto vhodným pro širokou politickou amnestii ve prospěch všech provinilců, kteří se nedotkli nejživotnějších zájmů národa.*“⁹⁴ Již z těchto slov je patrná jasná ideologická zaměřenost amnestie, ze které měli být vyloučeni všichni „nepřátelé“ nového režimu. Podle předkladatelů se ale tato amnestie lišila od všech předcházejících jednak svým rozsahem, jednak tím, že měla mít „beztržní“ charakter, na rozdíl od bývalého soudnictví (a bývalých amnestií, které křivdy nenapravovaly), které prý pracovalo v zájmu „vykořisťovatelských tříd“. V rámci politických zločinů se tedy měla amnestie vztahovat jen na přečiny a přestupky podle zákona č. 50/1923 Sb. **na ochranu republiky**. Amnestie se neměla rovněž vztahovat na zločiny podle retribučního dekretu č. 16/1945 Sb.⁹⁵ a na trestné činy podle zákona č. 15/1947 Sb. **o stíhání černého obchodu a podobných pletich**. Osob německé národnosti se amnestie netýkala. Z účinku amnestie naopak neměli

⁹³ Jak je patrné, na připomínkové řízení zůstaly pouhé dva dny. Národní archiv Praha (dále jen NA Praha), fond Úřad předsednictva vlády 1945–1959 – běžná spisovna (dále jen ÚPV – B), kart. 846, inv. č. 3400, sg. 823/19 – Návrh amnestie v oboru občanského trestního soudnictví z 17. 6. 1948.

⁹⁴ Tamtéž, s. 1–2.

⁹⁵ Trestné činy souzené podle retribučního dekretu sice byly vyloučeny z amnestie, ale protože při jejich posuzování v minulosti mělo docházet k „nesrovnalostem“, měly být prošetřovány individuálně ve zrychleném řízení s přihlédnutím k polehčujícím okolnostem. Podle tohoto ustanovení bylo omilostněno celkem 781 osob české a slovenské národnosti, které byly původně odsouzeny podle retribučního dekretu. Údaj převzat z STANĚK, Tomáš: *Retribuční vězni v českých zemích 1945–1955*. Slezský ústav Slezského zemského muzea, Opava 2002, s. 90.

být vyřazeni ti, kteří odešli do exilu ale s podmínkou, že se tito „nerozváží a svedení příkladem jiných“ vrátí do republiky do dvou měsíců (v uveřejněném rozhodnutí byla lhůta prodloužena na tři měsíce) od vyhlášení amnestie.⁹⁶ Na konci důvodové zprávy nechyběla bojovná výzva a zároveň snaha po ukázání vlídné tváře nového režimu, který v udělení amnestie viděl výraz své síly a pevnosti „a velkomyslnosti československého pracujícího lidu, odpouštějícího pobloudilým, avšak odhodlaného nedat nikým ohrozit nový řád, jakožto záruku šťastné budoucnosti národa.“⁹⁷ Návrh amnestie doporučil, s drobnými legislativně-technickými a formálními úpravami, Legislativní odbor Úřadu předsednictva vlády, po jeho projednání 18. června. Zároveň navrhl vládě přijmout usnesení, ve kterém by doporučila prezidentu republiky, aby rozhodl o vyhlášení amnestie. Toto usnesení vláda přijala na svém zasedání ještě též den, i když se tak stalo s některými doporučeními na změnu textu amnestie z hlediska legislativní techniky, adresovanými ministerstvu spravedlnosti. Vrchní odborový rada JUDr. Šimák z ministerstva, který měl přípravu návrhu na starosti, však odpověděl, že sice výtky uznává, ale z důvodu rychlosti není možné „nic měniti, protože byl už odeslán do tiskárny za účelem uveřejnění v nejbližším čísle Věstníku ministerstva spravedlnosti.“⁹⁸ Rychlost tedy byla spíše na škodu celé věci.

Dne 17. června vypracovalo návrh amnestie v paragrafovém znění také ministerstvo obrany pro oblast vojenského soudnictví. Jednalo se o agraciační formu amnestie, kdy měly být prominuty nebo zcela zrušeny pravomocně uložené peněžní a náhradní tresty

⁹⁶ Tamtéž, kart. 1161, inv. č. 5180, sg. 1424/12 – Dopis ministra spravedlnosti prezidentu republiky z 17. 6. 1948. Podle dopisu ministerstva zahraničních věcí čs. zastupitelským úřadům měla být lhůta k přijímání žádostí osob, které se chtěly vrátit do Československa, posunuta i za uvedené datum, tedy po 19. září, nejpozději však do konce roku. Tamtéž – Dopis ministerstva zahraničních věcí zastupitelským řadům ve věci amnestie z důvodu návratu osob do vlasti z 15. 9. 1948.

⁹⁷ Tamtéž, kart. 846, inv. č. 3400, sg. 1421/12 – Návrh amnestie v oboru občanského trestního soudnictví z 17. 6. 1948.

⁹⁸ Tamtéž – Záznam z jednání vlády dne 18. 6. 1948.

uložené vojenskými soudy, prominuty podmíněné tresty a zastavena nebo nezahajována trestní řízení, stíhané vojenskými soudy na základě veřejné žaloby. Amnestie se opět neměla vztahovat na zločiny podle zákona č. 50/1923 Sb. na ochranu republiky, podle retribučního dekretu č. 16/1945 Sb. a trestné činy podle zákona č. 15/1947 Sb. o stíhání černého obchodu a podobných pletich.⁹⁹ Návrh projednala vláda na svém zasedání dne 18. června s doporučením, aby prezident republiky vydal rozhodnutí i o této amnestii.¹⁰⁰

Rozhodnutí o amnestiích v oboru občanského trestního soudnictví a vojenského soudnictví vyšla v jejich plném znění ve všech tehdejších novinách na úvodní straně dne 20. června. Např. v úvodníku **Zemědělských novin** 22. června hodnotil rozhodnutí o amnestii s nadšením Vladimír Klimeš jako obrovský čin především v jejím širokém pojetí, které prý nesnese srovnání v jiných státech. Kladně se také vyjadřoval o rozhodnutí pojmout do amnestie pachatele, odsouzené za politické trestné činy. Tento fakt považoval za velkomyslnost československého pracujícího lidu, který tímto dobrodiním prokázal provinilcům „*možnost, aby znovu na svobodě našli svou práci cestu do národního společenství.... Vláda dává na srozuměnou všem, že lidově demokratický stát nechce a nebude nikoho vyřazovat z dobrodiní svobodného života a budovatelské práce, pokud ovšem se sám svým jednáním a životem nevytloučí z národního společenství.*“¹⁰¹ Celkem se amnestie týkala, alespoň podle článku uveřejněném v *Zemědělských novinách*, počtu 2100 odsouzených z celkového počtu odsouzených v československých věznicích, kterých bylo necelých 18 000 vězňů. Článek také nedšeně referoval, že vyhlášená amnestie je především výchovným

⁹⁹ Tamtéž – Návrh amnestie v oboru vojenského soudnictví z 17. 6. 1948.

¹⁰⁰ Tamtéž – záznam z jednání vlády dne 18. 6. 1948.

¹⁰¹ KLIMEŠ, Vladimír: *Amnestie*. *Zemědělské noviny*, 22. 6. 1948, roč. 4, č. 146, s. 1–2.

prostředkem a školou pospolitosti. Jejím znakem měl být fakt, že „*bude prováděna upřímně a důsledně. Tím se liší lidově demokratický režim od režimů jiných.*“¹⁰² Také **Rudé právo** se 22. června vrátilo k právě uděleným amnestiím. Náměstek ministra spravedlnosti JUDr. A. Dressler v nich viděl především závazek pro všechny propuštěné a zároveň oceňoval rychlost celého legislativního procesu. Nakonec si neodpustil přihlásit se „povinou úctou“ k prezidentu republiky a pracujícím, když napsal, že tímto činem projevil vůli všech „*pracujících, kteří u vědomí své nepřemožitelné síly je zvou ke společné práci pro stát a národ.*“¹⁰³ Tolik tedy k rozhodnutí o amnestiích, které vyhlásil prezident republiky a zároveň předseda KSČ Klement Gottwald.¹⁰⁴

Nastolený komunistický režim si pomalu, ale jistě podmaňoval všechny oblasti politického, hospodářského, kulturního a společenského života. Ti, kteří se nechtěli s novou totalitou smířit, museli počítat s pronásledováním, které často končilo zatčením, brutálními výslechy a následným odsouzením v politicky motivovaných soudních procesech ke kratším či dlouholetým trestům odnětí svobody v tom „lepší“ případě, v tom nejhorším zazněl soudní síní rozsudek trestu smrti. Perzekuce však nepostihovaly jen údajné přímé pachatele, ale i jejich nejbližší rodinné příslušníky, postih byl namířen proti celým skupinám obyvatel a to jen z toho důvodu, že se nechtěli podříditi diktátu jedné strany a jejímu světovému názoru. Ostrý kurz proti reakci přijalo předsednictvo ÚV KSČ již na svém zasedání dne 9. září 1948, tedy necelých sedm měsíců po nastolení monopolu moci. V té době se však již naplno

¹⁰² *Bílé prapory vlají na věznicích.* Tamtéž, 23. 6. 1948, roč. 4, č. 147, s. 2.

¹⁰³ DRESSLER, A.: *Amnestie.* Rudé právo, 22. 6. 1948, roč. 29, č. 145, s. 1.

¹⁰⁴ Ve stejný den jako vyšla rozhodnutí prezidenta republiky o obou amnestiích, tj. 19. června 1948, vydala, při příležitosti volby prezidenta republiky, také československá vláda rozhodnutí o amnestii ve správních věcech trestních, publikované vyhláškou ministrem vnitra č. 1180/1948 Úředního listu. K této amnestii viz blíže NA Praha, fond ÚPV – B, kart. 846, inv. č. 3400, sg. 823/19 – Amnestie v oboru trestního řízení správního.

začínal rozhořívat konflikt mezi římskokatolickou církví a režimem. Vliv církve ve společnosti zůstal i po komunistickém převratu velký, vycházel nejen ze staletých tradic, ale také z nesporné autority mnoha kněží, nejvyšší církevní hierarchii nevyjímaje. Komunisté věděli, že katolická církev představuje jediného opravdového protivníka. Zpočátku se snažili získat a podřídít si církev dobrovolně, na základě dohody. Když však rozhovory neměly žádný výsledek, režim přitvrdil a začínal se k církvi chovat spíše než k rovnocennému partnerovi jako k podřízenému, jehož jediným cílem je bezpodmínečná poslušnost. Zároveň režim začal od roku 1949 mocensky zasahovat přímo do struktury církve. Nejrůznější omezení činnosti, zákazy, ovlivňování věřících proti církevním hodnostářům a další mocensko administrativní zásahy, perzekuce kněží a věřících nevyjímaje, postupně rozrušovaly dosavadní instituce církve. Mezi zásahy proti církvi lze také počítat přijetí zákona č. 217/1949 Sb., **kterým se zřizuje Státní úřad pro věci církevní** a zákona č. 218/1949 Sb. **o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem**. Oba zákony, které byly schváleny dne 14. října 1949, měly jeden jediný účel: podřídít si všechny církve a náboženské společnosti evidované na území Československa (katolickou církev tyto zákony postihly nejvíce) nejen po hmotné, ale i po politické stránce.¹⁰⁵

Komunistické vedení, jisté si svým postupným „vítězstvím“ nejen nad katolickou církví, které potvrzovalo také přijetí obou zmíněných zákonů, chtělo zároveň ukázat svou „lepší tvář“ (ve skutečnosti se rozhodlo hrát šalebnou hru) a tak se rozhodlo, aby Gottwald udělil poněkud zvláštní prezidentskou milost dopředu vybraným a prověřeným odsouzeným duchovním. Na tomto místě je

¹⁰⁵ Ke konfliktu komunistického režimu a katolické církve např. KAPLAN, Karel: *Československo v letech 1948–1953*, s. 27–32.

dobré říct, že kromě rozsudků, které vynášely trestní soudy, své správní tresty udělovaly duchovním rovněž národní výbory. Vězeňská zařízení se přitom začala plnit kněžími ve větší míře již od podzimu 1948. Duchovní pastýři byli v drtivé většině odsuzováni za nedodržování úředních nařízení a odpor vůči nim, poslušnost vůči svým nadřízeným, slovní útoky proti stávajícímu režimu či konflikty se státními orgány.

Milost pro vybrané duchovní navrhl v říjnu 1949 tehdejší ministr spravedlnosti, předseda Státního úřadu pro věci církevní a člen nejužšího vedení KSČ Alexej Čepička. Zvláštnost návrhu dokazovala záměr iniciátorů, kteří chtěli, aby odsouzení a obvinění museli sami o milost požádat. Ministerstvo spravedlnosti za tím účelem pověřilo čtyři dvojice pracovníků ministerstva, kteří měli vybírat vhodné adepty pro tuto poněkud nestandardní „milost“ kněží. Dne 27. října 1949 obdržela prezidentská kancelář první žádosti a pracovníci ministerstva vnitra začali s výsledky a ovlivňováním vytypovaných. Amnestie se netýkala jen duchovních, ale rovněž věřících, jejichž seznam určených k udělení milosti vypracovalo ministerstvo spravedlnosti 7. listopadu. Na Slovensku se měla milost týkat celkem 102 duchovních a laiků, kterým byly uloženy tresty za administrativní přestupky, spáchané „*v souvislosti s církevními událostmi, tresty na svobodě a pokuty.*“¹⁰⁶ O jejich počtu rozhodl Sbor pověřenců na svém 67. zasedání. Podle Karla Kaplana, který nesprávně operuje s pojmem amnestie, se milost týkala z celkového počtu 159 duchovních odsouzených či nacházejících se ve vazbě, 99 duchovních a navíc 471 laiků. Všichni omilostnění museli ještě před svým propuštěním na svobodu ve své žádosti slíbit, že se již nenechají „zneužít a svést“ biskupy proti vládě, respektive

¹⁰⁶ NA Praha, fond ÚPV – B, kart. 1161, inv. č. 5180, sg. 1421/12 – zpráva Úřadu předsednictva vlády Státnímu úřadu pro věci církevní v Praze z 9. 12. 1949.

existujícímu režimu.¹⁰⁷ Rozhodnutí o prominutí trestů ve správních trestních věcech přijala také československá vláda na svém zasedání dne 2. listopadu, kdy byly na jeho základě několika stovkám duchovních a laickým věřícím prominuty správní tresty, uložené národními výbory, které zároveň neměly zavádět trestní řízení ve správních věcech. Návrh o prominutí trestů připravilo ministerstvo vnitra 29. října. V návrhu stálo, že do 29. října došly na ministerstvo vnitra od krajských národních výborů žádosti 138 duchovních a 183 laiků, kteří byli potrestáni pokutou nebo vězením nebo se proti nim vedlo správní trestní řízení. „*Duchovní i civilní občané ve svých žádostech uvádějí, že trestných činů se dopustili v důsledku své poslušnosti ke svým biskupům, avšak že se přesvědčili, že tento postup vůči státu není správný a slibují že budou podporovat bez výhrady nadále budovatelské úsilí lidově demokratické republiky.*“¹⁰⁸

Komunistický převrat v únoru 1948 neznamenal jenom nástup totalitního režimu k moci, ale zároveň i rozpoutání největší vlny politických procesů v celých poválečných dějinách Československa. Postiženi byli všichni bez rozdílu společenského postavení a sociálního původu. Největší počet politických procesů, které sloužily jako katalyzátor režimu, se odehrál do poloviny 50. let. Soudy v nich vynesly nejvyšší tresty a také počet obětí se pohyboval v rozmezí 200 000 až 220 000 odsouzených.¹⁰⁹ Nepostihl jen odpůrce nového režimu, ale zároveň se nezastavil i před vlastními členy

¹⁰⁷ Informace převzaty z KAPLAN, Karel – PALEČEK, Pavel: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, s. 74–75. Tento údaj nesouhlasí s údajem uvedeným v článku *President udělil milost 127 duchovním*. Rudé právo, 30. 10. 1949, roč. 30, č. 256, s. 1, kde pisatel operuje s číslem 127 omilostněných kněží. V článku *President udělil milost dalším duchovním*. Rudé právo, 26. 11. 1948, roč. 30, č. 278, s. 1 se uvádí, že milost udělil Klement Gottwald dalším 13 duchovním.

¹⁰⁸ NA Praha, fond ÚPV – B, kart. 1161, inv. č. 5180, sg. 1421/12 – Návrh vládního usnesení ve věci amnestie v oboru trestního řízení správního z 29. října 1949. Stejná opatření v oblasti uvedené amnestie měl přijmout rovněž Sbor pověřenců i na Slovensku.

¹⁰⁹ Údaje převzaty z KAPLAN, Karel: *Politické procesy 50. let v Československu*. In: *Politické procesy v Československu a „případ Slánský“*, s. 109. Číslo zahrnují nejen oběti politických procesů, ale i vojenských procesů a osoby, které byly odsouzené do táborů nucené práce.

KSČ, ty nejvýše postavené nevyjímaje. Přesto, jak uvádí Jiří Pernes, oběti z řad komunistů odsouzených za protistátní trestné činy, tvořili jen malou skupinu, 0,3% všech politických vězňů a 6% popravených.¹¹⁰ Zostřování třídního boje dostoupilo vrcholu v listopadu roku 1952, kdy před senátem Státního soudu v Praze stanulo 14 vysokých představitelů komunistického režimu v čele s bývalým generálním tajemníkem ÚV KSČ Rudolfem Slánským, kteří byli v rámci procesu s tzv. protistátním spikleneckým centrem souzeni za velezradu, vyzvědačství, a další údajně protistátní trestné činy. Na základě rozsudku byli všichni uznáni vinnými z uvedených trestných činů. Z tohoto počtu bylo jedenáct odsouzeno k trestu smrti a po několika málo dnech popraveno, dalším třem odsouzeným byl vyměřen doživotní trest odnětí svobody.¹¹¹

Komunistický režim, který nechal zavraždit své lidi, se mohl cítit na vrcholu a slavit „vítězství“. Přesto však zatýkání komunistických funkcionářů, jejich následné vyšetřování a odsouzení v politických procesech, kdy před soudními senáty zaznívala absurdní obvinění z nejhorších zločinů, nahlodala důvěru československé společnosti v politiku a vedoucí představitele KSČ. Mnozí se ptaly po příčinách a kladli si otázky, jak mohli lidé, kteří byli souzeni za tyto „strašlivé“ zločiny, tak dlouho sedět ve vysokých funkcích. Na jedné straně přijímali rezoluce, odsuzující tyto „spiklence a zločince“, na druhé straně kritizovali odcizení špiček KSČ, které místo řešení palčivých problémů země, pořádají hon na všechny skutečné i údajné nepřátele režimu.¹¹²

¹¹⁰ Viz PERNES, Jiří: *Krise komunistického režimu v Československu*, s. 74.

¹¹¹ Ke genezi politického procesu se členy tzv. protistátního spikleneckého centra podrobně KAPLAN, Karel: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*. Mladá fronta, Praha 1992, s. 88–255.

¹¹² Ke vztahu veřejnosti k politickým procesům přehledně BRABEC, Václav: *Vztah KSČ a veřejnosti k politickým procesům na počátku padesátých let*. Revue dějin socialismu, roč. IX/1969, č. 3, s. 363–385.

4.4 Amnestie prezidenta republiky v letech 1953–1957

V březnu 1953 postihl země tzv. sovětského bloku velký otřes. Nejdříve, 5. března, zemřel sovětský diktátor a vůdce Josif Vissarionovič Stalin, ikona světového komunistického hnutí. Pár dní poté, přesně 14. března, zemřel i jeho československý protějšek Klement Gottwald. I když se o smrti Stalina vynořilo vícero pochybností, živených jeho samotnými nejbližšími spolupracovníky, neobešel se bez krize uvnitř stranického vedení KSSS, která však ve skutečnosti znamenala bezprecedentní pokus o změnu dosavadního způsobu vládnutí. Boj uvnitř vládnoucí vrstvy zpočátku ke svému vítězství dovedl hlavně Lavrentij Berija, první náměstek předsedy vlády a ministr spojených ministerstev bezpečnosti a vnitra. Již 27. března v rámci změn v domácí politice schválilo předsednictvo Nejvyššího sovětu, na Berijovo doporučení, rozsáhlou amnestii, které podléhaly všichni odsouzení k trestu nižšímu než 5 let. Vězňům, kteří byli odsouzeni za protistátní trestné činy, se zbytek trestu odnětí svobody snižoval na polovinu. V průběhu několika příštích týdnů opustilo pracovní tábory, pověstné gulagy, téměř 1,2 milionů amnestovaných. V souvislosti se změnami v trestní politice oznámilo 4. dubna ministerstvo bezpečnosti a vnitra, že spiknutí lékařů, kteří léčili vysoké politické činitele, bylo provokací bývalého ministerstva bezpečnosti a jejich přiznání bylo vynucené násilím. Rehabilitace se v dalších dnech dočkali i další lidé, kteří se do vězení dostali ještě za Stalinova života. I když byla uvedená opatření nedůsledná a dotýkala se jen omezené skupiny osob, znamenala výraznou změnu dosavadní politiky.¹¹³

Gottwaldova smrt znamenala pro otřesenou KSČ velkou ztrátu a situaci v Československu jen dále destabilizovala. Vedení strany si

¹¹³ BARNOVSKÝ, Michal: *Prvá vlna destalinizácie a Slovensko*, s. 11–13.

závažnost situace uvědomovalo, která nastala Stalinovou a Gottwaldovou smrtí, přesto se však nehodlalo vzdát dosažených úspěchů v minulých letech, stejně jako mocenských pozic. Zároveň však čelní představitelé si byli dobře vědomi faktu, že rekonstrukce stranických a státních orgánů je nevyhnutelná. Následná volba Antonína Zápotockého, dosavadního předsedy vlády, prezidentem republiky, se neobešla bez předchozích úvah o zrušení této nejvyšší státní funkce. Do čela vlády předsednictvo a posléze plénum ÚV KSČ schválilo Viliama Širokého. Největší rozpaky však jednoznačně budilo obsazení předsedy KSČ. Většina členů předsednictva se shodla na názoru do funkce nikoho nenavrhovat a svěřit vedení sekretariátu ÚV KSČ dosavadnímu tajemníkovi ústředního výboru Antonínu Novotnému. Na nové vedení čekalo vypořádání se s hlubokou hospodářskou, politickou a společenskou krizí, která nesnesla odkladu.¹¹⁴

Jako tíživé dědictví se také jevila skutečnost, že Gottwald a jeho léta vlády za sebou zanechaly tisíce nevinných a protiprávně odsouzených občanů v politických procesech, jejichž pokračování se nezastavilo ani po jeho smrti, ba v roce 1953 dosáhl počet odsouzených za protistátní trestné činy čísla 18 312 osob.¹¹⁵ Aby alespoň trochu zmírnilo toto neblahé dědictví, které bylo navíc umocněné změnami v trestní politice v Sovětském svazu, se také československé stranické a vládní vedení rozhodlo udělit amnestii prezidenta republiky, vyhlášenou 4. května 1953. Amnestie měla aboliční, agraciační a rehabilitační charakter. Skládala se z preambule a deseti článků. V preambuli bylo reflektováno nedávné úmrtí K. Gottwalda a jednota „čs. lidu“ následujícími slovy. „Ve

¹¹⁴ Viz PERNES, Jiří: *Krise komunistického režimu*, s. 84–86. K tomu též KAPLAN, Karel: *Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953–1956.*, s. 65–68 a BARNOVSKÝ, Michal: *Prvá vlna destalinizácie a Slovensko*, s. 16–17.

¹¹⁵ Údaj převzat z TOMEK, Prokop: *Život a doba ministra Rudolfa Baráka*. Vyšehrad, Praha 2009, s. 89.

dnech neštěstí, které postihlo naše národy úmrtím presidenta republiky Klementa Gottwalda, moudrého vůdce pracujícího lidu na cestě k socialismu, projevil náš lid pevnou politickou jednotu a ještě úžeji se semkl kol svého druhého dělnického presidenta Antonína Zápotockého a vlády Národní fronty. Tato jednota našeho lidu a jeho bezmezná oddanost republice skýtají záruku, že základy našeho státního a společenského zřízení budou ještě více upevněny, jestliže se těm, kdož se provinili proti zákonům, poskytne příležitost, aby se jako svobodní občané zapojili do budovatelského úsilí všeho lidu.“

Amnestie promíjela celé tresty nápravného opatření, z trestů odnětí svobody uložených přede dnem rozhodnutí o amnestii jednu třetinu, nejméně však jeden rok a doživotní tresty na tresty odnětí svobody na dvacet let. V souvislosti s mírnou redukcí trestní politiky je jistě zajímavá zmínka o těhotných ženách a ženách, které pečovaly o dítě mladší deseti let, dále o odsouzených, kteří trpěli nevléčitelnou nemocí, o odsouzených mužích starších šedesáti let a ženách starších padesáti pěti let a mladistvých. Amnestie poprvé těmto kategoriím věnovala pozornost, z trestů jim promíjela jejich větší část. Navíc nemělo být zaváděno a bylo-li zavedeno, mělo být zastaveno trestní stíhání osob, pokud za trestné činy stanovil zákon trestní sazbu nepřevyšující jeden rok nebo pokud byl pachatelem mladistvý nebo u těhotných žen a žen, které pečovaly o dítě mladší deseti let, dva roky. Zahlazena byla odsouzení trestu odnětí svobody do výše šesti měsíců. Z vedlejších trestů promíjela amnestie peněžité tresty nepřevyšující částku 20 000,- Kčs a náhradní tresty uložené za tyto peněžité tresty.

Z rozhodnutí o amnestii však byli vyloučeni všichni ti, kteří se dopustili protistátních trestných činů velezrady, sabotáže, vyzvědačství a obdobných trestných činů „*podle zákonů dříve platných.*“ Amnestie se rovněž nevztahovala na trestné činy podle

zákona č. 165/1950 Sb. **na ochranu míru**, poškozování národního majetku a majetku lidových družstev, pokud byl za ně uložen trest odnětí svobody více než pět let a na retribuční trestné činy. Výjimku tvořily osoby, u nichž ministr spravedlnosti po přezkoumání odsouzení shledal, že jsou vzhledem k nebezpečnosti činu pro společnost a se zřetelem na jejich chování ve výkonu trestu uznání ke snížení výše trestu. V takových případech mohl toto snížení navrhnout prezidentu republiky k individuálnímu rozhodnutí. Text zákona navíc výslovně uváděl, že v případech, kde *„je použití zákona závislé na délce trestu odnětí svobody, rozhoduje délka trestu sníženého nebo jinak zmírněného podle tohoto rozhodnutí.“*¹¹⁶

Návrh na amnestii prezidenta republiky předkládalo ministerstvo spravedlnosti. Početní stav vězeňské populace dosahoval přitom v lednu 1953 v Československu 46 021 odsouzených.¹¹⁷ První porada za účasti zástupců ministerstva vnitra a národní obrany a generální prokuratury se konala 14. dubna. V případech, retribučních trestných činů se účastníci shodli, že přenášet *„rozhodování o amnestii na jiný orgán než ten, kterému přísluší rozhodování podle zákona, není možné.“*¹¹⁸ Na dalším jednání, které proběhlo 16. dubna, apelovali přítomní zástupci ministerstva národní bezpečnosti na ostatní účastníky, že *„navržená amnestie se vztahuje na 40% všech, kteří si právě odpykávají trest odnětí svobody v nápravných zařízeních ministerstva národní bezpečnosti. Uskutečnění amnestie v navrženém rozsahu by znamenalo, že by bylo ohroženo plnění výrobních úkolů zejména v dolech, hutích, lomech, cihelnách a opatření by zejména dost citelně postihlo plnění úkolů nápravného zařízení v Ostrově*

¹¹⁶ Rozhodnutí prezidenta republiky o amnestii publikováno pod č. 57/1953 v Úředním listu republiky Československé.

¹¹⁷ Údaj převzat z STANĚK, Tomáš: *Retribuční vězni v českých zemích 1945–1955*. Slezský ústav Slezského zemského muzea, Opava 2002, s. 134.

¹¹⁸ NA Praha, fond ÚPV – T, kart. 527, inv. č. 1966, sg. 205/4/1 – Amnestie prezidenta republiky 1953. Informace pro s. dr. Krále z 15. 4. 1953.

u Karlových Varů.“ Jak je patrné z dochovaného zápisu, mělo ministerstvo národní bezpečnosti poskytnout náměstkovi předsedy vlády Zdeňkovi Fierlingovi podklady se statistickými daty, jak by se amnestie dotkla početních stavů v nápravných zařízeních, pokud by na jejím základě promíjely tresty odnětí svobody do jednoho trestu, u delších jedna třetina nebo jedna čtvrtina.¹¹⁹ K návrhu amnestie se vyslovalo i ministerstvo pracovních sil, kterému se rovněž nezamlouval odliv pracovních sil. Nicméně se zavázalo že se „*bude snažit nahradit chybějící pracovníky nábořem z řad propuštěných, dále se bude snažit umístit ostatní, kteří se nedají nábořem získat pro dosavadní pracoviště, na pracoviště v podobném oboru, ale poblíž místa jejich bydliště.*“¹²⁰ Konečný návrh rozhodnutí o amnestii prezidenta republiky projednala vláda 28. dubna a po jeho schválení předložil tento dokument spolu s průvodní zprávou předseda vlády V. Široký prezidentu republiky A. Zápotockému. Průvodní zpráva uváděla, že navrhovaná amnestie má být co nejširší, kromě zločinů proti republice a její ekonomické základně se měla vztahovat na všechny další trestné činy. „Socialistický humanismus“ se měl uplatnit ve vztahu k odsouzeným matkám, starým lidem a mladistvým.¹²¹

Předběžná zpráva, kterou zpracovalo ministerstvo spravedlnosti společně s generální prokuraturou v prosinci 1953, shrnovala výsledky amnestie ke dni 10. října 1953, rozdělené podle jednotlivých článků rozhodnutí o amnestii. Tresty nápravného opatření byly na celém území Československa prominuty celkem 13 018 pravomocně odsouzeným osobám¹²², z nichž 65,5% tvořili

¹¹⁹ Tamtéž – Záznam o poradě o návrhu amnestie, konané dne 16. dubna 1953.

¹²⁰ Tamtéž – Zpráva o dalším jednání o návrhu amnestie ze dne 17. dubna 1953.

¹²¹ Tamtéž – Dopis předsedy vlády V. Širokého prezidentu republiky A. Zápotockému s připojeným návrhem amnestie z 29. 4. 1953.

¹²² Podle údaje z PETRÁŠOVÁ, Ludmila: *Vězeňské tábory v jáchymovských dolech 1949–1961*. Sborník archivních prací, roč. XLIII/1994, č. 1, s. 420, bylo v rámci amnestie v době od 4. května do 23. května propuštěno 15 379 osob.

dělníci. Prominutí jedné třetiny z pravomocně uloženého trestu, nejméně však jednoho roku, se vztahovalo na 44 814 odsouzených. Tento údaj rovněž zahrnoval počet amnestovaných těhotných žen (2418 osob) a osob, trpících těžkou nevyléčitelnou nemocí (361 odsouzených). Celkově bylo amnestovaným prominuto 27 439 roků, 10 měsíců a 1 den. Největší počet amnestovaných se rekrutoval z dělnického prostředí – celkem 20 784, kterým se promíjel trest v celkové výši 10 903 roků. Účinky zahlazení u podmíněně uložených trestů se vztahovaly na 71 389 odsouzených. Amnestie bylo podle jednotlivých článků rozhodnutí účastno 129 361 osob.

Zajímavé údaje přinášela zpráva v oddílu věnovaném prominutí peněžních trestů, které se vztahovalo na celkem 20 630 „hříšníků“. Těmto amnestovaným bylo prominuto celkem 78 035 726,- Kčs ve staré měně a 418 000,- Kčs v nové měně. Trestní řízení bylo dále zastaveno 35 198 osobám na celém území Československa.

Samostatný oddíl zpráva věnovala retribučním trestným činům. V těchto případech rozhodovala o jednotlivých návrzích ministra spravedlnosti komise, ustavená koncem května 1953 a složená ze zástupců ministerstev spravedlnosti a národní bezpečnosti a Generální prokuratury. Komise přezkoumala celkem 4527 žádostí a k udělení amnestie doporučila 3772 případů. Z uvedeného počtu se prominutí zbytku trestu týkalo 1161 osob české národnosti, 82 Slováků, 2493 osob německé národnosti, 11 Maďarů a 25 připadalo na jiné národnosti.

Zpráva se ve svém závěru dotkla také problematiky vlastní realizace amnestie. Průběh hodnotila dobře, bez větších závad. „*Jen v prvních dnech po vyhlášení amnestie došlo k menším závadám, které byly zapříčiněny nesprávným výkladem některých ustanovení o amnestii.*“ Také vyloučení některých trestných činů z rozhodnutí o amnestii se údajně negativně projevilo na počtu žádostí o milost

v celkové výši 3000, jejichž vyřízení padlo plně na bedra krajských soudů v Praze, Brně a Bratislavě. Na základě tohoto faktu mělo ministerstvo spravedlnosti ve spolupráci s ministerstvem vnitra a Generální prokuraturou připravit legislativní úpravu, která měla řízení o žádostech o milost urychlit.¹²³ Amnestii prezidenta republiky doplňovalo rozhodnutí vlády ze dne 4. května 1953 o amnestii ve správních trestních věcech. Jednalo se o obecnou přestupkovou amnestii, která měla aboliční a agraciační charakter.

V Brněnském kraji se amnestie týkala 1219 osob. Krajské národní výbory se podle vládní instrukce snažily zařadit ihned tyto amnestované osoby do pracovního procesu. Člen rady KNV v Brně Ladislav Wait, který podával zprávu o výsledcích amnestie k tomuto bodu poznamenal, že podniky uzavřely celkem 625 pracovních závazků s amnestovanými, přednostně se jednalo o ty provozy, kde amnestovaní pracovali již po dobu výkonu trestu. Uvedené číslo jistě neodpovídalo představám o naplnění směrnic vlády. Proto nepřekvapí, že si Wait na závěr svého příspěvku posteskl, že *„akce není dostatečně politicky zajišťována se strany složek na závodech.“*¹²⁴

Rozhodnutí o amnestii prezidenta republiky komentovala všechna tehdejší média. Pavel Bok v článku **K vyhlášení amnestie**, uveřejněném v **Lidové demokracii** 5. května 1953 zhodnotil tento právní akt v duchu tehdejší vládnoucí ideologie. Především jej považoval za krok, jehož předpokladem byla *„oddanost našeho lidu republice.“* Věnoval se postavení amnestantů ve společnosti, kterým prý pomohla převýchova, *„působilo na ně lidské zacházení v ústavech nápravných zařízení.“* Autor se domníval, že věznice v socialistické Československu se právě tímto „slušným“ zacházením

¹²³ NA Praha, fond ÚPV – T, kart. 527, inv. č. 1966, sg. 205/4/1 – Amnestie prezidenta republiky 1953.

¹²⁴ MZA v Brně, fond B 124 Krajský národní výbor v Brně (dále jen KNV v Brně) 1945–1960, I + II. manipulace, kart. 1170, inv. č. 203 – Zápis z 26. Schůze rady KNV z 1. 6. 1953.

odlišují od vězeňského systému za bývalého kapitalistického zřízení, který byl místem „*ponižování lidské osobnosti, místem fyzického i duševního ubíjení.*“ Závěr článku tak jednoznačně vyznívá ve prospěch právě udělené amnestie. „*Vyhlášená amnestie je projevem veliké síly našeho lidově demokratického státu. Dokazuje, že jen takový stát, který se může opřít o pevnou politickou jednotu lidu, o jeho poctivé pracovní výsledky a ukázněnost, je státem silným, v němž zákony, které si lid dal, slouží lidu.*“¹²⁵

Změny v trestní politice a vůči politickým vězňům, které probíhaly v letech 1953–1956 v okolních komunistických zemích, nezůstaly bez ohlasu také uvnitř Československa. Vedení KSČ bylo donuceno k ústupkům na poli represivních opatření. Např. již v září 1954 souhlasilo politické byro ÚV KSČ se zrušením policejního dozoru nad internovanými členy řeholních společenství a povolilo jim volný pohyb. V lednu 1955 pak schválilo propuštění odsouzených žen – matek nezletilých dětí a v únoru téhož roku vyslovalo souhlas s propuštěním mladistvých, nevyléčitelně nemocných a přestárлых osob, odsouzených k trestu odnětí svobody. Také československé vězeňství zaznamenalo změnu – všechna dosavadní vězeňská zařízení, kam putovali odsouzení k vykonání trestu odnětí svobody, se nadále označovala za nápravně pracovní tábory, kde vládl táborový režim. Návrh řádu pro nápravně pracovní tábory ministerstva vnitra schválilo politické byro dne 22. února 1955. Řád vycházel z vlastních a sovětských zkušeností a sledoval „*především zajištění řádného výkonu vazby, to znamená, aby pachatelé trestných činů byli potřebnou měrou izolováni od*

¹²⁵ BOK, Pavel: *K vyhlášení amnestie*. Lidová demokracie, 5. 5. 1953, roč. IX., č. 106, s. 1.

společnosti a aby prostředí a způsob života v nápravně pracovních táborech na ně měly co největší výchovný vliv.“¹²⁶

Změnami rovněž v této době procházela problematika milostí a podmíněného propuštění. Dne 25. dubna 1955 projednávalo politické byro zprávu o výsledcích udělování milostí prezidentem republiky a podmíněného propuštění.¹²⁷ Zprávu schválilo, ale zároveň uložilo ministru spravedlnosti Janu Bartuškov, aby i nadále byly vyřizovány případy, ve kterých byl porušen zákon nebo soud rozhodl v neprospěch obviněného, cestou podání stížnosti pro porušení zákona, případně obnovy soudního řízení, aby se tak omezil „*vysoký počet případů předkládaných presidentu republiky k rozhodnutí o milost....*“ Právní akt milosti měl být napříště používán jen ve výjimečných případech, zvláště pokud se jednalo o soudní záležitosti týkající se dělníků a rolníků. Jejich propuštění z výkonu trestu se mělo řešit formou podmíněného propuštění. Žádosti o milost, které mohli odsouzení podávat až po odpykání poloviny trestu, se měli vyřizovat institutem podmíněného propuštění, aby se tak údajně „*snížil počet případů, které jsou předkládány presidentu republiky....*“ Tento bod usnesení byl nepochybně reakcí na množství se žádosti o milost, které podávali především samotní odsouzení za

¹²⁶ NA Praha, fond KSČ – Ústřední výbor KSČ 1945–1989, Praha – Politické byro ÚV KSČ 954–1962 (dále jen KSČ – ÚV – 02/2), sv. 34, a.j/bod 45/15 – Návrh řádu pro nápravně pracovní tábory ministerstva vnitra z 16. 2. 1955. Usnesení 45. schůze politického byra ÚV KSČ z 22. 2. 1955.

¹²⁷ V souvislosti s vyřizováním žádosti odsouzeného nebo jeho nejbližšího příbuzného o podmíněné propuštění nebo udělení milosti je jistě vhodné upozornit, že justiční orgány již od roku 1953 zasílaly dotaz na adresu okresních či místních (městských) národních výborů (dále jen MěstNV nebo ONV), kde měl odsouzený trvalé bydliště. Nejdříve se k žádosti k jednotlivým odsouzeným osobám vyjádřila komise (odbor) vnitřních věcí a bezpečnosti s tím, že svůj návrh postoupila radě Měst NV nebo ONV, která poté rozhodla. Jako příklad lze uvést případ Rudolffy Veihtové z Hodonína, která byla v roce 1950 Státním soudem Praha–oddělení Brno odsouzena k 25 letům odnětí svobody a vedlejším trestům za své údajné zapojení do protistátní teroristické skupiny. Žádost o prominutí či zkrácení trestu odnětí svobody cestou udělení milosti prezidentem republiky podala její matka Albína Jarošová. MNV Hodonín návrh na udělení milosti nedoporučil, stejně se vyjádřil i odbor pro vnitřní věci rady ONV Hodonín s tím, že „*při přelíčení, které se konalo v Hodoníně v Sokolovně, chovala se cynicky a reakčně. Má spoluvinu na smrti dobrého bezpeč. orgána. Spáchaný čin nemůže zatím ještě ničím odčinit, neboť z 25 roků uloženého trestu, odpykala si necelé 4 roky.*“ Konečné slovo měla rada ONV Hodonín, která na své schůzi dne 23. prosince 1953 rozhodla nedoporučit žádost o udělení milosti pro odsouzenou. K tomu více MZA v Brně – Státní okresní archiv Hodonín (dále jen SOkA Hodonín), fond Okresní národní výbor Hodonín (dále jen ONV Hodonín) (1910) 1945–1960, kart. 565, inv. č. 874 – Prominutí trestu cestou milosti, vyjádření odboru. Vyjádření k žádosti o udělení milosti odsouzené Rudolffě Veihtové. Praxe, kdy se k jednotlivým případům vyjadřovaly místní (městské) či okresní národní výbory, se nevztahovala pouze na trestné činy politického charakteru, ale rovněž na obecné kriminální trestné činy.

politické trestné činy nebo jejich rodinní příslušníci s úmyslem znemožnit jim udělení milosti, jak o tom hovořil hned následující odstavec. V řízení o žádostech o milost se mělo „*ještě důsledněji uplatňovat třídní rozhodování a dbát, aby k podávání návrhů na udělení milosti třídním nepřátelům docházelo jen ve výjimečných případech...*“ Konečné slovo politického byra k žádosti o milost bylo vyžadováno ve všech případech, kde se jednalo o zvlášť závažné protistátní trestné činy. Usnesení politbyra dále ministru vnitra Rudolfu Barákovi ukládalo, aby zajistil zkvalitnění výchovné práce v ústavech nápravných zařízení, které by vedlo k plánovitému usměrňování agendy milostí a podmíněného propuštění a dále se měl postarat o lepší úroveň posudků, vypracovaných na jednotlivé odsouzené, které sloužily jako podklad pro udělení milosti nebo podmíněného propuštění. Kritika se rovněž obracela na pracovníky Kanceláře prezidenta republiky, kteří prý „*používali výhrady podle §205, odst.4 trestního řádu*¹²⁸ *v žádostech o milost... v převážné míře u buržoasních živlů potrestaných za kontrarevoluční činnost.*“¹²⁹ Na jedné straně zde tedy nepochybně zafungovaly změny v trestní praxi, vyvolané vnějšími vlivy, které se alespoň v některých směrech pozitivně odrazily na postavení politických vězňů, na straně druhé hluboká zakořeněnost v minulých praktikách a zároveň obava ze změny nastoleného kurzu přinášely rozporuplné výsledky změn v oblasti trestní politiky a v udělování milostí a podmíněného propuštění prezidentem republiky.

Problematika vyřizování milostí prezidenta republiky procházela v polovině 50. let rozsáhlou kompetenční úpravou, která však neměla

¹²⁸ Odstavec 4 § 204 žádost za milost zákona č. 87/1950 Sb. o trestním řízení soudním (trestní řád) má následující znění: „*Nařídí-li to prezident republiky nebo ministr spravedlnosti, nesmí být žádost zamítnuta, nýbrž musí být s návrhem předložena. Nařídí-li to v takovém případě prezident republiky nebo ministr spravedlnosti, výkon trestu se odloží nebo přeruší anebo se v zahájeném trestním řízení zatím nepokračuje.*“

¹²⁹ ABS Kanice u Brně, fond A 2/1 – Sekretariát ministra vnitra – I. díl, kart. 38, inv. č. 807 – Zpráva o agendě milostí a podmíněného propuštění za rok 1954. Usnesení politického byra ÚV KSČ dne 25. 4. 1955.

dlouhého trvání.¹³⁰ V roce 1955 probíhala diskuse na téma nové organizace vyřizování žádostí o milost mezi kompetentními státními orgány. Návrh z dílny ministerstva spravedlnosti, který schválilo politické byro ÚV KSČ dne 30. května 1955, zároveň ukládal prezidentu republiky Antonínu Zápotockému, aby na jeho základě jmenoval komisi pro projednávání žádostí o milost a zajistil vznik speciálního oddělení k vyřizování žádostí o milost. Předseda vlády Viliam Široký měl podle usnesení předložit vládě návrh na jmenování ministrů vnitra, obrany a spravedlnosti a generálního prokurátora za členy komise pro vyřizování žádostí o milost. Ministr spravedlnosti Jan Bartuška a generální prokurátor Václav Aleš měli zajistit potřebný počet pracovníků ze svých resortů k převedení do oddělení pro vyřizování žádostí o milost Kanceláře prezidenta republiky (KPR). Ministru obrany Alexeji Čepičkovi bylo uloženo, aby převedl potřebný počet pracovníků do téhož oddělení, ministr spravedlnosti Bartuška měl dále vypracovat přehled žádostí o milost, které se k 1. září 1955 nacházely k vyřízení u justičních orgánů a 1. tajemník ÚV KSČ Antonín Novotný měl zajistit stanoviska vedení jednotlivých krajských výborů KSČ k žádostem o milost.¹³¹

Návrh ministerstva spravedlnosti vycházel, podle tehdy běžné praxe, ze sovětského vzoru, a jako hlavní cíl sledoval převod agendy řízení o žádostech na udělení milostí z justičních orgánů na KPR, kdy se pro tento účel počítalo se vznikem komise pro vyřizování žádostí o milost. Předsedou komise měl být člen předsednictva Národního shromáždění, členy pak Barák, Bartuška, Čepička a sekretář komise měl být zároveň vedoucím oddělení KPR pro vyřizování žádostí, se kterým se počítalo jako s pomocným orgánem

¹³⁰ Autorovi práce se bohužel nepodařilo zjistit, kdy tato dočasná úprava byla zrušena, zdá se však, že to bylo nedlouho po roce 1956.

¹³¹ NA Praha, fond ÚPV – T, kart. 2012, inv. č. 5004, sg. 15.51.2 – Návrh na novou organizaci vyřizování žádostí o milost. Usnesení politického byra ÚV KSČ z 30. 5. 1955.

komise.¹³² Komise se měla scházet jednou za 14 dnů, o jejím zasedání měl být vyhotoven zápis, který měl zároveň obsahovat doporučené žádosti o milost adresované prezidentu republiky. Oddělení KPR mělo, kromě vedoucího, zaměstnávat 12 referentů a dalších 10 administrativních pracovníků. Pracovní náplň oddělení měla sestávat z přezkoumání došlých žádostí, prostudování rozsudků a trestních spisů, popřípadě vedení vlastního šetření v daném případě. O výsledcích své práce pak mělo podat písemný návrh nadřízené komisi, která měla rozhodnout o konečném podání návrhu žádosti o milost prezidentu republiky či o jejím zamítnutí.

Nová úprava vyřizování žádostí o milost vstoupila v platnost od 1. září 1955. Po přechodnou dobu vedle sebe pracovalo oddělení KPR a justiční orgány, které však žádosti jim došlé, měly vyřizovat jen do 31. prosince 1955. Žádosti, adresované po 1. září justičním orgánům, *„odstoupí tyto složky, aniž by konaly jakékoliv šetření, kanceláři presidenta republiky a připojí k žádostem příslušné spisy.“* Předkladatel návrhu, ministr spravedlnosti Bartuška, si od nové úpravy řízení o žádostech o milost sliboval, že *„se podstatně zrychlí a že se odstraní starý, nepružný a složitý způsob řízení, převzatý ještě z dob Rakousko-Uherska. Nová úprava odstraní také to, že v řízení o žádostech za milost rozhodovaly soudy, které žadatele odsoudily a které tedy navrhovaly vlastně úpravu svého rozhodnutí.“* Nová úprava však i nadále měla dodržovat následující směrnice, které v rámci usnesení přijalo politické byro ÚV KSČ na své schůzi dne 25. dubna 1955:

1. případy, ve kterých došlo k porušení zákona nebo k nesprávnému odsouzení, vyřizovat cestou podání stížnosti pro porušení zákona nebo obnovou trestního řízení,

¹³² K úplnému převodu kompetencí na komisi KPR pro vyřizování žádostí nedošlo, i nadále pracovalo na ministerstvu spravedlnosti oddělení pro vyřizování žádostí o milost. Obě pracoviště však úzce spolupracovala.

2. milost jako právní akt používat jen ve výjimečných případech *„a to především u pracujících z řad dělníků, drobných a středních rolníků a dřívější propuštění řešit zásadně cestou podmíněného propuštění“*,
3. žádost o milost podané po odpykání poloviny uloženého trestu odnětí svobody vyřizovat cestou podmíněného propuštění,
4. v rámci řízení žádostí o milost *„důsledně uplatňovat třídní rozhodování a dbát o to, aby k návrhům na udělení milosti třídním nepřátelům docházelo jen ve výjimečných a zvláštního zřetele hodných případech.“*¹³³

Návrh z dílny ministra spravedlnosti poté putoval k připomínkovému řízení kompetentním orgánům, které podaly k předloženému materiálu četné námitky. Např. Právní odbor Úřadu předsednictva vlády podrobil kritice samotné zřízení komise, která prý neodpovídala sovětskému vzoru, ale spíše měla svoji obdobu v ústavě Německé demokratické republiky a její složení, kde většina jejích členů měla vliv na bezprostřední dění v justici. Pochybnosti také vyvolalo ustanovení o možnosti vzniku oddělení pro vyřizování žádostí, které mělo mít právo zamítat žádosti žadatelů stejně jako tvrzení obsažené v návrhu, že rozhodnutí prezidenta republiky o udělení milosti na základě podepsaného návrhu předloženého předsedou komise, nepotřebuje spolupodpis (kontrasignaci) kompetentního člena vlády.¹³⁴ Námitky vznesly i další zainteresované orgány, které se především týkaly vysokého počtu pracovníků v připravovaném oddělení pro vyřizování žádostí nebo krátkou dobou k přechodu agendy do kompetence KPR. Tyto připomínky ministr

¹³³ NA Praha, fond ÚPV – T, kart. 2012, inv. č. 5004, sg. 15.51.2 – Návrh na novou organizaci vyřizování žádostí o milost. Návrh ministra spravedlnosti na novou organizaci řízení žádostí o milost.

¹³⁴ Tamtéž – Záznam pro předsedu vlády s. V. Širokého z 1. 6. 1955.

spravedlnosti odmítl jako neopodstatněné a nová úprava vyřizování žádostí o milost mohla tedy vstoupit v platnost dnem 1. září 1955.¹³⁵

Jako gesto dobré vůle se v souvislosti s určitými korekcemi na poli trestní politiky a především pod vlivem změn v sousedních zemích tzv. socialistického tábora, Sovětský svaz nevyjímaje, zračí amnestie prezidenta republiky, oficiálně vyhlášená k 10. výročí osvobození Československa ze dne 9. května 1955. Spolu s ní udělila také československá vláda amnestii ve správních věcech trestních, která byla obecnou přestupkovou amnestií s aboličními a agraciačními prvky.

Amnestie prezidenta republiky se skládala z preambule a osmi článků a měla aboliční a agraciační charakter. V preambuli se hovořilo o 10. výročí osvobození republiky, kdy *„hodnotí náš lid úspěchy, které dosáhl pod vedením Komunistické strany Československa a vlády Národní fronty... Všechny tyto radostné skutečnosti umožňují poskytnout příležitost těm, kteří se provinili proti zákonům republiky, aby se jako svobodní občané zapojili do socialistické výstavby.“* Amnestie vycházela z obdobných zásad jako prezidentská amnestie z roku 1953, měla poměrně široký rozsah zahrnutých trestných činů, ze kterých byly vyloučeny jen nejzávažnější trestné činy protistátního (velezrada, sabotáž, vyzvědačství a obdobné trestné činy) a ekonomického charakteru (rozkrádání a poškozování národního majetku), retribuční trestné činy, trestné činy podle zákona na ochranu míru a trestný čin vraždy. Předkladatelé rovněž dbali na dodržení tzv. socialistického humanismu, který byl vyjádřen ve vztahu k odsouzeným mladistvým, těhotným ženám, ženám, pečujícím o děti, přestárlým osobám a

¹³⁵ Tamtéž – Vyjádření k připomínkám, jimž nebylo vyhověno, nedatováno. Mezi další námitky, které vyslovila generální prokuratura, patřila účast ministra obrany v komisi. Ministr tuto námitku odmítl s tím, že účast ministra obrany ničemu neodporuje, navíc je jeho účast v komisi nutná, protože se v případech žadatelů z řad vojáků osobně vyjadřuje k jejich žádostem.

odsouzeným, trpícím nevyléčitelnou nemocí. Amnestie promíjela jednu třetinu trestu odnětí svobody a celé tresty do výše dvou let a u mladistvých do tří let. U těhotných žen a u žen, pečujících o nezletilé děti do 14 let, amnestie promíjela tresty do tří let úplně. Tresty odnětí svobody, nápravného opatření a pokuty udělené v přestupkovém řízení se rovněž promíjely, stejně jako peněžité tresty do výše 5000,- Kčs. Amnestie zastavovala trestní stíhání u osob přestárých nebo těžce nemocných. Povinnost podat individuální žádost na přezkoumání retribučních trestných činů, amnestie rozšířila na všechny trestné činy, na které se přímo nevztahovala. Amnestie dále promíjela zbytky trestů československým občanům, odsouzeným za retribuční trestné činy, kteří si již odpykali polovinu uloženého trestu s výjimkou osob, které byly odsouzeny Národním soudem v Praze nebo Bratislavě. Pravomocně uložené tresty na doživotí se amnestií měnily na trest dočasného odnětí svobody v trvání 25 let. Omezující ustanovení amnestie se dotklo osob, které byly v posledních pěti letech opakovaně potrestány za úmyslný trestný čin.¹³⁶ Samostatný článek byl věnován ožehavému problému emigrace. Amnestie zdůrazňovala, že proti osobám, které se vrátí do 6 měsíců zpět do republiky, nebude zahájeno trestní stíhání pro trestný čin nedovoleného opuštění republiky.¹³⁷ Návrh na amnestii procházel legislativním procesem, kde do něj promluvily různé kompetentní státní orgány a také politické byro ÚV KSČ. V rámci schvalovacího procesu doznal některé změny, které se posléze objevily v konečné verzi rozhodnutí o amnestii. Podle předloženého návrhu mělo být ihned po vyhlášení

¹³⁶ ABS Kanice u Brna, fond A 2/1 – Sekretariát ministra vnitra – I. díl, kart. 38, inv. 799 – Návrh amnestie prezidenta a vlády. Zpráva k návrhu amnestie, nedatováno.

¹³⁷ Článek o amnestii pro trestné činy nedovoleného opuštění republiky byl do návrhu amnestie doplněn dodatečně, na základě rozhodnutí politbyra, které toto ustanovení schválilo na své schůzi dne 18. 4. 1955. Tamtéž – Usnesení politického byra ÚV KSČ z 18. 4. 1955. Návrh amnestie pro uprchlíky neprošel standardní legislativní přípravou, byl projednán narychlo a již krátce po zveřejnění amnestie se ukázala problematičnost a nejednoznačnost výkladu tohoto ustanovení.

amnestie asi 8000 odsouzených a dalším 2000 osobám měl být snížen trest odnětí svobody a tito lidé pak měli být rovněž propuštěni, což mělo vést ke zrušení 8 nápravně pracovních táborů a pěti nápravně pracovních táborů v oblasti jáchymovských dolů.¹³⁸

Otázka amnestie se poprvé dostala na jednání politického byra ÚV KSČ dne 10. ledna 1955, kde její společný návrh z dílny ministerstev vnitra a spravedlnosti předložil ministr vnitra R. Barák.¹³⁹ Oficiální jednání o amnestii tedy začala tímto datem, první náznaky o vyhlášení amnestie se ale objevovaly již od podzimu 1954. Přitom se k 1. březnu 1955 se nacházelo ve výkonu trestu celkem 32 314 vězňů, kteří ve 14 617 případech byli odsouzeni za protistátní trestné činy. Z tohoto počtu se měla amnestie týkat asi 15 000 odsouzených.¹⁴⁰ Po projednání materiálu členy politbyra a zapracování dodatečných změn byl návrh předložen k posouzení Úřadu předsednictva vlády, kde se k němu vyjádřil právní odbor. Návrh považoval za dobře připravený a proto jej postoupil na jednání vlády, která se jím zabývala na své schůzi 27. dubna. Vláda na základě přijatého usnesení doporučila prezidentu republiky Zápotockému, aby udělil amnestii dle předloženého návrhu, což se také stalo jeho podpisem a kontrasignací předsedy vlády Širokého k 9. květnu.¹⁴¹

Vyhlášení amnestie bylo utajováno do poslední chvíle, obyvatelé Československa se o rozhodnutí prezidenta republiky dozvěděli z ranního vysílání Československého rozhlasu dne 9. května. V odpoledních hodinách téhož dne pak obdrželi zapečetěné obálky s rozhodnutím prezidenta republiky a vlády o udělení amnestie i

¹³⁸ Tamtéž – Informace k návrhu o amnestii z 12. 4. 1955.

¹³⁹ Tamtéž – Usnesení politického byra ÚV KSČ z 10. 1. 1955.

¹⁴⁰ Tamtéž – Návrh na udělení amnestie k 10. výročí osvobození naší vlasti Sovětskou armádou, nedatováno.

¹⁴¹ NA Praha, fond ÚPV – T, kart. 2012, inv. č. 5004, sg. 15.51.1 – Návrh amnestie prezidenta a vlády. Informace o návrhu na udělení amnestie ke dni 9. května 1955. Záznam pro s. předsedu vlády z 5. 5. 1955.

vedoucí pracovníci Československé tiskové kanceláře a Rudého práva. V tisku vyšlo rozhodnutí o den později, tj. 10. května.¹⁴²

Vlastní příprava amnestie byla plně v kompetenci orgánů justice a ministerstva vnitra. Jednotlivé spisy všech osob, které se nacházely ve výkonu trestu, prověřovaly k tomuto účelu sestavené komise, složené z prokurátorů, soudců a náčelníků nápravných zařízení. Propuštění, které proběhlo dne 11. května, hodnotila společná zpráva ministra spravedlnosti a generálního prokurátora jako nezávadnou. Amnestie se podle jednotlivých článků vztahovala na civilním úseku Generální prokuratury na 115 855 osob, kterým bylo prominuto celkem 10 943 roků, 5 měsíců a 10 dnů. Z třídního hlediska se amnestie týkala 61 896 dělníků a 19 251 rolníků. Do seznamu bylo zahrnuto i 811 „kulaků“. Vojenská složka Generální prokuratury zahrnovala případy 7132 osob, kterým byl prominut trest odnětí svobody v celkové délce 2758 roků, 5 měsíců a 25 dní. Civilní úsek ministerstva spravedlnosti podal žádost o udělení amnestie v 33 424 případech s celkovou délkou prominutých trestů 4489 roků, 2 měsíců a 1 dnem. Opatření amnestie se týkalo 19 281 dělníků a 4627 rolníků. V rámci vojenského úseku ministerstva spravedlnosti byla amnestie udělena v 739 případech a takto amnestovaným osobám byl prominut trest v celkové délce 512 roků, 1 měsíc a 2 dny.¹⁴³ I když se zdá, že tyto počty jsou astronomické, je nutné si uvědomit, že amnestie se vztahovala na jednotlivá ustanovení rozhodnutí prezidenta republiky o amnestii, čímž počet amnestovaných osob rapidně narostl.

Kompetentní státní a bezpečnostní orgány a nejvyšší orgány KSČ projevovaly eminentní zájem o to, jaký bude mít vyhlášená amnestie

¹⁴² Tamtéž – Dopisy Úřadu předsednictva vlády redakci Rudého práva a Československé tiskové kanceláři z 7. 5. 1955.

¹⁴³ Tamtéž – Zpráva generálního prokurátora a ministra spravedlnosti o výsledcích amnestie prezidenta republiky ze dne 9. května 1955 ke dni 15. září 1955.

dopad u občanů, kteří emigrovali do ciziny. K jejich návratu schválilo politbyro zřídit Výbor pro zabezpečení osob, které se na základě amnestie vrátí do ČSR. Jeho předsedou se stal člen předsednictva ústředního výboru Národní fronty Miroslav Klinger, místopředsedou předseda Slovenské odborové rady Vojtěch Daubner a členy vedoucí odboru pro věci národních výborů Alois Šubr, členka výboru československých žen Božena Holečková, tajemník Slovenského ústředního výboru Československého svazu mládeže Milan Rázus, tajemník Československého červeného kříže Jozef Lietavec, šéfredaktor deníku Lidová demokracie Rostislav Petera a tajemníkem Václav Valter, který ve Výboru zastupoval ministerstvo vnitra jako příslušník jeho III. správy (boj proti vnitřnímu nepříteli). Aby byla zakryta skutečnost, že Výbor je řízen ústředními orgány KSČ a ministerstvem vnitra, byl veřejnosti prezentován jako součást Ústředního akčního výboru Národní fronty. Výbor měl sídlo v Praze a jeho tiskovým orgánem se stal týdeník **Hlas domova**, který měl propagandisticky zajistit informovanost co nejširšího počtu potenciálních navrátilců. Politbyro ÚV KSČ dále schválilo opatření, na základě kterého všichni navrátilci se do Československa projít prověrkou ministerstva vnitra, které mělo zároveň hradit náklady spojené s činností Výboru.¹⁴⁴ Ministru pracovních sil Václavu Noskovi bylo uloženo, aby zajistil zařazení osob do pracovního procesu „*podle povahy odborných znalostí a schopností osob, které se vrátí.*“¹⁴⁵

Informační kampaň v souvislosti s vyhlášenou amnestií a jejím článkem týkajícím se návratu osob měly zajistit československé zastupitelské úřady. Samozřejmě, že režim si nebyl jist, kdo se zpět z ciziny vrátí, proto se pojistil a navrátilce rozdělil do tří kategorií

¹⁴⁴ Prověřování osob probíhalo v tzv. karanténní stanici ministerstva vnitra nejprve v Sadské, později přímo v Praze.

¹⁴⁵ ABS Kanice u Brna, fond A 2/1 – Sekretariát ministra vnitra – I. díl, kart. 38, inv. 799 – Návrh amnestie presidenta a vlády. Usnesení politického byra ÚV KSČ z 30. 5. 1955.

podle jejich nebezpečnosti, pro lepší posouzení jejich trestné činnosti a z důvodu zamezení údajně nepřátelské propagandy, která „*využívá známé praxe čs. soudů a na čs. uprchlíky v cizině působí, poněvadž prý budou v každém případě přísně stíháni.*“ K rozdělení do jednotlivých skupin se stalo rovněž na základě nejednoznačného výkladu článku VII, který na jedné straně hovořil o beztrestnosti pro všechny, kdo se vrátí, na straně druhé však článek VIII obsahoval ustanovení o vyloučení protistátních trestných činů z amnestie, mezi které patřilo i vyzvědačství. Československé soudy totiž posuzovaly výpovědi uprchlíků před západoněmeckou policií a americkými zpravodajskými orgány právě jako trestný čin vyzvědačství. Do první kategorie spadali emigranti, kteří „*po vlivem nepřátelské propagandy uprchly do ciziny a tam se již nedopustili další trestné činnosti.*“ Osobám z této kategorie byl amnestií prominut jejich trest. Druhou skupinu tvořili emigranti, kteří po svém odchodu do ciziny vstoupili do cizineckého vojska, zběhové z vojenské služby nebo uprchlíci, kteří se po svém útěku dopustili dalších trestných činů s výjimkou těch, na které se amnestie nevztahovala. Jejich případy měly být posuzovány individuálně. Třetí skupinu představovali, dle představ policejního byra ÚV KSČ nejhorší zločinci a agenti zahraničních rozvědek. Tito „vyvrhelové“ nemohli počítat s dobrodiním amnestie, ale naopak, „*budou předáni k trestnímu stíhání se vší přísností.*“¹⁴⁶ Jednotlivé případy navrátilých se uprchlíků měla přezkoumávat komise složená ze zástupců Generální prokuratury a ministerstev vnitra a spravedlnosti.

Komunistický režim počítal využít občany, které se na základě amnestie vrátí do Československa, k propagační kampani pomocí

¹⁴⁶ Tamtéž – Návrh amnestie presidenta a vlády. Usnesení politického byra ÚV KSČ z 20. 6. 1955.

tiskových konferencí, rozhlasových besed článku v Hlasu domova.¹⁴⁷ V mnoha případech se však místo využití dá hovořit o zneužití těchto navrátilců, kdy jejich svědectví byla použita v propagandistické kampani proti „nepřátelské“ cizině, která často přecházela do polemického tónu a útoků proti emigraci a jeho vrcholným představitelům. Krajanský exilový časopis **Hlas exilu**, vycházející v Německé spolkové republice ve slovenském jazyce, se k amnestii z pohledu návratu emigrantů do Československa, vyjádřil velmi trefně a ukázal pravou podstatu a nebezpečí pro emigranty, které z rozhodnutí prezidenta republiky o amnestii vyplývalo. Celou amnestii nazval pastí a pokryteckým slibem takzvaného beztrestného návratu uprchlíků. Jak list přesvědčivě dokládá, beztrestnému návratu odporuje již samotné ustanovení osmého článku amnestie, který taxativně vypočítával trestné činy, na které se amnestie nevztahuje. *„Je našou snahou oboznámiť všetkých českých, slovenských a podkarpátorusínskych politických ubehlíkov žijúcich na území Nemeckej spolkovej republiky s touto rafinovanou komunistickou pascou... Tých výnimok z amnestie je toľko a dajú sa při známom komunistickom prekrucovaní pojmov a smyslov tak naťahovať, že prakticky nie je ubehlíka, ktorý by môholbyť nevinný v očiach komunistického prokurátora...“*

*Z toho dôvodu je návrat do ČSR z titulu Zápotockého amnestie hotovou sebevraždou. Nikto si tým nepomôže, naopak privedie do ešte väčšieho nešťastiasvojich príbuzných a známych v republike. Nech každý myslí na komunistickú politickú políciu.“*¹⁴⁸ Tolik tedy slova, se kterými, myslím, není nutno polemizovat.

Úspěch amnestie byl z pohledu návratu emigrantů, jak vyplývá z usnesení politického byra z října 1955, malý a nesplňoval naděje a

¹⁴⁷ Tamtéž – Zpráva pro soudruha ministra vnitra, nedatováno.

¹⁴⁸ Tamtéž – Zvláštní příloha „Hlasu exilu“.

přání komunistických špiček. Politické byro v usnesení kritizovalo skutečnost, že československé zastupitelské úřady v kapitalistických státech udělaly velmi málo pro úspěšné splnění amnestie. Proto bylo ministru zahraničních věcí Václavu Davidovi uloženo, aby dal jednotlivých velvyslanectvím pokyn „*v tom směru, že je třeba zbývající čas do skončení termínu amnestie využít k tomu, aby pracovníci velvyslanectví mluvili s význačnými emigranty, o kterých je známo, že by byli ochotni vrátit se do republiky, a zaručeno jim, že vůči nim bude postupováno tak, jak říká ustanovení o amnestii.*“¹⁴⁹

K tomuto stavu, které negativně hodnotilo komunistické vedení, jistě pozitivně přispívala exilová média, především tisk a rozhlas. Komunistické orgány tuto kampaň ale charakterizovaly po svém přesně v intencích vládnoucí ideologie, když psaly o nenávistné nepřátelské propagandě, která brzy přešla k „zuřivému zastrašování“ od v emigraci vydávaných novin a časopisů a západních médií. Vedení ministerstva vnitra hodnotilo amnestii z pohledu návratu emigrantů jako věc, která údajně prohloubila rozklad v řadách vedoucích politických kruhů československé emigrace, ztrácející důvěru a vliv mezi obyčejnými uprchlíky.¹⁵⁰

Amnestie ve věci návratu uprchlíků měla skončit dne 9. listopadu 1955, z důvodu neúspěchu ale byla prodloužena a skončila teprve 1. prosince 1956. Na základě rozhodnutí prezidenta republiky se do Československa vrátilo 1121 osob, amnestováno ale bylo jen 742 uprchlíků, kterým komise přiznaly statut navrátilce. Největší počet – 855 osob – tvořili občané s československou státní příslušností, z nichž 537 pocházelo z dělnického prostředí. Bezprostředně po únoru 1948 odešlo z této skupiny osob 257 občanů.¹⁵¹ Mezi význačné

¹⁴⁹ Tamtéž – Usnesení politického byra ÚV KSČ z 17. 10. 1955.

¹⁵⁰ Tamtéž – Zpráva o průběhu amnestie prezidenta republiky z 9. 5. 1955. Příloha k usnesení politického byra ÚV KSČ z 17. 10. 1955.

¹⁵¹ NA Praha, fond KSČ – ÚV – 02/2, sv. 170, a.j./bod 229/21 – Zpráva generálního prokurátora a ministrů vnitra a spravedlnosti o výsledku amnestie prezidenta republiky ze dne 9. 5. 1955, pokud jí byl umožněn beztrestný návrat

představitelů poúnorového exilu, kteří se vrátili do Československa, patřil i blízký spolupracovník bývalého prezidenta republiky Edvarda Beneše Lev Sychrava. Jeho návrat na základě amnestie pro uprchlíky nepochybně potěšil komunistické orgány, které tohoto „úspěchu“ náležitě propagandisticky využily, pro exilové kruhy, jeho přátele a odpůrce komunismu však znamenal spíše zklamání.¹⁵²

Vyhlášení amnestie komentovaly všechny v tehdejší době vycházející deníky. **Zemědělské noviny** otiskly článek náměstka ministra spravedlnosti Josefa Litery, který komentoval význam amnestie prezidenta republiky. Zastavil se u ustanovení článku VII, který umožňoval „beztrestný“ návrat uprchlíků do Československa. Litera věřil, že tyto osoby, které *„podlehly svodům demagogické západnické propagandy o skvělých životních podmínkách v kapitalistických státech...“*, se budou snažit, že *„tohoto dobrodiní amnestie bude v nejširší míře využito všemi, kdož žijí za podmínek nedůstojných člověka v nepopsatelné míře v uprchlických táborech v západním Německu a jinde...“* Svá slova rovněž věnoval odsouzeným za protistátní trestné činy, kteří prý byli z amnestie vyloučeni z důvodu současné mezinárodní politické situace, kdy se američtí „imperialisté“ snaží rozpoutat novou světovou válku.¹⁵³

Otázce emigrantů, kteří se, podle platného trestního zákona, dopustili svým ilegálním odchodem za hranice, trestního činu nedovoleného opuštění republiky, se kromě vlastního rozhodnutí prezidenta republiky o vyhlášení amnestie z 9. května 1955, věnovali nejvyšší představitelé KSČ a vlády i v následujícím období

do vlasti občanům, kteří pod vlivem nepřátelské propagandy a bez povolení opustili území republiky z 6. 2. 1958. K celé problematice rozhodnutí prezidenta republiky o amnestii z pohledu udělení milosti navrátilcům, kteří spáchali trestný čin nedovoleného opuštění republiky podrobně CAJTHAML, Petr: *Akce NÁVRAT a Hlas domova aneb „Vraťte se, vše odpuštěno“*. Securitas imperii, č. 13. Úřad pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu, Praha 2006, s. 93–107.

¹⁵² K návratu Lva Sychravy z exilu do Československa a jeho dalších osudech po návratu podrobně PERNES, Jiří: *Lev v kleci. Návrat Lva Sychravy z emigrace v roce 1955*. Soudobé dějiny, roč. XIV/2007, č. 4, s. 607–650.

¹⁵³ LITERA, Josef: *Důkaz síly a pevnosti naší lidové demokratické vlasti*. Zemědělské noviny, 11. 5. 1955, roč. XI., č. 114, s. 2.

svoji pozornost. Svým obsahem problematika uprchlíků úzce souvisela s udělenou amnestií z roku 1955. Dne 17. dubna 1956 zaslal Právní odbor Úřadu předsednictva vlády předsedovi vlády Širokému záznam, ve kterém pisatel uvádí, že bývalé senáty Státního soudu posuzovaly pokus o ilegální odchod do zahraničí jako trestný čin velezrady, za který hrozila trestní sazba až do výše 25 let odnětí svobody nebo doživotí, protože se prý domnívaly, že se „*utečenec chtěl zapojit do činnosti některé z organizací, usilujících v cizině o zničení lidově demokratického zřízení.*“ Tyto skutečnosti neunikly, podle zprávy pozornosti veřejnosti, která právem kritizovala tento jasný nepoměr mezi povahou trestného činu a jeho trestní sazbou, která se jí jevila jako nepřiměřená. Na základě uvedených zjištění se o celou věc začala zajímat Generální prokuratura, která zjistila kolem 400 případů, kdy došlo k porušení zákona. Podle autora zprávy se jednalo o zjevné porušení socialistické zákonnosti, a proto je nutné toto „pochybení“ ihned napravit. Navrhl proto udělit v individuálních případech milost prezidenta republiky a u dalších odsouzených přerušit trestu se současným podáním stížnosti pro porušení zákona u Nejvyššího soudu v Praze prostřednictvím generálního prokurátora.¹⁵⁴ Svoji úvahu z prvního přípisu zaslanému Širokému pak vedoucí Právního odboru Úřadu předsednictva vlády JUDr. Flegl rozvedl v další zprávě z 21. dubna, ve které se pozastavil nad tvrzením, že podle denního tisku se kromě návratu osob, kterým byl na základě amnestie republiky prominut trest, vrátili také lidé, aktivně vystupující proti republice. Předseda právního odboru do příkrého rozporu s touto skutečností postavil fakt, že „*nebyli amnestováni a že tedy nadále zůstávají ve výkonu trestu ti, kteří se o ilegální útěk pouze pokusili, a nemohli se proto*

¹⁵⁴ NA Praha, fond ÚPV – T, kart. 2013, inv. č. 5004, sg. 15.51.1 – Záznam pro s. předsedu vlády Viliama Širokého z 17. 4. 1956.

dopustit další trestné činnosti, kterou spáchali mnozí navrátilci (kteří na př. Sloužili v cizinecké legii, byli hlasateli nebo spolupracovníky Svobodné Evropy atd.). Tito lidé si dosud odpykávají trest udělený za trestný čin velezrady nebo za pokus o trestný čin opuštění republiky ve spojení s dalším trestným činem. „Vzhledem k tomu, že po amnestii presidenta republiky z 9. května 1955 a zejména po jeho novoročním projevu došlo ve veřejnosti k zásadní změně v nazírání na ilegální útoky, domníváme se, že případy, kdy pachatelé byli pro pokus o opuštění republiky odsuzováni jako velezrádci, je třeba podrobit revisi.“ Flegl proto na konci svého dopisu zpřesnil formulace z minulé zprávy a navrhl, aby generální prokurátor nařídil přerušení trestu všem, kteří byli nezákonně odsouzeni za velezradu místo pro pokus opuštění republiky a zároveň, aby podal stížnost pro porušení zákona k Nejvyššímu soudu v Praze. Ministr spravedlnosti měl pak navrhnout individuální milost pro ty odsouzené, kteří se dopustili trestného činu pokusu opuštění republiky ve spojitosti s dalším trestným činem.¹⁵⁵

Na základě dalších jednání mezi kompetentními orgány¹⁵⁶ vypracovala generální prokuratura společně s ministerstvem spravedlnosti a dne 6. července 1956 vydala dokument s poněkud dlouhým názvem **Směrnice k prověření trestních případů osob odsouzených pro útěk nebo pokus útěku do zahraničí nebo pro pomáhání nebo návod k němu.** V úvodu Směrnic se lze dočíst, že nepřátelské rozvědky zneužívaly československé občany k podvratné činnosti proti republice, z toho důvodu byly tyto činy posuzovány

¹⁵⁵ Tamtéž, fond ÚPV – T, kart. 2012, inv. č. 5004, sg. 15.51.1 – Informace pro předsedu vlády s. V. Širokého z 21. 4. 1956.

¹⁵⁶ Dne 28. května 1956 jednalo o návrhu na prověření soudních případů osob, které byly odsouzeny pro trestný čin napomáhání k útěku do zahraničí politické byro ÚV KSČ. Viz ABS Kanice u Brna, fond A 2/1 – Sekretariát ministra vnitra – I. díl, kart. 41, inv. č. 978 – Zpráva o průběhu amnestie prezidenta republiky od vyhlášení den 9. 5. 1955 do 1. 5. 1956. Zpráva ministrů vnitra a spravedlnosti a generálního prokurátora o výsledcích prověřených soudních případů osob odsouzených pro trestné činy napomáhání k útěku do zahraničí.

jako velezrada nebo vyzvědačství. „*V posledních letech se přitom projevoval i vliv dogmatického uplatňování Stalinovy these o zákonitém zostřování třídního boje, jejíž nesprávnost ukázal XX. sjezd KSSS. Vycházelo se jednostranně z předpokladu, že s růstem úspěchů socialistické výstavby zákonitě a trvale sílí odpor zbytků vykořisťovatelských tříd, že vzrůstá počet nepřátel socialismu a jejich vliv i nebezpečí, které hrozí z jejich strany socialistické výstavbě.*“ Případy neměly být přezkoumávány cestou obnovy trestního řízení nebo podáním stížnosti pro porušení zákona. Naopak, sami odsouzení za uvedené trestné činy měli podat žádost o milost, pokud „*žadatelé v dosavadním průběhu výkonu trestu odnětí svobody prokázali, že zasluhují, aby jim byl umožněn návrat do občanského života.*“ Přitom postup při přezkumném řízení měl být následující. Prověřovány měly být jen případy, které byly pravomocně skončeny do 1. června 1956. Zvýšená pozornost měla být přitom věnována odsouzeným, kteří se rekrutovali z řad bezpečnostních orgánů ministerstva vnitra a ozbrojených složek ministerstva obrany. Z přezkumného řízení byli vyloučeni agenti nepřátelských rozvědek, „řemeslní“ převaděči, bývalí političtí prominenti a jejich pomocníci a lidé, kteří se trestného činu velezrady či vyzvědačství dopustili ve spojitosti s dalším závažným trestným činem.

K prověření všech případů byly určeny krajské a vyšší vojenské prokuratury a generální prokuratury, které měly po prostudování spisového materiálu v těch případech, kde doporučí udělení milosti, podat zprávu společné komisi ministerstev spravedlnosti a vnitra a Generální prokuratury. Pokud komise vysloví s těmito návrhy souhlas, měli být odsouzení určeni k udělení milosti soustředění ve zvláštních věznicích, před jejich propuštěním měli být podrobeni pohovoru ze strany pracovníků ministerstev vnitra a spravedlnosti a

Generální prokuratury. Přerušení trestu měl zařídít pověřený pracovník spravedlnosti a to v těch případech, kdy si odsouzený podal žádost o milost. Závěr Směrnic však nenaplňoval optimismem ty odsouzené, kteří by odmítli podání žádosti o milost, nebyly by u nich shledány důvody pro povolení obnovy trestního řízení nebo nebyla v jejich prospěch podána stížnost pro porušení zákona. V takových případech „*bude trest odnětí svobody vykonáván dále v příslušných NPT.*“¹⁵⁷ Společná komise obdržela od krajských a vyšších vojenských prokuratur celkem 1243 případů, z nichž 840 vyřadila, protože v nich „*nejde jen o napomáhání útěku nebo o pouhý pokus útěku do zahraničí, ale o trestnou činnost mnohem většího rozsahu, většinou o velezradu, po př. o vyzvědačství....*“ Udělení milosti prezidentem republiky prominutím celého zbývajícího trestu odnětí svobody navrhla u 123 osob (99 případů prominutím peněžitých trestů a 24 prominutím části trestu). Z návrhu na udělení milosti komise dále vyřadila 103 žádostí odsouzených, protože šlo „*o řemeslné převaděče a o osoby, které převádění za hranice prováděly za úplatu.*“ Špatné chování ve výkonu trestu zabránilo podání návrhu u 93 osob, 50 případů bylo vyřešeno podmíněným propuštěním nebo odpykáním celého trestu, 26 osobám komise nevyhověla, protože se, podle jejích zjištění, jednalo o „kulaky a příslušníky velkoburžoazie“ a 8 odsouzených odmítlo podat návrh na udělení milosti. Z uvedených údajů vyplývá, že ustanovení amnestie o uprchlících a jejich domácích „pomahačů“ skončilo celkovým neúspěchem, který ještě násobila zvýšená aktivita některých kruhů československé emigrace, pracujících proti komunistickému režimu.

¹⁵⁷ Tamtéž – Směrnice k prověření trestních případů osob odsouzených pro útěk nebo pokusu útěku do zahraničí z 6. 7. 1956.

Hluboký otřes, který prožívaly komunistické režimy po odhalení tzv. kultu osobnosti na XX. sjezdu KSSS, se projevil několika pozitivními opatřeními na poli trestní politiky. Politické byro ÚV KSČ na své schůzi dne 28. května 1956 rozhodlo o udělení individuální amnestie mladistvých, odsouzených matek s dětmi do 15 let, odsouzených těhotných žen a nevyléčitelně nemocných a přestárklých osob. Podle zprávy o výsledku z 14. ledna 1957, se amnestie týkala celkem 935 osob, z nichž 380 odsouzených bylo propuštěno na svobodu, 45 odsouzeným byl snížen trest odnětí svobody a v 510 případech byla udělena amnestie osobám, které se v té době již nacházely na svobodě.¹⁵⁸

Mezi další opatření náleželo přijetí zásad pro umisťování osob propuštěných z věznic a nápravně pracovních táborů do práce. K přijetí zásad přispěla praxe zaměstnavatelů, kteří rozvazovali se svým zaměstnancem, nacházejícím se ve vyšetřovací vazbě pro závažné trestné činy, pracovní poměr, aniž by počkali na pravomocný rozsudek soudu. Také přijímání propuštěných osob do pracovního poměru dělalo potíže, bývalí zaměstnavatelé je odmítali znovu zaměstnat. Politické byro materiál schválilo dne 9. července 1956 s tím, že podle nové úpravy nesměl zaměstnavatel rozvázat pracovní poměr s trestně stíhanými, s osobami, které byly odsouzeny k podmíněnému trestu nebo k trestu nápravného opatření, k nepodmíněnému trestu nepřevyšujícímu jeden rok a pokud trest převyšoval jeden rok, měli být tyto odsouzení *„nejméně jeden měsíc před ukončením trestu seznámeni pracovníky odboru pracovních sil rady ONV s možností jejich pracovního umístění v rámci organisovaného náboru, t.j. v uhelných a rudných dolech a ve stavebnictví.“* Osoby dočasně nebo trvale práce neschopné měly být

¹⁵⁸ ABS Kanice u Brna, fond A 2/1 – Sekretariát ministra vnitra – I. díl, kart. 41, inv. č. 973 – Návrh na individuální amnestii. Usnesení 120. schůze politického byra ÚV KSČ z 28. 5. 1956.

umísťovány do domovů důchodců a měl jim být přiznán, na základě předchozího šetření, plný nebo částečný invalidní důchod.¹⁵⁹

V souvislosti s prací krajských komisí pro podmíněné propuštění je důležité upozornit, že podmíněné propouštění politických vězňů bylo pozastaveno v důsledku maďarské lidové revoluce proti vládnoucímu komunistickému režimu v říjnu 1956,¹⁶⁰ utopenou v krvi sovětskými tanky v listopadu téhož roku. Toto opatření, jehož návrh podali společně ministr vnitra Barák a generální prokurátor Bartuška, schválilo politické byro ÚV KSČ bez připomínek na své schůzi 19. listopadu. Podle návrhu se v té době oficiálně nacházelo v československých nápravných zařízeních 10 779 osob, odsouzených za protistátní trestné činy. Nadále měla všechny případy „kontrarevoluční povahy“, ve kterých rozhodly krajské komise o doporučení udělit milost prezidentem republiky na základě návrhů odsouzených, schvalovat Generální prokuratura. Zároveň si Generální prokuratura vyhradila, že dočasně nebude schvalovat návrhy na podmíněné propuštění a přerušení trestu pro protistátní trestné činy a u těch osob, které po svém podmíněném propuštění nevedly na svobodě „řádný život“, dojde ihned k jejich zatčení a dopravení do nápravného zařízení, kde si odsedí zbytek trestu. Krajské komise a společná komise ministerstev vnitra a spravedlnosti a Generální prokuratury se ke své činnosti vrátily na počátku ledna 1957.¹⁶¹ V té době se ale již uvažovalo o zostření trestní politiky zvláště směrem k tzv. skutečným i domnělým

¹⁵⁹ Tamtéž, kart. 41, inv. č. 996 – Zásady pro umísťování osob propuštěných z věznic a nápravně pracovních táborů do práce. Usnesení politického byra ÚV KSČ z 9. 7. 1956.

¹⁶⁰ K maďarské revoluci blíže např. BÉKÉS, Csaba – RAINER, János M. – GERMUSKA, Pál: *Maďarská revoluce 1956*. Soudobé dějiny, roč. III./1996, č. 4, s. 455–471. Dále DURMAN, Karel: *Kreml a dvojí krize roku 1956*. Historický obzor, roč. 11/2000, č. 1-2, s. 23–31; PLECHANOVÁ, Běla – FIDLER, Jiří: *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941–1995*. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha 1997, s. 155–156; NÁLEVKA, Vladimír: *Kapitoly z dějin studené války*. Díl první. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha 1997, s. 107–117; NÁLEVKA, Vladimír: *Maďarský podzim roku 1956*. Historický obzor, roč. 4/1993, č. 11, s. 248–253. K situaci v Československu v době maďarské revoluce blíže např. PERNES, Jiří: *Krize komunistického režimu v Československu*, s. 159–171.

¹⁶¹ Informace převzaty z KAPLAN, Karel: *Kronika komunistického Československa. Doba tání*, s. 471–472.

nepřátelům režimu. Nezáleželo přitom, zda se tito údajní nepřátelé v té době nacházeli na svobodě nebo svůj život trávili v některém nápravném zařízení či pracovním táboře.

Rok 1957 znamenal z pohledu vedoucích špiček KSČ ofenzívu konzervativních sil, nástup konsolidačních opatření, které v konečném důsledku vedly k opětovnému utužení stávajícího režimu, rozkolísaného po událostech v roce 1956, které otřásly dosavadní mocí v samých základech. Režim vyhlásil nekompromisní boj proti revizionismu, za upevnění pozic v celé společnosti v duchu marxisticko-leninské ideologie. Prostředkem k odstranění nepohodlných lidí z vedoucích míst ve společnosti se stala třídní a politická prověrka, o jejímž provedení na celém území republiky rozhodlo politické byro ÚV KSČ na své schůzi dne 10. prosince 1957.¹⁶² Tažení proti skutečným i domnělým nepřátelům režimu se dostávalo znovu do popředí, Československem proběhla nová vlna politických procesů, která se však od první vlny v letech 1948–1954 lišila nejen svým menším rozsahem, ale i menším počtem obětí a mírnějšími tresty. Na jedné straně tedy došlo k opětovnému zvýšení represe, na straně druhé stála vyhlášená amnestie, která se však nedotýkala politických trestných činů. K rozhodnutí o amnestii režim přikročil po nástupu Antonína Novotného do funkce prezidenta republiky v listopadu 1957. Amnestie přitom vycházela ze zásady „*prominout uložené tresty a trestnou činnost pachatelům z řad dělnické třídy a ostatních pracujících...; vyloučit z dobrodiní amnestie vykořisťovatelské, deklasované a zločinné elementy...*“¹⁶³ Dne 1. prosince vyhlásil Novotný amnestii, která v preambuli hovořila o hlubokém smutku „*nad odchodem našeho*

¹⁶² K třídní a politické prověrce blíže PERNES, Jiří: Snahy o upevnění komunistického režimu v Československu na přelomu 50. a 60. let. In: *Historik v soudobých dějinách. Milanu Otáhalovi k osmdesátým narozeninám*. Eds. Oldřich Tůma a Tomáš Vilímek. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., Praha 2008, s. 185 – 188.

¹⁶³ NA Praha, fond ÚPV – B, kart. 2793, inv. č. 7425, sg. 15.51.7 – Amnestie prezidenta republiky, amnestie vlády (1. 12. 1957). Instrukce ministra spravedlnosti ze dne 1. prosince 1957.

nezapomenutelného presidenta republiky Antonína Zápotockého... “, zároveň však vyjádřila přesvědčení, že právě tato událost stmelila „jednotu myslí i srdcí...“

Amnestie měla aboliční, agraciační a rehabilitační charakter a vztahovala se jak na trestné činy, tak na přestupky. Stejně jako předcházející amnestie z roku 1955 vylučovala politické trestné činy, jejich okruh dokonce rozšířila. Vedle trestných činů proti základům republiky, vyzvědačství, neoprávněné vniknutí na území republiky a trestných činů obdobné povahy, se nevztahovala na retribuční trestné činy, trestné činy podle zákona na ochranu míru, rozkrádání a úmyslné poškozování majetku v socialistickém vlastnictví, úmyslné porušení povinnosti veřejného činitele, vojenské a hospodářské trestné činy a trestné činy kriminální povahy (znásilnění, výtržnictví, zanedbání povinné výživy, jízda pod vlivem alkoholu ad.). Osoby, které se v posledních pěti letech dopustily úmyslného trestného činu a byly nejméně dvakrát pravomocně odsouzeny k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, a které ve výkonu trestu narušovaly výchovný proces, byly z amnestie rovněž vyloučeny. Naopak mladistvým do 16 let promíjela amnestie celé zbytky trestů bez ohledu na jejich délku.¹⁶⁴ Amnestii prezidenta republiky následovalo ve stejný den vyhlášené rozhodnutí vlády o amnestii ve správních věcech trestních. Jednalo se o obecnou přestupkovou amnestii, která měla aboliční a agraciační charakter.

Amnestii prezidenta republiky připravovalo ministerstvo spravedlnosti společně s ministerstvem vnitra a Generální prokuraturou. Návrhem se poprvé zabývalo politické byro ÚV KSČ dne 25. listopadu. Po diskusi doporučilo ministrovi spravedlnosti rozšířit návrh o některé trestné činy a skupiny odsouzených osob (např. o osoby nacházející se ve vyšetřovací vazbě, amnestie se měla

¹⁶⁴ Rozhodnutí o amnestii bylo publikováno v Úředním listě Československé republiky pod číslem 117/1957.

týkat mladistvých do 18 let).¹⁶⁵ Přepracovaný návrh podle doporučení politbyra putoval na Úřad předsednictva vlády, kde byl podroben připomínkovému řízení ze strany právního odboru, který se s návrhem ztotožnil a doporučil jej přijmout na zasedání vlády. Po schválení návrhu vládou putoval materiál do Kanceláře prezidenta republiky, který amnestii dne 1. prosince vyhlásil.

Urychlené přípravy na vyhlášení amnestie probíhaly současně s legislativním procesem. Do 30. listopadu byly roztrženy osobní spisy vězňů, připraveny koncepty výpisů z rejstříku trestů a provedeny další nezbytné úkony. Vyšla rovněž instrukce ministerstva spravedlnosti k amnestii, která soudům podala vysvětlení k jednotlivým ustanovením rozhodnutí o amnestii. Ve všech krajích vznikly krajské komise, které měly dbát na zajištění řádného a včasného provedení amnestie. Odsouzeným bylo rozhodnutí prezidenta republiky oznámeno prostřednictvím Československého rozhlasu v ranních hodinách. *„Vězni přijali vyhlášení bez provokací, byli však zklamáni menším rozsahem amnestie zejména proto, že se netýkala protistátních trestných činů a recidivistů.“* Na úseku prokuratury došlo k zastavení stíhání u 16 163 osob. Dělníci z tohoto počtu tvořili 10 233 a rolníci 1813 trestně stíhaných. Krajské komise přezkoumaly případy všech odsouzených v krajských vězeňských zařízeních a pokud zjistily, že se na některé z nich vztahuje ustanovení o amnestii, nařídil ihned předseda krajského soudu jejich propuštění. Z výkonu trestu odnětí svobody tak bylo na svobodu propuštěno 4811 odsouzených. Převážnou většinu z této skupiny tvořili dělníci – celkem 3911 amnestovaných. Obecné soudy pak rozhodly o prominutí trestů nejrozličnějšího charakteru u 48 077 odsouzených. Počtem 31 625 osob

¹⁶⁵ NA Praha, fond KSČ – ÚV – 02/2, sv. 159, a.j/bod 215/4 – Návrh amnestie prezidenta republiky a vlády. Usnesení politického byra ÚV KSČ z 25. 11. 1957.

tvořili nejpočetnější skupinu lidí, rekrutující se z dělnického prostředí.¹⁶⁶

V době od 1. do 10. prosince opustilo brány věznic a nápravně pracovních táborů 5116 amnestovaných. Z tohoto počtu připadalo 2007 propuštěných na věznice a 3109 na nápravně pracovní tábory. Mezi vězni, na které se amnestie nevztahovala, nastalo „*všeobecné zklamání, což ztěžuje situaci zejména v agenturně operativní práci, výchově vězňů a v ostraze.*“ Proto náčelník Správy nápravných zařízení plk. Oldřich Mejdr ve svém rozkazu nařizoval, aby vězni dodržovali kázeň a plnili stanovené úkoly. „*Náčelníci věznic a NPT byli upozorněni, aby jakékoliv hrubé projevy nekázně okamžitě likvidovali.*“ V agenturně operativní práci se měli příslušníci StB zaměřit především na to, aby vězeň, který nebyl propuštěn, ale je veden jako tajný spolupracovník, neodepřel další spolupráci, „*což bude vyžadovat soustavného působení a sledování... práce a urychlené doplnění úbytku spolupracovníků....*“¹⁶⁷

Jak předběžná zpráva ministrů vnitra a spravedlnosti a generálního prokurátora ve výsledcích amnestie k 1. prosinci 1957 uváděla, odrazila se udělená amnestie v praxi pozitivně v tom smyslu, že především amnestovala dělníky a drobné rolníky. Provádění amnestie však k tomuto datu ještě nebylo dokončeno, přesto však „*možno již dnes říci, že okruh osob, na které se vztahuje amnestie z 1. 12. 1957, pokud jde o trestné činy, je značně užší než okruh osob, jichž se týkala předešlá amnestie z r. 1955....*“¹⁶⁸

O rozhodnutí prezidenta republiky vyhlásit amnestii přinesl komentáře všechen tehdejší denní tisk. Anonymní autor článku Čin,

¹⁶⁶ Tamtéž, sv. 171, a.j/bod 232/11 – Poznatky z provedení rozhodnutí prezidenta republiky a vlády ze dne 1. prosince 1957 o amnestii.

¹⁶⁷ ABS Kanice u Brna, fond A5 – Sekretariát náměstka MV plk. Jindřicha Kotála, kart. 2, inv. č. 21 – Zpráva o vyhodnocení amnestie prezidenta republiky ze dne 1. 12. 1957 ve věznicích a NPT z 12. 12. 1957.

¹⁶⁸ NA Praha, fond KSC – ÚV – 02/2, sv. 171, a.j/bod 232/11 – Poznatky z provedení rozhodnutí prezidenta republiky a vlády ze dne 1. prosince 1957 o amnestii.

který je projevem síly naší země, otištěný v Rudém právu, amnestii hodnotil pod dojmem dosažených výsledků československé vnitřní politiky a hospodářství. Po větách plných servilnosti následovalo důrazné varování všem faktickým i údajným nepřátelům režimu. *„Marně by však někdo počítal s tím, že naše zákony budou shovívavé k těm pachatelům trestných činů, kteří podkopávají bezpečnost naší země, podrývají základy socialistických vztahů mezi lidmi nebo ukládají o zdraví, důstojnost a život spoluobčanů. Není a nemůže být milostí pro přísluhovače strůjců nové války, pro osnovatele zločinů proti míru, pro agenty imperialismu z rodu Potočků a Veselých, pro velezrádce, špiony, diversanty a sabotéry. S takovými nepřáteli socialismu a míru umí náš bdělý lid rázně zatočit a dokáže se s nimi vždy pádně vypořádat. Naše socialistické trestní právo slouží a bude stále účinněji sloužit lidu a jeho obětavému budovatelskému úsilí.“*¹⁶⁹

Na jedné straně vyhlásil nový prezident Antonín Novotný amnestii prezidenta republiky, na druhé straně zároveň Generální prokuratura chystala opatření v souvislosti s úmrtím Antonína Zápotockého vůči všem, kteří by mohli *„využít smutku pracujícího lidu k různým provokacím a sabotážím.“* Proto již v den Zápotockého úmrtí, 13. listopadu, Generální prokuratura zaslala všem podřízeným složkám dálnopis, ve kterém je vyzval *„ke zvýšení bdělosti a ostrážitosti a uložil, aby se okamžitě dali k dispozici krajským výborům strany a učinili nutná opatření ke stíhání nepřátel...“* Ve zprávě, která byla k tomuto účelu vypracována, stojí, že na civilním úseku prokuratury bylo stíháno celkem 161 osob, v oblasti vojenského soudnictví pak 9 osob. Z tohoto počtu skončilo na civilním úseku prokuratury podáním obžaloby u 129 osob, na vojenském úseku podáním obžaloby u 6 osob. Na ostatní stíhané se vztahovala amnestie prezidenta republiky z 1. prosince 1957 nebo

¹⁶⁹ Čin, který je projevem síly naší země. Rudé právo, 1. 12. 1957, roč. 38, č. 333, s. 1.

pro nedostatek důkazů u nich došlo k zastavení trestního stíhání. Podle zprávy se všichni obžalovaní měli dopustit trestných činů snižování vážnosti prezidenta republiky, výtržnictví, hanobení ústavního činitele, hanobení republiky, hanobení spojeneckého státu a šíření poplašné zprávy. Jak zpráva zdůrazňuje, většina *„těchto trestných činů byla spáchána v opilosti.... Vyskytlo se několik závažných případů, ve kterých pachatelé provokačně rušili pietní shromáždění nebo tropili výtržnosti u smutečních tryzen.“* Jako příklad uváděla zpráva případ Antonína Kohouta z Mladé Boleslavi, který *„provokativně rušil“* vyhlášených pět minut smutečního ticha, a když *„mu v tom bylo zabráněno, provokoval zpíváním vulgárních písniček. V provokativním chování pokračoval v závodě ještě i druhý den.“* Zpráva si rovněž všímala sociálního původu stíhaných: ve většině případů se jednalo o dělníky, část rovněž tvořili lidé buržoazního či maloburžoazního původu. Většina stíhaných byla odsouzena na dobu od šesti měsíců do jednoho roku (30 osob), 19 osob odešlo od soudu s rozsudkem od tří do šesti měsíců a u 18 osob vynesly soudy trest odnětí svobody na více než 1 rok. Jen u 9 stíhaných uložily soudy trest nižší než tři měsíce. *„Z toho vyplývá, že soudy nejčastěji ukládaly trest odnětí svobody v trvání kolem jednoho roku a snažily se tak vystihnout stupeň společenské nebezpečnosti trestného činu vzhledem k době a okolnostem jeho spáchání. Byl přitom brán zřetel i na třídní profil a charakter pachatele.“* Závěr zprávy vyzněl zcela jednoznačně ve prospěch prokuratury, která prý svůj úkol splnila *„vcelku dobře“*. Vyzdvihnuta byla při tomto hodnocení také součinnost prokuratury s bezpečnostními orgány a soudy a také výše uložených trestů odnětí svobody. *„Ukládané tresty odpovídaly nebezpečnosti trestného činu v kritické době a třídnímu profilu pachatelů.“*¹⁷⁰

¹⁷⁰ Tamtéž, fond ÚPV – T, kart. 2012, inv. č. 5004, sg. 15.51.1 – Zpráva o stíhání trestných činů spáchaných

Zajímavou zprávou, která se, mimo jiné, zabývá také amnestií prezidenta republiky z prosince 1957, přináší elaborát **Zpráva o činnosti prokuratury za rok 1957**, vypracovaná Generální prokuraturou. V části týkající se vojenských trestných činů, posuzovaných v roce 1957, uvádí, že se „výchovné působení“ nových trestních zákonů z roku 1956 přeneslo i do rozhodnutí o amnestii prezidenta republiky. V rámci československých ozbrojených sil se zmíněná amnestie vztahovala na 536 odsouzených, z nichž „pracující“ tvořili 390 amnestovaných, 81 pak pocházelo z vrstev malého a středního rolníka. *„Provádění amnestie byla věnována plná pozornost, takže úkoly z ní plynoucí byly splněny urychleně a do všech důsledků.“*¹⁷¹

Institut milostí prezidenta¹⁷² se dostal do centra pozornosti státních orgánů opět v roce 1958. Materiál nazvaný **Zpráva o třídním přístupu při vyřizování žádostí o milost za 1. pololetí 1958** a vypracovaný oddělením milostí ministerstva spravedlnosti, projednávalo kolegium ministra spravedlnosti na poradě dne 31. října 1958. Z materiálu jasně vyplývá, že ministerstvo spravedlnosti při vyřizování žádostí o udělení milosti konkrétním odsouzeným vycházelo v souladu se zásadou v té době naprosto běžného „třídního pojetí trestní politiky“. *„U třídních nepřátel, kteří spáchali trestné činy z nepřátelství k lidově demokratickému zřízení, po případě se snaží narušovat socialistickou výstavbu, vychází oddělení milostí ze zásady, že těmto osobám dobrodiní udělení milostí nepřísluší, ale naopak, že je v zájmu společnosti,*

v souvislosti s úmrtím Antonína Zápotockého.

¹⁷¹ Tamtéž, fond ÚPV – T, kart. 2013, inv. č. 5005, sg. 15.52.3 – Zpráva o činnosti prokuratury v roce 1957.

¹⁷² Antonín Novotný se k žádostem o milost vyjádřil následovně: „Na konci 50. let mi byla prezidentskou kanceláří předložena statistika došlých milostí na moji adresu. Bylo jich 40 000 za rok, několik set kusů denně. Musel jsem rozšířit kancelář, která žádosti občanů přezkoumávala, dopisy zvláště závažného obsahu mi předávali, abych rozhodl osobně. Lidé se na mne obraceli v různých záležitostech, velkou část tvořily žádosti o odpuštění nebo o přezkoumání trestů. Mnoho dopisů, které jsme převzali, dokazovalo, že něco není v pořádku. Šlo hlavně o tresty z období 1948 – 1951, kdy byl generálním tajemníkem R. Slánský, a také z roku 1952, kdy se metody zavedené v Bezpečnosti Slánským udržely.“ Citace převzata z Černý, Rudolf: *Antonín Novotný. Vzpomínky prezidenta*. POLART, Česká Kamenice 2008, s. 130.

aby si vyměřený trest odpykaly.... V případech odsouzených z řad rolnictva je zachováván nekompromisní postoj k žádostem kulaků a sledováno posílení družstevně – zemědělské politiky na vesnici v případě drobných, středních a družstevních rolníků. Pracovníci oddělení milostí se snaží o to, aby každé rozhodnutí v těchto případech bylo zaměřeno především k posílení družstevních vztahů na vesnici a k izolaci kulaků.“

Zajímavý byl přístup pracovníků oddělení milostí v případech, kdy si takovou žádost podal odsouzený dělnického původu. V takových případech se především při vyřizování žádostí hledělo na výchovné působení trestu, proto i udělení milosti mělo mít především výchovný účinek, protože prý v několika případech přispělo, že „*udělení milosti horníkům přineslo ve svých důsledcích uzavření kolektivních závazků jejich spolupracovníky, v nichž se tyto kolektivy zavázaly zvýšit produktivitu práce a současně i dbát o upevnění socialistické morálky omilostněných.*“ Jak je dále z projednávaného materiálu patrné, došlo v 1. pololetí roku 1958 k částečnému poklesu žádostí o milost od odsouzených za protistátní (kontrarevoluční) trestné činy. Zatímco žádosti „svedených“ dělníků a rolníků byly předávány k dalšímu vyřízení Kanceláři prezidenta republiky, v ostatních případech byly tyto žádosti zamítnuty jako neopodstatněné „*vzhledem k vysoké společenské nebezpečnosti spáchaných činů nebo s přihlédnutím k závadnému třídnímu profilu.*“ Žádosti o milost většinou podávali samotní odsouzení nebo jejich nejbližší rodinní příslušníci. Velká část těchto žádostí směřovala nejprve do Kanceláře prezidenta republiky, který je poté postoupil ministerstvu spravedlnosti, menší část putovala přes ÚV KSČ a Úřad předsednictva vlády přímo na ministerstvo spravedlnosti. Žadatelé svůj dopis odůvodňovali především tíživou finanční či rodinnou situací, která nastala ve chvíli, kdy se odsouzeným stal živitel

rodiny, tedy především otec. V žádosti se také často objevovala slova o vyměřeném trestu, který žadatelé považovali za velmi přísný, výška trestu, podle jejich názoru, neodpovídala závažnosti trestného činu. V některých případech byla žádost podložena i špatným zdravotním stavem.

Vyřizování žádostí o udělení milosti bylo plně v kompetenci oddělení milostí ministerstva spravedlnosti, které vycházelo ze zásady, že *„udělení milosti je důležitým prostředkem směřujícím k posílení vlivu strany a dělnické třídy na úseku trestní politiky, zejména při výchově pracujících k dodržování pravidel socialistického soužití... na straně jedné a k izolaci třídních nepřátel a jejich pomahačů na straně druhé.“* Většinu došlých žádostí oddělení milostí přímo zamítlo, jen u některých provádělo vlastní šetření, které mělo hlavně zjistit poměry a pověst odsouzeného v místě bydliště a zda by *„případné udělení milosti nevzbudilo rozruch nebo pohoršení v místě bydliště nebo na pracovišti odsouzeného, po případě zda u žadatele jsou podmínky a záruky, že v dalším životě povede již řádný život pracujícího člověka.“* Oddělení pro milosti přitom spolupracovalo při vyřizování žádostí i s odborem dohledu ministerstva spravedlnosti, soudy, stranickými orgány a dalšími státními institucemi, především Kanceláří prezidenta republiky.

Zajímavé údaje obsahuje zpráva o celkovém počtu podaných žádostí o milost, počty kladně a záporně vyřízených žádostí a sociální původ žadatelů. V českých zemích připadalo z celkového počtu 8156 zamítnutých žádostí na odsouzené za protistátní trestné činy 2524 žádostí. Podle sociálního původu se největší skupina zamítnutých žádostí rekrutovala z dělnické třídy, kterých bylo 2112. Na Slovensku se jednalo o celkem 1546 zamítnutých žádostí o milost, z nichž na odsouzené za protistátní trestné činy připadalo

374 žádostí. Dělníci z tohoto počtu podali 372 zamítnutých žádostí. Naopak v celém Československu bylo za 1. pololetí roku 1958 uděleno celkem 337 milostí prezidenta republiky, z toho na české země připadalo 318 kladně vyřízených žádostí (dělníkům udělena milost v 72 případech), 19 žadatelů bylo omilostněno na Slovensku. Udělené milosti se z tohoto počtu týkaly 106 odsouzených za protistátní trestné činy.¹⁷³ Vysoký podíl dělníků a rolníků v zamítnutých žádostech o milost podrobil kritice právní odbor Úřadu předsednictva vlády, který zprávu o poradě kolegia ministra spravedlnosti předložil předsedovi vlády Širokému. Ministerstvo spravedlnosti totiž, dle zprávy, nepostupovalo „*v souladu s třídními zájmy našeho lidově demokratického státu.... Tento nepříznivý poměr však nevyplývá z toho, že by např. dělníci a rolníci podávali relativně méně žádostí o milost než ostatní odsouzení. O rigoróznějším postupu ministerstva spravedlnosti při vyřizování žádostí o milost, podaných ve prospěch dělníků a rolníků, totiž svědčí rovněž poměr zamítnutých žádostí a doporučujících návrhů na udělení milosti.*“¹⁷⁴

4.5 Rozhodnutí o amnestii z 9. května 1960

Rok 1959 se z pohledu vládnoucího režimu zračil jako rok, který povede k jeho dalšímu upevnění a v úspěšné snaze zabránit všem dobře míněným pokusům o reformu a demokratizaci politického systému. Ekonomické problémy ovšem tento navenek úspěšný nástup zastavily a v konečném efektu se jen dále negativně promítly do dění

¹⁷³ NA Praha, fond ÚPV – T, kart. 2010, inv. č. 5004, sg. 15.51.6 – Třídní přístup ministerstva spravedlnosti k vyřizování žádostí o milost. Zpráva o třídním přístupu při vyřizování žádostí o milost za I. pololetí 1958.

¹⁷⁴ Tamtéž – Třídní přístup ministerstva spravedlnosti k vyřizování žádostí o milost. Záznám pro soudruha předsedu vlády z 12. 11. 1958.

uvnitř československé společnosti. Vedoucí představitelé i přes tyto těžkosti plánovali dovést socialismus, proto všechny síly nejvyšších i podřízených orgánů komunistické strany, státní a bezpečnostní orgány byly napnuty k dokončení kolektivizace vesnice bez níž „nebude socialismu v Československu“.

Dosažené výsledky na cestě k socialismu se režim snažil ukázat na I. mezinárodním veletrhu specializovaném na strojírenský průmysl, který se konal na brněnském výstavišti ve dnech 6.–20. září 1959. Zúčastnilo se jej 432 vystavovatelů z 28 zemí, kapitalistické státy nevyjímaje. Československo na něm prezentovalo přes 3 tisíce exponátů, z nichž 350 patřilo mezi novinky. Během 14 dní jeho konání prošlo branami výstaviště přes dva miliony návštěvníků. Úspěch akce podtrhl fakt, že se podnikům československého zahraničního obchodu podařilo uzavřít kontrakty za více než 4 miliardy korun.¹⁷⁵

Neočekávaný úspěch strojírenského veletrhu ještě více urychlil úsilí režimu vyhlásit v roce 1960 vítězství socialismu v Československu. Kromě této „mety“, která měla být oficiálně zakotvena v preambuli připravované socialistické ústavy a novém názvu státu, se režim chystal uspořádat v červnu 1960 volby do všech stupňů zákonodárných sborů a II. celostátní spartakiádu. Národní shromáždění přijalo dne 9. dubna 1960 již od roku 1959 připravovaný zákon o nové územní organizaci státu, na základě kterého došlo k výrazné změně dosavadního stavu správního členění Československa a nové volební zákony. Dne 24. dubna vyhlásila vláda a komunistická strana v rámci blížících se voleb snížení cen, které bylo prezentováno jako „doklad budovatelského úsilí našeho lidu“.

¹⁷⁵ Údaje převzaty z internetového zdroje <http://www.nezapomente.cz>, stránka platná k 1. 4. 2010.

Do této euforie očekávaných událostí, které měly završit „vítězství socialismu v naší zemi“, přišlo Rozhodnutí prezidenta republiky a vlády Republiky československé o amnestii, které bylo oficiálně publikováno ve Sbírce zákonů Republiky československé pod číslem 54/1960 Sb. Jednalo se o nejrozsáhlejší politickou amnestii, která byla v poválečných dějinách Československa vyhlášena. Měla aboliční, agraciační a rehabilitační charakter a skládala se z preambule a sedmi článků. Kromě prezidenta republiky Novotného ji kontrasignoval tehdejší ministr spravedlnosti Václav škoda. Rozhodnutí o amnestii bylo oficiálně vydáváno jako právní akt k 15. výročí osvobození republiky Sovětskou armádou a zároveň jako výraz údajné síly a pevnosti socialistického zřízení, které je prodchnuto myšlenkou „humanismu“. *„Pod vedením Komunistické strany Československa dělníci, rolníci a pracující inteligence svou obětavou, usilovnou prací uskutečnili hluboké hospodářské, třídní a sociální přeměny v naší vlasti.*

Vítězství socialismu v naší zemi se stalo radostnou skutečností. Naše republika je silná jako nikdy dříve...

Tato neotřesitelná síla a pevnost našeho socialistického zřízení – jakož i jeho humanismus, veliká důvěra, kterou má Komunistická strana Československa a socialistický stát mezi pracujícími – umožňují, aby osobám, které se dopustily v minulosti závažných trestných činů směřujících proti politickým a hospodářským základům naší republiky, byla dána příležitost odčinit svou vinu před lidem poctivou prací.“ Tolik tedy preambule amnestie, která, kromě obvyklých ideologicko-politických klišé, obsahovala i větu, na koho se rozhodnutí prezidenta republiky vztahuje.

Prezident republiky promíjel odsouzeným osobám tresty odnětí svobody či jejich zbytky uložené za trestné činy proti republice s ošidným dovětkem, že se „do deseti let od tohoto rozhodnutí

nedopustí úmyslného trestného činu.“ Amnestováni byli zároveň ti, kteří „*pod vlivem nepřátelské propagandy bez povolení opustili území republiky.*“ Proti lidem, kteří se dopustili trestného činu nedovoleného opuštění republiky, mělo být zastaveno nebo nemělo být zaváděno trestní stíhání. Všem propuštěným měly být zároveň prominuty vedlejší tresty ztráty čestných práv občanských a neuhrazené peněžité tresty. Prominuty byl také tresty nápravného opatření s účinkem, že se „*dnem tohoto rozhodnutí na pachatele hledí, jako by nebyl odsouzen...*“, peněžité tresty do výše 5000,- Kčs, nezaplacené pokuty za přestupky, tresty odnětí svobody, jejichž výkon byl nebo bude odložen s tím, že se na pachatele mělo dále hledět, jako by nebyl odsouzen a tresty odnětí svobody nebo jejich zbytky za trestné činy a přestupky s podmínkou, že se odsouzený nedopustí do tří let úmyslného trestného činu.

Amnestie se naopak nevztahovala na „*a) přímé agenty imperialistických rozvědek, b) teroristy, sabotéry, záškodníky a organizátory nebezpečných protistátních skupin, c) osoby odsouzené pro trestné činy vojenské zrady nebo jiné protistátní činy, jestliže jejich čin měl za následek těžkou újmu na zdraví nebo smrt, d) osoby odsouzené podle retribučních předpisů, pokud jejich čin měl za následek smrt.*“ Jak je vidět, z amnestie byla vyňata poměrně široká skupina politických vězňů a záleželo jen na rozhodnutí stranických orgánů nebo komisí, které odsouzené navrhly a schválily k udělení prezidentské amnestie. Amnestie prezidenta republiky se dále nevztahovala na hospodářské trestné činy (spekulace, rozkrádání a úmyslné poškozování majetku v socialistickém vlastnictví, ohrožení devizového hospodářství, krácení daně, úplatkářství), obecné kriminální trestné činy (příživnictví, loupež, vražda, ublížení na zdraví, trestné činy spáchané pod vlivem alkoholu, pokud měly za následek těžké ublížení na zdraví nebo smrt, ohrožení mravní

výchovy mládeže) a na trestný čin obecného ohrožení. Také odsouzení, kteří hrubým způsobem ve výkonu trestu narušovali svou převýchovu, museli počítat, že se „dobrodiní“ amnestie nedočkají. Rovněž tento článek byl částečně namířen také proti politickým vězňům, kdy o jejich zařazení do amnestie rozhodoval, kromě krajských komisí a ústřední komise, i náčelník nápravného zařízení, který mohl odsouzeného nedoporučit k udělení amnestie jen proto, že ve výkonu trestu „nadále projevoval reakční myšlení a názory“.

Ministr spravedlnosti měl opět předložit k rozhodnutí návrhy na prominutí nebo zmírnění trestu u mladistvých do 18 let, těhotných žen, mužů starších 60 let a žen starších 55 let a odsouzených osob, které trpěly nevyléčitelnou nemocí. Součástí amnestie bylo i usnesení československé vlády, která zároveň vyhlásila amnestii v oboru trestního práva správního, tedy přestupkovou amnestii.¹⁷⁶

První porada k navrhované amnestii prezidenta republiky se konala v pracovně náměstka ministra vnitra plk. Jindřicha Kotála 15. prosince 1959 za účasti náměstků ministra vnitra a spravedlnosti a generálního prokurátora. Z jednání vyšel návrh na udělení amnestie za méně závažné trestné činy, prominuty měly být také vedlejší tresty, soudní a správní přestupky. V případě „kontrarevolučních trestných činů“ měly být připraveny jmenné seznamy odsouzených.¹⁷⁷

Návrh na udělení amnestie k 15. výročí osvobození Československa Sovětskou armádou vypracovali společně ministři vnitra a spravedlnosti R. Barák, V. Škoda a generální prokurátor J. Bartuška na počátku ledna 1960. Návrh podle předkladatelů spadal do období „*dovršení socialistické výstavby v naší vlasti.*“ Jako

¹⁷⁶ Citováno dle Rozhodnutí presidenta republiky a vlády Republiky československé o amnestii č. 54/1960 Sb. In: *Sbírka zákonů Republiky československé*, roč. 1960, částka 20, s. 141–143.

¹⁷⁷ ABS Kanice u Brna, fond A 5 – Sekretariát náměstka MV plk. Jindřicha Kotála, kart. 5, inv. č. 5 – Amnestie. Zpráva z porady náměstků min. spravedlnosti, vnitra a gen. prokurátora z 15. 12. 1959.

důvod k udělení amnestie předkladatelé uvedli „úspěchy lidově demokratického zřízení, které umožňují propustit z výkonu trestu odnětí svobody osoby, které se dopustily nejzávažnějších trestných činů, směřujících proti základům republiky.“ Návrh počítal s udělením individuální milosti pro odsouzené za protistátní trestné činy. Milost však měla být udělena jen po předložení předchozí žádosti o omilostnění a to z toho důvodu, aby „odsouzení ve své žádosti slíbili, že budou poctivě pracovat a povedou řádný život.“ Propuštění měli být všichni bývalí členové KSČ, kteří byli ve straně před rokem 1945 a ostatní odsouzení, kteří se nedopustili přímé špionáže, sabotáže, zvláště nebezpečné velezrady, terorismu a vojenské zrady. Propuštěným měly být zároveň prominuty vedlejší tresty (ztráta čestných práv občanských) a dosud nezaplacené peněžité tresty. Amnestie se však neměla vztahovat na „politické prominenty, kteří se svou dřívější činností zkompromitovali v očích pracujícího lidu, jako například DRTINA, SYROVÝ, LICHNER, VOJTAŠÁK a jiní.“ K provedení návrhu měly být vypracovány ministerstvem vnitra jmenné seznamy osob určených k udělení amnestie. Politická komise pak měla posoudit všechny návrhy na omilostnění bývalých vysoce postavených osob, členů KSČ před rokem 1945 a sporné případy.¹⁷⁸

Návrh zásad amnestie projednali členové politického byra ÚV KSČ na své schůzi dne 12. ledna 1960. Materiál schválili s připomínkou, že mělo jít o všeobecnou politickou amnestii a u tzv. prominentů mělo jmenovitě rozhodovat politické byro.¹⁷⁹

Politické byro se k návrhu na udělení amnestie prezidenta republiky vrátilo opět 16. února a poté 12. dubna, kdy schválilo vyhlásit amnestii k 9. květnu 1960 a pověřilo Baráka, aby

¹⁷⁸ NA Praha, fond KSČ – ÚV – 02/2, sv. 245, a.j/bod 326/5 – Amnestie k 15. výročí osvobození ČSR Sovětskou armádou. Návrh zásad amnestie k 15. výročí osvobození ČSR Sovětskou armádou, nedatováno z 7. ledna 1960.

¹⁷⁹ Tamtéž – Usnesení 81. schůze politického byra ÚV KSČ ze dne 12. ledna 1960.

ministerstvo vnitra zajistilo organizační provedení amnestie s tím, aby „*osoby, které na základě amnestie budou propuštěny z nápravně pracovních táborů a věznic, je opustily do tří dnů po vyhlášení amnestie.*“¹⁸⁰ V návrhu na stanovení termínu vyhlášení amnestie, který předkládal Barák, neopomněl dodat, že „*je z hlediska bezpečnosti i dopravy vhodnější, aby amnestované osoby byly propuštěny až po skončení hlavních oslav, tj. ve dnech 10.–12. května 1960. Současně bude možné lépe zajistit kontrolu amnestovaných osob po jejich návratu do jejich bydlišť bezpečnostními orgány....*“¹⁸¹ Zároveň s tímto bodem schválilo politbyro i jmenný seznam osob, které byly navrženy k udělení amnestie. Mezi 85 osobami se např. nacházel Teodor Baláž, Gustáv Husák, Mikuláš Landa, Evžen Löbl, Jarmila Taussigová–Potůčková, Oskar Valášek, Prokop Drtina, Ján Lichner, Jan Syrový, Jan Ševčík, Františka Zemínová, Karel Janoušek, Ludvík Klen, Karel Kutlvašr, Jaromír Kopecký a Štěpán Trochta. Naopak amnestie se neměla vztahovat na v seznamu uvedených 30 odsouzených na Bohumila Laušmana, Alexandra Macha, Josefa Nestávala, Pavola Gojdiče, Jána Vojtašáka a Stanislava Zelu. Škoda a Barák dostali za úkol „*doplnit seznam o ty politické případy osob odsouzených za trestnou činnost proti státu z bývalých politických stran... v rozsahu ústředního a krajského procesu....*“ Politické byro podle přijatého usnesení považovalo za „třídní nepřátele“ osoby angažované v bývalých stranách sociálně demokratické, národně socialistické, lidové, demokratické, křesťansko demokratické a agrární a dále tzv. slovenské buržoazní nacionalisty a „sionisty“.¹⁸² Za dalších 14 dnů

¹⁸⁰ Tamtéž, sv. 255, a.j/bod 339/13 – Stanovení termínu vyhlášení amnestie k 15. výročí osvobození ČSR Sovětskou armádou. Usnesení 94. schůze politického byra ÚV KSČ dne 12. dubna 1960.

¹⁸¹ Tamtéž – Návrh na termín vyhlášení amnestie z 6. dubna 1960.

¹⁸² ABS Kanice u Brna, fond A 2/2 – Sekretariát ministra vnitra - II. díl, kart. 9, inv. č. 523 – Seznam významných vězňů. Usnesení 94. schůze politického byra ÚV KSČ dne 12. dubna 1960. Vytipovat vhodné osoby z řad „prominentů bývalého režimu“ a členů KSČ před rokem 1945, určené k udělení amnestie, se objevilo již v rozkaze náčelníka Správy nápravných zařízení plk. JUDr. Oldřicha Mejdra z 15. ledna 1960. Viz ABS Kanice u Brna, fond A 5 – Sekretariát náměstka MV plk. Jindřicha Kotála, kart. 5, inv. č. 5 – Amnestie.

se politbyro zabývalo novým seznamem „prominentů bývalého režimu“. K udělení amnestie přitom schválilo dalších 310 jmen, zamítavý postoj zaujalo k 89 osobám.¹⁸³

O jednotlivých „méně významných“ odsouzených rozhodovaly krajské komise, složené ze zástupce krajské správy ministerstva vnitra, krajského soudu a krajské prokuratury. Sporné případy, o kterých krajské komise nerozhodly, byly postoupeny meziresortní ústřední komisi, kterou tvořili náměstci ministerstev vnitra a spravedlnosti a generálního prokurátora, provádějící politicko-organizační zajištění amnestie.¹⁸⁴ Ke všem osobním spisům vězňů bylo připojeno rozhodnutí komise o tom, zda se na odsouzeného amnestie vztahuje či nikoliv. Přípravy také zahrnovaly zpracování hlášení o propuštění z výkonu trestu na každého odsouzeného, které byly v případech protistátních trestných činů, odesílány na krajské správy ministerstva vnitra. Kompetentní státní orgány přijaly v průběhu přípravných prací opatření k rozmístění pracovních sil z řad amnestovaných. V souvislosti s přípravou amnestie byly od 7. května 12. 00 hodin do stoprocentní pohotovosti uvedeny všechny složky ministerstva vnitra, které již od poloviny února připravovaly bezpečnostní opatření k bezproblémovému průběhu amnestie.¹⁸⁵ V době od 7. května odpoledne do 8. května dopoledne byli všichni ti, kteří měli být propuštěni na amnestii, odděleni od ostatních odsouzených, aby „*tak bylo v maximální míře zabráněno pronesení různých zpráv od ostatních vězňů. Během jejich soustředění byla provedena opatření k tomu, aby byly vytěženy jejich názory na výkon trestu a metody a formy jejich převýchovné práce.*“ Izolace osob

¹⁸³ Informace převzaty z KAPLAN, Karel: *Kořeny československé reformy 1968. III. Změny ve společnosti*, s. 41.

¹⁸⁴ Do 1. dubna 1960 rozhodly krajské komise kladně u 3572 případů osob odsouzených pro protistátní činnost, ústřední komise rozhodla kladně v dalších 1747 případech. K tomuto počtu lze připočítat ještě 1330 osob, které byly odsouzeny za kriminální zločiny, a které byly komisemi navrženy k udělení amnestie. Viz ABS Kanice u Brna, fond A 5 – Sekretariát náměstka MV plk. Jindřicha Kotála, kart. 5, inv. č. 5 – Amnestie. Početní přehled osob, na které se vztahuje amnestie po rozhodnutí komisí ku dni 1. 4. 1960.

¹⁸⁵ Pohotovost byla odvolána v průběhu 14. května.

určených k propuštění podle zprávy o přípravě a průběhu amnestie nezpůsobila žádný neklid a nenastaly během ní žádné mimořádné události.

Se zněním rozhodnutí o amnestii byli odsouzení seznámeni dne 9. května 1960 v dopoledních hodinách. „*Odsouzení, kterým byla udělena amnestie, tuto skutečnost přijali s velkou radostí a mnoho z nich bylo dojata a překvapeno.*“¹⁸⁶ Všem amnestovaným bylo vyhotoveno amnestijní usnesení a komise současně jednotlivé propuštěné upozornily na podmínku 10 let, po jejichž dobu musí vést řádný život. Dále byli všichni amnestovaní informováni o prvních povinnostech na svobodě, mezi které patřilo vyřízení přihlašovacích povinností, občanského průkazu, nahlášení se pracovním odborům ONV ad.). Zároveň byli všichni propouštěni nuceni podepsat prohlášení, ve kterém se zavazovali pomlčet o všem, co se během výkonu trestu dozvěděli s dodatkem, že porušením slibu mlčenlivosti se vystavovali novému trestnímu stíhání. Ještě před opuštěním vězeňských zařízení byl mezi amnestovanými prováděn nábor do zaměstnání ze strany zástupců jednotlivých podniků.¹⁸⁷ Propuštění

¹⁸⁶ Např. generál Karel Kutlvašr, když se dozvěděl, že se na něj amnestie vztahuje, „*byl velmi strohý. Jen poděkoval za amnestii a prohlásil, že republice nebude škodit.*“ Antonie Kleinerová „*po celou dobu plakala. Uvedla, že ve výkonu trestu poznala svůj omyl a že po propuštění vše odčiní. Požádala prokurátora, aby tlumočil její upřímný dík za udělení amnestie s. prezidentu republiky.*“ Prokop Drtina „*byl velmi překvapen, že se na něho amnestie vztahuje. Delší dobu přemýšlel a pak vyslovil názor, že v žádném případě nepočítal s tím, že bude na amnestii propuštěn.*“ Viz ABS Kanice u Brna, fond A 5 – Sekretariát náměstka MV plk. Jindřicha Kotála, kart. 5, inv. č. 5 – Amnestie. Informace o průběhu amnestie v nápravných zařízeních z 9. května 1960.

¹⁸⁷ Propuštěným z výkonu trestu a práce schopným měly zajistit přiměřené zaměstnání (co však znamenalo slovo přiměřené, nebylo specifikováno) krajské národní výbory, jak stálo v usnesení vlády ze dne 14. října 1959. Dle dopisu předsedy vlády Republiky československé V. Širokého předsedovi KNV Jihlava Františku Honsovi z 20. dubna 1960, bude nutné působit na amnestované, aby „*se z nich stali poctivě pracující lidé a platní členové naší společnosti.*“ Široký dále upozorňoval, že amnestovaní mají být bez průtahů umisťováni do pracovního procesu a pokud to půjde „*rovnoměrně rozmístěni do takového prostředí vyspělých pracujících, kde bude zaručeno dokončení jejich nápravy.*“ Amnestovaní z řad odsouzených za protistátní trestné činy přitom měli být umisťováni tak, aby „*nedocházelo k jejich soustřeďování v klíčových podnicích. Není též přípustné, aby zejména osoby odsouzené pro protistátní činnost byly zařazovány do zbrojních závodů a podniků důležitých pro obranu republiky nebo na jiná místa, kde by měly přístup k dokumentům státního tajemství.*“ Tato zásada však měla být uplatněna na základě individuálního přístupu a při zhodnocení jejich schopností a pracovní iniciativy „*k řešení národohospodářských úkolů...*“ Viz MZA v Brně, fond B 126 Krajský národní výbor Jihlava (1898) 1949–1960, kart. 4, inv. č. 27 – Bývalé utajované písemnosti všech referátů, odborů a správ. Různé politické a bezpečnostní záležitosti. Dopis předsedy vlády V. Širokého z 20. 4. 1960. Náborová kampaň měla probíhat ve dvou etapách. První etapa se měla uskutečnit v době propouštění, tedy ve dnech 10.–12. května 1960. Druhá etapa se měla soustředit na získání nových pracovníků z řad amnestovaných v místě jejich bydliště.

probíhalo ve dnech 10.–12. května s tím, že si amnestovaní mohli z nabídky pojízdných prodejen nakoupit spotřební zboží, za které utratili cca 2 miliony Kčs. Amnestované svážely na autobusová a vlaková nádraží zvláštní autobusy poskytnuté ministerstvem vnitra, kde však byl v místních nádražních restauracích zakázán prodej jakéhokoliv alkoholu. Každému amnestovanému byla zakoupena jízdenka na cestu domů nebo si ji koupil sám ještě ve vězeňském zařízení.

Na základě amnestie prezidenta republiky z 9. května 1960 bylo z věznic a nápravně pracovních táborů z celkového počtu 32 332 odsouzených propuštěno 7092 osob, z nichž 5601 tvořily osoby odsouzené za protistátní trestné činy z celkového počtu 8708 obětí politických procesů, 1491 se rekrutovalo z osob, odsouzených za kriminální zločiny. Do tohoto počtu je nutno započítat také 59 cizích státních příslušníků, z nichž 47 bylo ve dnech 12. a 13. května vyhoštěno.¹⁸⁸ Největší skupina propuštěných – 3828 osob – se skládala z dělníků, družstevních rolníků, soukromě hospodařících malých a středních rolníků, příslušníků pracujících inteligence, ostatních pracujících a příslušníků „maloburžoazie“. Druhou nejpočetnější skupinu – 2624 osob – tvořili „kulaci“ a ostatní příslušníci „buržoazie“. Nejmenší skupina – 640 osob – byla označena jako „protispolečenské a parazitní živly“.¹⁸⁹

Na svobodu se na základě udělené amnestie dostali např. bývalý ministr spravedlnosti Prokop Drtina, Literární kritik Bedřich Fučík, básník a spisovatel Jan Zahradníček, generálové Karel Kutlvašr, Ludvík Klein a Karel Janoušek, opat premonstrátského kláštera

¹⁸⁸ Největší počet – 29 osob – bylo vyhoštěno do Rakouska.

¹⁸⁹ NA Praha, fond Správa nápravných zařízení, neuspořádáno. Zpráva o přípravě a provedení amnestie prezidenta republiky z 9. 5. 1960 v nápravných zařízeních. Na Slovensku se amnestie týkala 1315 osob, z toho 730 byly odsouzené za protistátní trestné činy. Z nekomunistických politiků se amnestie vztahovala na Jána Lichnera, Jána Ševčíka, Jána Ursíniho ad., z bývalých členů KSS a příslušníků StB pak na Daniela Okáliho, Oskára Valáška a Teodora Baláža. K výsledkům amnestie na Slovensku blíže PEŠEK, Jan: *Slovensko na prelome 50. a 60. rokov*, s. 17–19.

v Želivě Bohumíl Vít Tajovský, bývalí členové KSČ Gustáv Husák, Jarmila Taussigová–Potůčková a Evžen Löbl, spisovatel František Křelina, bývalá poslankyně za stranu národně socialistickou Antonie Kleinerová a Františka Zemínová, bývalý předseda vlády a generál Jan Syrový, publicista Miroslav Dolejší, spisovatel Jiří Stránský, litoměřický biskup Štěpán Trochta, poslanec za stranu sociálně demokratickou Zdeněk Bezděk a generál Rudolf Pernický (do hodnosti byl povýšen až po roce 1990).

Dne 12. září 1961 projednalo a bez vážnějších výhrad schválilo politické byro ÚV KSČ zprávu o výsledcích návratu emigrantů do Československa na základě udělené amnestie za trestný čin nedovoleného opuštění republiky.¹⁹⁰ Materiál, který předkládal tehdejší ministr vnitra L. Štrougal, uváděl, že v roce 1961 se vrátilo zpět 119 osob, z toho 65 mužů, 23 žen a 31 dětí. Nejvíce – 32 osob – se vrátilo z Německé spolkové republiky, 24 občanů se vrátilo z Austrálie a pomyslný třetí místo obsadilo Rakousko, ze kterého přišlo zpět 13 osob. Před návratem byli všichni navrátilci podrobeni výslechu ze strany orgánů StB, které prý zjistily, že *„převážná většina navrátilců uprchla do zahraničí z touhy po dobrodružství, pro neshody v rodině a zaměstnání a z obav před trestním stíháním pro některé trestné činy.“* Celkově se po vyhlášení amnestie v květnu 1960 vrátilo 127 osob, které po svém příjezdu nejprve prošly karanténní stanicí Praha, kde se podrobily lékařské prohlídce. Zároveň si navrátilce převzali příslušníci StB, kteří je podrobili výslechu s dotazy po jejich motivech k útěku, s kým se v emigraci stýkali, co je vedlo k návratu. *„Pro značnou část uprchlíků byl návrat do ČSSR jediným východiskem z nesnází, do nichž se dostali převážně vlastní vinou. U některých byla motivem návratu snaha*

¹⁹⁰ Tamtéž, fond A 2/2 – Sekretariát ministra vnitra - II. díl, kart. 11, inv. č. 681 – Výsledky amnestie presidenta republiky z 9. 5. 1960, pokud jde o návrat uprchlíků. Usnesení politického byra ÚV KSČ z 12. 9. 1961.

vyhnout se stíhání za kriminální trestnou činnost páchanou v zahraničí.“ Výsledky navrátilců navíc podle hodnotící zprávy nepřinesly „žádné závažnější poznatky o činnosti západních rozvědek proti ČSSR.“ Zpráva si dále všímala významné skutečnosti, že zatímco na základě amnestie prezidenta republiky z května 1955 se do Československa vrátilo 1512 osob, „dobrodiní“ amnestie z května 1960 využilo pouhých 127 občanů. Navíc to prý byli většinou lidé s kriminální či asociální minulostí. Z celkového počtu 1639 (součet navrátilců se na amnestii v roce 1955 a 1960) navrátilců odsoudily československé soudy již 161 osob za protistátní či kriminální trestné činy. Zpráva dále upozorňovala na fakt, že činnost uprchlíků, kteří se vrátili, je neustále sledována orgány StB. Na závěr se materiál vyjadřoval k dalšímu návratu uprchlíků, který měl být povolován individuálně na základě žádosti a po předchozím prošetření. „Nežádoucím živlům“ však měl návrat zůstat i nadále zapovězen. Aniž to ze zprávy vyplývá, lze z ní cítit určité zklamání kompetentních orgánů nad malým ohlasem amnestie mezi emigranty v zahraničí, který se odrazil ve velmi nízkém počtu občanů, kteří zvolili návrat do Československa.¹⁹¹

Ohlasy na udělenou amnestii z jednotlivých krajů se objevily v interních tištěných materiálech KSČ – Bulletinu ÚV KSČ. Máme-li věřit autorům článku **Ohlasy na vyhlášení amnestie**, tento akt „přijali pracující jako výraz politické i morální síly socialistického státu.“ Lidé také prý vyhlášení amnestie očekávali, ale ne v takovém rozsahu. Tento stav vyplýval ze skutečnosti, že „někteří lidé neznají dobře jednotlivé články rozhodnutí a v jednotlivých případech nesprávně na amnestii reagují.“¹⁹² O situaci na Slovensku po

¹⁹¹ Tamtéž – Informace o plnění usnesení PB ÚV KSČ ze dne 12. 9. 1961 k bodu: Výsledky amnestie uprchlíků. Zpráva o výsledcích amnestie prezidenta republiky z 9. 5. 1960, pokud jde o návrat uprchlíků.

¹⁹² NA Praha, fond KSČ – Ústřední výbor KSČ 1945–1989, Praha – Bulletin ÚV KSČ 1946 – 1968 (dále jen KSČ – ÚV – 014/12), sv. 014/12-34-35, a.j. 1378 – Ohlas na vyhlášení amnestie, s. 7.

vyhlášení amnestie ve vztahu k propuštěným osobám hovořil další článek otištěný v Bulletinu ÚV KSČ. Všiml si především otázky pracovního zařazení amnestovaných, kteří prý ve velké většině přijali zaměstnání, které jim bylo okresními národními výbory nabídnuto. *„Ukázalo se, že velmi nesnadným problémem je začleňování zejména farářů do pracovního procesu, kteří nabízená jim místa odmítají a žádají buďto nepřiměřené pracovní zařazení nebo odmítají pracovat vůbec.“* Negativně pak zpráva hodnotila údajné navazování styků amnestovaných osob s lidmi „nepřátelsky zaměřených proti dnešnímu zřízení“. *„Faráři se velmi často scházejí s bývalými kulaky nebo živnostníky, se kterými spolupracovali před uvězněním.“* Navíc prý někteří amnestovaní projevíli své nepřátelské úmysly navenek, za což bylo již 10 osob znovu trestně stíháno.¹⁹³

K udělené amnestii se vrátili ve svých komentářích všechny tehdejší deníky. V článku Mladé fronty **Důkaz síly a pevnosti** se pisatel snažil přesvědčit své čtenáře, že kapitalistické země rádi hovoří o svobodě, ale realita je zcela jiná, kdežto Československo tuto „svobodu“ uvádí přímo do praxe. Jako důkaz svého tvrzení a zároveň řečnická otázka mu posloužila právě udělená amnestie. *„Československá republika propouští na svobodu všechny provinilce, na něž se vztahuje amnestie, třebaže se v minulosti dopustili hmatatelných politických nebo jiných zločinů, třebaže připravili kdysi v minulosti akce proti republice, třebaže se snažili oslabovat její síly. ... Kapitalistické země se s velkou rozkoší prohlašují v ústech politických představitelů i novinářů za ‚svobodný svět‘, slovo svoboda rádi skloňují ve všech pádech. Ale jsou u nich odsuzováni i k nejtěžším žalářům za to, že mají své názory, své smýšlení.“*

¹⁹³ Tamtéž, sv. 014/12-37, a.j. 1438 – Zabezpečení amnestie ve slovenských krajích, s. 12–13.

Kde je tedy skutečná svoboda? U nich, nebo u nás, kde známe svou sílu a právě proto dáváme příležitost i těm, kteří se těžce provinili, aby své viny napravili poctivou prací? Kde jim vracíme dokonce i všechna práva, která kdysi právoplatně ztratili.“¹⁹⁴ Jak obrovská propast vězela mezi slovy a tvrdou realitou, se lze dočíst v zásadách amnestie, které slibovaly, že na propuštěné osoby bude pohlíženo jako na plnoprávné občany.¹⁹⁵ Jaká však byla skutečnost, můžeme vidět na dalších řádcích.

Propuštění z vězení po letech nesvobody nezůstalo bez vlivu na mnohé politické vězně. Např. Roman Ferstl, který se ve svém článku věnoval profesním a osobním osudům historika, překladatele, spisovatele a básníka Zdeňka Kalisty v první půli 70. let napsal, že Kalista se po svém propuštění obracel „*k neměnným jistotám, mezi nimiž čelné místo náleží rodině. Kalistovi se tohoto štěstí nedostávalo. Už po návratu z vězení se k němu vlastní rodina chovala chladně. Počátek roztržky v rodině sám hledal už za svého pobytu ve vězení.*“¹⁹⁶ Pomocnou ruku však v těchto těžkých chvílích podali Kalistovi jeho přátelé, mezi které patřil také spisovatel Josef Knap. Kalista na Knapa později vzpomínal s velkou úctou. „*Mne uvítal při návratu z vězení neobyčejně srdečně.... Ale Knap se nějakým způsobem dozvěděl o mém návratu, a sotva přišel odpoledne z práce, přiběhli s Vlastou (Knappova manželka–pozn. autora) za mnou. A nejen že přiběhli. Přišli pomoci. Ještě ten den k večeru přitáhl mi Josef peřinu, protože postihl, že bych se po nečekaném návratu neměl v noci čím přikrýt. Bylo to velmi dojemné a působilo to na mne tím víc, že okolnosti, které jinak obklopile můj návrat,*

¹⁹⁴ *Důkaz síly a pevnosti*. Mladá fronta, 11. 5. 1960, roč. XVI., č. 115, s. 3.

¹⁹⁵ NA Praha, fond KSČ – Ústřední výbor KSČ 1945–1989, Praha – Antonín Novotný, I. část (dále jen KSČ – ÚV – AN I), kart. 117, inv. č. 165 – Zpráva o hlavních zásadách amnestie presidenta republiky k 9. květnu 1960.

¹⁹⁶ Citováno dle FERSTL, Roman: *Těžká cesta historikova. Kalistovy profesní a osobní osudy v první půli 70. let*. In: *Věda v Československu v období normalizace (1970–1975)*. Sborník z konference (Praha, 21.–22. listopadu 2001). K vydání připravil Antonín Kostlán. Výzkumné centrum pro dějiny vědy, Praha 2002.

byly hned od počátku deprimující. Knap však pokračoval ve své podpoře zbídačeného ‚navrátilce‘ i dál. Přicházel, jak jen mohl, přinášel, co mohl, snažil se pozvednout moji skleslost a zoufalost. Byl – kromě mé sestry a několika přátel v mém rodišti – snad jediný, komu jsem se odvážil odkrýt rány zasazené mi osudem ještě po mém návratu z vězení. Měl jsem k němu plnou důvěru, protože mi dokonale rozuměl.“¹⁹⁷ Na první chvíle po propuštění svého otce, architekta Jaroslava Cuhru,¹⁹⁸ také vzpomíná Jaroslav Cuhra ml. „Začal prožívat skutečnosti, na které asi nebyl tak zcela připraven. Svět, který znal a prožíval před tolika lety, byl najednou pro něj velikou neznámou. Byl odtržen od rodiny v době, kdy děti byly buď ještě věru dětmi, nebo na samém počátku dospívání, vrací se mezi tři rodiny a dospělého nejmladšího jednadvacetiletého syna a stále ho milující manželku, která však měla za sebou často hrůzná léta plná strachu, obav, prožívaných křivd a i chudoby. Není již jen tátou, ale i dědečkem a do této náruče přijímá již čtyři vnoučata. A s nejbližšími rodinami se život a bolševik věru zrovna nelaská, takže ho neobklopuje žádný vysněný a toužebně očekávaný rodinný vánek. Spíše často neklid a někdy téměř nezvládnutelný, starostmi plný zmatek. ... Je často nezaviněnou pravdou, že jeho kdysi vysněné představy budoucího života jeho rodiny a každého nás dítěte zvlášť jsou v podstatě rozmetány a nenávratně neuskutečnitelné.“¹⁹⁹

Nebyly to jen často problematické vztahy uvnitř nejbližší rodiny, většina amnestovaných také musela řešit vážné existenční a finanční starosti. V dubnu 1960 totiž politické byro ÚV KSČ schválilo návrh, podle kterého měl starobní důchod amnestantů důchodového věku dosahovat maximální výše 600,- Kč (většinou však neměl přesahovat

¹⁹⁷ Citováno dle KNAP, Josef: *Bez poslední kapitoly*. Torst, Praha 1997, s. 295–296.

¹⁹⁸ Architekt Jaroslav Cuhra byl v červenci roku 1950 odsouzen na 12 let těžkého žaláře za trestný čin velezrady.

¹⁹⁹ Citováno dle CUHRA, Jaroslav ml.: *Svědomy paměti. Kniha o životě a díle architekta, filosofa, křesťanského politika, vlastence a dlouhodobého vězně svědomí*. Poznáni, Olomouc 2009, s. 140.

400,- Kčs, výše 600,- Kčs měl dosáhnout jen ve zvlášť sociálně odůvodněných případech), což při tehdejší výši průměrného starobního důchodu 705,- Kčs spíše než penzi připomínalo almužnu.²⁰⁰ O výši důchodů amnestovaných osob měly rozhodovat komise sociálního zabezpečení rad jednotlivých národních výborů na základě žádosti amnestovaných o přiznání důchodu. Přitom tyto komise měly postupovat v souladu se zákonem č. 40/1958 Sb. **o úpravě důchodů některých odsouzených osob.**²⁰¹ Žádosti o přiznání důchodu měly komise posuzovat individuálně „s třídně politickým přístupem a při rozhodování o přiznání důchodu v jednotlivých konkrétních případech budou přihlížet zejména k povaze trestného činu, třídnímu původu a profilu odsouzeného a k tomu, jak se odsouzený choval během výkonu trestu, k jeho sociálním a rodinným poměrům, popř. zřetelehodným důvodům.“ Činnost komisí měla být podrobena kontrole ze strany zvláštní komise předsedy Státního úřadu sociálního zabezpečení. Směrnice, které rozpracovávaly politbyrem schválený návrh o výši důchodů na závěr upozorňovaly na velmi důležitou skutečnost, která ještě více degradovala chystanou amnestii. „Amnestií presidenta republiky nebylo vysloveno zahlazení odsouzení, nýbrž se pouze promíjí odpykání zbytku trestu. Proto se amnestií nemění ničeho na povaze trestného činu, který byl spáchán, ani na výši trestu, který byl rozsudkem vysloven.“²⁰²

²⁰⁰ ZÍDEK, Petr: *Pustit můžou, zavřít musí*. Převzato z internetového zdroje <http://www.lidovky.cz/pustit-muzou-zavrit-musi-0y9-/>, stránka platná k 24. 5. 2010. Tak například již několikrát zmiňovanému Zdeňku Kalistovi bylo po dlouhém otálení, „odpírání a zdržování“ přiznán teprve v listopadu 1960 důchod ve výši 288,- Kčs. Informace převzata z Literárního archivu Národního písemnictví (dále jen LA PNP), osobní fond Zdeněk Kalista (1900 – 1982) – Korespondence vlastní – odeslaná. Koncept dopisu Zdeňka Kalisty z roku 1965, který byl určen členům ÚV KSČ.

²⁰¹ Zákon č. 40/1958 Sb. schválilo Národní shromáždění dne 3. července 1958. Uveřejněn byl ve Sbírce zákonů Československé republiky pod částkou 16 na s. 103–104.

²⁰² Viz MZA v Brně, fond B 126 Krajský národní výbor Jihlava 1945–1960, kart. 36, inv. č. 273 – Bývalé utajované písemnosti všech referátů, odborů a správ. Různé politické a bezpečnostní záležitosti. Směrnice pro předsedy komisí sociálního zabezpečení rad národních výborů o úpravě důchodů osob, na něž se vztahuje amnestie presidenta republiky k 15. výročí osvobození naší vlasti Sovětskou armádou z 6. května 1960.

Na propuštěné čekala často těžká a špatně placená práce a nemožnost vrátit se ke svému původnímu povolání. Pouze malé skupině osob z řad amnestovaných se podařilo najít alespoň částečně podobné místo, které by odpovídalo jejich původní kvalifikaci. Architekt Jaroslav Cuhra měl to štěstí, že si místo „*po dlouhém a často ponižujícím hledání*“ našel, když „*teprve skutečně velkorysý a šlechetný **komunista**, již zemřelý pan Horák, tehdy vedoucí osobního oddělení n. p. Vodní stavby, nedal nic na zmíněný potupný cejch politického zločince, přihlédl k mé osobní a odborné kvalifikaci, a tak jsem byl 1. srpna přijat k Vodním stavbám jako projektant. ... V práci jsem mohl vždy pokračovat s ohledem na výborné výsledky daného úkolu. Pro můj cejch nevadil. Byl tiše přehlížen.*“²⁰³

Rozsáhlá amnestie, která se vztahovala také na velkou většinu politických vězňů, se nelíbila nejen některým funkcionářům KSČ, ale hlavně bezpečnostním složkám. Státní bezpečnost se snažila pomocí akce s krycím názvem Máj najít mezi amnestanty vhodné agenty, kteří by byli ochotní spolupracovat s StB a donášet jí informace z prostředí propuštěných, s kým se stýkali, zda neorganizovali nové „protistátní skupiny“, nevedli protirežimní řeči ad. Nabídku spolupráce dostal i Bedřich Fučík, ten ji ale kategoricky odmítl.²⁰⁴ Také Jaroslav Cuhra napsal ke snaze StB získat jej ke spolupráci několik velmi smutných vět, zakončených výhružkou. „*Ve dvou dnech před mým propuštěním na amnestii v květnu 1960 jsem byl na Pankráci podroben křížovému výslechu (poslednímu z dlouhé řady těsně mu předcházejících), v němž byla znovu probírána moje t.zv. velezrádná causa, byl jsem znovu vyzván ke spolupráci s orgány StB MV, a když jsem po vzrušující ostré debatě a křiku striktně odmítl jak obvinění, tak spolupráci, byl jsem*

²⁰³ Citováno dle CUHRA, Jaroslav ml.: *Svědomy paměti*, s. 136.

²⁰⁴ Viz SAK, Robert: „*Život na vidrholci*“. (*Příběh Bedřicha Fučíka*). Paseka, Praha–Litomyšl 2004, s. 331–332.

*z vyšetřovny propuštěn se slovy: „...tak jděte člověče, my vás sice musíme propustit, ale pamatujte si, co nejdříve si vás sebereme znovu... To byl tedy věru hodně otřesně-groteskní doprovod do nového života po mém dvanáctiletém věznění!“*²⁰⁵

Většina amnestovaných byla po svém propuštění sledována Státní bezpečností, která čekala na každý „chybný krok“ propuštěného člověka, aby měla pádný argument k jeho opětovnému zatčení. Ke sledování amnestovaných byli využíváni rovněž získaní agenti z řad propuštěných, kteří nashromážděné informace posílali svým řídicím orgánům z řad Státní bezpečnosti. K agenturnímu obsazení amnestantů vydal ministr vnitra dne 5. dubna 1960 rozkaz č. 6, podle něhož postupovaly jednotlivé krajské správy ministerstva vnitra.

Rozkaz tak svým způsobem navazoval na rozkaz ministra vnitra, vydaný 3. ledna 1959 a nazvaný **Rozpracování, pozorování a evidování „bývalých lidí“**, jehož přílohou byla Instrukce o evidenci „bývalých lidí“ a jiných osob nebezpečných lidově demokratickému zřízení. „Bývalí lidé“ byli podle rozkazu a instrukce definováni jako osoby\“*vítězstvím dělnické třídy*“ zbavené svého „*dřívějšího nadřazeného postavení na úseku hospodářského a kulturního života a které se s tímto stavem nesmířily.*“ Jejich evidence měla zajistit „*přehled o jejich pobytu, pohybu a činnosti*“ a zároveň tak vytvořit vhodné podmínky pro „*úspěšný boj proti těmto živlům.*“ Tento přísně tajný rozkaz především ukládal zajistit agenturně-operativní rozpracování bývalých lidí. Jejich systematické sledování a agenturně-operativní rozpracování měli provádět především příslušníci StB a Veřejné bezpečnosti. O „bývalých lidech“ se měla

²⁰⁵ Citováno dle CUHRA, Jaroslav ml.: *Svědomy paměti*, s. 136.

vést kartotéka, kam měli být k jednotlivým osobám ukládány získané poznatky ze sledování.²⁰⁶

Podle zprávy Krajské správy ministerstva vnitra Ústí nad Labem ze dne 25. listopadu 1960, která byla adresována inspekci ministra, se vybraní spolupracovníci věnovali vybraným amnestantům, jejich stykům, pracovnímu a osobnímu životu. Závěr zprávy pak hodnotil získané agenturní poznatky. *„Získané agenturní poznatky o amnestantech svědčí o tom, že některým se nedostalo uložením vysokého trestu dostatečného poučení a že setrvávají na svém nepřátelském postoji proti republice. Je kladem v práci soudruhů, že na získaných signálech se aktivně všude pracuje a případům je věnována náležitá pozornost. Kontrolu na amnestantech je však třeba ještě zintensivnit, aby byl přehled o každém jednotlivci, o jeho smýšlení, aby mohli být rozlišeni lidé, kteří se řádně zapojili do života, není u nich předpoklad, že budou v trestné činnosti pokračovat a správně byli vytipováni ti, na kterých je nezbytné dále pracovat.“*²⁰⁷

Nasazení placených agentů mezi amnestované osoby nebylo až tak složité, většina těchto dobrovolných spolupracovníků nebo ke spolupráci donucených lidí se rekrutovala ze známých těchto amnestovaných, aby tak nevzbudili podezření ze strany sledované osoby. Již zde několikrát citovaný J. Cuhra se k takovému agentovi nasazenému na svou osobu vyjádřil následovně: *„Spolupracovník StB, který si rafinovaně získal mou důvěru žádostí, abych mu přednášel o rozdílech mezi teologií katolickou a evangelickou. (To byla ta správná jediná možná varianta, jak se ,mi dostat na tělo. □)*

²⁰⁶ Informace převzaty z KOUDELKA, František: *Státní bezpečnost 1954–1968. (Základní údaje)*. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, č. 13. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1993, s. 89–90. František Koudelka uvádí, že přípravy amnestie 1960 využili pracovníci III. správy ministerstva vnitra (politická kontrarozvědka) k intenzivní práci mezi vězni k získání nových spolupracovníků. Od února do dubna 1960 jen v některých nápravných zařízeních (např. v Leopoldově a Valdicích) a pracovních táborech (např. v Jáchymově) provedli 642 pohovorů s vězni, kdy ke spolupráci získali 130 osob. Viz Tamtéž, s. 92.

²⁰⁷ ABS Kanice u Brna, fond A 8/1 – Inspekce ministra vnitra ČSR-ČSSR 1953–1972, I. díl, kart. , inv. č. 857 – Amnesie. Zpráva Krajské správy ministerstva vnitra Ústí nad Labem z 25. 11. 1960.

Ve skutečnosti bylo jeho jediným hlavním úkolem předem připravenými otázkami mne vyprovokovat k protistátním výrookům. Mimo jiné se mne dotazoval na jakýsi časopis z Říma a na jeho možné získání přes tajné kanály. Ten časopis jsem nikdy neviděl, ani jej nečetl. Jeho výpovědi posléze byly hlavní příčinou mého dalšího zatčení A nejen mého.“²⁰⁸

Sledování amnestovaných osob probíhalo ještě dlouho po jejich propuštění na svobodu, jak se lze dočíst ze zprávy Krajské správy ministerstva vnitra Praha, 6. oddělení, která byla adresována Krajské správě ministerstva vnitra Praha, oddělení pasů a víz. Zpráva se věnuje Miloslavu Skácelovi, který byl propuštěn na amnestii v květnu 1960. Skácel zřejmě netušil, že ještě v roce 1965 byl v hledáčku ministerstva vnitra. Zpráva obsahovala návrh na zamítnutí povolení cesty Miloslavu Skácelovi za svým synem Vojtěchem do Velké Británie, který zdůvodnila následovně: „*Syn Vojtěch, kterého jmenovaný hodlá navštívit v Anglii, uprchl po únoru 1948 do zahraničí z důvodu nesouhlasu s politickým vývojem v republice. Na právnické fakultě v Brně rozšiřoval protistátní letáky. Za svoji činnost byl ze studií vyloučen a bylo na něho podáno trestní oznámení.*

SKÁCEL Miloslav ve své žádosti o povolení cesty do zahraničí uvádí, že mu není známo, z jakých důvodů jeho syn do ciziny vycestoval. SKÁCEL tímto úmyslně nepřiznává útěk svého syna do zahraničí a to proto, aby tato skutečnost nezapříčinila zamítnutí jeho zamýšlené cesty do Anglie.

Vzhledem k postavení jeho syna v Anglii /obchodník/ a vzhledem k tomu, že SKÁCEL zde nemá žádných závazků, nelze vyloučit zneužití povolené cesty k emigraci.

²⁰⁸ Citováno dle CUHRA, Jaroslav ml.: *Svědomy paměti*, s. 142–143.

Z výše uvedených důvodů navrhuji zamítnutí jakékoliv cesty do zahraničí.“²⁰⁹

Mnoha amnestovaných se stalo osudným, že udržovali kontakty se svými bývalými spoluvězni nebo při stycích se spolupracovníky StB často nevědomky řekli něco, co řídicí orgánové agentů vyhodnotili jako protistátní výroky. Z podobných příčin byl v červnu 1961 opětovně zatčen i Jaroslav Cuhra a v říjnu téhož roku po předchozích výsledcích odsouzen k 8 letům odnětí svobody a dosud nevykonanému zbytkovému trestu za podvracení republiky s cílem založit ilegální křesťansko demokratickou stranu.²¹⁰

Velké zklamání, křivdu a bolest prožívali ti z politických vězňů, na které se amnestie nevztahovala. Většina takto postižených nedovedla pochopit a nechtěla se smířit s faktem, že ve vězení musí trávit další roky svého života. Nejvíce deprimujícím faktorem se stávala skutečnost, že na místo propuštěných politických vězňů přicházely kriminálníci – pachatelé odsouzení za vraždy, ublížení na zdraví, loupež, příživnictví a další obecné trestné činy. Jejich promíchání s politickými vězni vedlo jen k z vulgarizování vězeňského života a jeho odcizení. Tento stav tak dotvářel jen známou skutečnost o neschopnosti komunistického režimu se se ctí s tímto problémem vypořádat.

Jak tedy lze hodnotit výsledky amnestie prezidenta republiky z května 1960. Podle Tomáše Bursíka byla amnestie z roku 1960 „*opožděnou reakcí na první fázi procesu destalinizace z roku 1956. Konzervativní komunistické vedení se tak pokusilo o odstranění*

²⁰⁹ ABS Praha, vyšetřovací svazek V – 2300 MV, Miloslav Skácel, podvazek – operativní/3. Návrh na zamítnutí cesty do zahraničí z 2. 6. 1965. Vydání pasu na studijní cestu do Itálie bylo zamítnuto Okresním národním výborem pro Prahu 4 rovněž Zdeňku Kalistovi. Jak Kalista uvedl v dopisu členům ÚV KSČ, zamítnutí úředníci odůvodnili Kalistovým nezapojením se do veřejného života po návratu z vězení. Kalista však viděl v zamítnutí diskriminační akt, který „*je nenávisť proti mému jménu osobně, o snahu usvědčit mne i za hranicemi...*“ Viz LA PNP, osobní fond Zdeněk Kalista (1900 – 1982) – Korespondence vlastní – odeslaná. Koncept dopisu Zdeňka Kalisty z roku 1965, který byl určen členům ÚV KSČ.

²¹⁰ Viz CUHRA, Jaroslav ml.: *Svědění paměti*, s. 146–169. Jaroslav Cuhra opustil brány věznice až v srpnu 1966 na základě prominutí zbytku trestů prezidentem republiky po celkově více než 16 letech strávených ve výkonu trestu.

svých hříchů minulosti tichou cestou. Obětem politických procesů se nedostalo žádné rehabilitace, jež by z nich sejmula označení viníka. Spíše se jednalo o jednostranné gesto dobré vůle, které umožnilo propustit neprávem odsouzené (zdaleka ne všechny) na svobodu. Ale u veřejnosti a úřadů s sebou dále nesli osudové znamení zločince. Jakékoli (ne)vědomé „porušení socialistických zákonů pro ně mohlo znamenat návrat za mříže.“²¹¹

Nadšení vedoucích představitelů KSČ z dosažených „úspěchů“, zvláště po prohlášení celostátní konference KSČ, konané ve dnech 5.–6. července 1960, že socialismus v zemi zvítězil a po přijetí nové Ústavy Československé socialistické republiky 11. července 1960, ale brzy vystřídaly potíže. Ty se nejdříve projeví v hospodářské a ekonomické situaci země, aby posléze přerostly i do politického a společenského života. Také rozsáhlá politická amnestie z května 1960 nepřinesla uspokojení těm politickým vězňům, kteří pociťovali jako velkou křivdu, že musí i nadále trávit svůj život za zamřížovanými okny. Tyto skutečnosti, podpořené vnějšími vlivy,²¹² zvláště s publikovanými závěry XXI. sjezdu KSSS, které znovu připomněly zločiny z období Stalinova kultu osobnosti, vedly vedoucí představitel KSČ k nutnosti přehodnotit dosavadní trestní politiku a připravit novou amnestii prezidenta republiky. Po amnestii z roku 1960 totiž zůstávalo za branami vězeňských zařízení 2985 obětí politických procesů, ke kterým v průběhu roku 1961 přibýlo dalších 1713. Jen 832 osobám během roku 1961 trest vypršel.²¹³

²¹¹ Citováno dle BURSÍK, Tomáš: *Ztratily jsme mnoho času... Ale ne sebe!*, s. 76.

²¹² K vnějším vlivům patřila tzv. druhá berlínská krize, která naplno vypukla v létě 1961. K tomu blíže PLECHANOVÁ, Běla – FIDLER, Jiří: *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941–1995*, s. 74–76; NÁLEVKA, Vladimír: *Kapitoly z dějin studené války*, s. 120–124; LUŇÁK, Petr – REIMANN, Michal: *Studená válka 1954–1964. Sovětské dokumenty v českých archivech*. Doplněk, Brno 2000, s. 418–422. Situaci v Československu v době berlínské krize se ve svém článku zabýval PERNES, Jiří: *Československo a berlínská krize 1961*. Soudobé dějiny, roč. IX/2002, č. 2, s. 215–229.

²¹³ Viz KAPLAN, Karel: *Kořeny československé reformy 1968. III. Změny ve společnosti. IV. Struktury moci*. Doplněk, Brno 2002, s. 42.

Amnestie z roku 1960 také ponechávala všem amnestovaným povinnost uhradit náklady spojené s výkonem vazby a trestu odnětí svobody. Tuto nedořešenou otázku probírali členové politbyra na své schůzi dne 2. května 1961. Návrh na odpuštění těchto neuhrazených nákladů předložil ministr vnitra Rudolf Barák, který uváděl, že opatření se týká 1044 osob, kterým má být prominuto celkem 2 300 000,- Kčs. Důvodová zpráva, která byla přiložena k návrhu, argumentovala žádostmi amnestovaných, jimž sice byla vrácena čestná občanská práva a prominuty peněžní tresty, ze strany ministerstva vnitra však k odpuštění finančních pohledávek nedošlo. Ministerstvo spravedlnosti od vymáhání pohledávek upustilo, totéž navrhlo i ministerstvu vnitra. Barák svoji argumentaci podpořil tvrzením, že v případě pohledávek se jedná o nemocné či přestálé osoby, které nejsou schopny náklady uhradit. Politické byro ÚV KSČ s tímto návrhem vysloвило souhlas, ovšem za podmínky, že se amnestovaní, kteří dosud pohledávky nesplatili, nesmějí dopustit do 10 let úmyslného trestného činu.²¹⁴

S předcházejícím textem také souvisel problém prominutí vedlejších trestů, které byly, v drtivé většině spolu s hlavním trestem, uděleny osobám odsouzeným za protistátní trestné činy. Důvodová zpráva, která byla k uvedené problematice přiložena, uváděla, že lidem, propuštěným na svobodu v rámci amnestie, se rovněž odpouštěly vedlejší tresty, na rozdíl od osob, odsouzených za politické trestné činy a propuštěných cestou milosti, na základě podmíněného propuštění nebo po odpykání celého trestu odnětí svobody. Ztráta čestných občanských práv a nezaplacené pohledávky

²¹⁴ ABS Kanice u Brna, fond A 2/2 – Sekretariát ministra vnitra – II. díl, kart. 10, inv. č. 625 – Odpuštění neuhrazených nákladů vazby a výkonu trestu odnětí svobody u amnestovaných osob. Návrh a důvodová zpráva z 26. 4. 1961. Usnesení politického byra ÚV KSČ z 2. 5. 1961. Dne 26. května 1961 vyšlo nařízení ministerstva vnitra č. 22/1961, kterým ministr vnitra promínil neuhrazené náklady vazby a výkonu trestu amnestovaným osobám. Viz ABS Praha, fond A 6/5 – Organizační a vnitřní správa FMV – V. díl, kart. 6, inv. č. 452 – Nařízení ministerstva vnitra o prominutí neuhrazených nákladů vazby a výkonu trestu odnětí svobody u amnestovaných osob z 26. 5. 1961.

za vazbu a výkon trestu se týkaly 4036 osob, které byly v době od 1. ledna 1953 do 9. května 1960 propuštěny na základě udělené milosti prezidenta republiky (793 případů) nebo podmíněného propuštění (3243 případů). Politbyro, které o návrhu jednalo dne 7. dubna 1961, souhlasilo s argumentací důvodové zprávy a schválilo prominout dosud neodpykané zbytky vedlejšího trestu ztráty čestných občanských práv a dosud neuhrazené peněžité tresty všem, kteří byli odsouzeni za protistátní trestné činy a podmíněně propuštění nebo omilostněni v době od 1. 1. 1953 do 9. 5. 1960 pokud nebyli znovu odsouzeni trestním soudem nebo proti nim nebylo vedeno trestní řízení. Prominuty měly být také vedlejší tresty všem, o jejichž trestné činnosti jednalo politické byro ÚV KSČ a jimž byl trest prominut milostí prezidenta republiky, amnestií z 9. května 1960 nebo se na svobodu dostali na základě podmíněného propuštění a dále těm osobám, které si trest odpykaly celý, měl být vedlejší trest ztráty čestných práv občanských prominut milostí prezidenta republiky. O prominutí vedlejších trestů však mělo být rozhodováno individuálně, „*případ od případu*.“²¹⁵ Dne 28. dubna 1961 například podal ministr spravedlnosti Neuman žádost o udělení milosti v případech 25 osob, u kterých se vyskytovaly dosud neoppykané zbytky vedlejších trestů ztráty čestných občanských práv a peněžních trestů. V seznamu osob se rovněž objevilo jméno Zdeňka Kalisty. Prezident republiky Novotný žádost schválil a dne 17. května udělil všem osobám milost.²¹⁶ Zdá se, že uvedené návrhy na prominutí vedlejších trestů a neuhrazených peněžních pohledávek však nevycházely z nějaké „sentimentality“ a dobré vůle vůči propuštěným politickým vězňům, ale že to byl dobře promyšlený

²¹⁵ NA Praha, fond KSČ – ÚV – 02/2, sv. 295, a.j./bod 378/17 – Prominutí vedlejších trestů osobám, které se dopustily trestných činů proti republice a byly předčasně propuštěny z výkonu trestu v době od 1. 1. 1953 do 9. 5. 1960. Návrh z 31. 1. 1961. Usnesení politického byra ÚV KSČ z 7. 4. 1961.

²¹⁶ AKPR, sg. 115 967/62, inv. č. 2943, 105 867/61 amn – Návrh ministra Dr. Aloise Neumana na udělení milosti ve 25 trestních případech z 28. 4. 1961.

kalkul, který měl v očích veřejnosti vyvolat dojem o lepší stránce komunistického systému.

4.6 Rozhodnutí prezidenta republiky o amnestii z 9. května 1962

Návrh na amnestii, která měla být vyhlášena při příležitosti 17. výročí osvobození republiky k 9. květnu 1962, se dostal na jednání politického byra ÚV KSČ dne 13. března 1968. Po jeho projednání přijali členové byra předložené zásady amnestie a politicko-organizační zajištění jejího provedení s požadavkem, aby odsouzené seznámili s textem amnestie, jejími podmínkami a politickým „významem“ místo náčelníků jednotlivých nápravných zařízení předsedové soudů, v jejichž obvodu si odsouzení, na něž se amnestie vztahovala, odpykávali svůj trest. V usnesení se dále uvádělo, že ministr vnitra Lubomír Štrougal, ministr spravedlnosti Alois Neuman a generální prokurátor Jan Bartuška mají vypracovat a v nejbližší době politbyru předložit návrh znění rozhodnutí prezidenta republiky o amnestii, vytvořit ústřední komisi pro přípravu a provedení amnestie, která měla být složena z náměstků ministra vnitra a spravedlnosti a generálního prokurátora a do 31. března předložit politickému byru seznam odsouzených, kteří dříve zastávali významné funkce v politickém a hospodářském aparátu, a kteří budou navrženi k udělení amnestie. Předsedové KNV měli podle usnesení zabezpečit propuštěným přiměřené zaměstnání, ministr práce a sociální péče Evžen Erban *„zajistit přiznání starobního nebo invalidního důchodu práce neschopným osobám propuštěným na základě amnestie, s přihlédnutím k závažnosti jejich trestného činu, k jejich třídnímu profilu a k sociálním poměrům...“* A konečně sekretariát ÚV KSČ měl podle pokynů zajistit úspěšné

provedení amnestie „*po linii stranických orgánů tak, že KV KSČ budou sledovat a kontrolovat přípravu a provedení amnestie.*“²¹⁷

Podruhé jednalo polické byro ÚV KSČ o předloženém návrhu rozhodnutí prezidenta republiky o amnestii a o seznamu odsouzených, kteří dříve zastávali významné funkce, doplněný o jména cizinců dne 24. dubna. Oba návrhy členové politbyra schválili s tím, že tyto seznamy byly několikrát měněny, podle osobních příkazů Antonína Novotného, který dohlížel, kdo má být propuštěn a naopak, kdo si „dobrodiní“ amnestie nezaslouží.²¹⁸

K zajištění amnestie zaslalo komunistické ústředí v dubnu 1962 všem krajským výborům strany dopis, který seznamoval regionální funkcionáře se zásadami amnestie a se zásadami jejího politicko-organizačního zajištění.²¹⁹ Dopis upozorňoval, že v rámci amnestie bude propuštěno větší množství vězňů odsouzených za protistátní trestné činy, zároveň však zmiňoval i dobrý výsledek amnestie z roku 1960, která byla ze strany propouštěných kladně přijata; tito se v drtivé většině zapojili bez problémů do pracovního procesu. V rámci příprav projednalo branné a bezpečnostní oddělení ÚV KSČ se všemi vedoucími odborů armády, bezpečnosti a soudnictví KV KSČ otázky spojené se zabezpečením a provedením amnestie.²²⁰

Rozhodnutí prezidenta republiky o amnestii mělo politický charakter a vztahovalo se na osoby odsouzené za protistátní trestné činy. Bylo vyhlášeno dne 9. května 1962 a otištěno ve Sbírce zákonů Československé socialistické republiky pod číslem 46/1962. V preambuli se její autoři přihlásili k významu udělené amnestie,

²¹⁷ ABS Kanice u Brna, fond A 2/2 – Sekretariát ministra vnitra – II. díl, kart. 11, inv. č. 737. Návrh na amnestii k 9. 5. 1962. Usnesení politického byra ÚV KSČ z 13. 3. 1962.

²¹⁸ Tamtéž – Usnesení politického byra ÚV KSČ z 24. 4. 1962.

²¹⁹ Např. předsednictvo KV KSČ v Brně jednalo o politicko-organizačním zajištění amnestie na své schůzi 6. května. Po diskusi přijalo usnesení, ve kterém stálo, že amnestovaným má být zajištěna práce dle jejich dosažené kvalifikace, v pracovním kolektivu mají být zařazeni k vyspělým pracovníkům, kteří „*zaručí pokračování v jejich převýchově.*“ Viz MZA v Brně, fond G 560 KV KSČ v Brně, kart. 77, inv. č. 46 – Předsednictvo KV, Zápis ze zasedání předsednictva KV KSČ v Brně dne 6. 5. 1962. Politicko organizační zajištění amnestie ke dni 9. 5. 1962.

²²⁰ NA Praha, fond KSČ – ÚV – 02/2, sv. 357-358, a.j./bod 448/19 – Provedení amnestie prezidenta republiky z 9. 5. 1962. Informační zpráva branného a bezpečnostního oddělení ÚV KSČ.

která v době, kdy je „*neustále prohlubována socialistická zákonnost, upevňuje se politická a morální jednota lidu...*“, se stane zárukou, že „*u osob, které se dopustily protistátních trestných činů, může být dokončen proces jejich převýchovy i na svobodě přímým působením kolektivní výchovné síly pracujících.*“ Amnestie promíjela tresty odnětí svobody nebo jejich zbytky (zároveň i tresty ztráty čestných práv občanských, nezaplacené peněžní tresty či jejich zbytky) všem, kteří byly přede dnem vydání rozhodnutí odsouzeni za trestné činy pobuřování, hanobení republiky a jejích představitelů, hanobení spojeneckého státu a jeho představitelů, opuštění republiky, nedovolené vniknutí na území republiky, hanobení národa, rasy a přesvědčení, nedovolené ozbrojování, šíření poplašné zprávy a zneužívání náboženské funkce. Prominuty byly i nevykonané tresty odnětí svobody za další protistátní činy s výjimkou sabotérů socialistické výstavby, pachatele teroristických akcí, pokud při nich použili zbraně nebo výbušniny, agenti zahraničních rozvědek, organizátory teroristických, sabotážních a dalších protistátních skupin. Amnestie se dále nevztahovala na pachatele vojenské zrady nebo „*jiného protistátního činu, pokud tento čin měl za následek těžkou újmu na zdraví nebo trest...*“, pachatele protistátních trestných činů, kteří způsobili velkou materiální škodu a pachatele odsouzené za retribuční zločiny, pokud při nich někdo zemřel. Rozhodnutí se dále nevztahovalo na amnestované z roku 1960, kteří „*porušili podmínku, pod kterou jim byla milost udělena, a byli znovu pravomocně odsouzeni...*“ a na osoby, které narušují výkon trestu nebo ve výkonu trestu „*projevují nepřátelský poměr k socialistickému zřízení.*“ Amnestovaní, kterým byl prominut trest, však museli po dobu deseti let vést řádný život a nedopustit se úmyslného trestného činu.²²¹

²²¹ Citováno dle Rozhodnutí presidenta republiky o amnestii č. 46/1962 Sb. In: *Sbírka zákonů Československé*

Příprava a vlastní provedení amnestie prezidenta republiky byly plně v kompetenci ministerstev vnitra a spravedlnosti. Podle společné zprávy o výsledku amnestie, kterou dne 30. června politickému byru ÚV KSČ podali ministr vnitra Štrougal, ministr spravedlnosti Neuman a generální prokurátor Bartuška, se amnestie vztahovala na celou řadu osob, které nebyly amnestovány na základě amnestie, vyhlášené v roce 1960. Neopomněli však dodat, že i tato amnestie vyloučila „nejnebezpečnější protistátní zločince“. Zajištění jednotného výkladu ustanovení amnestie mělo na starosti ministerstvo spravedlnosti, které vydalo potřebné směrnice. Organizační zajištění pak zajišťovala společná směrnice ministerstva vnitra, ministerstva spravedlnosti a generální prokuratury. O vlastním výběru odsouzených, kterým měla být amnestie udělena, rozhodovaly, kromě komunistického vedení, ústřední, krajské a okresní pracovní komise. Ty měly za úkol posoudit každý jednotlivý případ, který po vyhlášení amnestie předávaly příslušným soudům, rozhodujícím, zda se amnestie na odsouzené vztahuje či nikoliv. Ústřední komise prozkoumávala případy odsouzených, kteří před svým zatčením zastávali významné politické či hospodářské funkce, výsledky šetření pak předávala politickému byru, které k jednotlivým osobám zaujalo konečné stanovisko.²²²

V jednotlivých krajích stál v čele komisí předseda krajského soudu, členy tvořili krajský prokurátor a krajský náčelník ministerstva vnitra. Okresní komise vedl předseda okresního soudu a jejími členy byli okresní prokurátor a okresní náčelník ministerstva vnitra. V Jihomoravském kraji prověřovala krajská komise soudní případy celkem 444 osob a kladně rozhodla u 161 odsouzených.

socialistické republiky, roč. 1962, částka 23, s. 257–258.

²²² ABS Kanice u Brna, fond A 2/2 – Sekretariát ministra vnitra – II. díl, kart. 11, inv. č. 737. Návrh na amnestii k 9. 5. 1962. Zpráva ministra spravedlnosti, ministra vnitra a generálního prokurátora o provedení amnestie prezidenta republiky z 9. května 1962. Zpráva předložena politickému byru ÚV KSČ dne 30. 6. 1962.

Jednotlivé okresní komise rozhodovaly v případech 161 odsouzených za protistátní trestné činy, k účasti na amnestii doporučila celkem 81 osob. Za celý Jihomoravský kraj bylo k udělení amnestie doporučeno 242 osob, do tohoto počtu podle profese patřilo 54 dělníků, 3 družstevní rolníci, 19 soukromých zemědělců, 37 příslušníků inteligence, 65 příslušníků „maloburžoazie“, 17 osob označených slovem „kulak“, 3 příslušníci z řad „velkoburžoazie“, 9 „protispolečenských živlů“ a 29 ostatních pracujících.²²³

Propouštění amnestovaných probíhalo postupně ve dnech 9. až 11. května po předchozím seznámení odsouzených se zněním amnestie a „*současně byli poučeni o významu podmínky, na níž je prominutí trestu na základě amnestie vázáno.*“ Zpráva také uváděla, že osobám, na které se amnestie nevztahovala, bylo vyloučení z amnestie vysvětleno. Nespokojenost se prý projevila jen u vězňů potrestaných za kriminální trestné činy, kteří poukazovali na skutečnost, že „*byli propuštěni odsouzení pro závažné protistátní trestné činy, zatímco oni pro méně nebezpečnou činnost si musí tresty odpykat.*“ Všechny komise přezkoumávaly případy 4556 odsouzených osob, z nichž byl 69 prominut celý trest, 1950 osobám zbytek trestu a 501 osob se dočkalo prominutí části trestu. Největší skupinu propuštěných tvořili dělníci – 738 amnestovaných, další početnou skupinu tvořili příslušníci „maloburžoazie“ – 450 osob a na třetím místě pomyslného žebříčku skončili ostatní pracující, kterých bylo amnestováno 368. Prominutí čestných občanských práv se z tohoto počtu týkalo 1116 osob, peněžité tresty byly prominuty v celkové částce 401 417,- Kčs.²²⁴

²²³ MZA v Brně, fond G 560 KV KSČ v Brně, kart. 77, inv. č. 46 – Předsednictvo KV, Zápis ze zasedání předsednictva KV KSČ v Brně dne 6. 5. 1962. Politicko organizační zajištění amnestie ke dni 9. 5. 1962.

²²⁴ ABS Kanice u Brna, fond A 2/2 – Sekretariát ministra vnitra – II. díl, kart. 11, inv. č. 737. Návrh na amnestii k 9. 5. 1962. Zpráva ministra spravedlnosti, ministra vnitra a generálního prokurátora o provedení amnestie prezidenta republiky z 9. května 1962. Zpráva předložena politickému byru ÚV KSČ dne 30. 6. 1962.

Zpráva hodnotila přípravu a vlastní provedení jako zdařilé, všechny zainteresované složky pracovaly bez větších závad, vliv na průběh amnestie mělo i její utajení do poslední chvíle. Všímal si i třídního profilu amnestovaných, kde poukazovala na určitý počet osob „*nám třídně nepřátelských. Tyto však poctivou prací na svobodě mohou odčinit svoji vinu a stát se platnými občany našeho státu.*“ Pozornosti neunikly ani poznatky, že již 7 propuštěných porušilo podmínku a vrátilo se zpět do výkonu trestu. U některých obviněných také prý došlo k obnovení „nepřátelské“ činnosti, což zpráva hodnotí jako nesplnění výchovného účelu trestu. Také ohlasy na amnestii byly daleko menší než v případě amnestie udělené v roce 1960. Zpráva také dodává, zřejmě na základě hlášení jednotlivých oddělení VB a spolupracovníků StB, že se ve veřejnosti objevily kritické hlasy na adresu propuštěných a také na vlastní amnestii, která, dle některých názorů, neměla být vůbec vyhlášena. Zpráva rovněž přinesla reakci na provedenou amnestii v řadách „nepřátelských živlů“, které prý v amnestii viděly ústupek vůči Západu a dokazování pevnosti režimu v současné politické situaci. „*Rovněž někteří církevní hodnostáři tvrdí, že byli amnestováni také duchovní proto, že to byl jednak tlak ze zahraničí a dále prý zřejmě z toho důvodu, že je před církevním koncilem.*“²²⁵ Mezi významnými osobnostmi, které byly propuštěny v rámci amnestie, se nacházel JUDr. František Račanský, který byl v rámci akce „Střed“ (navazující na proces Milada Horáková a spol.) odsouzen k 28 letům odnětí svobody, Antonín Sum, bývalý osobní tajemník Jana Masaryka (odsouzen v procesu s Miladou Horákovou a spol. k trestu odnětí svobody v trvání 22 let), kněz Karel Otčenášek (těsně před svým zatčením tajně vysvěcen na biskupa římskokatolické církve, odsouzen ke 13 letům odnětí svobody), bývalý významný národně

²²⁵ Tamtéž.

socialistický politik a národohospodář Jiří Hejda (odsouzen v procesu s M. Horákovou a spol. na doživotí) či bývalý důstojník čs. armády František Hála (v říjnu 1955 odsouzen za trestný čin vyzvědačství k 16 letům odnětí svobody). Z amnestie byli naopak vyloučeni všichni ti, které režim označil za nebezpečné protistátní zločince a také ti, kteří podle režimu porušili podmínku amnestie, že se v průběhu deseti let nedopustí trestného činu a povedou řádný život nebo ve výkonu trestu nezlepšili své chování nebo projevovali nepřátelský postoj proti stávajícímu společenskému zřízení. Vyloučení z amnestie u druhé kategorie odsouzených bylo v 1. pololetí roku 1964 prošetřováno, a to na základě stížností odsouzených. Prověrku prováděly komise ministerstva vnitra přímo v nápravných zařízeních, kde si stěžovatelé odpykávali svůj trest. Z 172 přešetřovaných případů zjistili, že hodnotící zprávy na odsouzené nebyly vždy objektivní, jen v 39 případech však komise navrhla jejich podmíněné propuštění.²²⁶

K udělené amnestii se vyjadřoval rovněž všechn tehdejší denní tisk. Tento právní akt ve vzájemné shodě hodnotil jako důkaz humanity a síly komunistického zřízení, který si mohl dovolit tuto „velkorysost“ proti těm, kteří se prý „těžce provinili na své vlasti a československému pracujícímu lidu“. V komentáři Antonína Růžičky, který otisklo Rudé právo, se autor, mimo jiné, zamýšlí také nad dalšími osudy amnestovaných na svobodě, ale i nad reakcí veřejnosti, která se k vyhlášené amnestii vyjadřovala údajně kriticky, aby ji uklidnil. *„Je dost možné, že někomu napadne, zda se naše společnost nechová k těm, kteří se provinili proti republice, příliš shovívavě. Ne, to není přílišná shovívavost – to je projev důvěry, projev síly a humanity našeho zřízení. Mezi těmi, kteří se po*

²²⁶ Tamtéž, fond A5 – Sekretariát náměstka MV plk. Jindřicha Kotála, kart. 12, inv. č. 613 – Příčiny vyloučení odsouzených z amnestie prezidenta republiky v roce 1962. Informace pro náměstka ministra vnitra soudr. plk. Jindřicha Kotála z 17. 6. 1964.

amnestii vrátí do závodů, na stavby a do vesnic, nebudou však teroristé, sabotéři, přímí agenti imperialistických rozvědek a další osoby....

Důvěru lidí, důvěru naší společnosti, si musí ti, kteří ji svým proviněním ztratili, znovu zasloužit. To je správná a nezbytná zásada. A o to půjde nyní u těch, jimž byla udělena amnestie.“²²⁷

4.7 Amnestie prezidenta republiky v letech 1965–1969

Rok 1965 se zdál rokem, který neměl být něčím výjimečným. Pod povrchem na první dojem klidné hladiny vnitropolitické situace to však již nějaký čas pěkně vřelo. Nakupené problémy předchozích let postihly všechny důležité vrstvy společnosti. Postupně se měnila politická atmosféra v zemi, která se projevovala v částečném politickém uvolnění v polovině 60. let. Kritika nedávné doby, spojená s vlnou stranických rehabilitací a špatnou hospodářskou situací, vedla vedení KSČ v ústupkům vyvolanými zvenčí a požadovanými samotnými členy strany. K liberalizačním tendencím také přispívala postupující krize oficiální ideologie, která v této době ztratila mnoho ze své původní razance a přijímala do té doby nemyslitelné podněty.

Důležité impulsy vnesly do politického života vnější vlivy, které se na jedné straně setkávaly s příznivou odezvou uvnitř společnosti, na druhé straně vyvolávaly odpor vedoucích komunistických funkcionářů a zároveň se projevovaly konflikty mezi režimem a ovládanou většinou. Mezi tyto důležité impulsy rovněž patřilo otevření se světu, zvláště směrem k západním, kapitalistickým státům. Uvolňování režimu vedlo k postupnému rozrušování jeho

²²⁷ RŮŽIČKA, Antonín: *Důkaz síly a humanity našeho zřízení*. Rudé právo, 11. 5. 1962, roč. 42, č. 128, s. 2.

tradičních struktur, ba přímo jeho základů, dosud pevně stojících na pozicích marx-leninské ideologie. Samozřejmě, že se těmto změnám komunisté snažili zabránit za každou cenu. Pohyb uvnitř společnosti se stále více zrychloval bez ohledu na názory a postoje orgánů KSČ. Pozice na významných postech opouštěli staří pracovníci, do popředí se drala nová a mladší generace, která měla již docela jiný pohled, nezatížený minulostí, na soudobé problémy, než tomu bylo u generace odcházející. Zvláště patrná byla tato generační výměna u inteligence, která přebírala místa do té doby vyhrazená jen dělnické třídě. Také sociální oblast procházela rozsáhlými změnami, která se nezastavila jen u vzestupu finančních příjmů, ale rovněž ve vzestupu životní úrovně, kterou však režim často nedokázal, z důvodu nedostatkového zboží a špatné zásobovací situace, uspokojit.

S tím souvisela nedobrá ekonomická situace státu, která propukla v otevřenou hospodářskou krizi, kdy sebevědomé představy o trvalém hospodářském růstu vzaly rychle za své. Na tyto krizové fakty bylo nutno odpovědět dopředu přijatými opatřeními, které se projevily v roce 1965 zastavením poklesu národního důchodu a investic. I přes tato dílčí opatření, nepřinesly zásahy do ekonomické oblasti trvalé výsledky značně nemocné ekonomiky, jejíž hlavní příčina tkvěla v samotné podstatě režimu, který direktivními zásahy nepřispíval k jejímu rozvoji, ale ubíjel její samostatnost. Proto nepřekvapí, že po mnoha jednáních a schvalovacích procedurách přistoupilo politické vedení, nakonec, v roce 1965 ke spuštění druhé etapy nové soustavy ekonomického řízení (tzv. Šikova koncepce). Počínající reforma ekonomiky urychlila společenský pohyb a svým způsobem přispívala ke změnám uvnitř politického systému.²²⁸

²²⁸ Viz KAPLAN, Karel: *Československo v letech 1953–1966. 4. část. Společenská krize a kořeny reformy*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1992, s. 83–146. Dále TÝŽ: *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968. Společnost a moc*. Barrister & Principal, Brno 2008, s. 769–776. K ekonomické reformě

Do této vnitropolitické situace jako logický prvek pokračujících změn vstupovalo rozhodnutí prezidenta republiky Antonína Novotného o amnestii z 9. května 1965, které bylo publikováno ve Sbírce zákonů pod č. 43/1965 Sb., i když podle vedoucích představitelů KSČ a státních orgánů se tak stalo při příležitosti 20. výročí osvobození Československa. Tato rozsáhlá amnestie, která zahrnovala kromě obvykle promíjených kratších trestů (do 1 roku, u delších trestů amnestie hleděla na sociální a věkovou hranici pachatele a délku uloženého trestu) obsahovala ustanovení o snížení trestu o polovinu všem odsouzeným, kteří se v den amnestie nacházeli ve výkonu trestu nepřetržitě po dobu 10 let a všem, kteří v době jejího vyhlášení byli ve výkonu trestu nepřetržitě déle než 15 let, se promíjel celý dosud neodpykaný zbytek trestu odnětí svobody. Toto ustanovení se vztahovalo i na odsouzené, u kterých došlo z přerušení trestu z důvodů jimi samotnými nezaviněných, naopak se nevztahovalo na pachatele trestných činů, kteří je spáchali „v době od 21. května 1938 do 31. prosince 1946 (v době zvýšeného ohrožení republiky) ve prospěch nebo ve službách okupantů.“²²⁹ Z amnestie byla vyjmuta také celá řada závažných trestných činů kriminální povahy (např. loupež, některé druhy vojenských trestných činů, rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví, zanedbání povinné výživy, jízda pod vlivem alkoholu ad.). Amnestie dále promíjela zbytek trestu všem, kteří se do sedmi (nebo tří, pokud jejich trest odnětí svobody nepřesahoval délku tří let) let nedopustí úmyslného trestného činu, celý zbytek zkušební doby amnestovaným z 9. května 1960, zkrátila zkušební dobu z 10 na

v 60. letech v Československu podrobně ŠULC, Zdeněk: *Stručné dějiny ekonomických reforem v Československu (České republice) 1945–1995*. Doplněk, Brno 1998, s. 30–55. Srov. k tomu též *K ekonomické reformě 1965–1968*. Studijní materiály výzkumného projektu Československo 1945–1967, č. 20. K vydání připravili Karel Jech, Karel Kaplan a Jana Váchová. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1996. Práce je založena na výpovědích protagonistů československé ekonomické reformy podle předem připravených tematických okruhů.

²²⁹ Citováno dle Rozhodnutí prezidenta republiky o amnestii č. 43/1965 Sb. In: *Sbírka zákonů Československé socialistické republiky*, roč. 1965, částka 23, s. 202.

pět let těm, kteří byli amnestováni 9. května 1962. Amnestie obsahovala i nařízení abolice, aby se „*proti osobám, které se předem tohoto rozhodnutí bez povolení opustily území republiky, popřípadě bez povolení zůstaly v cizině a tím se dopustily trestného činu opuštění republiky... nebylo trestní stíhání pro uvedený trestný čin zahajováno, a bylo-li už zahájeno, aby bylo zastaveno, jestliže se dobrovolně vrátily, anebo se do 31. prosince 1965 dobrovolně vrátí do Československé socialistické republiky.*“²³⁰ Ministrovi spravedlnosti navíc prezident republiky nařizoval předložit k rozhodnutí případy odsouzených, trpících nevyléčitelnou nemocí nebo mužů starších 65 let a že starších 60 let.

Příprava a vlastní realizace amnestie byla opět plně v kompetenci ministerstev vnitra a spravedlnosti. Nejprve návrh na amnestii, který vypracovalo ministerstvo vnitra za pomoci číselného přehledu odsouzených osob pracovníky Správy nápravných zařízení, byl dne 25. února 1965 předložen Kanceláři prezidenta republiky. Návrh byl poté 25. března předložen předsednictvu ÚV KSČ, které jej schválilo a zároveň pověřilo ministra vnitra Lubomíra Štrougala, ministra spravedlnosti Aloise Neumana a generálního prokurátora Jana Bartušku, aby o provedení amnestie podali zprávu do 1. září. Zpráva byla vypracována v srpnu. Podle ní měla amnestie výrazně politický charakter, protože se vztahovala i na osoby, které se dopustily protistátních trestných činů. Provedení amnestie si podle autorů zprávy vyžádalo velkou organizační přípravu zvláště ze strany orgánů činných v trestním řízení. Ve stanovených termínech vypracovali předsedové okresních soudů ve spolupráci s okresními prokurátory a náčelníky vězeňských zařízení jmenné seznamy osob, na něž se měla vztahovat rozhodnutí o amnestii, u přestárklých osob hodnocení výkonu trestu a lékařské zprávy, které však obsahovaly

²³⁰ Tamtéž.

některé „*nepřesné závěry ve stanovení, zda se jedná o těžkou nevyléčitelnou chorobu.*“ Všechny seznamy přezkoumal ještě předseda okresního soudu, který rozhodoval v původním řízení. Zvláštní komise také přijaly opatření k rozmístění jednotlivých propuštěných do pracovního procesu s jejich zaškolením. Vlastní propouštění z věznic a nápravných zařízení probíhalo ve dnech 10. a 11. května. Ještě před otevřením bran byli všichni amnestovaní seznámeni s textem amnestie a samozřejmě s jejím politickým „významem“. „*Propuštění amnestovaných osob bylo provedeno důstojným způsobem.... Amnestovaní byli většinou rozváženi k jednotlivým vlakům v menších skupinám, každému byla předem zakoupena jízdenka do místa jeho bydliště. Na cestu byli vybaveni nezbytně nutnými peněžními částkami a zbytky jejich úspor z výkonu trestu zaslány na udané adresy.*“ Samozřejmě, že pro ty, na které se amnestie nevztahovala, se stal další pobyt za mřížemi utrpením. Důvody, pro které nebyli zahrnuti do amnestie, jim byly sděleny náčelníky vězeňských zařízení a prokurátory. Ke dni 15. června 1965 se amnestie vztahovala na celkem 67 159 osob, z toho 10. a 11. května bylo propuštěno z výkonu trestu 3024 odsouzených a do konce května dalších 124 osob. Dalších 262 osob pak opustilo ve dnech 10. a 11. května brány vojenského nápravně výchovného ústavu Sabinov. Z tohoto počtu patřilo do skupiny protistátních trestných činů 170 amnestovaných, ostatní připadaly na kriminální zločiny obecné povahy. Na závěr zpráva shrnuje výsledky provedené amnestie. Přitom zdůrazňuje, že na základě ohlasu mezi amnestovanými i obyvateli Československa byla přijata kladně. „*V žádném případě se neprojevovalo jakékoliv zlehčování vyhlášené amnestie a to ani z nepřátelské ciziny. I tato skutečnost potvrzuje, že ani největší nepřátelé míru a socialismu nenalezli dostatek odhodlání k provádění pomluv o stálosti a pevnosti našeho*

socialistického zřízení a morálně politické jednotě našeho pracujícího lidu a uvážené politice Komunistické strany a vlády Československé socialistické republiky, jak se o to pokusili při vyhlášení amnestie v roce 1962.“²³¹

Amnestie se rovněž týkala osob, které opustily Československo. K jejich případnému návratu připravil ministr vnitra Štrougal nařízení, které počítalo s tím, že každý, kdo se bude chtít vrátit do republiky, bude bezprostředně po svém návratu podroben výslechu ze strany příslušníků správy vyšetřování StB, která „navrátilce převezme k vytěžení.... Cílem vytěžení bude ověřit totožnost navrátilce, zjistit, kdy a proč opustil území republiky, kde se v cizině zdržoval a pracoval, zda byl ve styku s bezpečnostními orgány kapitalistických států, zda a se kterými uprchlíky byl ve styku, zda vykonával službu v cizím vojsku, zda byl v zahraničí soudně trestán, kdy a proč, důvody, které jej vedly k návratu do ČSSR, kde chce bydlet a pracovat.“²³² O výsledku amnestie, vztahující se k návratu československých občanů ze zahraničí, podává informace společná hodnotící zpráva ministrů vnitra a spravedlnosti a generálního prokurátora, kterou schválilo předsednictvo ÚV KSČ dne 15. března 1966. Autoři zprávy neopomněli na začátku dodat slova o škodlivosti emigrace, která měla především politické a bezpečnostní důsledky a ohrožovala také hospodářství republiky, protože do emigrace odcházeli také odborníci z různých oborů, celkově podle zprávy odešlo do ciziny od února 1948 více než 32 500 občanů Československa. Celkem se do Československa vrátilo 69 občanů, z toho 53 mužů a 16 žen. Podle autorů zprávy využili možnosti amnestie a do republiky se vrátili

²³¹ ABS Kanice u Brna, fond A5 – Sekretariát náměstka MV plk. Jindřicha Kotála, kart. 14, i. č. 749 – Zpráva o vykonání amnestie prezidenta republiky z 9. 5. 1965.

²³² ABS Praha, fond A 6/5 – Organizační a vnitřní správa FMV – V. díl, kart. 9, inv. č. 676 – Nařízení ministra vnitra z 16. 6. 1965.

z různých důvodů, údajně největší počet tak učinil z „*touhy po vlasti*.“ Lidé, kteří se vrátili, byli kromě provedeného výsledku také využiti z propagandistických důvodů a to na základě rozhovorů pro jednotlivé deníky a časopisy. Hodnocení dopadu amnestie mezi emigranty, jak na závěr uváděla zpráva, bylo však skeptické: mezi uprchlíky neměla, stejně jako minulé amnestie vyhlášené od roku 1955, žádoucí odezvu. „*Počty navrátilců v rámci amnestií jsou ve srovnání s množstvím uprchlých osob nepatrné a stále klesají. Rovněž složení a kvality osob, které se vracejí, jsou nedobré a nejsou přínosem pro společnost... Jednou z významných příčin malé návratnosti uprchlíků byla nedostatečná publikace všech amnestií u nás i v zahraničí. Je prokázáno, že uprchlíci se zabývají myšlenkami na návrat, ale pro neznalost obsahu a smyslu amnestie se obávají trestního stíhání.*“²³³ Tato jejich neznalost byla pak údajně zneužívána cizími rozvědkami a emigrantskými organizacemi k působení na tyto možné navrátilce. Autoři proto na závěr doporučovali, aby lidé, kteří by se chtěli vrátit, měli všechny potřebné informace, včetně znalosti rozhodnutí o amnestii z roku 1960.

Zpráva se rovněž zabývala uplatněním znění amnestie v souvislosti s jejím udělením přestárlým osobám. Z celkového počtu 361 návrhů na udělení amnestie předložil ministr spravedlnosti do 31. prosince 1965 231 návrhů prezidentu republiky, který z tohoto počtu udělil milost 113 odsouzeným, zbývající případy byly buď zamítnuty nebo postoupeny soudům k zahájení řízení od upuštění výkonu trestu.²³⁴

²³³ NA Praha, fond KSČ – Ústřední výbor KSČ 1945–1989, Praha – Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966 (dále jen KSČ – ÚV – 02/1), sv. 136, a.j./bod 144/9 – Zhodnocení provedení amnestie presidenta republiky z 9. května 1965, s. 5–6.

²³⁴ Tamtéž, s. 6.

Dne 2. února 1965 schválilo předsednictvo ÚV KSČ také individuální amnestii pro duchovní katolické církve. Podle návrhu na udělení individuální amnestie, se k 9. květnu nacházelo ve vězeňských zařízeních 69 kněží a 2 řeholnice. Nejvíce z tohoto počtu, 59 osob, bylo odsouzeno za údajné protistátní činy. V rámci prezidentské amnestie byli ve dnech 10. a 11. května propuštěni např. člen redemptorista Ján Ivan Mastiliak nebo jezuita František Šilhan²³⁵ (celkem pět duchovních), v dalších dvou etapách (do září 1965) pak došlo k propuštění dalších 39 kněží. Dalších 27 kněží, kteří se v té době nacházeli ve vězení, se amnestie nedočkalo, protože se mělo jednat o osoby, které jsou „*silně nepřátelsky zaměřené, z nichž většina byla organizátory protistátní činnosti. Dále tyto osoby projevují svoje nepřátelství i ve výkonu trestu a není záruka, že by v případě propuštění nepokračovaly v protistátní činnosti nepokračovaly.*“ Do této kategorie zařadilo ministerstvo vnitra např. známé katolické teology Josefa Zvěřinu či Otto Mádra. Zároveň členové předsednictva ÚV KSČ na svém zasedání dne 29. června 1965 rozhodli, aby prezident cestou milosti odpustil zbytek trestu všem propuštěným duchovním, a kněžím starším 60 let zajistit ubytování v domovech České katolické charity.²³⁶

Amnestie prezidenta republiky z 9. května 1965 neušla pozornosti tehdejšího denního tisku. V. Michálková v článku **Ve jménu humanity**, který vyšel v Rudém právu, hodnotila především „velkorysost“ právě udělené amnestie, pozastavuje se také nad návratem amnestovaných do občanského života a jejich vyhlídkami

²³⁵ Ján Ivan Mastiliak a František Šilhan byli společně s dalšími osmi zástupci katolických církevních řádů odsouzeni ve vykonstruovaném politickém procesu s představiteli řádů (Augustin Antonín Machalka a spol.) v dubnu 1950 k dlouholetým trestům odnětí svobody. Ke genezi celého procesu podrobně MANDZÁK, Daniel Atanáz: „*Agent a špión Vatikánu*“. Redemptorista Ján Ivan Mastiliak – slovenský účastník monsterprocesu proti A. A. Machalkovi a spol. Ústav paměti národa, Bratislava 2008.

²³⁶ ABS Kanice u Brna, fond A 2/2 – Sekretariát ministra vnitra – II. díl, kart. 8, inv. č. 429 – Návrh na udělení individuální amnestie u odsouzených duchovních římsko-katolické církve z 30. 4. 1965. Dále Tamtéž, kart. 8, inv. č. 455 – Návrh na odpuštění zbytku trestu cestou milosti. Dopis pplk. Jaroslava Šilhavého, náčelníka vnitřní správy MV náměstkovi ministra vnitra plk. Jindřichu Kotálovi z 7. 7. 1965.

na svobodě. Podle jejího názoru rozvinutá společnost, „úspěšně budující socialismus si může dovolit být velkomyslná vůči těm jedincům, kteří ať už z vlastní hlouposti či z cizího návodu se postavili proti jejímu úsilí, svým jednáním ji poškodit. Může dokonce velkoryse odpouštět i těm, kteří se v prvních letech budování socialismu postavili přímo do řad nepřátel republiky a usilovali o zvrácení vývoje....

V tyto dny se tedy vrátí z vězení do normálních občanských kolektivů řada provinilců. Pro jejich vztah k životu a ke společnosti je nesmírně důležité, jak je kolektiv pracujících mezi sebe přijme, jak se k nim bude chovat. Rozhodně není na místě v žádném případě nějaká sentimentalita. Byli odsouzeni spravedlivě a fakt, že jim byl trest alespoň částečně odpuštěn, pramení čistě z velkomyslnosti naší společnosti. Na druhé straně by ovšem nebylo správné chovat se vůči těmto lidem urážlivě a předhazovat jim nadále jejich provinění.

Bude však rozhodně správné nezůstávat k těmto lidem lhostejným, aktivně jim pomáhat co nejrychleji vplynout do poctivého a užitečného způsobu života, taktně si jich i všímat, včas na ně působit, jestliže by se u nich projevíly nezdravé snahy s nebezpečím opětné trestné činnosti. V každém případě bude pro jejich další vývoj nejdůležitější, budeme-li je hodnotit nikoliv podle toho, čeho se v minulosti dopustili, ale podle jejich činů a chování dnes.“²³⁷

Rok 1967 značně zrychlil spád politických, hospodářských a společenských změn, které v celém Československu probíhaly za účasti všech vrcholných stranických a státních orgánů. Důležitý faktor tohoto pohybu vytvářelo reformní hnutí, které se během několika let změnilo ve významnou společenskou sílu, snažící se i stále víc spoluovlivňovat dění v republice. Jako každé podobné hnutí

²³⁷ MICHÁLKOVÁ, V.: *Ve jménu humanity*. Rudé právo, 11. 5. 1965, roč. 45, č. 129, s. 2.

v sobě zahrnovalo nejrozličnější názorové proudy, ovlivněné, každý svým způsobem, dosavadní podobou režimu a životem v něm. Co však všechny spojovalo, byla myšlenka o nutnosti hlubokých společenských, politických a hospodářských změn, ve kterém chtělo hrát důležitou roli. Tyto snahy nebyly založeny na pevné struktuře, neměly jednotné vedení a také jejich veřejná vystoupení režim v zárodku umlčoval. Přesto však rychlý spád událostí umožnil těmto skupinám stále více uplatňovat své názory.

Samozřejmě, že integrující se reformní hnutí mobilizovalo i komunistický režim, který hledal vhodnou záminku k otevřenému střetnutí se svými odpůrci. K jednomu z největších v tomto období došlo ve dnech 27.–29. června 1967 na IV. sjezdu spisovatelů, jehož předem dohodnutý a schválený program se proměnil v otevřenou tribunu ostré kritiky stávajících poměrů v zemi. Komunistické vedení místo diskuse nad palčivými problémy sáhlo, stejně jako v minulosti, k běžným administrativně mocenským prostředkům řešení nejen proti kritikům, ale i proti celému Svazu československých spisovatelů.²³⁸ Na jedné straně uvnitř komunistické strany stáli zastánci dalších reforem a na druhé straně ti, kteří se báli, že tyto reformy ohrozí samu podstatu režimu. K okruhu těch, kteří se snažili zastavit rychle se rozvíjející reformní hnutí také patřil 1. tajemník ÚV KSČ a zároveň prezident republiky Antonín Novotný. Krize uvnitř nejvyšších orgánů KSČ mezi zastánci a odpůrci reforem dostoupila vrcholu na prosincové schůzi ÚV KSČ. V lednu 1968 pak na další schůzi ÚV KSČ došlo k vítězství reformního křídla v čele s Alexandrem Dubčekem, který se stal po Novotného odchodu prvním tajemníkem ÚV KSČ. Skončila se tak

²³⁸ K IV. sjezdu spisovatelů podrobně KAPLAN, Karel: „všechno jste prohráli“. (Co prozrazují archivy o IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů). Ivo Železný, Praha 1997. Srov. k tomu JUNGSMANN, Milan: *Literárky – můj osud. Kritické návraty ke kultuře padesátých a šedesátých let s aktuálními reflexemi*. Atlantis, Brno 1999, s. 232–246 a BLÁHOVÁ, Kateřina: *Mezi literaturou a politikou. Souvislosti českého literárního života 1958–1969*. Soudobé dějiny, roč.IX/2002, č. 3–4, s. 513–514.

více než desetiletá Novotného éra; spolu s jeho odchodem z nejvyššího stranického postu padla jedna z důležitých překážek pomalu se rozvíjejících společenských změn. Výsledek lednového zasedání ÚV KSČ vyvolal bouři souhlasu mezi členy komunistické strany, hluboce rovněž zasáhl všechny vrstvy československé společnosti. Změny uvnitř vrcholných orgánů KSČ sice přinesly některé nové tváře, myšlení v řadách komunistických funkcionářů, hlavně na regionální úrovni, zůstalo stejné. Progresivní členové vedení KSČ začali v této situaci, která se stále více odchylovala od stranických usnesení, doporučení a závěrů, připravovat Akční program KSČ, reagující na rozvíjející se reformní hnutí.

Společenský pohyb však začalo stále více ovlivňovat obrodné hnutí uvnitř společnosti namísto dosavadních oficiálních struktur komunistického režimu, které se tak stále více dostávaly do defenzívy. Iniciativu začaly přebírat další vrcholné orgány státu – Národní shromáždění, vláda, rozsáhlými změnami procházely také dosavadní opory režimu – armáda a bezpečnostní aparát, zvláště StB, která, jako už několikrát ve svých dosavadních dějinách, procházela hlubokou vnitřní krizí. Nejdůležitější roli však hrálo obrodné hnutí uvnitř konstituující se občanské společnosti, která v sobě zahrnovala různé společenské a profesní organizace, tisk, vysokoškolskou a středoškolskou mládež, ale i neangažované občany. Také do té doby se nesamostatně projevující politické strany uvnitř Národní fronty, plnící příkazy a usnesení KSČ, začaly postupně vyvíjet vlastní iniciativu, kterou se snažily vydobýt si větší míru samostatnosti. Také dosud v politice neangažovaní lidé chtěli ovlivňovat další vývoj společnosti, tento požadavek především splnily Klub angažovaných nestraníků a organizace bývalých politických vězňů – K 231, jejich hlavním cílem byla otevřená diskuse o politických

procesech v padesátých letech a důsledná rehabilitace lidí, postižených politickými procesy a dalšími formami perzekuce.

Akční program KSČ, který přijali členové dubnového zasedání ÚV KSČ, měl podle jejich názoru konsolidovat narušenou situaci uvnitř KSČ, obrodný proces uvnitř společnosti měl tímto programem dostat jasný programový základ. Své poslání, které si od něj mnoho členů KSČ slibovalo, však i přes některé slibné náznaky nesplnil. Překotný vývoj země a nahromaděné problémy neumožnily jeho plné uplatnění v praxi. Zdá se, že po počátečním slibném rozběhu obrodného hnutí uvnitř společnosti se dostával komunistický režim na přelomu dubna a května 1968 do vnitřní krize, která vycházela z neuskutečněných představ a slibů. Pomalý postup reforem vyvolával u mnohých netrpělivost a zklamání, přecházející až do obav o další osud reforem.²³⁹

A právě do této doby, plné nejistot z dalšího společenského vývoje, zapadá jako důležitý projev tzv. Pražského jara vyhlášení rozhodnutí o amnestii prezidenta republiky Ludvíka Svobody z 9. května 1968. Amnestie byla vyhlášena především v souvislosti s nadcházejícím 50. výročím vzniku samostatného Československa a také v souvislosti s nástupem Ludvíka Svobody do prezidentského úřadu. Amnestie, která obsahovala aboliční a agraciační prvky, se příliš nelišila od předcházejících amnestií, také rozsah a vymezení byly obvyklé. Vztahovala se jak na politické, tak na kriminální trestné činy. Z politických trestných činů menšího významu prezident prominul nevykonané tresty, uložené za trestné činy opuštění republiky (trest nesměl být vyšší než 5 let), a dále za trestné činy ohrožení hospodářského či služebního tajemství nebo jejich zbytky (trest nesměl převyšovat sazbu 3 let odnětí svobody).

²³⁹ Informace převzaty z KAPLAN, Karel: *Československo v letech 1967–1969. 4. část*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1993, s. 5–32. Dále k tzv. Pražskému jaru např. LITERA, Bohuslav – TEJCHMAN, Miroslav – VYKOUKAL, Jiří: *Východ*, s. 382–384.

Odsouzeným, kteří si z trestu (popř. více trestů) odnětí svobody uloženého před 1. lednem 1962 odpykali ke dni rozhodnutí o amnestii více než 15 let, byl prominut celý zbytek trestu, pokud do dne rozhodnutí o amnestii délka odpykaného trestu však ještě délku 15 let nepřesáhla, byla takovým odsouzeným prominuta část trestu. Dále prezident republiky prominul podmíněné tresty odnětí svobody a nevykonané tresty nápravného opatření, nezaplacené peněžitě tresty a zbytek již zkušební doby již dříve amnestovaným. Ministr spravedlnosti měl dále předložit k rozhodnutí prezidentu republiky případy odsouzených osob, které trpěly těžkou nevyléčitelnou nemocí, mužů starších 65 let a žen starších 60 let.

Navrhnout prezidentu republiky udělení amnestie se usnesla československá vláda na svém zasedání 3. května. Při té příležitosti uložila ministrům vnitra, spravedlnosti a sociálních věcí, aby *„propuštěným osobám zajistili možnost pracovního zařazení, popř. ubytování, a u osob neschopných práce příslušné sociální zabezpečení nebo poskytnutí sociálních služeb.“*²⁴⁰

Podklady pro udělení amnestie jako ve všech amnestijních rozhodnutích z minulých let připravovala ministerstva spravedlnosti a vnitra společně s Generální prokuraturou. Připomínkové řízení k návrhu amnestie z dílny ministerstva spravedlnosti se konalo 24. dubna 1968 v budově ministerstva spravedlnosti v Praze. Porada především probírala jednotlivé články navrhované amnestie a zástupci všech zainteresovaných státních orgánů na základě připomínek vypracovali konečný návrh. Ve zprávě k rozhodnutí o amnestii prezidenta republiky její předkladatelé uváděli, že hlavním argumentem pro udělení amnestie je především blížící se

²⁴⁰ NA Praha, fond KSČ – Ústřední výbor KSČ 1945–1989, Praha–Předsednictvo ÚV KSČ 1966–1971 (dále jen KSČ – ÚV – 02/1), sv. 66, a.j./bod 85/13 – Návrh rozhodnutí prezidenta republiky z 4. 5. 1968. K tomu též Rozhodnutí prezidenta republiky o amnestii č. 55/1968 Sb. In: *Sbírka zákonů Československé socialistické republiky*, roč. 1968, částka 18, s. 137–139.

50. výročí vyhlášení samostatného československého státu a také široký demokratizační proces, kterým společnost v současnosti prochází. „*Připravovaný nástin amnestijního rozhodnutí vychází z toho, že amnestie by měla mít především určitý politický charakter. Proto zvýhodňují se výrazně osoby odsouzené pro politické delikty. Zvláště se bere zřetel na osoby odsouzené pro nedovolené opuštění republiky.*“ Z podkladů připojených k návrhu dále vyplývalo, že k 1. dubnu 1968 si svůj trest odnětí svobody odpykávalo v různých typech vězeňských zařízení 21 072 odsouzených, z tohoto počtu připadalo na osoby odsouzené podle I. hlavy trestního zákona z roku 1961 (zločiny proti státu) celkem 682 mužů a žen. Návrh počítal s propuštěním 483 osob, odsouzených za protistátní trestné činy.²⁴¹

Vlastnímu průběhu amnestie předcházela výběr odsouzených, na které se měla amnestie vztahovat. Celkem opustilo brány vězeňských zařízení ve dnech 9. a 10. května 5425 amnestovaných, z tohoto počtu bylo amnestováno 469 osob odsouzených za protistátní trestné činy. Se všemi propuštěnými provedli pracovníci nápravných zařízení a soudů pohovory, každý amnestovaný prošel výstupní lékařskou prohlídkou a před opuštěním vězení dostal zálohu na plat, popřípadě finanční prostředky, určené na cestu domů. Výběr odsouzených, na které se vztahovala amnestie prezidenta republiky, byl plně v kompetenci soudů a věznic, což mělo v některých vězeňských zařízeních za následek vyvolání protestních akcí ze strany těch odsouzených, kteří amnestováni nebyli. Např. v Leopoldově odmítli odsouzení, jako vyjádření nespokojenosti s rozsahem amnestie, stravu. Svůj protest ještě někteří z nich umocnili vyvěšením černého praporu na komín místní kotelny. Jak

²⁴¹ ABS Kanice u Brna, fond A 24 – Sekretariát náměstka MV plk. Štefana Demjana, kart. 21, inv. č. 836. Návrh připravovaného rozhodnutí prezidenta republiky o udělení amnestie – připomínkové řízení.

psal ve zprávě náčelník sboru Správy nápravné výchovy plk. JUDr. Oldřich Mejdr, použili pracovníci vězeňské ochrany „*chemického prostředku s kladným výsledkem a bylo s nimi zavedeno kázeňské řízení.*“ Nepokoje se nevyhnuly rovněž nápravnému zařízení ve Vinařicích, Příbrami, Minkovicích, Plzni, Praze–Pankráci, kde se „*po vyhlášení amnestie začíná projevovat u jednotlivců i zvýšená drzost vůči příslušníkům SNV.*“ a ve Valdicích, kde se „*mezi vězni vyskytují hlasy, že v případě, nebudou-li amnestií uspokojeni, vybojují si ‚svá práva‘ třeba i za použití násilí.*“ Podle vyjádření ministerstva vnitra i přes tato rušivá vystoupení některých odsouzených proběhla amnestie v klidu a pořádku, za dodržení všech přijatých bezpečnostních opatření. Mezi amnestovanými se objevil např. bývalý ministr vnitra Slovenského štátu Alexander Mach nebo vedoucí protikomunistické odbojové organizace Bílá legie Jozef Vicen.²⁴²

Pokračující společenská a politická reforma uvnitř Československa přešla v květnu 1968 do své druhé fáze, ve které byl podstatným ukazatelem dalšího vývoje reformního úsilí. Na sebe přitom narážela dvě křídla, z nichž jedno chtělo reformu ukončit, protože už překročila únosnou mez, vymezenou lednem 1968, druhé naopak považovalo další pokračování reformu za nezbytný krok ke konečné demokratizaci režimu. Celý polednový obrodný proces v Československu neušel pozornosti zahraničí, zvláště země tzv. socialistického tábora jej sledovaly se znepokojením. Ty také na několika společných setkáních nejvyšších stranických a státních představitelů komunistických států zcela otevřeně naznačovaly československým delegacím své obavy o další osud komunistického

²⁴² Tamtéž – Návrh připravovaného rozhodnutí prezidenta republiky o udělení amnestie – připomínkové řízení a Tamtéž, kart. 21, inv. č. 845. Zpráva o provedení amnestie prezidenta ČSSR v nápravně výchovných ústavech a věznicích. Mezi dalšími amnestovanými se objevil bývalý policejní inspektor Imrich Sucký, který v době Slovenského štátu vedl v Bratislavě policejní oddělení s protikomunistickou agendou.

režimu v Československu a nutily vedoucí funkcionáře KSČ a státu k revizi dosavadní politiky. Rozpornost v přijímání opatření proti „antisocialistickým a pravicovým silám“ se projevovala ve všech důležitých oblastech politického a společenského života. A do této situace jako blesk z čistého nebe vstoupila výzva Dva tisíce slov, která obsahovala nejen kritiku minulosti, ale i současného vývoje, a naznačovala možnosti dalšího pokračování demokratizace. Výzva značně rozbouřila již tak neklidný politický vývoj v zemi, mezi hlavní kritiky provolání patřilo vedení Komunistické strany Sovětského svazu. Veřejnost však výzvu, která hluboce poznamenala další politickou situaci, přijala jako program pro další pokračování reform. Ve vyhrocené situaci připravovali komunisté svůj mimořádný sjezd, naplánovaný na září 1968.

Otevřené výzvy spojené s varováním od vedení některých evropských komunistických zemí v čele s Moskvou, nenalézaly patřičnou odezvu v kruzích československých komunistů. Ukázaly to schůzky československé a sovětské delegace na přelomu července a srpna 1968 v Čierné nad Tisou a poté na počátku srpna za účasti představitelů pěti států Varšavské smlouvy v Bratislavě. Obě jasně deklarovaly znepokojení sovětských činitelů nad československým vývojem a důrazně varovaly před pokračováním reform. Československé vedení však přesto považovalo situaci v zemi za svůj vnitřní problém, který je schopno samo vyřešit bez cizí pomoci. Snaha udržet nastoupený polednový směr se však čím dál tím více jevila jako nemožná, pokud chtělo vedení KSČ splnit podmínky partnerů Varšavské smlouvy. Do popředí se tak pomalu, ale jistě dostávala myšlenka násilného řešení československého problému s možností otevřené okupace země. Vojenská intervence dostala zelenou na setkání představitelů Sovětského svazu, Německé demokratické republiky, Polské lidové republiky, Maďarské lidové

republiky a Bulharské lidové republiky na poradě v Moskvě 18. srpna s určením termínu akce na noc z 20. na 21. srpna. Vojenský vpád pěti států Varšavské smlouvy a následná okupace Československa zničila, podle Karla Kaplana, československou reformu, započatou v lednu 1968. Zásahem potvrdilo pět států, podílejících se na okupaci, tezi o omezené suverenitě socialistických zemí, označovanou jako tzv. Brežněvovu doktrínu.

Okupace, kterou její tvůrci označovali za internacionální či bratrskou pomoc proti „kontrarevoluci“, probudila v československé veřejnosti obrovskou vlnu protestů. Rozvířená hladina všelidového hnutí však nedokázala zvrátit politický kurs, který se pomalu, ale jistě dral k moci po 21. srpnu 1968. Již moskevský protokol, podepsaný 26. srpna nejvyššími představiteli Československa a Sovětského svazu dával tomuto směru mocný impuls a znamenal postupný ústup od všech dosažených výsledků polednové politiky. Navíc smlouva, která legalizovala dočasný pobyt cizích vojsk na československém území, znamenala faktickou legalizaci okupace a udělala konec všem nadějím na rychlý odchod sovětských vojsk z území republiky. Do popředí ve vedení KSČ se navíc začali dostávat lidé, kteří považovali akceptování sovětských požadavků za jediný možný další postup. Tato jejich snaha, která postupně začala nabírat na obrátkách, představovala počátek dvacetiletí v novodobých dějinách Československa, běžně označovaného jako normalizační režim. Prvotní fáze se vyznačovala postupným odbouráváním všeho, co bylo spojeno s obdobím tzv. Pražského jara, včetně nuceného odchodu těch politiků z vedení KSČ, kteří se nejvíce angažovali v uvedeném období. Symbolicky byl tento proces „výměny“ dovršen na zasedání ÚV KSČ v dubnu 1969, na kterém jeho členové odsouhlasili rezignaci Alexandra Dubčeka z postu

prvního tajemníka ÚV KSČ a na jeho místo zvolili Gustáva Husáka.²⁴³

I když se někteří funkcionáři i za této situace snažili pokračovat v dosavadní politice reform, společnost pomalu, ale jistě ztrácela důvěru v politiku Husákova vedení KSČ. Svoji bezvýchodnou situaci mnoho obyvatel Československa řešilo odchodem za hranice, někteří v naději, že se do své rodné země budou moci ještě někdy v budoucnu vrátit. Podle článku uveřejněném v **Rudém právu** dne 22. května 1969, emigrovalo od 21. srpna 1968 již 40 000 občanů.²⁴⁴ Komunistické vedení a státní orgány se rozhodly tuto citlivou politickou a hospodářskou otázku řešit umožněním beztrestného návratu těm, kteří odešli za hranice. Podle tehdy platného trestního zákona se totiž jednalo o trestný čin nedovoleného opuštění republiky. Ministerstvo spravedlnosti společně s ministerstvem vnitra vypracovalo návrh osnovy rozhodnutí o amnestii, který po schválení vládou byl předložen prezidentu republiky k vlastní realizaci. Ludvík Svoboda následně dne 27. května 1969 vyhlásil poslední námi sledovanou amnestii s aboličními a agraciačními prvky. Na základě práva, daného mu ústavou, udělil „v zájmu usnadnění návratu do vlasti československým občanům, kteří bez povolení opustili území Československé socialistické republiky nebo bez povolení československých úřadů zůstali v cizině, podle článku 61 odstavec 1 písmeno J (ústavního zákona o československé federaci ze dne 27. října 1968 č. 143/1968 Sb. tuto a m n e s t i i.“²⁴⁵

Na jejím základě prominul nevykonané tresty odnětí svobody a jejich zbytky, podmíněné tresty uložené pravomocným rozsudkem přede

²⁴³ Informace o vnitropolitické situaci v Československu a mezinárodních souvislostech převzaty z velmi zdařilé a faktograficky bohaté práce DOSKOČIL, Zdeněk: *Duben 1969. Anatomie jednoho mocenského zvratu*. Doplněk – Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Brno 2006. Dále k tomu KAPLAN, Karel: *Československo v letech 1967–1969*, s. 32–81. Dále MOULIS, Vladislav – VALENTA, Jaroslav – VYKOUKAL, Jiří: *Vznik, krize a rozpad sovětského bloku v Evropě 1944–1989*. AMOSIUS SERVIS, Ostrava 1991, s. 160–164.

²⁴⁴ 40 000 občanů emigrovalo. *Rudé právo*, 22. 5. 1969, roč. 49, č. 118, s. 1.

²⁴⁵ *Rozhodnutí presidenta republiky. Amnestie pro občany, kteří zůstali v cizině*. Tamtéž, 28. 5. 1969, roč. 49, č. 123, s. 1.

dnem vyhlášení amnestie za trestný čin opuštění republiky, který byl spáchán od 9. května 1968 a za trestný čin, který úzce souvisel s trestným činem opuštění republiky. Amnestie rovněž nařizovala, aby nebylo zahajováno, nebo aby bylo zastaveno trestní stíhání pro uvedené trestné činy. Rozhodnutí o amnestii také obsahovalo důležitý a zároveň omezující článek IV, v němž stálo, že amnestie se vztahuje jen na toho, kdo se vrátí zpět do Československa do 15. září 1969 nebo si v uvedené lhůtě svůj pobyt v cizině „*uvede do souladu s československými zákony.*“²⁴⁶ Kolik občanů Československé socialistické republiky se vrátilo do vlasti, nevíme, ale lze se domnívat, na základě výsledků předcházejících amnestií, týkajících se zčásti rovněž trestných činů nedovoleného opuštění republiky, že tento počet byl zanedbatelný.

²⁴⁶ Tamtéž.

5. REHABILITACE POLITICKÝCH VĚZŇŮ

5.1 Revize politických procesů v 50. letech

Rokem 1954 skončila největší vlna politických procesů v Československu. Již od roku 1953 však můžeme pozorovat zárodky první rehabilitační vlny, jejíž impulsy přicházely ze Sovětského svazu a posléze z Polska a Maďarska.²⁴⁷ Nejen vnější události, ale i nespokojenost odsouzených v politických procesech, která se projevovala ve stížnostech na nesprávnost rozsudku a použité vyšetřovací metody, zasílaných stranickým a státním orgánům a žádajících nápravu nezákonností. Komunistické vedení však nejdříve tyto oprávněné žádosti mlčky přecházelo a jako neodůvodněné je zamítalo. Přesto se již v roce 1953 začaly v usneseních stranických a státních orgánů objevovat výzvy k dodržování tzv. socialistické zákonnosti. Tak např. dne 11. května 1953 vydal tehdejší ministr národní bezpečnosti Karol Bacílek tajný rozkaz, který upozorňoval na protizákonné metody, uplatňované pracovníky Státní bezpečnosti a vojenské kontrarozvědky při vyšetřování.²⁴⁸ I když se objevovaly tyto ojedinělé výzvy po dodržování socialistické zákonnosti, v praxi se téměř nic nezměnilo. K nápravě nezákonností minulých let nepomohla ani první nesmělá slova o kultu osobnosti, která zazněla z úst prvního tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného na X. sjezdu

²⁴⁷ K tomu blíže např. REIMANN, Michal: *Diskutabilní „destalinizace“*. Nad knihou o krizi z let 1953–1956 v sovětském bloku. Soudobé dějiny, roč. X/2003, č. 3, s. 368–373; TÝŽ: *Jak se rehabilitovaly oběti Stalinova režimu*. Soudobé dějiny, roč. XI/2004, č. 3, s. 156–164; TÝŽ: *Obrat roku 1953 a Chruščov*. Slovanský přehled, roč. LXXXIII/1997, č. 4, s. 403–413; LITERA, Bohuslav – TEJCHMAN, Miroslav – VYKOUKAL, Jiří: *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku*, s. 305–306, 355–357, 390–391.

²⁴⁸ ABS Kanice u Brna, fond A 2/1 – Sekretariát ministra vnitra – I. díl, kart. 33, inv. č. 477 – Tajný rozkaz ministra národní bezpečnosti o nedostacích ve vyšetřovací práci orgánů státní bezpečnosti a vojenské kontrarozvědky z 11. 5. 1953. Kritizován byl zejména fakt používání násilí při výslechu vyšetřovaných osob, které bylo zakázáno tajným rozkazem ministra národní bezpečnosti Ladislava Kopřivy z 26. listopadu 1951. Viz ABS Praha, fond A 6/3 – Organizační a vnitřní správa FMV – III. díl, kart. 1, inv. č. 83 – Tajný rozkaz ministra národní bezpečnosti č. 43 o zákazu používání tělesného násilí při výslechu vyšetřovanců z 26. 11. 1951.

KSČ, který se konal v červnu 1954. Na přetřes se také dostala otázka dodržování zákonnosti, ani náznakem se však nehovořilo o přehodnocení politických procesů. Tato otázka nemohla být nadnesena, zvláště když si uvědomíme, že to bylo v době, kdy ještě dobíhala největší vlna politických procesů.²⁴⁹

Přesto však situace nazrávala k podstatně radikálnějšímu řešení i v této oblasti. Nejvíce k ní asi přispěly množící se stížnosti obětí politických procesů z řad komunistů i nekomunistů a také výsledky šetření uvnitř StB, které nařídilo politické byro ÚV KSČ v srpnu 1954. Výsledky šetření, které byly politbyru předloženy v listopadu 1954, skutečně přinesly zjištění o hojném používání nesprávných a často velmi brutálních vyšetřovacích metod. Tyto skutečnosti se odrazily v personálních změnách. Neblaze proslulí vyšetřovatelé StB byli zatčeni: Bohumil Doubek v červenci, respektive Vladimír Kohoutek v září 1955. Na základě vyšetřování jejich činnosti byli v květnu 1957 oba postaveni před soud, kde byl Doubek odsouzen k devíti letům a Kohoutek s sedmi letům odnětí svobody. Ze svých postů náměstků ministra vnitra byli rovněž odvoláni, na základě usnesení politického byra ÚV KSČ z 26. března 1956, Karel Košťál a Antonín Prchal (rovněž bývalí vyšetřovatelé StB) a z funkce náčelníka správy vyšetřování ministerstva vnitra Milan Moučka.²⁵⁰

První stranická rehabilitační komise, zřízená na základě rozhodnutí politického byra ÚV KSČ, se ke svému jednání poprvé sešla v lednu 1955. Návrh na její personální složení a úkoly, mezi které patřilo přezkoumání některých soudních případů komunistických funkcionářů z hlediska výše trestu, předložil na schůzi politického byra ÚV KSČ dne 10. ledna 1955 tehdejší první

²⁴⁹ *Protokol X. řádného sjezdu Komunistické strany Československa v Praze 11. – 16. června 1954*. Ústřední výbor KSČ, Praha 1954, s. 93.

²⁵⁰ K celému případu blíže KAPLAN, Karel: *Nebezpečná bezpečnost*. Doplněk, Brno 1999, s. 199–204; dále TÝŽ: *StB o sobě. Výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka*. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Praha 2002, s. 33–37.

tajemník ÚV KSČ Antonín Novotný, za předsedu komise byl vybrán tehdejší ministr vnitra Rudolf Barák a členy tzv. komise „A“ se stali Květoslav Innemann, Josef Litera, Eduard Švach, Karel Košťál a Miroslava Kunštátová. Vlastnímu přezkoumání soudních případů se však komise přímo nevěnovala, za tímto účelem měla k dispozici čtyři pracovní skupiny, ve kterých měla své zástupce ministerstva vnitra a spravedlnosti a sekretariát ÚV KSČ. Barákova komise pracovala v podmínkách podřízenosti vedení KSČ, což také limitovalo její výsledky. Vedoucí funkcionáři především vymezili její činnost, určili, kterými případy se měla zabývat a také rozhodli, že politické případy se zásadně budou řešit cestou stížnosti pro porušení zákona a jen ve výjimečných případech cestou milosti prezidenta republiky. Zároveň vyslali směrem ke komisi jasné stanovisko, které členům komisí ukládalo potvrdit správnost vynesných rozsudků ve výroku o vině a trestu a pouze v jednotlivých případech navrhnout jejich zmírnění. Nové podmínky pro práci komise nastolil XX. sjezd KSSS, jeho závěry, ohlas a diskuse nejen uvnitř samotné KSČ, ale i u československé veřejnosti,²⁵¹ kdy byla v dubnu roku 1956 opět na návrh Novotného zřízena tzv. komise „C“, která se měla zabývat soudním případem tzv. protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským. Práce komise se zabývala jen otázkou výše trestu u odsouzených, prověřování spáchaných nezákonností a určení osobní a politické odpovědnosti vedoucích pracovníků justice a ministerstva vnitra, stejně jako členů ÚV KSČ, stála až na druhém místě. Přes to, že

²⁵¹ K ohlasu XX. sjezdu v Československu např. PERNES, Jiří: *Československý rok 1956. K dějinám destalinizace v Československu*. Soudobé dějiny, roč. VII./2000, č. 4, s. 594–618. Srov. TÝŽ: *Krise komunistického režimu v Československu*, s. 128–172. K významným událostem na domácí scéně v tomto roce patří druhý sjezd Svazu československých spisovatelů, který se uskutečnil v dubnu 1956. Průběh sjezdu, stejně jako pozdější hodnocení nejvíce ovlivnila vystoupení básníků Františka Hrubína a Jaroslava Seiferta, z nichž zvláště Seifert hovořil o nutnosti propustit uvězněné spisovatele. Viz Tamtéž, s. 135–139. K II. sjezdu Svazu československých spisovatelů též MARUŠIAK, Juraj: *Slovenská literatúra a moc v druhej polovici päťdesiatych rokov*. Edice *Krise komunistického systému v Československu 1953–1957*. Svazek 3. Prius, Brno 2001, s. 15–23.

prozkoumala výsledky několika politických procesů s vysokými představiteli KSČ, většinou potvrdila správnost výroků o vině a výši trestů, pouze některé rozsudky z hlediska výše trestů zmírnila. Závěrečná zpráva komise, která byla naprosto poplatná době svého vzniku a neodpovídala zjištěným skutečnostem, přesto působila na členy pléna doslova jako rozbuška.²⁵²

Její předseda Barák přednesl závěrečnou zprávu komise na zasedání pléna ÚV KSČ dne 2. října 1957. Ve zprávě se hovořilo o praktickém fungování justičního aparátu v letech 1949–1954, kdy se zavedl systém tzv. kabinetní justice, který prosazovali tehdejší ministři spravedlnosti Alexej Čepička a Štefan Rais. Jako hlavní viník z porušování zákonnosti byla určena Státní bezpečnost, politickou odpovědnost nesl výhradně Rudolf Slánský a jeho společníci. Výsledky práce obou Barákových komisí splnily očekávání, která od ní komunistické vedení očekávalo, tj. nerehabilitovat v pravém slova smyslu, ale spíše jen provést revizi politických procesů, popřípadě dát podnět k propuštění nezákonně uvězněných osob.²⁵³ Barákovy komise prověřily 300 případů, obnovu trestního řízení či snížení trestů však navrhly jen u 52 případů. Podle Karla Kaplana byl výsledek práce komisí „hubený, velice hanebný a s ohledem na fakta, která ‚revizoři‘ už znali, možno bez nadsázky říci až katastrofální. Proběhlo totiž druhé kolo politických procesů, které se od původních procesů kromě jiných důležitých rozdílů odlišovalo i tím, že pokud revizi projednávaly soudy, činily tak bez účasti postiženého. Výsledek mu pouze sdělily.“²⁵⁴ Přesto situace, nastolená v druhé polovině 50. let, umožnila propustit na

²⁵² Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech. Díl I. Připravili Jaroslav Vorel, Alena Šimánková a kolektiv. In: Sešity Úřadu pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu č. 8. Úřad pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu, Praha 2003, s. 166.

²⁵³ Tamtéž, s. 166–167.

²⁵⁴ Citováno dle KAPLAN, Karel: *Druhý proces. Milada Horáková a spol.*, s. 32. K činnosti Barákových komisí KAPLAN, Karel – PALEČEK, Pavel: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, s. 217–218; TOMEK, Prokop: *Život a doba ministra Rudolfa Baráka*. Vyšehrad, Praha 2009, s. 95–99.

svobodu několik stovek obětí politických procesů – komunistů i nekomunistů.

Částečná změna pohledu na dobu nedávno minulou a s ní spojené hrubé porušování zákonnosti v oblasti trestního soudnictví se promítla i do návrhů některých legislativních korektur v oboru trestního práva, samozřejmě zcela v intencích tehdejšího sovětského zákonodárství. Již v roce 1954 se uskutečnily porady, které měly za úkol posunout jednání o novelizaci trestního zákona z roku 1950, případně vypracování zcela nového zákona. Z těchto porad vyplynuly náměty pro ministerstvo spravedlnosti, které navrhovaly snížit trestní hranici za protistátní trestné činy a zároveň zvýšit sazbu odnětí svobody za trestné činy, kterých „*se dopouštějí pracující*.“ Snížení trestní sazby, popřípadě zavedení možnosti podmíněného odsouzení, mělo, podle těchto podnětů, dojít u trestních činů sdružování proti republice, sabotáže, vyzvídání státního tajemství, nedovoleného opuštění republiky, nedovoleného ozbrojování, propagace fašismu a hnutí s ním spojených, útoku na veřejného činitele, útoku proti skupinám obyvatelstva ad. Na druhou stranu se z těchto podnětů vykrystalizovaly náměty na zavedení kategorie trestného činu úmyslného neplnění předepsaných dodávek a stanovených úkolů zemědělské výroby, zmetkovitosti při výrobě, nedovoleného opuštění pracoviště, absence a úmyslného poškozování věcí patřících do socialistického vlastnictví. Podle Právního odboru Úřadu předsednictva vlády tyto náměty „*svědčí o závažných nedostacích v chápání linie a úkolů trestní politiky některými pracovníky ministerstva spravedlnosti případně některých soudů, u nichž se projevují zřejmě názory, že zmírnění mezinárodního napětí má přivést i k mírnějšímu trestání kontrarevolučních trestných činů*.“²⁵⁵ Od právního odboru to bylo jistě výrazné pokárání

²⁵⁵ NA Praha, fond ÚPV – T, kart. 2012, inv. č. 5004, sg. 15.51.11 – Novelizace trestního zákona.

ministerstva spravedlnosti a jemu podřízených obecných soudů, který se těmito podněty zapojil do probíhající diskuse nad novelizací trestního zákona a jeho zcela zjevné tvrdosti v některých paragrafech. Na zahájená jednání k novelizaci (v té době se ještě hovořilo o novelizaci) trestního zákona volně navázala porada 25. a 26. dubna 1955, která se konala na půdě Československé akademie věd (ČSAV) navrhli akademici ze sekce ekonomie a práva nejen novelizovat první hlavu trestního zákona z roku 1950 a přitom se opřít „daleko účinněji o sovětské zkušenosti....“, ale zároveň jasně definovat pojem pokus o trestný čin, stanovit trestnost přípravného jednání a toto jednání odlišit od pokusu a „ponechat sice trestnost přípravných jednání jen podle speciálních skutkových podstat zvláštní části, avšak doplnit okruh trestných přípravných jednání tak, aby nebyla pocíťována potřeba rozšiřování pojmu pokusu do oblasti přípravného jednání.“²⁵⁶ Je jistě důležité uvést, že některé z uvedených legislativních podnětů navržené nejen odborníky z ČSAV z oblasti trestního práva přešly pak, v roce 1956, tedy v době opětovné krize komunistického režimu, do nového trestního zákona č. 63/1956 Sb. a zákona č. 64/1956 Sb. o trestním řízení soudním (trestní řád).

Oba zákony, které vešly v platnost dnem 1. ledna 1957, měly být, podle jejich tvůrců, reakcí na hlubokou kritiku nezákonností v činnosti bezpečnostních a justičních orgánů v minulých letech. V podkladové zprávě II. oddělení Krajského výboru KSČ v Brně pro schůzi byra KV KSČ v Brně dne 13. června 1957 hodnotil předkladatel František Böhm novelizaci trestního zákona a nový trestní řád jako zdokonalenou formu do té doby platných zákonů

²⁵⁶ NA Praha, fond ÚPV – T, kart. 2012, inv. č. 5004, sg. 15.51.4 – Legislativní podněty vzešlé z pracovní porady z oboru trestního práva konané dne 25. a 26. dubna 1956. Zpráva z pracovní porady byla adresována Úřadu předsednictva vlády a podepsán pod ní byl prof. JUDr. Václav Vaněček jako úřadující místopředseda sekce ekonomie a práva Československé akademie věd.

z roku 1950. Neopomněl při svém hodnocení dodat, že oba zákony se v duchu uplatňování „třídní spravedlnosti“ stanou „účinnější zbraní proti zvláště nebezpečným formám trestné činnosti a aby byla umožněna široká diferenciací trestů, ukládaným pracujícím a třídním nepřátelům.... Novela trestního zákona, nový trestní řád a zákon o prokuratuře jsou mocnou zbraní při střežení socialistické zákonnosti, k ochraně našeho zřízení a ochraně proti všem formám trestné činnosti. Nové zákony jsou návodem pro naši bezpečnost, zejména však soudních orgánů a prokuratur. Uplatňování nových zákonů vyžaduje, aby práce a činnost těchto orgánů byla daleko kvalitnější než dosud a aby byla opřena o konkrétní znalost politické a hospodářské situace v oblasti působnosti jednotlivých orgánů.“²⁵⁷

V červnu 1956 se v Praze uskutečnila celostátní konference KSČ namísto mimořádného sjezdu, který požadovali zvláště členové základních organizací KSČ. Vedení strany se obávalo, že mimořádný sjezd by znamenal politické zemětřesení, zvláště po odhaleních XX. sjezdu KSSS a následné diskusi uvnitř KSČ. Celostátní konference se kromě dosavadní činnosti strany a uplatňování „generální linie“, kterou vedení KSČ hodnotilo i nadále jako správnou, zabývala i nedávným odhalením kultu osobnosti a porušování tzv. socialistické zákonnosti. Tato otázka se jako velmi aktuální objevila i v šestém článku usnesení nazvaném **K upevnění socialistické zákonnosti**. Delegáti konference v něm schválili následující opatření: zlepšit práci justičních a bezpečnostních orgánů, posílit prokurátorský dozor na vlastním vyšetřováním, zřídit funkci vyšetřujícího soudce, upravit provádění důkazů, „výslovně stanovit, že samo doznání obviněného nezbavuje vyšetřující orgány a soud povinnosti použít dalších prostředků k zjištění objektivní

²⁵⁷ MZA v Brně, fond G 560 Krajský výbor KSČ v Brně (dále jen KV KSČ v Brně) 1945–1960, kart. 63, inv. č. 40 – Předsednictvo KV, Zápis ze zasedání předsednictva KV KSČ v Brně dne 13. 6. 1957. Zpráva o činnosti justičních orgánů.

pravdy a zakázat takový postup při vyšetřování, který nezajišťuje jeho správné provedení, zjištění objektivní pravdy a získání pravdivých důkazů...“ a novelizovat zákon o prokuratuře.²⁵⁸

Rok 1956, tak bohatý na vnitropolitické a zahraničněpolitické události, působil dojmem, že také vytvořil vhodné podmínky pro politické vězně, aby se pokusili požádat o obnovu svých soudních případů a tím dosáhnout alespoň snížení svého trestu nebo úplného propuštění na svobodu. Mezi postižené, kteří využili této značně nejisté možnosti, patřil i významný nakladatel, literární kritik, překladatel a editor Bedřich Fučík.²⁵⁹ V tomto roce se na svobodu dostali bývalý ředitel nakladatelství Vyšehrad František Jirásek a bývalý šéfredaktor Václav Šnajdr, odsouzení taktéž v politickém procesu za trestný čin velezrady, které se měli dopustit na základě udání, že pomáhali rodinám spisovatelů, perzekvovaných komunistickým režimem. Fučík návrh na obnovu trestního řízení podal prostřednictvím Advokátní poradny č. 7 v Praze dne 24. října 1956. Velmi podrobně v něm rozvedl důvody, které jej k tomuto rozhodnutí vedly a to jak ve výroku o vině, tak ve výroku o trestu.²⁶⁰ Ještě před podáním návrhu vypracoval písemné prohlášení, ve kterém mimo jiné zdůraznil, že v původním procesu z roku 1952 byl „*porušen zákon ve smyslu dnešního pojetí právních předpisů.*“²⁶¹

Věc posoudila Krajská prokuratura v Praze, která žádost spolu s trestním spisem z původního trestního řízení vrátila s odůvodněním na její zamítnutí a to z důvodu, že Fučík „*v podstatě napadá právní hodnocení soudu a skutečnost, že během vyšetřování bylo použito*

²⁵⁸ NA Praha, fond KSČ – Celostátní konference 1952–1960, Praha – II. celostátní konference KSČ 1956 – 00/02 (KSČ – CK 1956 – 00/02), sv. 5, a.j. 51 – Usnesení celostátní konference KSČ z 15. června 1956.

²⁵⁹ Bedřich Fučík byl spolu s dalšími 14 obviněnými odsouzen v červenci 1952 v Brně v politickém procesu proti tzv. klerofašistické odnoži Zelené internacionály před senátem Státního soudu – oddělení Brno k 15 letům těžkého žaláře za trestný čin velezrady. Ke genezi celého brněnského procesu DVOŘÁKOVÁ, Zora: *Navzdory nenávisti a mstě. Z politických procesů 1952 až 1953*. TEMPO, Třebíč 2002.

²⁶⁰ Spisovna Krajského soudu v Brně – Trestní spis proti Václav Prokůpek a spol., spis. zn. 4Ts I 54/52 a 4Spt I 119/51. Žádost o obnovu trestního řízení z 24. října 1956. (Spis Bedřich Fučík – obnova byl vedena v rámci celého spisu pod vlastní spisovou značkou 4 Nt 0530/56).

²⁶¹ Tamtéž – Písemné prohlášení Bedřicha Fučíka z 2. 10. 1956.

nezákonných vyšetřovacích method sama o sobě nemůže býti důvodem pro obnovu zvláště proto, že se jedná o tvrzení navrhovatele zatím ničím neprokázané.“²⁶² I přes zamítnutí návrhu o obnovu trestního řízení se veřejné zasedání senátu Krajského soudu v Praze konalo 25. ledna 1957. Zde se nejprve četl rozsudek z původního soudního líčení před Státním soudem–oddělení Brno, poté přišla na pořad výpověď Bedřicha Fučíka a nakonec vypovídali svědci, které navrhl Fučík.²⁶³ Zvláště výpověď Viléma Závady, dlouholetého Fučíkova přítele, na něj udělala velký dojem. Podle paměti Bedřicha Fučíka byla Zavadova výpověď „jedním z nejsvětějších okamžiků té devítileté temnoty a chladu. Byla to vzpruha a radost úzce osobní – a zároveň nadosobní v tom smyslu, že uprostřed zběsilého soudního mechanismu vědomě a stůj co stůj vyrábějícího z lidí vyvrhele jakoby pro rozkoš ze zla, nenávisti a uměle rozdmýhávané mstivosti se přesto našel jedinec, který cítil potřebu vydat svědectví pravdě. Ve vyprahlosti oněch dní působil tento čin jako vítězné poselství lidského svědomí a věrnosti; měl podobu a obsah divu a nezmarné naděje, kterou jsem v sobě ustavičně živil, že člověk, tvor podle obrazu božího, dosud nevyhynul. Rozuměl jsem tomu jako znamení obratu k lepšímu příštím, vztaženého na všechny lidský rod.“²⁶⁴ Výpovědi Fučíka, Závady a dalších osob, které navrhla obhajoba, zřejmě nepřesvědčila členy soudního senátu, protože ti nakonec přijali usnesení další projednávání případu odročit na neurčito a to až do doby, kdy budou známy výsledky nařízeného dalšího šetření.

Šetření provádělo ministerstvo vnitra, respektive pracovníci Inspekce ministra. Před inspekční skupinou vypovídal nejen samotný Fučík,²⁶⁵ který popsal brutální způsoby a metody použité

²⁶² Tamtéž – Návrh krajské prokuratury z 19. 12. 1956.

²⁶³ Tamtéž – Protokol veřejného zasedání z 25. 1. 1957.

²⁶⁴ Citováno dle FUČÍK, Bedřich: *Čtrnáctero zastavení*. Arkýř–Melantrich, Praha 1992, s. 271.

²⁶⁵ Spisovna Krajského soudu v Brně – Trestní spis proti Václav Prokůpek a spol., spis. Zn. 4Ts I 54/52 a 4Spt I 119/51. Protokol o výpovědi odsouzeného Bedřicha Fučíka z 13. a 20. 5. 1957

vyšetřovateli StB při vyšetřování, ale i samotní tehdejší vyšetřovatelé StB František Kaiser, Jaroslav Urban, Zdeněk Bláha a František Řezníček, kteří však, jak bylo nejen tehdy zcela běžné, nepotvrdili použité vyšetřovací metody popsané Fučíkem. Na základě zjištěných skutečností pak pracovníci Inspekce ministra Rudolf Šála a Miloslav Dobiáš sepsali zprávu, ve které uváděli, že provedeným šetřením „*nebylo prokázáno, že by vůči němu (Bedřichu Fučíkovi – pozn. aut.) bylo použito při vyšetřování fysické násilí.... V jeho osobě se jedná o člověka nepřátelsky zaměřeného vůči našemu lid. dem. zřízení, který nezměnil ani své politické názory ani ve výkonu trestu.*“²⁶⁶ Také posudek, který na Bedřicha Fučíka vypracoval náčelník²⁶⁷ vězeňského zařízení v Praze, kde si v té době Fučík odpýkával svůj dlouholetý trest, pro něj nedopadl příznivě. Posudek souhlasil s dřívějšími názory, které udávaly, že Fučík nezměnil ve výkonu trestu své názory, zůstal „zarytým nepřítelem režimu“ a své „reakční názory“ předával i dalším spoluvězňům.²⁶⁸ Proto příliš nepřekvapí, že při novém veřejném zasedání senátu Krajského soudu v Praze, které se konalo dne 12. listopadu 1957 za předsednictví JUDr. Jaroslava Nováka, nejprve krajský prokurátor JUDr. Trávníček navrhl zamítnutí žádosti o obnovu trestního řízení a poté zamítl návrh jako bezdůvodný i senát krajského soudu.²⁶⁹ S rozhodnutím soudu byl spokojen jen krajský prokurátor, Fučík podal proti rozsudku stížnost k Nejvyššímu soudu v Praze. Odůvodnil ji dlouhým rozbořem všech podstatných skutečností a nakonec požádal o povolení dílčí obnovy trestního řízení s návrhem na zrušení původního rozsudku ve výroku o trestu, jehož výše (15 let) se mu

²⁶⁶ Tamtéž – Zpráva o prošetření stížnosti z 21. 5. 1957.

²⁶⁷ Jméno náčelníka vězeňského zařízení je nečitelné.

²⁶⁸ Spisovna Krajského soudu v Brně – Trestní spis proti Václav Prokůpek a spol., spis. Zn. 4Ts I 54/52 a 4Spt I 119/51. Posudek náčelníka vězeňského zařízení z 13. 5. 1957.

²⁶⁹ Tamtéž – Protokol o veřejném zasedání z 12. 11. 1957. V odůvodnění usnesení pak senát postupně rozebíral a hlavně rozbíjel argumentaci Bedřicha Fučíka, když na závěr konstatoval, že na základě zjištěných skutečností zamítnout návrh na obnovu trestního stíhání jako neodůvodněný. Tamtéž – Usnesení senátu Krajského soudu v Praze z 12. 11. 1957.

zdála v očividném nepoměru k uvedenému trestnému činu, pro který byl odsouzen.²⁷⁰

Stížnost projednával Nejvyšší soud v Praze na neveřejném zasedání dne 19. února 1958. Ve svém rozhodnutí se přiklonil k výroku Krajského soudu v Praze a stížnost zamítl. K výši trestu neopomněl předseda senátu JUDr. Demčák zdůraznit, že tvrdost trestu „*určuje výrazně stupeň nebezpečnosti jeho činu pro společnost.*“²⁷¹ Neúspěch návrhu na obnovu trestního řízení byl navíc zdůrazněn usnesením Krajského soudu v Praze, který Fučíkovi nařídil uhradit státu náklady, spojené s neúspěšným projednáváním návrhu, stanovené na paušální částku 50,- Kčs. Tolik tedy ke genezi jednoho konkrétního návrhu na obnovu trestního řízení v případě odsouzeného B. Fučíka. I když se může zdát, že 2. polovina 50. let přála pokusům domoci se perzekvovaným československým občanům svých práv a spravedlnosti, skutečnost byla poněkud jiná, snahy najít pravdu a objasnit všechny skutečnosti nenacházely úrodnou půdu a orgány činné v trestním řízení i nadále zůstávaly v zakletí ideologických šablon o třídních nepřítelích, které více či méně ze setrvačnosti přežívaly z období tzv. kultu osobnosti.

V dubnu 1959 poslal generální prokurátor JUDr. Jan Bartuška předsedovi vlády Viliamu Širokému text projevu **Za další zkvalitňování procesu upevňování socialistické zákonnosti cestou prohloubení výchovného působení zákonů**, který pronesl na schůzi rozšířeného kolegia generálního prokurátora dne 8. dubna. Ve svém elaborátu se ve shodě s představami upevněného režimu, otřeseného v roce 1956, znovu přihlásil k opětovnému zostření soudní praxe proti tzv. třídním nepřítelům a proti agentům, které na území republiky vysílají „imperialistické“ státy. Tito měli být nadále

²⁷⁰ Tamtéž – Stížnost odsouzeného Bedřicha Fučíka z 14. 11. 1957.

²⁷¹ Tamtéž – Rozhodnutí Nejvyššího soudu v Praze z 19. 2. 1958.

přísně trestání, vůči pracujícím však měly být uplatněny výchovné prostředky. Zdůraznil, že proti tzv. třídním nepřátelům je nutné opětovné zesílení represe, proto navrhl, aby každý případ, který zpracuje nejprve prokuratura a poté se dostane před soud, byl posuzován individuálně s návrhem patřičného trestu.²⁷² Předložená zpráva přesně vystihla paradoxy své doby a dané fáze komunistického režimu v oblasti uplatňování tzv. socialistické zákonnosti: na jedné straně zde působila byť i nedůsledná snaha, zamlčující v mnoha směrech důležitá fakta z období první vlny politických procesů z let 1948–1954, po nápravě a zároveň při předcházení činnosti uplatňováním výchovných prostředků namísto trestání, což byl nový trend v trestním zákonodárství, na straně druhé nepokryté zdůrazňování požadavku opětovného stupňování represe vůči všem nepřátelům režimu.

5.2 Rehabilitační řízení v 60. letech

Politická situace na počátku 60. let otevřela dveře pro další pokusy dosáhnout na základě žádosti o obnovu řízení soudní rehabilitace své osoby. Mezi postižené, kteří tuto značně nejistou proceduru podstoupili, patřili také členové brněnské skupiny, kteří byli v politickém procesu proti tzv. klerofašistické odnoži Zelené internacionály (Václav Prokůpek a spol.), odsouzeni ke kratším či dlouholetým trestům odnětí svobody. Stalo se tak v soudním přelíčení před senátem Státního soudu Praha–oddělení Brno ve dnech

²⁷² NA Praha, fond ÚPV – T, kart. 2013, inv. č. 5004, sg. 15.51.11 – Text přednášky Jana Bartušky z 8. dubna 1959. Bartuška navíc navrhoval zvýraznit „socialistický charakter orgánů bezpečnosti, prokuratury a soudů.... Podstata socialistického charakteru těchto institucí spočívá v tom, že všechna jejich rozhodnutí musí být prolnuta leninským duchem socialistické zákonnosti, jímž se v trestním právu rozumí na jedné straně důsledný postih osob, které se provinily proti socialistickému právnímu řádu, a na druhé straně záruka proti bezdůvodnému stíhání nevinných občanů a výchova těch pachatelů, které lze vychovat.“ Tamtéž, s. 7.

2.–4. července 1952.²⁷³ Většina uvězněných se vrátila z vězení na základě amnestie prezidenta republiky z května 1960, někteří se dočkali podmíněného propuštění již před tímto datem, Václav Prokůpek, Oldřich Albrecht, Václav Hovězák a Stanislav Berounský se jako údajní organizátoři nebezpečné protistátní skupiny dostali na svobodu na základě podmíněného propuštění až v průběhu první poloviny roku 1964.²⁷⁴

Většina odsouzených z případu Václav Prokůpek a spol. žádala v průběhu první poloviny šedesátých let několikrát o obnovu trestního řízení. Jako první tak učinil dne 5. července 1962 Václav Prokůpek, který v té době byl ještě ve výkonu trestu. Svou žádost opíral o nové skutečnosti, které nebyly v původním soudním řízení známy. Jelikož nedostal žádnou odpověď, novou žádost pak Prokůpek poslal Městskému soudu v Praze 27. ledna 1963, kde urgoval projednání svého případu.²⁷⁵ Mezitím poslal žádost o revizi svého případu také na adresu ÚV KSČ, který žádost postoupil Generální prokuratuře. Prošetřením tvrzení Prokůpka o způsobu vedení vyšetřování byl pověřen kontrolní a inspekční odbor ministerstva vnitra.²⁷⁶ Na Prokůpka postupně v průběhu roku 1963 navázaly další propuštění: Albrecht, Zdeněk Kalista, Bedřich Fučík, Josef Knap,²⁷⁷ František Křelina a manželka v té době již zemřelého

²⁷³ Patnáctičlennou skupinu odsouzených za trestné činy velezrady a špionáže tvořili: spisovatel Václav Prokůpek (odsouzen na 22 let), bývalý úředník ministerstva průmyslu Stanislav Berounský (odsouzen na 20 let), bývalý úředník ministerstva zahraničních věcí Oldřich Albrecht (odsouzen na 20 let), redaktor Ladislav Jehlička (odsouzen na 14 let), literární kritik a bývalý literární ředitel nakladatelství Vyšehrad Bedřich Fučík (odsouzen na 15 let), bývalý úředník Miloslav Skácel (odsouzen na 17 let), bývalý úředník Ladislav Karhan (odsouzen na 18 let), historik Zdeněk Kalista (odsouzen na 15 let), spisovatel Josef Knap (odsouzen na 11 let), bývalý ředitel nakladatelství Vyšehrad Ladislav Kuncíř (odsouzen na 10 let), prozaik a básník František Křelina (odsouzen na 12 let), básník Jan Zahradníček (odsouzen na 13 let), bývalý ředitel vinařského družstva ve velkých Pavlovicích Václav Hovězák (odsouzen na 17 let), rolník František Kadrnka (odsouzen na 5 let) a bývalý předseda Svazu producentů mléka Jan Langar (odsouzen na 7 let).

²⁷⁴ Např. Václav Prokůpek byl podmíněně propuštěn na základě rozhodnutí Obvodního soudu pro Praha 4 ze dne 26. května 1964 se stanovenou zkušební dobou na 7 let. Viz Spisovna Krajského soudu v Brně – Trestní spis proti Václav Prokůpek a spol., spis. zn. 4Ts I 54/52 a 4Spt I 119/51. Podmíněné propuštění – Václav Prokůpek.

²⁷⁵ Tamtéž – Václav Prokůpek – urgence vyřízení žádosti o obnovu.

²⁷⁶ ABS Kanice u Brna, fond A 8/1 – Inspekce ministra vnitra ČSR-ČSSR 1953–1972, I. díl, inv. č. 1396 – Prokůpek Václav a spol. Dožádání gen. prok. PROKÚPEK V.

²⁷⁷ K Josefu Knapovi BOLDIŠOVÁ, Martina: *Josef Knap – neumlčený ruralista z Jičína*. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Praha 2007.

Jana Zahradníčka. Ve svých žádostech shodně potvrdili, že doznání k trestným činům bylo vynuceno na základě fyzického a psychického týrání při vyšetřování a jejich činnost v žádném případě neměla charakter protistátního zločinu. Ještě v průběhu roku 1963 se před inspekcí ministra vnitra vyjádřil ke svému případu nejen Václav Prokůpek, ale i jeho bývalí vyšetřovatelé. Zatímco Prokůpek opětovně zdůrazňoval, že jeho činnost nebyla namířena proti státu a všechna doznání byla vynucena násilím, k čemuž se také připojili mjr. František Kühnel a kpt. Josef Barborka z kontrolního a inspekčního odboru ministerstva vnitra, jeho původní vyšetřovatelé kpt. Josef Jelínek, Jaroslav Urban a mjr. František Kaiser shodně tvrdili, že se žádného hrubého fyzického násilí nedopustili a Prokůpkova slova považovali za „nehoráznou lež“.²⁷⁸

K posunu celého případu přispělo rozhodnutí Krajského soudu v Praze z 18. ledna 1965, který v neveřejném zasedání rozhodl o předání soudního případu k projednání žádostí o obnovu trestního řízení Krajskému soudu v Brně a to z toho důvodu, že „*trest. činy byly spáchány v obvodu krajského soudu v Brně.*“²⁷⁹ V průběhu roku 1965 sepisovali příslušníci inspekce ministra vnitra se všemi navrhovateli protokoly o původních výsleších. Teprve nové výpovědi uvedly na pravou míru všechny výmysly obsažené v původních protokolech, které navíc byly napsány na základě doznání po fyzickém a psychickém týrání. Např. Bedřich Fučík do protokolu, který s ním byl sepsán dne 24. září 1965 uvedl, že svou činnost ve skupině „*pokládal za čistě teoretickou a proto jsem ji neměl za protizákonnou.*“²⁸⁰ Miloslav Skácel se ke způsobu vyšetřování orgány StB vyjádřil slovy, že „*po dobu 3 měsíců vyšetřovací vazby u KV-Stb*

²⁷⁸ Spisovna Krajského soudu v Brně – Trestní spis proti Václav Prokůpek a spol., spis. zn. 4Ts I 54/52 a 4Spt I 119/51. – Václav Prokůpek a spol. – zpráva kont. a insp. odboru MV o prošetření stížnosti.

²⁷⁹ Tamtéž – Usnesení kr. s. v Praze o postoupení věci kraj. s. v Brně k projednání návrhu na obnovu.

²⁸⁰ ABS Kanice u Brna, fond A 8/1 – Inspekce ministra vnitra ČSR-ČSSR 1953–1972, I. díl, inv. č. 1396 – Prokůpek Václav a spol. Výpověď FUČÍKA Bedřicha.

Praha – Bartolomějské ulici jsem ztratil na tělesné váze asi 25 kg a odcházel jsem do věznice na Pankráci fyzicky i nervově velmi oslabený.“²⁸¹ Závěrečnou zprávu o výsledku šetření sepsali příslušníci inspekce ministra vnitra mjr. Jaroslav Beránek a mjr. Josef Líkař, kteří nepřímo potvrdili oprávněnost podaných stížností na způsob vedení původního vyšetřování, uspokojivou odpověď přesto nedali.²⁸²

Žádost o obnovu soudního řízení sice podali jen někteří z bývalých obětí politických procesů, soudní řízení se uskutečnilo i ve prospěch dalších členů skupiny: Stanislava Berounského, Ladislava Berounského, Ladislava Jehličky, Miloslava Skácela, Ladislava Karhana, Ladislava Kuncíře, Václava Hovězáka, Františka Kadrnky a Jana Langara. Dne 21. února 1966 se před senátem Krajského soudu v Brně za předsednictví předsedy senátu, promováného právníka Karla Dohlídala, konalo veřejné zasedání za účelem rozhodnutí o žádostech Václava Prokúpeka, Zdeňka Kalisty, Josefa Knapa, Oldřicha Albrechta, Bedřicha Fučíka, Františka Křeliny a Marie Zahradníčkové, vdovy po zemřelém Janu Zahradníčkovi, na obnovu trestního řízení. Po vyslechnutí odpovědí na otázky, kladené předsedou senátu jednotlivým navrhovatelům na způsob vyšetřování a konfrontace s dalšími spoluodsouzenými, které mohly vést k jejich nepravdivému usvědčení, přijal senát usnesení, ve kterém povolil obnovu projednání jejich trestní věci. Své rozhodnutí senát odůvodnil tvrzením, že původní soudní řízení bylo zatíženo mnoha procesními vadami, které byly navíc umocněny použitými nesprávnými vyšetřovacími metodami. Zároveň senát

²⁸¹ Tamtéž – Výpověď SKÁCELA z 14. září 1965.

²⁸² Tamtéž – Zpráva o prošetření PROKÚPEK a spol.

zrušil všechny původní a na ně navazující rozsudky a další rozhodnutí.²⁸³

Hlavní líčení ve věci obnoveného trestního řízení se konalo v termínech 24.–25. května a 15.–16. června 1966 před senátem Krajského soudu v Brně.²⁸⁴ Jaké však zavládlo zděšení mezi navrhovateli při soudním jednání, když z úst prokurátora zazněla slova obviňující je ne již z velezrady, ale „pouze“ z podvracení republiky, kterého se měli dopustit na svých ilegálních schůzkách, kde hovořili o potřebě zvrátit politické a společenské poměry v Československu a obnovit kapitalistické zřízení. Tato slova předznamenala konečný verdikt soudu, který se v rozsudku opřel o prokurátorovu argumentaci a vynesl následující nepodmíněné tresty: Berounský a Albrecht 7 let, Karhan 6 let, Jehlička 5 let, Prokůpek 4 a půl roku, Hovězák 4 roky, Skácel 3 roky, Fučík, Křelina a Langar 2 a půl roku a Knap 2 roky. Zproštění viny byli pouze Kudrnka, Kalista, Kuncíř a již zesnulý Zahradníček.²⁸⁵ „*Celou cestu z Brna do Prahy Fučík klel, na nejvyšší míru rozladěn z toho, jak hanebně skončil první rehabilitační proces s nekomunistickými spisovateli...*“ píše ve své práci Robert Sak.²⁸⁶ Pro odsouzené ke zcela absurdním trestům byl výsledek brněnského soudního líčení velkým zklamáním. Své pocity vyjádřil v osobním dopisu ze dne 19. června 1966 předsedovi senátu Ladislav Jehlička. „*Právě proto jsem toho názoru, že Vaše rozhodnutí, vážený pane předsedo, by bylo*

²⁸³ Spisovna Krajského soudu v Brně – Trestní spis proti Václav Prokůpek a spol., spis. zn. 4Ts I 54/52 a 4Spt I 119/51. Usnesení.

²⁸⁴ Tamtéž – protokol o hlavním líčení. K tomu též FAJSTAUEROVÁ, Hana: Příběh z padesátých let. Václav Prokůpek, Josef Knap a František Křelina. In: *Ruralismus. Jeho kořeny a dědictví. Osobnosti – díla – ideje. Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 22.–23. dubna 2005 v Sedmihorkách. Z Českého ráje a Podkrkonoší. Supplementum 10. Státní okresní archiv Semily, Semily 2005, s. 105–117; FERKLOVÁ, Renata: Ruralismus na pranýři, aneb“Jak bude žít národ, jemuž se půda stala výrobním prostředkem?“. In: *Ruralismus. Jeho kořeny a dědictví. Osobnosti – díla – ideje. Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 22.–23. dubna 2005 v Sedmihorkách. Z Českého ráje a Podkrkonoší. Supplementum 10. Státní okresní archiv Semily, Semily 2005, s. 94–97.**

²⁸⁵ Spisovna Krajského soudu v Brně – Trestní spis proti Václav Prokůpek a spol., spis. zn. 4Ts I 54/52 a 4Spt I 119/51. Rozsudek kr. s. Brno I T 06/66.

²⁸⁶ Citováno dle SAK, Robert: „*Život na vidrholci.*“, s. 353.

mohlo vytvořit, kdyby se bylo mohlo povznést nad strohou rovinu trestně právní, určité předpoklady k dialogu, že by mohlo znamenat určitý, byť i nepatrný a pochopitelně svým způsobem omezený krůček oním směrem, kterým jsou západoevropští komunisté zřejmě odhodláni jít. Že tento předpoklad nevytvořilo, je mi opravdu hluboce a upřímně líto, tím spíše, že bych Vás rád ujistil, ať už mi to chcete věřit nebo ne, že jak já sám, tak naprostá většina mých přátel, jsme přes všechna opačná tvrzení nikdy, tedy ani po únoru 1948, nepředpokládali zvrát proti režimu, nýbrž vývoj uvnitř a v rámci režimu, k němuž konec konců došlo, a že jsem to byl přes své tehdejší poměrné mládí právě také já, koho měl zřejmě na mysli dr. Renč, když v onom famózním záznamu mluvil o realističtějším a umírněnějším postoji pražské skupiny.“²⁸⁷

Písemné vyhotovení rozsudku trvalo až do prosince 1966, kdy jeho podobu dostali nejen rehabilitovaní, ale i odsouzení. Proti rozsudku stihli v zákonem dané lhůtě podat odvolání k nejvyššímu soudu, který ve věci rozhodoval ve dnech 24. a 25. ledna 1967. Senát nejvyššího soudu se v novém rozsudku částečně přiklonil k rozsudku brněnského krajského soudu a Berounskému, Albrechtovi, Karhanovi, Jehličkovi a Hověžákovi sice snížil trest, ale opětovně je odsoudil následovně: Berounského a Albrechta za trestný čin podvracení republiky k odnětí svobody v trvání 3 roků, Karhana za stejný trestný čin k nepodmíněnému trestu 2 a půl roku, Jehličku ke 2 letům za trestný čin sdružování proti republice a Hověžáka ke dvěma rokům za trestný čin pomoci k nedovolenému opuštění republiky. K vlastnímu výkonu trestu však nedošlo, protože nově uložené tresty již byly odpykány v původním řízení. Ostatní odsouzení, tedy Prokůpek, Fučík, Knap, Křelina, Langar a Skácel

²⁸⁷ Spisovna Krajského soudu v Brně – Trestní spis proti Václav Prokůpek a spol., spis. zn. 4Ts I 54/52 a 4Spt I 119/51. Dopis ods. Jehličky předsedovi senátu.

byli obžaloby zproštěni. V odůvodnění rozsudku vycházel senát za předsednictví JUDr. Jiřího Hübnera ze zjištěných faktů a konkrétních činů odsouzených. Původní výsledkové protokoly pořízené při vyšetřování orgány StB ignoroval a zajímal se jen o výpovědi jednotlivých navrhovatelů v obnoveném řízení. Tak pro většinu zúčastněných ze skupiny Václav Prokůpek a spol. skončila téměř šestnáctiletá anabáze plnou soudní rehabilitací.²⁸⁸ O soudním přelíčení před senátem nejvyššího soudu a rehabilitaci spisovatelů informovaly kratičkou notickou Literární noviny dne 5. února 1967. Teprve 4. dubna 1968 přinesla Univerzita Karlova článek spisovatele A. C. Nora **Tajná rehabilitace** a téhož dne uveřejnily Literární listy rozhovor Pavla Neumana s Bedřichem Fučíkem, nazvaný **Rehabilitace pod pokličkou**. Fučík byl sice šťastný, jak celá anabáze skončila, zklamání však cítil z neuskutečněné omluvy za utrpěná příkoří ze strany kompetentních orgánů, z nedostatečného odškodnění a z malého důchodu, který mohl pokrýt jen nejnutnější výdaje.²⁸⁹

5.3 Tzv. Kolderova a barnabitská komise

V říjnu 1961 se uskutečnil XXII. sjezd KSSS, jehož závěry se staly impulsem pro vedení KSČ. První tajemník ÚV KSSS Nikita S. Chruščov se v projevu k delegátům sjezdu kromě dalších vnitropolitických a mezinárodněpolitických otázek zaměřil také na problematiku kultu osobnosti a překonávání jeho důsledků.²⁹⁰ Tento

²⁸⁸ Tamtéž – Rozsudek nejvyšš. soudu. Albrecht, Berounský, Karhan, Jehlička a Hověžák se i před několikaeré podání návrhů na přezkumné řízení ve věci rozsudku Krajského soudu v Brně a nejvyššího soudu, které ale byly vždy zamítnuty jako neodůvodněné, své plné soudní rehabilitace dočkali až po roce 1989.

²⁸⁹ SAK, Robert: „Život na vidrholci.“, s. 356.

²⁹⁰ *Zpráva o činnosti ÚV KSSS XII. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu. Referát soudruha N. S. CHRUŠČOVA*. Rudé právo, 18. 10. 1961, roč. 42, č. 290, s. 6–7, kde část referátu o důsledcích kultu osobnosti a jeho překonávání.

referát přispěl k otevření diskuse o odstraňování důsledků kultu osobnosti také v Československu. Problematika neblahé minulosti spojené s politickými procesy se opět stala vysoce aktuální záležitostí. Již usnesení ÚV KSČ ze dne 17. listopadu 1961 neslo ve svém zárodku první nepatrný ústupek v dosud odmítavém postoji většiny vedení KSČ, která v první reakci na závěry XXII. sjezdu KSSS odmítla ústup z dosavadních pozic na půdě této neblahého dědictví. V usnesení stál požadavek odstranit Stalinův pomník z Letenské pláně v Praze a vyřešit také „uložení ostatků K. Gottwalda na Vítkově, aby to bylo v souladu s leninským chápáním úlohy osobnosti a kolektivnosti vedení.“²⁹¹ Důležitější než usnesení se jevil referát prvního tajemníka ÚV KSČ A. Novotného ze dne 15. listopadu, který v části **Dodržování leninských metod je základem života strany** znovu zopakoval, že hlavním viníkem hrubého porušování zákonnosti byl „u nás Slánský a jeho nejbližší spolčenci i jeho pomocníci ve špičkách tehdejšího bezpečnostního aparátu a mnozí jeho pomocníci jak v ústředních, tak krajských orgánech strany.“ Slánský měl navíc eliminovat činnost Gottwalda ve vedení KSČ, který se po svém nástupu do funkce prezidenta republiky uchýlil na Pražský hrad, kde mu o práci strany podával zprávy právě Slánský. Ten se tak prý stal „faktickým vedoucím činitelem strany“. Novotný navíc důrazně odmítl rehabilitaci „těch lidí, kteří se sami provinili hrubým porušováním socialistické zákonnosti v éře Slánského. Podle jeho názoru byl tento požadavek lehce zneužitelný a vedl by jen ke zneužívání „k demagogickým výpadům proti naší straně.“²⁹² S jeho stanoviskem se ztotožnili členové ÚV KSČ.

²⁹¹ USNESENÍ ÚSTŘEDNÍHO VÝBORU KSČ ke zprávě z XXII. sjezdu KSSS a závěrům pro práci strany. Tamtéž, 21. 11. 1961, roč. 42, č. 324, s. 1.

²⁹² Zpráva z XXII. sjezdu KSSS a závěry pro práci strany. Referát soudruha A. NOVOTNÉHO na zasedání ÚV KSČ dne 15. listopadu 1961. Tamtéž, s. 4.

Trvalo však dalších devět měsíců, než se tato neudržitelná a neustále opakovaná teze začala rozpadat. Dne 30. srpna 1962 schválilo politické byro ÚV KSČ Novotného návrh na „*prošetření nejdůležitějších politických procesů proti osobám, které zastávaly významné politické funkce.*“

V září 1962 tedy začala pracovat, na základě usnesení politbyra ÚV KSČ, druhá stranická komise pro přezkoumání politických procesů s vysokými komunistickými funkcionáři z let 1948–1954. Jejím předsedou se stal tajemník ÚV KSČ Drahomír Kolder a za její členy byli vybráni Alexander Dubček, Pavel Hron, Jozef Lenárt, Pavel Majling, Václav Prchlík, Lubomír Štrougal, Bohuslav Laštovička, H. Leflerová, Václav Škoda a Miroslav Mamula. Jednání komise se pravidelně zúčastňovali i bývalí členové tzv. Barákovy komise – K. Innemann a M. Kunštátová. Prošetřením zákonnosti soudních procesů, posouzením správnosti vynesených rozsudků a prověřením metod uplatňovaných metod při vyšetřování příslušníky Státní bezpečnosti byla pověřena Generální prokuratura a Nejvyšší soud. Výsledky prověřování případů pak mělo posoudit prezidium Nejvyššího soudu společně s kolegiem Generální prokuratury. Jako paradox „objektivity“ práce komise působí skutečností, že jedním z hlavních aktérů celého procesu byl tehdejší předseda Nejvyššího soudu Josef Urválek, neblaze proslulý v úloze prokurátora v politických procesech.²⁹³

Na XII. sjezdu Novotný ve zprávě ústředního výboru KSČ přítomným delegátům řekl, že jedním z důvodů ustavení komise byla závažná pochybení v práci tzv. Barákovy komise v letech 1955–1957. Baráka, který si již v té době odpykával 15letý trest odnětí svobody za trestné činy sabotáže a rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví, Novotný označil za hlavního viníka

²⁹³ Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech. Díl I., s. 167–168.

nedůsledného prošetřování politických procesů. Novotný také zopakoval svou tezi o tom, že nově ustavená Kolderova komise se ztotožnila s tvrzením, že *„hodnocení tohoto období, které bylo provedeno na loňském listopadovém zasedání ústředního výboru, bylo správné.“*²⁹⁴

Práce komise se vyznačovala jasnými zadáními vedoucích orgánů ÚV KSČ, měla se soustředit jen na prošetření procesů se členy KSČ. Ústřední výbor měl od komise získat závěry, které by směřovaly jak do oblasti soudní, tak do oblasti stranické. Komise při své práci vycházela z přísně utajovaných dokumentů. Na základě jejich studia vzniklo v rámci pracovních skupin komise několik velmi zajímavých studií a zpráv, které se zabývaly příčinami vzniku nezákonností v jednotlivých státních a stranických orgánech. Komise také hledala odpověď na otázku osobní odpovědnosti vedoucích komunistických představitelů za politické procesy. Svoji činnost měla komise ukončit do začátku XII. sjezdu KSČ, který se konal v prosinci 1962. Její práce se však protáhla až do dubna 1963, kdy její závěrečnou zprávu projednávalo plénum ÚV KSČ. První variantu závěrečné zprávy však komise politickému byru ÚV KSČ již v listopadu, které ji projednávalo na své schůzi 27. listopadu 1962 s tím, že zjištěné skutečnosti budou předloženy delegátům nadcházejícího XII. sjezdu KSČ. Vedoucí představitelé KSČ však byli zprávou natolik vystrašení, že sjezdu nepředložili ani základní informace. Plénum ústředního výboru KSČ nakonec závěrečnou zprávu Kolderovy komise projednávalo ve dnech 3. a 4. dubna 1963. I když uvedená fakta většinu přítomných šokovala, následná diskuse přesto vyvrcholila jejím schválením. Činnost komise posléze skončila po

²⁹⁴ Zpráva ústředního výboru XII. sjezdu Komunistické strany Československa o činnosti strany a o hlavních směrech dalšího rozvoje naší socialistické společnosti přednesená prvním tajemníkem ÚV KSČ soudruhem Antonínem Novotným dne 4. prosince 1962. In: *XII. sjezd Komunistické strany Československa 4.–8. prosince 1962*. Ústřední výbor KSČ, Praha 1962, s. 65–66.

předložení závěrečných doporučení (dne 7. května je schválilo předsednictvo ÚV KSČ), které se týkaly příštích úkolů stranických a státních institucí v souvislosti s vyřešením členství ve straně rehabilitovaných komunistů, uhrazení odškodnění za léta věznění a zajištění sociálního zabezpečení rehabilitovaným a jejich příbuzným. Doporučení se také dotýkalo otázky, zda zavést stranické řízení se všemi pracovníky justice a bezpečnostních orgánů, kteří se podíleli na nezákonnostech. Závěrečná zpráva komise sice trpěla dobovou tendenčností a ideologickými klišé, přesto přinesla i v rámci tehdejších omezených možností některé pozitivní výsledky. Především pojmenovala řadu konkrétních viníků, kteří zastávali významné stranické a státní funkce, přispěla k vyjasnění výroby politických procesů, které označila za vykonstruované. K negativním znakům naopak patřila stranická omezenost rehabilitace, která navíc byla podmíněna souhlasem komunistického vedení. S tímto zjištěním je spojen také fakt, že na prvním místě nestály pravda a spravedlnost jako nástroj nápravy zločinů, ale momentální politické a osobní zájmy jednotlivých vedoucích představitelů KSČ.

Proces s tzv. slovenskými buržoazními nacionalisty v čele s Gustávem Husákem měla prověřit pracovní skupina vedená Jozefem Lenártem, která byla vytvořena v rámci Kolderovy komise usnesením předsednictva ÚV KSČ dne 22. června 1963. Dalšími členy komise nazvané podle bývalého kláštera barnabitek na Hradčanském náměstí v Praze, kde pracovala, byli Vladimír Koucký, Vasil Biľak, Matej Lúčan, Jozef Való, Viliam Šalgovič, Bohumil Graca, Peter Colotka, Josef Macek, Ivan Skála, Ladislav Kladiva, Jan Šimek a Miroslav Klír. K jejímu vzniku přispěla nejen nespokojenost v řadách těch, na které se rehabilitace nevztahovala, ale i v řadách komunistů, kteří se rehabilitace dočkali. Aktivně v tomto směru vystupoval především Husák, který odmítl nařčení z buržoazního nacionalismu, potvrzené

Kolderovou komisí. Husák žádal, aby tato nepravdivá obvinění byla anulována, stejně jako usnesení IX. sjezdu KSS z roku 1950, které schválilo tezi o nacionalistických úchylnkách ve vedoucích orgánech KSS a označilo konkrétní nositele slovenského nacionalismu. Husák se svou kritikou nezůstal sám, ale brzy se k němu přidala i velká část členů strany, kteří viděli ve zrušení obvinění nejen rehabilitaci konkrétních osob, ale i rehabilitaci slovenské politiky v očích veřejnosti a vedoucích stranických a státních orgánů v Praze. Úkolem komise bylo politicky a ideově zhodnotit, zda obvinění z nacionalistických úchylek byla oprávněná či nikoliv.²⁹⁵

S tzv. barnabitskou komisí spolupracovali další experti z řad historiků, ekonomů a právníků a to nejen ze stranických, ale i vědeckých pracovišť. Mnozí členové komise při studiu archivního materiálu docházeli k závěru, že obvinění z nacionalismu byla vykonstruovaná a neodpovídala objektivní pravdě. Především Novotný však nechtěl závěry komise, které byly předloženy na zasedání pléna ÚV KSČ ve dnech 18.–19. prosince 1963, přijmout a vehementně stál na svém odmítavém postoji. I přes zarputilý odpor Novotného ztotožnit se se závěrečnou zprávou komise, byla tato schválena a v následném usnesení se objevila slova o neoprávněnosti kritiky tzv. buržoazního nacionalismu. Rehabilitovaným však zároveň nevrátil jejich plné členství v nejvyšších orgánech KSČ a KSS a dalších státních institucích, které by jim zajistilo návrat do vysoké politiky.²⁹⁶

Usnesení XII. sjezdu KSČ a dubnového zasedání pléna ÚV KSČ z roku 1963 uložilo znovu otevřít případy nevinně perzekuovaných a zároveň provést jejich rehabilitaci. Tento požadavek vedl ke vzniku

²⁹⁵ K práci komisí viz *Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech*. Díl I., s. 336–341. Dále též MANDZÁK, Daniel Atanáz: „Agent a špión Vatikánu.“ *Redemptorista Ján Ivan Mastiliak*, s. 321–322.

²⁹⁶ Viz KAPLAN, Karel: *Druhý proces. Milada Horáková a spol.*, s. 77 – 79; dále k tomu PEŠEK, Jan: *Slovensko na prelome 50. a 60. rokov*, s. 19. Ze zákulisí práce tzv. barbabitské komise podrobně UHER, Ján: *Na začiatku rehabilitácií*; TÝŽ: *Zo zákulisia rehabilitácií*.

dvou komisí na ministerstvu národní obrany, které měly přezkoumat případy postihu bývalých vojáků z povolání a záložních důstojníků z let 1949–1953. První komise pod vedením náčelníka Hlavní politické správy generála Václava Prchlíka se zabývala případy generálů a spolupracovníků bývalého náměstka ministra národní obrany pro kádrové věci Bedřicha Reicina, který byl odsouzen k trestu smrti v procesu s Rudolfem Slánským a spol. a dne 3. prosince 1952 popraven. Komise projednala celkem deset případů. Druhá komise, v jejímž čele stál náčelník kádrové správy plk. Josef Širůčka, projednávala všechny ostatní žádosti bývalých vojáků z povolání a důstojníků v záloze, kteří byli v letech 1949–1953 nespravedlivě poškozeni. Podle zprávy o rehabilitačním řízení v resortu ministerstva národní obrany, kterou dne 26. ledna 1965 předložil ministr národní obrany armádní generál Bedřich Lomský na schůzi předsednictva ÚV KSČ, projednali členové komise celkem 267 žádostí a dalších 100 žádostí na své projednání ještě čekalo. Z tohoto počtu bylo k rehabilitaci navrženo 153 případů, 3 žádosti se ještě prošetřovaly a 111 osob „bylo v minulosti postiženo oprávněně. Šlo o provinění, jako je nepřátelská činnost, kompromitace v období okupace, souhlas s vývojem do února i po únoru 1948, vážné morální a jiné důvody.“ Toto číslo však tvořilo jen pouhý zlomek všech příslušníků ozbrojených sil, kteří byli perzekuováni po únoru 1948.²⁹⁷

Rehabilitace politických vězňů z řad členů KSČ a KSS neušla pozornosti československé veřejnosti a rovněž mezi členy KSČ vyvolala velký ohlas, i když se vedoucí funkcionáři KSČ snažili, aby rehabilitace postižených z politických procesů zůstala výhradně vnitrostranickou záležitostí. Lidé, kteří se různými kanály dozvídali podrobnosti o závěrech komisí, ztráceli důvěru v justiční a

²⁹⁷ Informace převzaty z *Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech*. Díl I., s. 336–341.

bezpečnostní orgány. Ty procházely hlubokou krizí, vyvolanou zjištěními jednotlivých komisí o hrubém porušování tzv. socialistické zákonnosti. Tyto mnohdy otřesné skutečnosti vedly k personálním změnám nejen v aparátu ministerstva spravedlnosti, ale hlavně uvnitř ministerstva vnitra. K závěrům komisí se při několika příležitostech vyjádřil tehdejší ministr vnitra Štrougal. Např. na zasedání pléna ÚV KSČ v dubnu 1963, které projednávalo závěrečnou zprávu Kolderovy komise, se nejdříve zabýval analýzou nezákonností, uplatňovaných v práci StB, aby posléze přešel k tvrzení, že se tato praxe již nebude opakovat. *„Výsledky nynějšího zasedání ústředního výboru pomohou nám v tom směru, že bude s konečnou platností vyřato od kořene vše to, co ve Státní bezpečnosti vytvářelo až do nedávné doby jakousi možnost určitých recidiv nesprávných názorů i špatného stylu práce. Tím bude jen dovršeno dlouholeté úsilí strany o důsledné prosazení správného zaměření práce bezpečnosti a neustálé zkvalitňování boje proti skutečnému nepříteli.“* Tímto „skutečným nepřítelem“ především myslel zahraniční rozvědky a jejich „domácí pomahače“.²⁹⁸

Zpráva Nejvyššího soudu o průběhu a výsledcích revize politických procesů z období let 1949–1954 konstatovala, že po skončení práce stranických komisí se na Nejvyšší soud obrací řada obětí politických procesů s nekomunisty, které podávaly návrhy stížností pro porušení zákona. Většina těchto případů nesla stopy nesprávných vyšetřovacích metod a provokací ze strany StB. Jednotlivé případy Nejvyšší soud podroboval přezkoumávání za účinné pomoci inspekce ministra vnitra. Na závěr zpráva hodnotila poznatky z revize politických procesů a zároveň navrhovala

²⁹⁸ ABS Kanice u Brna, nezařazeno – Projev ministra vnitra Lubomíra Štrougala na zasedání pléna ÚV KSČ ve dnech 3. a 4. dubna 1963.

opatření. „*Poznatky z revize politických procesů jsou důrazným poučením pro všechny orgány činné v trestním řízení...*

Zajištění důsledného dodržování socialistické zákonnosti v soudním řízení vyžaduje soustavné úsilí všech řídicích složek orgánů trestního řízení. Důležitou roli zde musí sehrát mezirezortní porady těchto řídicích orgánů, otevřená vzájemná kritika chyb a nedostatků, na základě níž nutno vždy provést hlubokou analýzu příčin těchto nedostatků.“²⁹⁹

Orgánem, který měl na starosti přešetřování případů zločinného jednání příslušníků bezpečnosti, byla nejdříve inspekce ministra vnitra v letech 1953–1962 a poté v letech 1963–1965 komise při inspekci ministra vnitra. Inspekce ministra vnitra podle zprávy o své činnosti z dubna 1968 přešetřila více než 600 případů, ve kterých figurovaly oběti vykonstruovaných politických procesů. Z tohoto počtu doporučila obnovu trestního řízení v 90 případech se 660 odsouzenými. Mezi realizované případy např. patřila akce s krycím názvem „KLUKY“, kde bylo odsouzeno 38 osob k vysokým trestům odnětí svobody. Také komise při inspekci ministra vnitra pokračovala v přešetřování případů. Za dobu své činnosti se zabývala 529 žádostmi o prošetření trestních věcí. Zpráva se rovněž věnovala celkové atmosféře, která vládla při vyšetřování. „*V činnosti některých bezpečnostních orgánů bylo používáno provokačních metod, fyzického násilí a psychického nátlaku, prosazována teorie vlastního doznání. Byla opomíjena nutnost řádné dokumentace skutečně spáchané trestné činnosti.*

Celková atmosféra, vytvořená inscenací t.zv.politických procesů, vedla k tomu, že někteří tehdejší funkcionáři bezpečnosti uplatňovali paušální tlak trestně postihovat za každou cenu. V široké míře byla

²⁹⁹ ABS Kanice u Brna, fond A 2/2 – Sekretariát ministra vnitra 1960–1965, kart. 6, inv. č. 345 – Zpráva nejvyššího soudu o průběhu a výsledcích revize politických procesů z období 1949 – 1954 z 29. dubna 1964.

používána t.zv. notorieta. Výpovědi obviněných byly často upravovány a formulovány tak, aby vyzněly co nejostřeji, takže jsou na místě pochybnosti o jejich autentičnosti. Tendence vést vyšetřování směrem k velezradě, vyzvědačství apod. způsobovala, že drobnější trestná činnost jako rozkrádání, zpronevěry, podvody apod. se neobjasňovala, nedokumentovala a také nepostihovala.

Činnosti komise byly zjišťovány i značné nedostatky při vyhodnocování, správném vytrídění a evidenčním podchycení archivních materiálů. Jejich značná roztržitost a rozptýlenost v nejrůznějších archivech MV způsobovala ztrátu času, zbytečné náklady apod.“³⁰⁰

5.4 Přijetí zákona č. 82/1968 Sb. o soudní rehabilitaci

Tzv. Pražské jaro 1968 se od počátku neslo ve znamení předběžného zrušení cenzury, což byla zřejmě jediná systémová změna, kterou se podařilo v poměrně krátké době dokončit. Tento krok znamenal, že vedení KSČ již nemělo monopol na informace, ale samotný tisk rozhodoval o tom, co uveřejní na svých stránkách. Média se tak stala jakousi nejvlivnější „opoziční stranou“, která kromě denních zpráv přinášela i témata dříve zapovězená. Mezi důležitá zahrnovala i problematiku nedávné minulosti, které dominovaly politické procesy a s nimi spojené metody vyšetřování politických vězňů orgány Státní bezpečnosti, rozhovory s bývalými politickými vězni a vězeňské podmínky odsouzených za protistátní trestné činy. Tabuizovaná témata nepřinášela jen svědectví obětí politických procesů, ale zároveň upozorňovala na konkrétních

³⁰⁰ Tamtéž, fond A 8/1 – Inspekce ministra vnitra ČSR-ČSSR 1953 – 1972, I. díl, bez inv. č. – Zpráva o činnosti inspekce ministra vnitra a její komise při přešetřování případů nesprávného postupu orgánů bezpečnosti v letech 1949-54 z dubna 1968.

případech na porušování tzv. socialistické zákonnosti ze strany bývalých soudců, prokurátorů a především příslušníků Státní bezpečnosti. Stranou nezůstala ani poukazování na osobní odpovědnost bývalých i současných vedoucích funkcionářů KSČ, kteří se na nezákonnostech podíleli. Všímal si také obrovského zneužívání osobní moci v období tzv. kultu osobnosti.³⁰¹ Tato svědectví, články a reportáže ústily v oprávněnou kritiku uplynulých dvaceti let komunistického režimu a jednotlivých článků moci. Její rozsah, který byl největší do konce roku 1968, měl, společně s měnící se politickou situací, bezprostřední vliv na situaci uvnitř bezpečnostního aparátu, respektive ministerstva vnitra. Docházelo k postupnému rozrušení jeho činnosti, které navíc umocnily vnitřní rozpory mezi jednotlivými skupinami uvnitř ministerstva vnitra, což nakonec vedlo k jeho krizi. Zvláště silný otřes zaznamenala Státní bezpečnost. Jako Damoklův meč nad ní viselo břímě politických procesů, ve kterých se od počátku silně angažovala. Tento stín minulosti se projevil nad politickými úvahami nejen vedoucích představitelů resortu, ale i vedení KSČ nad její další existencí. Sílicí kritika její dosavadní práce vedla k ochromení vlastní činnosti. Úvahy kompetentních činitelů vedly dokonce tak daleko, že nový ministr vnitra Josef Pavel, navrhoval vyčlenit Státní bezpečnost ze svazku Sboru národní bezpečnosti, aby pod jiným názvem a s novou vnitřní strukturou zaměřila svoji práci na vyhledávání tzv. vnějšího nepřítele, tj. odhalování agentů zahraničních výzvědných služeb. Tento návrh nešel kritice bývalých funkcionářů StB, někteří požadovali ministrovu odvolání. I když leželo na stole více variant dalšího vývoje StB, vedení KSČ

³⁰¹ Souhrn důležitých článků z období tzv. Pražského jara, týkající se politických procesů a jejich zákulisí přináší soubor tří knih Antonína KRATOCHVILA: *Žaluji 1. Stalinská justice v Československu*. DOLMEN, Praha 1990; TÝŽ: *Žaluji 2. Vrátit slovo umlčeným*. DOLMEN, Praha 1990; TÝŽ: *Žaluji 3. Cesta k Sionu*. DOLMEN, Praha 1990.

rozhodlo pouze o tom, že StB bude vyňata z pravomoci ministerstva vnitra a postavena pod kontrolu vlády a pod ústavní odpovědnost parlamentu.

Kritika bezpečnostních orgánů se přenesla i do oblasti prošetřování případů osob, které byly postiženy v politických procesech. Do května roku 1966 tyto úkony pro potřeby rehabilitačního řízení na podkladě obnoveného trestního řízení či podání stížnosti pro porušení zákona plnila zvláštní komise při Inspekci ministra vnitra, poté tato činnost přešla na Správu vyšetřování StB, kde prošetřování prováděla zvláštní centrální komise vyšetřovatelů StB. Od května 1966 do března 1968 přešetřovala komise celkem 142 případů. Jak ve své zprávě ministrovi vnitra JUDr. Josefovi Kudrnovi upozornil náčelník Správy vyšetřování StB pplk. JUDr. Štěpán Hajný, přešetřování bylo údajně prováděno „*co nejobektivněji*.“ Prošetřování případů samozřejmě vyžadovalo provádět výslechy bývalých nebo dosud aktivně sloužících příslušníků StB, kteří se podíleli na původním vyšetřování jednotlivých případů. Tento fakt pochopitelně vzbuzoval v řadách postižených oprávněnou skepsi „*o nepodjatosti orgánů, kteří nyní jejich případy revidují, nehledě k tomu, že nové přešetření provádějí vyšetřovatelé StB, tedy orgánové té složky ministerstva vnitra, proti jejíž činnosti v původním vyšetřování jsou vznášeny námitky a tvrzení o použití nezákonných metod a nehledě dále k tomu, že i nyní přešetřování provádějí někteří vyšetřovatelé, kteří ve vyšetřování pracují již od roku 1950, i když pochopitelně v původním vyšetřování činni nebyli*.“ Potřeba objektivního a nezáujatého prošetřování všech důležitých skutečností spojených s rehabilitačním řízením vedl Hajného k doporučení návrhu na zřízení rehabilitační komise ministerstva vnitra, která měla převzít přešetřování politických případů, dosud se plně nacházejících

v kompetenci Správy vyšetřování StB. Jak dále Hajný doporučoval, v čele komise měl stát „*zkušený politický pracovník; za členy komise by bylo třeba určit pracovníky, kteří nepůsobili v rezortu MV v uvedeném období.*“ Na závěr své informativní zprávy neopomněl Hajný dodat zajímavý poznatek, že „*v některých případech ani přešetření provedená zvláštní komisí, zřízenou při inspekci ministra vnitra, nebylo vždy objektivní.*“³⁰²

Na Hajného informaci navazovala **Zpráva o činnosti inspekce ministra vnitra a její komise při přešetřování případů nesprávného postupu orgánů bezpečnosti v letech 1949 – 1954**, kterou ministrovi vnitra Pavlovi předložil náčelník inspekce plk. František Král dne 2. května 1968. Měla být především odpovědí na probíhající proces rehabilitace a „paušální kritiku bezpečnosti jako celku“. Zpráva, kterou vypracovali vyšetřovatelé inspekce mjr. Otakar Dvořák, pplk. ing. Václav Honzák a pplk. František Nepeřený, nebyla určena k publikování, ale s označením tajná jen úzkému okruhu vedoucích funkcionářů ministerstva vnitra. Autoři zprávy především žádali, aby práce inspekce ministra vnitra a její komise v letech 1953–1965 byla pozitivně oceněna, protože prý „*prošetřování případů se vyznačovalo přísnou objektivností, nekompromisním odhalováním nesprávných metod a forem bezpečnostní práce a z toho vyplývajícími doporučeními směrem k odsouzeným a návrhy na soudní, kázeňská a jiná kádrová řešení orgánů a funkcionářů bezpečnosti, kteří se těchto nesprávností dopouštěli.*“ Ministrovi vnitra proto autoři zprávy na závěr doporučovali, aby uvedené skutečnosti použil jako odpověď proti údajné „tendenční“ kritice,

³⁰² ABS Praha, fond A 3/2 – Správa vyšetřování StB, kart. 12, inv. č. 89 – Řešení rehabilitace osob neprávem odsouzených v době působení kultu osobnosti – přepis ministrovi vnitra ČSSR z 12. 3. 1968.

která měla házet do jednoho pytle všechny pracovníky bezpečnostních orgánů.

Kritika sdělovacích prostředků a československé veřejnosti neušla pozornosti jednotlivých státních orgánů a stranických organizací KSČ, které k ní nejprve přistupovaly se znepokojením, později, po okupaci země v srpnu 1968, však její nositele přímo odsuzovali. Např. celoutvárový výbor KSČ a vedení Hlavní správy Veřejné bezpečnosti se znepokojením sledoval, že „*v souvislosti s politickými procesy z období kultu osobnosti se hovoří o bezpečnosti jako celku, ačkoliv Veřejná bezpečnost s těmito procesy neměla nic společného.*“³⁰³ Také člen předsednictva ÚV KSČ Oldřich Černík si při rozboru situace v bezpečnostním aparátu všímal kritiky, které byli vystaveni příslušníci SNB. Ve své hodnotící zprávě předsednictvu ÚV KSČ uvedl, že „*je patrný nesouhlas s tím, že jsou kritizovány důsledky, méně již příčiny jevů, jež jsou předmětem kritiky.*“³⁰⁴

Ke kritice dosavadního vývoje společnosti, porušování zákonnosti a úloze jednotlivých státních a stranických orgánů v politických procesech se v souvislosti s konáním okresní konference KSČ v Hodoníně dne 29. června 1968 na adresu všech odpůrců nelichotivě vyslovil vedoucí tajemník OV KSČ Hodonín Jan Kumr, když delegátům ve svém vystoupení plným ideologických klišé a výhružek mimo jiné řekl: „*Právě proto nám nemůže být lhostejné a nemůžeme přehlížet to, že existují různé deklasované živly, lidé, jež revoluce v době bojů za své vítězství a jeho uhájení postihla, lidé, kteří dodnes zaslepeni svými bývalými majetky, žijí ve svých srdcích nenávist vůči revoluci a jejímu strůjci – Komunistické straně – a kteří dnes v naději, že se přiblížil jejich*

³⁰³ KOUDELKA, František – SUK, Jiří: *Ministerstvo vnitra a bezpečnostní aparát v období pražského jara 1968*, s. 51–52.

³⁰⁴ Tamtéž, dok. č. 7, s. 59.

den, otevírají stavidla nenávisti a snaží se zneužít naší stranou zahájeného obrodného procesu.

Nepřehlížíme existenci pravicových protisocialistických tendencí. Často se v poslední době klade otázka, co vlastně komunisté pod těmito tendencemi míní.

Nuže, podle našeho názoru, míníme jimi

- *skandalizování funkcionářů a členů strany, funkcionářů odborů, ostatních společenských organizací, hospodářských orgánů a zejména pak armády a bezpečnosti*
- *absolutizování chyb a deformací a obviňování celé strany z odpovědnosti za ně....“*

Kumr ve svém referátu na jedné straně obhajoval dosavadní politiku strany, na straně druhé na adresu údajných nepřátel výhružně uvedl: *„Kdyby přišlo na věc, pak vězte, že my komunisté nejsme v politice žádnými zajíci. My komunisté nejsme žádnými politickými naivkami, máme již nějakou tu zkušenost, a proto máme pro strach uděláno. Socialismus stál naši dělnickou třídu, naši inteligenci a rolnictvo příliš mnoho obětí, a proto se ho nikdy nevzdáme!!!“* Tolik tedy k velmi jednostrannému a zavádějícímu vystoupení Jana Kumra na okresní konferenci KSČ v Hodoníně, které bylo charakteristické promyšlením konzervativních členů strany.³⁰⁵

Odmítnutí kritiky se objevilo rovněž v návrhu akčního programu OV KSČ v Hodoníně, který se v několika větách postavil za pracovníky bezpečnosti, justice a prokuratury. Kritiku jeho autoři považovali za nežádoucí, protože prý vede ke *„snižování jejich authority a postavení ve společnosti.“* Akční program se domníval, že pracovníci těchto orgánů na okresní úrovni se deformací a porušování zákona nedopouštěli, nicméně souhlasil s požadavkem

³⁰⁵ MZA v Brně – SOKA Hodonín, fond OV KSČ Hodonín 1960–1990, kart. 3, inv. č. 5 – Referát vedoucího tajemníka OV KSČ v Hodoníně Jana Kumra na okresní konferenci KSČ v Hodoníně z 29. 6. 1968.

prověřit jejich dosavadní činnost.³⁰⁶ Exkurz věnovaný kritice nezákonností a reakcí na ni zakončíme poznámkou Viktora Knappa, který v oprávněné kritice let 1948–1968, viděl jen hon na čarodějnice, který se mu „z duše přičil.... A měli-li ti lidé nějakou politickou či morální vinu, měli být vzati k politické či morální odpovědnosti, ale ne připravování o spánek, zahrnování (oni i jejich děti) opovržením či dohánění k sebevraždám.“³⁰⁷ Uvedená slova snad ani nepotřebují komentář.

Československá reforma v roce 1968, která byla průvodním jevem tzv. Pražského jara, konečně nastolila vhodné podmínky pro důslednou rehabilitaci obětí politických procesů nejen z let 1948–1954. Rehabilitace se zařadila mezi důležité úkoly obrodného procesu, zvláště vedoucí představitelé KSČ pod tlakem veřejnosti přistoupili k urychlenému přijetí zákona o soudní rehabilitaci.

Již v diskusi na zasedání pléna ÚV KSČ ve dnech 3.–4. ledna 1968 se někteří diskutující vyslovili pro definitivní uzavření právní a politické rehabilitace nevinně odsouzených, stejně jako pro dokončení rehabilitace osob z procesu proti tzv. slovenským buržoazním nacionalistům.³⁰⁸

V souvislosti s požadavkem rehabilitace bývalých politických vězňů projednávalo předsednictvo Národního shromáždění na svém zasedání dne 6. března zprávu Nejvyššího soudu ČSSR o vývoji a stavu rehabilitací politických procesů z let 1949–1954. Zpráva se velmi kriticky vyjadřovala k práci všech orgánů činných v trestním řízení a zároveň také k činnosti členů vedení KSČ, kteří nesli politickou a morální zodpovědnost za provádění politických procesů v Československu. Ze zprávy vyplynulo, že existence Státního soudu

³⁰⁶ Tamtéž – Návrh akčního programu OV KSČ v Hodoníně z června 1968.

³⁰⁷ KNAPP, Viktor: *Proměny času. Vzpomínky nestora české právní vědy*. PROSPEKTRUM, Praha 1998, s. 200–201.

³⁰⁸ VONDROVÁ, Jitka – NAVRÁTIL, Jaromír: *Komunistická strana Československa. Pokus o reformu*, s. 127.

a Státní prokuratury sama o sobě k deformacím nevedla, kdyby na tyto instituce netlačily stranické a bezpečnostní orgány. K deformaci práce justičních orgánů také přispěla faktická likvidace instituce vyšetřujících soudců. I když hlavní podíl na nezákonnostech zpráva přičítala Státní bezpečnosti, velmi kriticky se stavěla k podílu soudců, kteří v letech 1948–1954 rozhodovali v tzv. protistátních věcech. Podle zprávy byla rehabilitace a náprava chyb z období kultu osobnosti na úseku justice pochopena jen jako splnění konkrétních usnesení ÚV KSČ. Takto prováděná rehabilitace však v žádném případě nesplnila očekávání, která byla v ní kladena. Zpráva rovněž kriticky hodnotila úlohu předsedy Nejvyššího soudu a generálního prokurátora, kteří se při podávání stížností pro porušení zákona řídili usneseními stranických orgánů, a které negativně ovlivňovalo stanovisko ministerstva spravedlnosti. Tento postoj ministerstva se pak negativně odrážel v celkově malém počtu podávání stížností pro porušení zákona. Zpráva tuto skutečnost považovala za prvek nenormálního stavu. V další části dokumentu byl pak rozebrán dosavadní vývoj rehabilitačního řízení, které podle údajů zde citovaných mělo být definitivně skončeno již v roce 1964. Negativní hodnocení si rovněž vysloužila inspekce ministerstva vnitra, která prováděla přešetřování jednotlivých soudních případů. Jako svědci totiž vystupovali samotní vyšetřovatelé, kteří původní vyšetřování prováděli. Místo uvedení pravdy však často použití psychického a fyzického násilí popírali. V závěru zpráva uváděla, že již od roku 1955 byly vytvořeny vhodné podmínky k tomu aby případy protistátního charakteru mohly být nejen přezkoumány, ale i řešeny. *„Dnes již nelze více otálet. Zdá se, že je třeba hledat způsob, jak definitivně, jednou provždy ukončit pochybnosti o tom,*

zda byly všechny nezákonnosti z období deformace justice odstraněny či nikoli.“³⁰⁹

Předsednictvo Národního shromáždění zpráva šokovala, a proto se v následném usnesení objevila slova, odsuzující nezákonné zákroky a metody porušující platné normy a o důsledné nápravě všech křivd. Zároveň uložilo předsedovi Nejvyššího soudu, aby provedl všechna potřebná opatření k důslednému dokončení rehabilitace a rozhodlo o ustavení parlamentní komise, jejímž hlavním úkolem měl být dohled nad dokončením rehabilitace ze strany nejvyššího soudu. V usnesení se také poprvé objevil požadavek, aby vláda připravila a předložila osnovu zákona o občanské rehabilitaci. Kriticky byla rovněž zhodnocena činnost generálního prokurátora Jana Bartušky a ministra vnitra Josefa Kudrny na úseku zákonnosti. Předsednictvo oběma vysloвило nedůvěru s tím, aby oba jmenovaní rezignovali na své posty.³¹⁰

Znovu se problematikou rehabilitace zabývala schůze předsednictva ÚV KSČ dne 21. března 1968. Ve zprávě, kterou předložila Ústřední kontrolní a revizní komise ÚV KSČ, komise navrhovala, aby byla přijata zásada, kdy problematiku rehabilitace převezmou kompetentní orgány, tedy prokuratura a soudy, které se postarají, aby jejich práce nebyla ovlivněna politickými a mocenskými zásahy. Rehabilitace měla být prováděna na zákonném podkladě, kde by byly vyjasněny otázky odškodnění obětí politických procesů, stejně jako postup proti osobám, které se hrubým způsobem dopouštěly porušování zákonnosti.³¹¹

V té době již byly v plném proudu práce na Akčním programu KSČ, který měl reagovat na problémy a změny, probíhající po lednu

³⁰⁹ CIGÁNEK, František – FELCMAN, Ondřej: *Národní shromáždění. Květen 1967–červenec 1968*, s. 111–122.

³¹⁰ Tamtéž, dok. č. 19, s. 125–126.

³¹¹ NA Praha, fond KSČ – Ústřední výbor KSČ 1945–1989, Praha – Předsednictvo ÚV KSČ 1966–1971 (dále jen KSČ – ÚV – 02/1), sv. 64, a.j./bod 73/3 – Problémy rehabilitace osob postižených porušováním socialistické zákonnosti a norem stranického života z 14. 3. 1968.

1968 v politickém i společenském životě, a zároveň měl vytýčit linii dalšího směřování KSČ a společnosti pro nejbližší měsíce. Dokument jako důležitou součást obrodného procesu považoval důsledné dokončení rehabilitačního procesu jako nezbytný krok k rozhodnému vyrovnání se s minulostí. *„Vážnou skutečností je i to, že doposud nebyla do všech politických a občanských důsledků provedena ani rehabilitace lidí – komunistů i nekomunistů – , kteří byli obětí nezákonnosti v minulých letech.... Ani v politických orgánech, které mají minulé nezákonnosti napravovat, ani v celém bezpečnostním, prokurátorském a soudním aparátu nesmí sedět nikdo, kdo může mít ze své vlastní minulé činnosti sebemenší osobní zájem nápravu brzdit.*

Strana si je vědoma, že nevinně odsouzeným a pronásledovaným lidem nikdo nevrátí ztracená léta jejich života; bude však prosazovat, aby zmizely jakékoli stíny nedůvěry a ponižování, důsledky, které nezákonné zásahy měly často pro rodinu a příbuzné postižených, a bude důsledně dbát na to, aby všichni takto pronásledovaní lidé měli plnou možnost uplatnit se v práci, ve veřejném životě i v politické činnosti.“ Pojetí rehabilitace u komunistů však mělo své limity, které nebyli ochotni překročit. *„Je samozřejmé, že ani při plné rehabilitaci osob nemůžeme měnit důsledky revolučních opatření, jež byla v minulých letech provedena v souladu se smyslem třídního zákonodárství, které směřovalo proti buržoazii, jejím majetkovým, ekonomickým a společenským oporám.“* Na závěr textu, který se věnoval problematice rehabilitace, se dokument vyslovil pro vydání zvláštního zákona, upravujícího rehabilitační proces s požadavkem, aby celé rehabilitační řízení bylo plně v kompetenci státních orgánů.³¹² Na akční program celé KSČ navazovaly akční programy, které přijímaly jednotlivé krajské a

³¹² VONDROVÁ, Jitka – NAVRÁTIL, Jaromír: *Komunistická strana Československa. Pokus o reformu*, s. 332–333.

okresní organizace KSČ. Svůj akční program schválilo 17. května rovněž plénum Jihomoravského krajského výboru KSČ v Brně, které se v několika větách přihlásilo k důslednému „provedení rehabilitace všech občanů, komunistů i nekomunistů, kteří byli v minulosti nezákonně souzeni nebo se jim stala jiná křivda jakoukoliv neoprávněnou politickou a občanskou diskriminací. Jsme si plně vědomi, že provedení rehabilitace je základním předpokladem pro přijetí a podporu současné politiky strany širokou veřejností a budeme proto usilovat o maximální její urychlení v kraji.“³¹³

V přípravách rehabilitačního zákona se výrazně angažovala československá vláda, která se začínala čím dál více ujímat své skutečné exekutivní funkce bez zásahů stranických orgánů. Na základě Akčního programu KSČ se prostřednictvím ministerstva spravedlnosti zavázala, ve spolupráci s předsedou Nejvyššího soudu a Generální prokuraturou, dokončit práce na zásadách návrhu rehabilitačního zákona.³¹⁴ K požadavku na urychlené vypracování návrhu rehabilitačního zákona se přihlásila i nová československá vláda Oldřicha Černíka ve svém programovém prohlášení z 24. dubna.³¹⁵

K návrhu zákona o soudní rehabilitaci z dílny ministerstva spravedlnosti se z kompetentních orgánů několikrát vyjadřovalo i ministerstvo vnitra. Především se připojilo k názoru, že zákon zabezpečí účinnou nápravu bezpráví způsobeného nezákonnými soudními rozsudky. Připojilo se také k principu individuálního přezkoumávání jednotlivých případů s tím, že rehabilitační řízení se povede ve věcech, které skončily odsuzujícím rozsudkem v době od února 1948 do konce roku 1956. V otázce, kdo má mít oprávnění

³¹³ MZA v Brně, fond G 593 Jm KV KSČ v Brně 1960–1989, kart. 32, inv. č. 23 – Návrh akčního programu jihomoravské organizace KSČ určený pro schůzi pléna Jm KV KSČ v Brně dne 17. 5. 1968.

³¹⁴ FELCMAN, Ondřej a kol.: *Vláda a prezident. Období pražského jara*, s. 141.

³¹⁵ Tamtéž, dok. č. 44, s. 214.

případy přezkoumávat, se ministerstvo přiklonilo ke vzniku zvláštních soudních senátů. Přezkoumávat se měly případy, které budou podloženy žádostí o přezkumné řízení. Náhrada škody postiženým měla být řešena podle občanského zákoníku s poskytnutím přiměřené náhrady ze strany státu. Rehabilitační zákon se neměl podle názoru ministerstva vnitra omezovat jen na soudní rehabilitaci, ale zároveň by měl „*zahrnout zejména i správní a administrativní rehabilitaci.*“³¹⁶ Za důležitý bod celého rehabilitačního zákona považovalo ministerstvo vnitra úpravu, podle níž by zvláštní soudní senáty prohlásily všechny rozsudky za protistátní trestné činy, vyhlášené v původním řízení za „nicotné“. Podle jeho názoru je nutné mít na paměti, že i mezi odsouzenými osobami za trestné činy proti republice byli také „skuteční pachatelé“. A tady narážíme na pro tehdejší režim, i když se snažil tvářit liberálně, jasné mantinely jeho politiky vůči veřejnosti. „*Při této úpravě byly by ovšem kromě osob nesprávně, tedy nezákonně odsouzených - ‚rehabilitovány‘ i osoby, které se skutečně dopustily jednání, jež podle předpisů tehdy platných bylo trestné. Rehabilitace provedená tímto způsobem byla by politickým opatřením, jehož význam z hlediska obrodného procesu společnosti a získání osob odsouzených v minulosti pro politické delikty k aktivní účasti na veřejném životě mohl by být značný.*“³¹⁷

Dne 30. dubna 1968 pověřilo předsednictvo ÚV KSČ své členy Oldřicha Černíka a Josefa Smrkovského vypracovat politické stanovisko k problémům rehabilitace. Kromě všeobecných informací k vlastnímu návrhu rehabilitačního zákona a jeho jednotlivým ustanovením se KSČ přihlásila k morální odpovědnosti, nikoliv však

³¹⁶ ABS Kanice u Brna, fond A 24 – Sekretariát náměstka MV plk. Štefana Demjana, kart. 21, inv. č. 829 – Návrh zásad zákona o soudní rehabilitaci. Informace pro soudruha I. náměstka ministra vnitra z 9. 4. 1968.

³¹⁷ Tamtéž, fond A 6/2 – Organizační a vnitřní správa FMV – II. díl, kart. 100, inv. č. 1072 – Zásady zákona o soudní rehabilitaci. Zásady zákonné úpravy soudní rehabilitace.

trestní, za porušování zákonnosti v minulých letech. Dle názoru Černíka a Smrkovského za tyto deformace mohli jednotlivci, nikoliv strana jako celek a komunistický systém jako takový. Zpráva hovořila o tom, že *„tyto protizákonné činy, i když byly prováděny ve jménu strany, nebyly záležitostí strany jako celku, ale záležitostí úzké skupiny lidí spolu s nemnohými inscenátory i vědomými vykonavateli těchto aktů z vůle.“*

Zdrcující většina komunistů i občanů se o podrobnostech v celé té neblahé šíři dozvěděla teprve v poslední době. Je povinností ústředního výboru Komunistické strany Československa distancovat se nekompromisně od metod i jejich nositelů a oddělit to vše od naší strany jako celku. Ty pak, kteří porušovali platné zákony a směrnice a vědomě se dopouštěli aktů z vůle i klamání orgánů strany nepravdivými informacemi a padělanými dokumenty, násilí a deptání lidské důstojnosti občanů, ať již ve vyšetřovací vazbě nebo ve vězení, nutno spravedlivě potrestat při respektování všech platných principů trestního zákonodárství, případně čestným stranickým soudem. Je to požadavek komunistů i ostatních občanů tohoto státu a žádá to i socialistická spravedlnost.“ Smrkovský a Černík dále ve zprávě apelovali na všechny kompetentní orgány, aby nepřipustili další setrvání ve funkcích těm lidem, kteří se vědomě dopouštěli zločinů a porušování zákonnosti. V souvislosti s tímto požadavkem se vyslovili pro přijetí takových zákonných norem, které by porušování v takové šíři nedovolily opakovat. I když zpráva postihovala politické hledisko KSČ, které odpovídalo tehdejší politické situaci a náladám ve společnosti, usnesení předsednictva ÚV KSČ rezignovalo na možnost vydat svůj vlastní názor na problematiku rehabilitací a vyslovilo nesouhlas s vydáním

stanoviska.³¹⁸ Zato v červnu 1968 schválilo dopis okresním a krajským výborům KSČ a KSS k problematice zákona o soudní rehabilitaci, který vypracoval člen předsednictva Zdeněk Mlynář. Dopis měl především vysvětlovací funkci pro členy všech okresních a krajských organizací, kdy rozebíral jednotlivé oddíly rehabilitačního zákona včetně jeho významu. V úvodu se autor dopisu přihlásil k myšlence KSČ upřít pozornost k rehabilitačnímu procesu, když uvedl, že smysl zákona *„není jen v tom, že má odstranit křivdy a bezprávi...., ale zároveň i v tom, že je nedílnou součástí realizace akčního programu a současné politiky strany. Je třeba zdůrazňovat, že naše strana důsledně uskutečňuje svůj akční program i v této otázce a tak politicky argumentovat proti snahám, aby pozornost veřejnosti byla upřena k nezákonnostem minulé doby, již se zákon týká a jen z tohoto hlediska byla hodnocena politika KSČ.... Jde však o to, aby se rehabilitační kampaň nevztahovala jen na tento svůj aspekt, ale aby jí bylo využito k posílení důvěry společnosti v současnou politiku strany.*

Je naprosto nezbytné, aby všechny stranické organizace dokázaly prostředky politické práce ve straně i mimo ni čelit tendencím, které by usilovaly využít minulých nezákonností v neprospěch strany v dnešním období.“³¹⁹ Dopis představoval základní materiál, který měl pomoci všem členům okresních a krajských organizací strany při výkladu a pro pochopení zákona o soudní rehabilitaci.

Důležitá role v celém rehabilitačním procesu připadla rodící se občanské společnosti. Mezi důležité organizace, které přímo zasáhly do rodícího se zákona o soudní rehabilitaci, patřilo sdružení bývalých politických vězňů, známé pod zkratkou K 231, které

³¹⁸ NA Praha, fond KSČ – ÚV – 02/1, sv. 71, a.j./bod 89/5 –Návrh politického stanoviska k problémům rehabilitace z 24. 5. 1968. Usnesení 74. schůze předsednictva ÚV KSČ z 27. 5. 1968.

³¹⁹ Tamtéž, sv. 73, a.j./bod 97/6 –Dopis OV a KV KSČ a KSS k problematice zákona o soudní rehabilitaci z 15.6. 1968. Usnesení 78. schůze předsednictva ÚV KSČ z 17.6. 1968.

založili českoslovenští občané odsouzení po únorovém převratu 1948 podle zákona č. 231/1948 Sb. na ochranu lidově demokratické republiky. K jeho ustavení především vedla proměna politického a společenského klimatu po lednu 1968. Sdružení, které si jako jeden z hlavních cílů vytklo provést důslednou soudní rehabilitaci osob postižených v politických procesech, se ustavilo dne 31. března 1968. Hned po ustavujícím shromáždění začal přípravný výbor K 231 budovat organizaci, a to na krajské i okresní úrovni. Již do dvou měsíců disponovalo sdružení osmdesáti regionálními pobočkami, ve kterých pracovalo až 30 000 členů. Kromě soudní a občanské rehabilitace se činnost sdružení soustřeďovala na dokumentační a sociální funkci. Již v dubnu 1968 vypracoval přípravný výbor sdružení stanovy K 231, které byly posléze několikrát měněny, podle vyvíjející se politické situace a podle momentálních názorů, uplatňujících se uvnitř ministerstva vnitra. Dle těchto stanov se hlavním posláním sdružení stal požadavek *„přispívat k uplatnění demokratických práv členů, a tím tedy i k posílení socialistického zřízení, a to tím, že sdružení bude pomáhat svým členům k dosažení úplné rehabilitace, případně jim poskytovat sociální pomoc.“*³²⁰

Po vzniku K 231 se vedení KSČ začalo od prvotního respektování postupně obracet proti nově založenému sdružení. V K 231 totiž od počátku jednoznačně převládla myšlenka požadovat všeobecnou rehabilitaci bývalých politických vězňů s tím, že tímto rozhodnutím dojde ke zrušení všech rozsudků v politických procesech z let 1948–1968.³²¹ Takto pojatá rehabilitace však byla trnem v oku vedení KSČ, které se obávalo, že takový koncept rehabilitace by vedl nejen k odsouzení přímých viníků a tvůrců nezákonných metod, ale

³²⁰ PECKA, Jindřich – BELDA, Josef – HOPPE, Jiří: *Občanská společnost (1967–1970). Sociální organismy a hnutí Pražského jara*, s. 37.

³²¹ K myšlence všeobecné rehabilitace se přihlásily také některé další organizace, např. Kruh nezávislých spisovatelů. Viz článek *Generální rehabilitaci* otištěný v časopisu Student dne 14. 8. 1968, roč. IV., č. 33.

zároveň ke zpochybnění celého poúnorového politického systému. Část komunistických funkcionářů proto začala hledět na K 231 s nedůvěrou, která mnohdy přerůstala až v averzi. Na květnovém zasedání pléna ÚV KSČ zazněl na adresu K 231 z úst Alexandra Dubčeka požadavek, aby proti činnosti sdružení K 231 byla vyhlášena mediální kampaň, která probíhala v následujících dnech především na stránkách Rudého práva. Ačkoliv se přípravný výbor K 231 snažil navázat s ÚV KSČ dialog k překonání vzájemné nedůvěry, vedení KSČ se již rozhodlo rozpustit K 231 za každou cenu a podřízené orgány komunistické strany se k tomuto kroku připojily.³²² Mediální kampaň však neměla žádoucí efekt, proto se připravovaly kroky, stupňované sovětským tlakem, vedoucí k pokusům o úřední zákaz K 231. Souběžně s těmito kroky však bylo nutné hledat i možnosti jisté koexistence, která vyvrcholila schůzkou mezi československou vládou a přípravným výborem K 231 dne 25. července 1968, na kterém se zrodila myšlenka, aby se členové sdružení stali členy rehabilitačních komisí při současné změně dosavadních forem činnosti a organizace K 231. Slibně se rodící dohoda byla ale zastavena okupací Československa, kterou mnozí členové sdružení považovali za signál znemožnění další činnosti K 231. Také československé stranické a vládní špičky začaly v nově nastalé situaci ihned konat. Podle čtvrtého bodu tzv. Moskevského protokolu, podepsaného československými a sovětskými vrcholnými představiteli, který zavazoval československou stranu neprodleně rozpustit všechny organizace a hnutí, stojící na antisocialistických pozicích, přijala vláda usnesení

³²² Nap. V článku *Co chce a co nechce K 231* otištěném v časopisu Student dne 19. 6. 1968, roč. IV., č. 25 píše jeho autor Vilém Hejl, že „K 231 odmítá násilnickou zvlášť a nezákonnost v každé podobě, páchané na komkoliv a z jakýchkoliv pohnutek... Netvrdím, že u nás nedochází k protisocialistickým výstřelkům. Právě naopak, a jsou přehlíženy se zarážející blahovůli.“ Podle autora nebylo náhodné mlčení kolem K 231, ale dopředu plánovaným úmyslem. Přesto však K 231 nechce tomuto tlaku ustupovat, ale „hodlá podpořit snahy o zrovnoprávnění a o slušný lidský život všech propuštěných politických vězňů... K 231 vyrostl ze dvou idejí – důvěry a smíru, neoddělitelně spojených.“ Na závěr autor připomíná, že „K 231 se skutečným odpovědným partnerem nemůže stát, dokud nebude mít samozřejmě normální podmínky pro činnost...“

o přípravě příslušných dokumentů k zastavení činnosti všech nelegálních organizací. Usnesení bylo impulsem pro ministerstvo vnitra, které již 5. září vydalo rozhodnutí, ve kterém odmítlo schválit navrhované stanovy sdružení a tím vlastně dalo popud k ukončení činnosti K 231, což se stalo 19. září 1968.³²³ Rehabilitační proces, který se začal v té době již rozjíždět, tímto rozhodnutím ztratil důležitou politickou oporu.

Sdružení bývalých politických vězňů se aktivně podílelo na vypracování vlastního zákona o rehabilitaci, protože se nechtělo spoléhat jen na dobrou vůli zákonodárců. Rehabilitační agentu dostal uvnitř K 231 na starosti Josef Kovařic, předseda právní komise přípravného výboru K 231, který za hlavní zásadu rehabilitačního zákona považoval rehabilitaci ze zákona, tj. aby všechny rozsudky vynesené v politických procesech byly zrušeny. S tímto požadavkem však Kovařic nenašel u kompetentních orgánů pochopení. I přes tento neúspěch vypracoval **Návrh zásad zákonné úpravy soudních rehabilitací neboli Zákon o obecném smíru**, který se skládal z preambule, zpochybňující dosud platný výklad února 1948, a tří oddílů. První kapitola nejprve vymezovala dobu od 1. ledna 1948 do 31. prosince 1967 jako období, na které se vztahoval nový zákon. Lidé, kteří byli v tomto období odsouzeni, měli být podle tohoto zákona plně rehabilitováni a jejich rozsudek zahlazen. Všem odsouzeným měla být navíc vrácena jejich pozbytá občanská práva, hodnosti, tituly, řády a společenské postavení, aby se tak mohli stát plnoprávními občany. Státní orgány, podniky a společenské organizace se měly postarat o zrušení všech opatření, která zabraňovala jejich plnému společenskému a profesnímu uplatnění a

³²³ Informace o vzniku, činnosti a zániku K 231 převzaty z HOPPE, Jiří: *Opozice '68. Sociální demokracie, KAN a K 231 v období pražského jara*. PROSTOR, Praha 2009, s. 209 – 299. K tomu též BLAŽEK, Petr – BURSÍK, Tomáš – HALLA, Josef – HOPPE, Jiří: *Aby se to už neopakovalo. Katalog k výstavě o dějinách sdružení bývalých politických vězňů K – 231*. Ústav pro studium totalitních režimů, Praha 2008, s. 31–52, 61–62.

zároveň učinit takové podmínky, které by umožnily jejich pracovní a společenské zařazení. Ministerstvu školství návrh zákona ukládal vydat vyhlášku o studijních úlevách, které by rehabilitovaným umožnily ve zkrácené lhůtě dokončit přerušená studia nebo vystudovat vybraný obor. Ministerstvo zdravotnictví se mělo postarat o zdravotní péči pro ty z rehabilitovaných, kteří přišli z vězení s podlomeným zdravím. Ministerstvo sociální péče pak mělo vydat nařízení o úpravě důchodů rehabilitovaných osob.

Druhý oddíl se věnoval otázce přiměřeného odškodnění. Rehabilitovaní mohli, podle návrhu, do tří měsíců od nabytí účinnosti zákona požádat o náhradu majetkové škody. Přitom tento nárok přecházel i na blízké osoby a vztahoval se i na postižené, jejichž trestní stíhání neskončilo vynesením rozsudku. Jako minimální náhrada bylo určeno vrácení zabaveného majetku a odškodnění za ztrátu výdělku. Žádost o odškodnění se měla podávat na předepsaném formuláři a o její výši měla pak rozhodovat komise.

Odpovědnost za nezákonnosti je název třetí, závěrečné kapitoly. Všechny případy pracovníků, kteří se přímo podíleli na porušování zákona, měl posuzovat zvláštní orgán. Ke svému rozhodování měl přitom vycházet z poznatků získaných z dosavadních revizí rozsudků, revizí rozsudků provedených z úřední moci, prověřkových listů vypsaných žadateli o náhradu škody nebo při spolupráci se společenskými organizacemi (K 231, Svaz protifašistických bojovníků ad.). Po vyhodnocení získaných poznatků mohl navrhnout trestní stíhání, pokud již není promlčeno, a zbavení funkce. „*Zákon o obecném smíru považovali členové ústředního přípravného výboru K 231 za svůj příspěvek k národnímu usmíření a jasně říkali, že tento návrh zákona je z jejich strany velkorysost.*“ Hotový návrh zákona o obecném smíru zanesl Kovařic do Národního shromáždění dne 15. května 1968. I když měli členové parlamentu tento návrh

k dispozici, legislativní proces tvorby rehabilitačního zákona se ubíral jinou cestou a bez přímého vlivu K 231 a tak jejich návrh zákona zůstal jen dobře a upřímně míněnou snahou, která však nenašla odezvu.³²⁴

Po této nezbytné odbočce se opět vraťme k přípravě a schvalovacímu procesu rehabilitačního zákona. Do celého procesu již od počátku velmi aktivně vstupovalo Národní shromáždění (NS). Již 2. dubna 1968 informoval členy ústavně právního výboru Národního shromáždění ministr spravedlnosti Alois Neuman o postupu prací na přípravě zákona o soudní rehabilitaci. Ministerstvo spravedlnosti sice vypracovalo první materiál, další přípravy však naznačily značnou odlišnost názorů, jak dále postupovat. Proto ústavně právní výbor dostal za úkol od předsednictva NS, aby se sám podílel na sledování přípravy zákona a zároveň vyvinul na vládu tlak, aby urychlila práce na přípravě rehabilitačního zákona.³²⁵ Dne 30. dubna se za účasti zástupců ministerstev vnitra, spravedlnosti, práce a sociálních věcí, financí, školství, zemědělství a výživy, Kanceláře předsednictva vlády, Kanceláře prezidenta republiky, nejvyššího soudu, generální prokuratury, Svazu protifašistických bojovníků, Právnické fakulty Karlovy univerzity v Praze, Ústavu státu a práva Československé akademie věd a přípravného výboru K 231 za řízení předsedy ústavně právního výboru NS Viktora Knappa konala informativní schůzka, na které se probíraly hlavní otázky navrhovaného zákona o soudní rehabilitaci. Závěry diskuse vyplynuly ve tři možné způsoby řešení rehabilitace: rehabilitace přímo ze zákona, rehabilitace na základě individuálního přezkoumávání každého případu, kombinace obou případů. V rámci diskuse nad otázkou zákonného provádění

³²⁴ Viz HOPPE, Jiří: *Opozice '68. Sociální demokracie, KAN a K 231 v období pražského jara*. PROSTOR, Praha 2009, s. 266–272.

³²⁵ CIGÁNEK, František – FELCMAN, Ondřej: *Národní shromáždění. Květen 1967 – červenec 1968*, s. 158–162.

rehabilitace dospěli členové porady k závěru schválit jeden zákon, který by upravoval jak soudní, tak správní rehabilitaci. Pokud by však byla připravena dříve ta část, která „*se týká soudní rehabilitace, měla by být tato část projednána a schválena jako zákon samostatný. Nebylo by správné odkládat vydání zákona a čekat, až bude zpracována také část zákona týkající se správních rehabilitací.*“ V otázce restitucí se účastníci schůzky shodli, že je nezbytné vypracovat důkladný ekonomický rozbor. Zákon měl přitom vycházet z principu náhrady skutečné škody.³²⁶ Nadále však zůstala nevyjasněna základní otázka, zda postižené rehabilitovat na základě zákona nebo individuálně přezkoumávat každý případ. Diskuse také ukázala, že návrh zákona z dílny K 231 nebyl vůbec její součástí.

Otázka způsobu provedení rehabilitace se znovu dostala na stůl dne 20. května, kdy se u místopředsedy vlády pro legislativu Petera Colotky sešli zástupci kompetentních orgánů. Diskuse vyústila v závěr, aby vláda jako celek hlasovala pro variantu individuálních rehabilitací. Tento návrh byl poté 22. května předložen na jednání vlády, která se přiklonila k individuálnímu projednávání jednotlivých žádostí o rehabilitaci. Navrhla rovněž vypustit z připravovaného zákona problematiku nezákonného postihu rolníků a živnostníků, a aby byly posuzovány jen trestní věci, které skončily pravomocným rozsudkem v období od vzniku Státního soudu, tedy od 24. října 1948 do 31. 12. 1956, tedy do konce platnosti trestního zákona z roku 1950.³²⁷

Návrh vlády spolu se stanoviskem vlády se dostal na pořad jednání stranické skupiny poslanců za KSČ. Schůzi řídil Viktor Knapp, který nešetřil kritikou nad návrhem rehabilitačního zákona. Hned v úvodu svého vystoupení podotkl, že „*zákon je tak široký*

³²⁶ Tamtéž, dok. č. 36, s.176–179.

³²⁷ Viz HOPPE, Jiří: *Opozice '68. Sociální demokracie, KAN a K 231 v období pražského jara*, s. 276.

v některých věcech, že by mohl být chápán i použit i politicky k tomu, aby vznikl dojem, že jde o zdiskreditování celého našeho právního řádu především ve věcech trestních, ale za celých 20 let, že tedy jde o popření zákonnosti za posledních 20 let, ačkoli toto jistě nebylo úmyslem zákona o rehabilitaci.“ I když byl jeho proslov kritický a ukazoval, dle jeho názoru, na velmi nepřesné či politický pochybné formulace nového zákona, nakonec se přece jen s vládním návrhem zákona ztotožnil. Za ministerstvo financí promluvil J. Machatka, který uvedl, že resort financí pokládá opatření prostředků na rehabilitaci za jeden ze svých prvořadých úkolů. Zdůraznil, že vyplacení odškodného v rámci rehabilitací velmi zatíží státní rozpočet, protože podle odhadů ministerstva spravedlnosti půjde o částku 3 miliard Kčs. To však byla alternativa nižší, druhá alternativa počítala s částkou 150 000,- Kč, kterou by každý rehabilitovaný dostal. Následující diskuse ukázala složitost celého procesu přípravy rehabilitačního zákona, stejně jako nejasnost jeho ustanovení u jednotlivých poslanců. Do diskuse se přihlásil rovněž předseda Nejvyššího soudu O. Boček, který mimo jiné zcela účelově poukázal na odmítnutí data 25. února 1948 jako na počátek represí z politických i věcných důvodů. *„Není přece pravda, a historicky není pravda, že deformace začaly dnem 25. února. Těch případů, které se pohybují v rozsahu nástupu potom státního soudu, je v protistátních věcech nepatrné množství, které by bylo lze, pokud zjistíme nezákonnost, revidovat normálními běžnými prostředky, které Nejvyšší soud a Generální prokuratura má k dispozici.“* Závěr diskuse byl plně v kompetenci Knappa. Všem přítomným zdůraznil, že zásady zákona byly schváleny vládou, proti které by nebylo dobré se postavit, protože by to mělo politický dopad. *„Neříkám, že co vláda předloží, musíme přijmout. Opakuji, že jsem byl jediný proti*

tomuto stanovisku vlády. Ale je to politická věc, kterou bychom si měli dnes vyjasnit.“ ³²⁸

Na jednání komunistických poslanců navazovala schůze výborů Národního shromáždění dne 24. května, na které se měli všichni poslanci seznámit se zásadami připravovaného zákona o soudní rehabilitaci. Jednání se zúčastnil ministr spravedlnosti Bohuslav Kučera, který odůvodnil zásady zákona, se stanoviskem ústavně právního výboru vystoupil jeho předseda Knapp. Vláda si od schválení zásad, kde se rovněž objevil požadavek na zřízení zvláštních soudních senátů pověřených prováděním rehabilitace a zachování ustanovení o zániku trestnosti činu promlčením, uklidnění veřejnosti, která volala po urychleném schválení rehabilitačního zákona. Knapp ve svém projevu zopakoval připomínky ústavně právního výboru, přesto se se zásadami ztotožnil s vědomím, že *„tento zákon budí velikou politickou pozornost, že se i vyskytují snahy zneužít problematiky tohoto zákona proti našemu státu, proti komunistické straně i proti Národní frontě, že tyto snahy je třeba odmítnout, ovšem na druhé straně jsme si plně vědomi toho, že je naše politická povinnost a řekl bych i mravní povinnost nás všech, aby tento zákon byl vypracován, aby se dostalo zadostiučinění těm, jimž bylo ublíženo, aby tento zákon byl udělán spravedlivě, rozumně a co nejdříve, jak bylo lidem slíbeno.“* Následná diskuse opakovala v podstatě jen známé argumenty a nepřinesla žádné nové argumenty. Někteří poslanci se vyjádřili k nebezpečí, které hrozilo ze zneužití zákona, jiní požadovali další rozpracování jednotlivých článků. Souhlasné stanovisko poslanců k zásadám zákona připravilo vhodnou půdu pro dokončení nezbytných prací na definitivním návrhu zákona

³²⁸ CIGÁNEK, František – FELCMAN, Ondřej: *Národní shromáždění. Květen 1967 – červenec 1968*, s. 202–218.

o soudní rehabilitace, které se ministerstvu spravedlnosti podařilo do 5. června.

Na pořad jednání se konečná verze návrhu zákona dostala 6. června. Členové vlády osnovu zákona schválili společně se stanoviskem vlády k rehabilitacím a osnovou ústavního zákona, jímž se dočasně upravují některé otázky voleb soudců.³²⁹ Zároveň uložili ministru spravedlnosti provést organizační opatření k zajištění důsledného a urychleného provádění rehabilitací a ministrům financí a práce a sociálních věcí navýšit resortu spravedlnosti plán práce o 501 pracovníků a mzdový fond o 15 milionů Kčs. Generální prokuratura měla navíc zaměstnat 280 pracovníků a její roční rozpočet se měl navýšit 9 milionů Kčs.

V politickém stanovisku k problematice rehabilitací se objevila slova o naléhavém úkolu odstranit všechny křivdy, které byly způsobeny na úseku trestního práva. V rehabilitačním procesu však nemělo jít o nápravu a popření „revoluční zákonnosti“, ale o „*nápravu rozsudků, jimiž byli jako nepřátelé výstavby socialismu odsouzeni a potrestáni občané, kteří se na zájmech socialistické společnosti trestnou činností neprovinili, ba namnoze patřili k aktivním jejím budovatelům. Z rehabilitace nesmějí však těžit nepřátelé socialistické výstavby, kteří se dopustili trestné činnosti a byli za ni v souhlase s platnými zákony potrestáni.*“ Stanovisko vlády dále poprvé oficiálně hovořilo o individuálním přezkoumávání podaných žádostí, připomnělo také, že nápravu nezákonností lze řešit i podle dosud platných zákonů, nová právní úprava má tento proces jen urychlit. O jednotlivých případech měly rozhodovat

³²⁹ Smyslem zákona č. 81/1968 Sb., jímž se přechodně upravovaly některé otázky voleb soudců bylo „*vyločit z rehabilitačního rozhodování soudce, kteří dříve rozhodovali o trestních věcech podle první hlavy zvláštní části trestního zákona a v jiných věcech politické povahy...*“ V článku 8 tohoto ústavního zákona stálo, že soudce oprávněné zasedat ve zvláštních senátech provádějících přezkumné řízení podle zákona o soudní rehabilitaci volí pro Nejvyšší soud, vyšší vojenské soudy a krajské soudy v českých zemích Národní shromáždění, pro krajské soudy na Slovensku Slovenská národní rada. Viz FLEGL, Vladimír: *Československá justice a prokuratura 1945 – 1978*. Ústav státní správy, Praha 1979, s. 95.

zvláštní senáty a jako společenského garanta jmenovala společenské organizace, jmenovitě Svaz protifašistických bojovníků, které měly, v roli společenského obhájce, zastupovat nejen své členy, ale i nečleny. Odpovědnost osob, které se dopustily hrubého porušení platných zákonů, měla být řešena především v rovině pracovněprávní. *„Pokud jde o odpovědnost trestní, nepovažuje vláda ze zásadních důvodů za možné ji obnovovat tam, kde podle platných trestních předpisů už promlčením zanikla.“*³³⁰ Vládou schválený návrh zákona nejdříve putoval k společnému projednání ústavně právního výboru, výboru pro národní výbory, pro plán a rozpočet a pro zemědělství a výživu Národního shromáždění, kde doznal ještě některých větších či menších změn ve znění některých paragrafů,³³¹ aby poté jeho cesta skončila v plénu NS, kde se rozhodovalo o jeho konečném schválení. Zákon o soudní rehabilitaci nejprve dne 25. června 1968 představil jeho předkladatel – ministr spravedlnosti Bohuslav Kučera, který na úvod připomněl, že vládní návrh zákona o soudní rehabilitaci je odrazem programového prohlášení vlády k odstranění všech deformací na úseku trestního soudnictví. Ve své další řeči se dotkl některých fází přípravy zákona a rovněž probral jednotlivé články schvalovaného zákona. Na závěr uvedl téměř prorocká slova, která však nebyla naplněna, o tom, že *„draze platíme zkušenosti, které nám přineslo minulé období podceňováním zákonnosti, potlačováním soudcovské nezávislosti, opomíjením základních principů trestního práva hmotného i procesního. Nechceme, aby se někdy v budoucnosti mohly tyto chyby opakovat.*

³³⁰ NA Praha, fond KSČ – ÚV – 02/1, sv. 73, a.j./bod 97/6 –Dopis OV a KV KSČ a KSS k problematice zákona o soudní rehabilitaci z 15. 6. 1968. Usnesení vlády Československé socialistické republiky z 6. 6. 1968 s politickým stanoviskem vlády k problematice rehabilitací.

³³¹ Informace převzaty z elektronického zdroje Archiv Parlamentu České republiky – <http://www.psp.cz> z 27. 11. 2009. Tisk 183 A – Společná zpráva výborů ústavně právního, pro národní výbory, pro plán a rozpočet a pro zemědělství a výživu k vládnímu návrhu zákona o soudní rehabilitaci z 20. 6. 1968. Např. v § 1 ve třetím řádku doporučila společná zpráva výborů Národnímu shromáždění nahradit slovo „deformací“ slovy „porušování zákonnosti“.

Proto chce vláda i ministerstvo spravedlnosti učinit všechno plněním svého programu pro oblast justice do budoucnosti. Zákon o soudní rehabilitaci, který Vám, soudruzi poslanci, vláda předkládá, má pomoci k tomu, abychom mohli minulou tíživou kapitolu našeho společenského vývoje co nejrychleji uspokojivě uzavřít. Chci ujistit Vás i celou naši veřejnost, že vláda i resort, v jehož čele stojím, učiní ze své strany všechno, aby zákon tento svůj účel splnil.“ Jako zpravodajkyně k návrhu zákona vystoupila poslankyně Elena Litvajová, která tlumočila stanoviska několika výborů parlamentu. Poté se rozvinula diskuse, ve které se o slovo přihlásilo celkem 15 poslanců. Většina z nich se věnovala vlastní podobě zákona, případně žádala úpravy jednotlivých pasáží formou pozměňovacích návrhů. Jiní se snažili zaujmout plénum Národního shromáždění (poslanci Josef Germot, Zdeněk Kopecký či Eduard Mand'ák) vyličením osudů obětí politických procesů a „revoluční zákonnosti“. Předseda NS Josef Smrkovský ve svém vystoupení apeloval na všechny, kteří budou uvádět zákon do praxe, když mimo jiné řekl: „*Bud' me důstojnými a spravedlivými vykonavateli tohoto přijímaného zákona. Bud' me důslednými bojovníky za nápravu křivd, bud' me však stejně důslednými bojovníky proti všem náladám revanše, proti všem tendencím, které by mohly vést k novým křivdám, novým nezákonnostem a novým deformacím. Když se ve vzpomínkách vracím k padesátým létům, vždy přemýšlím nejen o těch nevíce než několika stovkách aktivních osnovatelů a nositelů zvěle a bezpráví. Snad ještě daleko více přemýšlím o těch více než desetitisících rezolucích, které byly přijaty v závodech i v družstvech, úřadech i jiných institucích, a v nichž naši prostí lidé, přesvědčení o správnosti toho, co se děje, požadovali ještě tvrdší tresty, ještě nemilosrdnější represe. Přemýšlím o tom, jak zločinně se zde manipulovalo s vědomím lidí, jaká zlověstná atmosféra musela být vyvolána, aby*

se – byť na okamžik – podařilo ovlivnit duši našeho člověka a vyvolat v něm nedobré vášně.“ Celou diskusi shrnul ministr spravedlnosti Kučera a zpravodajkyně zákona Litvajová. Nakonec celého schvalovacího procesu se nejprve hlasovalo o jednotlivých pozměňovacích návrzích a poté o celém návrhu zákona. Z 219 přítomných poslanců se pro zákon vyslovilo 218 poslanců, jeden se zdržel hlasování, proti nehlasoval nikdo.³³² Garantem praktického provádění zákona se stalo Národní shromáždění, respektive jeho nástupce Federální shromáždění a jeho komise předsednictva FS pro dozor nad prováděním rehabilitace.

Nový zákon č. 82/1968 Sb. **o soudní rehabilitaci** se skládal z preambule a osmi oddílů. V preambuli se hovoří o odčinění křivd u těch postižených, kteří byli *„odsouzeni a potrestáni jako škůdci socialismu, ač se na zájmech socialistické společnosti trestnou činností neprovinili. Zákon však neměl „odstraňovat akty revoluční zákonnosti, oslabovat či dokonce popírat socialistický právní řád. Rehabilitace nemůže se týkat nepřátel socialistické výstavby, kteří trestními činy proti republice nebo jinou trestnou činností porušili platné zákony a byli podle nich právem potrestáni.“* Už tímto úzkým vymezením zákon dokládal jasnou snahu zákonodárce nepřipustit důslednou rehabilitaci, která by se týkala všech bez rozdílu.

Účelem zákona bylo rychle přezkoumat individuálně případy protiprávně odsouzených osob, zabezpečit těmto lidem společenskou rehabilitaci a přiměřené hmotné odškodnění. Přezkumné řízení se konalo v případech odsuzujících rozsudků, o kterých v prvním stupni rozhodoval nejvyšší soud, bývalý Státní soud a krajský soud nebo Vyšší vojenský soud v době od 24. října 1948 do 31. července

³³² Informace převzaty z elektronického zdroje Archiv Parlamentu České republiky – <http://www.psp.cz> z 27. 11. 2009. 24. schůze pléna Národního shromáždění z 25. 6. 1968.

1965.³³³ Přezkoumávat se mohly věci, v nichž se koná přezkumné řízení, věci, v nichž se koná řízení o stížnosti pro porušení zákona a věci, v nichž se dřívější rozhodnutí ruší ze zákona. Přezkumné řízení prováděly v prvním stupni zvláštní senáty krajských a vyšších vojenských soudů, složené ze tří soudců z povolání, ve druhém stupni zvláštní senáty Nejvyššího soudu, složené z pěti soudců z povolání. Přezkumné řízení se zahajovalo na základě návrhu, který mohl podat postižený nebo jeho nejbližší příbuzní. Návrh bylo možné podat, i když postižený již nežil nebo mohl návrh podat i prokurátor. Lhůta k podání návrhu byla stanovena nejpozději do jednoho roku ode dne účinnosti zákona, tedy do 31. července 1969. Přezkumné řízení přitom v sobě spojovalo prvky obnovy trestního řízení a stížnosti pro porušení zákona. Návrh na zahájení přezkumného řízení se podávalo příslušnému zvláštnímu senátu, který rozhodoval ve veřejném zasedání. Navrhovatele musel zastupovat obhájce a náklady obhajoby hradil stát v případě, že návrh byl shledán alespoň zčásti důvodným nebo pokud návrh podal prokurátor. Společenské organizace mohly vyslat k veřejnému projednávání případu svého společenského obhájce, který v celém řízení vystupoval jako obhájce. Jestliže zvláštní senát potřeboval došetřit některé skutečnosti důležité pro celé řízení, mohl předseda senátu tímto úkolem pověřit člena senátu, vyšetřovatele prokuratury nebo další orgány, zvláště ministerstvo vnitra, které měly neprodleně dodat příslušné vyšetřovací materiály bez zbytečného otálení. Orgány ministerstva vnitra tak byly tímto ustanovením postaveny do z jejich strany do té doby neznámé role, poprvé od února 1948 totiž ztratily nadřazené postavení vůči justici. Zákon také stanovil presumpci nevin, takže navrhovatel nenesl důkazní

³³³ Vymezení doby u krajských a vyšších vojenských soudů vychází z toho, že po novele trestního řádu (zákon č. 57/1965 Sb.) došlo údajně ke zvýšení zákonnosti v trestním řízení.

břemeno a bylo jen na senátu zvláštního soudu, aby v přezkumném řízení dokázal případnou vinu navrhovatele. Rehabilitováni však mohli být jen ti postižení, kteří byli odsouzeni na podkladě nesprávných zjištění, zfalšovaných důkazů a zkonstruovaných obvinění, na základě hrubého porušení procesních předpisů nebo vynuceného doznání násilím, na základě provokace Státní bezpečnosti, skutek byl uznán za trestný čin v rozporu s trestním zákonem, trestný čin byl v původním řízení kvalifikován přísněji, než stanovil zákon, uložený druh trestu neodpovídal zákonnému účelu nebo výše trestu byla v nepoměru k nebezpečnosti trestného činu. Při novém projednávání věci nemohl být navrhovateli uložen vyšší trest, než jaký mu byl uložen v původním řízení, to však neznamenal, že nemohl být odsouzen v přezkumném řízení k odnětí svobody za jiný (většinou mírnější) trestný čin. Proti novému rozhodnutí se mohl postižený odvolat ke zvláštnímu senátu nejvyššího soudu. Rozhodnutí o rehabilitaci mohlo být zveřejněno, přičemž způsob zveřejnění určil předseda senátu a hradil jej stát. Případy, které nespádaly do přezkumného řízení, ale přitom spadaly do kategorie protistátních trestných činů (např. ohrožení hospodářského tajemství, šíření poplašné zprávy), bylo možné napadnout podáním stížnosti pro porušení zákona, jestliže k ní dala podnět osoba oprávněná žádat o obnovu trestního řízení. Přitom se těmito případy měl znovu zabývat nejvyšší soud, i když je už jednou přezkoumával.

Ze zákona byly paušálně zrušeny všechny akty mimosoudní politické represe, zvláště zařazení nepohodlné osoby do tábora nucené práce. O zrušení těchto administrativních aktů rozhodovaly zvláštní senáty okresních soudů. Zákon rovněž zahlašoval pravomocné rozsudky bývalým živnostníkům a drobným rolníkům, kteří se ve vězení ocitli v souvislosti s jejich samostatnou činností.

Zároveň jim mohl být vrácen majetek v osobním vlastnictví nebo v osobním užívání. Ustanovení se tedy nevztahovalo na vrácení zabavené půdy a výrobních strojů a zařízení.

Důležitou součástí zákona představoval oddíl šestý, který se zabýval náhradou škody vzniklou umístěním ve vazbě, výkonem trestu odnětí svobody nebo způsobenou poškozením zdraví. Stát se rovněž zavázal nahradit zaplacené výdaje trestního stíhání, vazby a výkonu trestu, stejně jako náklady spojené s výkonem obhajoby v původním trestním řízení a vrátit zabavené věci a poskytnout peněžitou náhradu za movité věci odpovídající skutečné škodě. Náhrada se přitom poskytovala jen tehdy, byl-li navrhopatel zcela zproštěn obžaloby.

Pro účely důchodového zabezpečení se doba vazby a výkonu trestu odnětí svobody posuzovala jako doba pokračování v zaměstnání. Pokud se výše náhrady pohybovala do 20 000,- Kčs, byla vyplacena v hotovosti, v ostatních případech došlo k proplacení částky 20 000,- Kčs, zbytek měl být vyplacen v zúročitelných státních dluhopisech splatných nejpozději do 10 let.

Zákon se rovněž podrobně zabýval odpovědností pracovníků, kteří se v původním řízení dopustili nezákonného jednání. Pokud bylo v rámci přezkumného řízení, že někdo z úseku justice nebo z bezpečnostních složek státu porušil své povinnosti, mohl být odvolán ze své funkce formou výpovědi. O jejich provinění měly pak rozhodovat prověřkové komise příslušných státních orgánů a v případě soudců, kteří v původním řízení hrubým způsobem porušili zákony, měl o jejich dalším působení rozhodnout zvláštní kárný senát. Zákon přitom vycházel ze zásadního hlediska, že trestně mohou být postihováni jen ti pachatelé, u nichž trestnost pro

promlčení dosud nezanikla.³³⁴ Tolik tedy k jednotlivým ustanovením zákona o soudní rehabilitaci, který se jako první pokusil o komplexní nápravu represí a zločinnosti.

5.5 Aplikace rehabilitačního zákona v praxi

Zdalo se, že režim přijetím zákona splnil jeden z cílů, které si vůči veřejnosti vytkl nejen v Akčním programu KSČ, ale i v programovém prohlášení vlády Oldřicha Černíka. A skutečně, jeho aplikace v praxi se pozitivně promítala v několika směrech. Odstranila stranickou rehabilitaci, která byla v minulosti omezena jen na bývalé vedoucí představitele KSČ, rehabilitační proces dostaly pod svoji rozhodovací pravomoc kompetentní orgány, tj. justice a rehabilitační zákon rozrušil do té doby hegemonní postavení Státní bezpečnosti, která po několik měsíců rehabilitační proces neovlivňovala. Také komunistické vedení do rehabilitačního procesu několik měsíců přímo nezasahovalo, i když vlastní průběh bedlivě sledovalo. I přes tato jistá pozitiva, byla na místě skepse, kterou si navzdory jistým úspěchům rehabilitačního řízení udržovala československá společnost. Ta zvláště narostla po okupaci Československa a následným politickým krokům postupně se formujícího normalizačního režimu. Skeptický pohled na aplikaci zákona o soudní rehabilitaci při jeho uvedení do praxe vyjádřil populární časopis **Student** ve svém článku **Kdo je opravdu vinen?** Jeho autor Vilém Hejl si totiž povšiml jedné důležité skutečnosti, že *„rehabilitace se nesmí týkat těch, kdo se ‚skutečně‘ provinili proti zákonům. Domyšleno to znamená, že z rehabilitace mají být vyňati*

³³⁴ K výkladu jednotlivých ustanovení rehabilitačního zákona podrobně *Soudní rehabilitace. Stručný výklad zákona o soudní rehabilitaci. Výklad některých otázek důchodového zabezpečení osob, které byly neprávem odsouzeny. Svaz protifašistických bojovníků–Socialistická akademie, Praha 1968, s. 5–26.*

ti, kdo nepodlehli lákání výhodného komformismu, ti, kdo měli sílu a odvahu uchovat si pod palbou propagandy své přesvědčení a své svědomí..., ti, kdo se ve stavu nouze a nevyhnutelné obrany základních lidských hodnot dostali s vědomím vážného osobního rizika do otevřeného konfliktu s panujícím pořádkem.

Vyřešení vztahu k těmto lidem činí z rehabilitace klíčovou otázku naší přítomnosti. Rehabilitace mohou být součástí opravdového třídění, vytýčením hranic v národě ne mezi komunisty a nekomunisty, mezi ‚bezúhonnými‘ občany a bývalými trestanci, ale mezi lidmi s čistým svědomím a chamradí, ochotnou sloužit každému, kdo přijde, kdo zaplatí, kdo poručí.“ Hejl velmi důrazně upozorňoval na nebezpečí, které v souvislosti s praktickým prováděním zákona vyvstával. *„Rehabilitace jsou však i praktickou příležitostí režimu. Republika může získat plnou důvěru a podporu lidí s rovnou páteří. Nevím, který stát jich má nadbytek.*

Nejde však o pouhý počet rehabilitovaných. Každým ohraničeným rehabilitace klesne i její morální váha: z velkorysého, státnického činu může zbýt kalkulace, reklama, almužna nebo z nouze ctnost....

*Kromě toho – a to je snad ještě povážlivější – s každým omezením rehabilitací, s vyřazením dalších ‚právem odsouzených‘ se naprosto jednoznačně a vědomě dává za pravdu tomu a těm, kdo se s někdejšími politickými vězni kdysi střetli.“*³³⁵ Jak prorocká slova to byla, se mohla veřejnost přesvědčit již za několik měsíců sama.

K zákonu o soudní rehabilitaci se ve svých vzpomínkách vyjádřil také jeden z protagonistů, který se na přípravě zákona bezprostředně podílel, Viktor Knapp. Rehabilitační zákon označil za nejvýznamnější politické rozhodnutí a zákonnou normu, které byly přijaty v období tzv. pražského jara. Zároveň však zdůraznil, že *„jeho příprava byla složitá, jeho výsledná podoba málo zdařilá a*

³³⁵ HEJL, Vilém: *Kdo je opravdu vinen?* Student, 14. 8. 1968, roč IV., č. 33, s. 3.

jeho aplikace zmatená.“ Všiml si také jedné podstatné skutečnosti, že se totiž stal kolbištěm pro lidi z levého i pravého spektra politického tábora. Konzervativní levicoví poslanci z řad KSČ totiž nechtěly lidem připomínat uplynulé období plné nezákonností, brzdily proto přípravu zákona a požadovali jeho značné změny. Lidé sdružení v Klubu angažovaných nestraníků a v K 231 zase, dle jeho slov, ovlivňovali nejednoho poslance, jejich odmítavé názory nesměřovaly proti samotnému zákonu, ale proti jeho koncepci. Knapp si pak na závěr úvahy na téma rehabilitační zákon neodpustil zhodnocení jeho aplikace v praxi, když uvedl, že „vedle velkého množství poctivých a nevinných lidí byla rehabilitována i řada lumpů, teroristů a vrahů.“³³⁶ Máme před sebou tedy dva úhly pohledu, oba kritické, každý však z jiného názorového spektra.

V souvislosti s přípravou zákona o soudní rehabilitaci se připravoval i zákon o mimosoudní rehabilitaci, který měl napravit nezákonnosti v těch oblastech, kde o postihu či perzekuci nerozhodovaly přímo soudní orgány. Zatímco se zákon o soudní rehabilitaci měl zabývat jen případy, ve kterých byl vyhlášen soudem rozsudek za protistátní trestný čin, zákon o mimosoudní rehabilitaci se měl dotýkat daleko širší problematiky. V úvahu, kde měla být uplatněna mimosoudní rehabilitace, přicházelo zařazení do táborů nucené práce, trestní věci správního charakteru, nezákonnosti spáchané v zemědělství (např. násilné vystěhování rolníků a jejich rodin), vystěhování „nepřátel režimu“ z měst, nezákonnosti spojené s prováděním bytové otázky, nezákonnosti na úseku sociálního zabezpečení, nezákonnosti ve školství, nezákonnosti při provádění hospodářské a sociální politiky vůči církvím a náboženským společnostem, nezákonnosti prováděné v souvislosti s rozpouštěním spolků a organizací, nezákonnosti prováděné při prosazování

³³⁶ Viz KNAPP, Viktor: *Proměny času. Vzpomínky nestora české právní vědy*, s. 197–199.

pracovního práva a personálních otázkách, nevyplacené náhrady za zkonfiskovaný majetek. „*Mají-li být nezákonnosti... odstraněny a křivdy odčiněny, nelze tak důsledně učinit podle dosud platných právních norem, nýbrž je k tomu zapotřebí nové právní úpravy.*“³³⁷

Otázkou náhrady škody se zabýval i § 27 zákona č. 82/1968 Sb. o soudní rehabilitaci, kde se hovořilo o náhradě výdělků po dobu vazby a výkonu trestu odnětí svobody nebo pobytu v táboře nucené práce do výše 20 000,- Kčs za jeden rok. Podle uvedeného paragrafu měla být nahrazena také majetková škoda způsobená poškozením zdraví, ke kterému došlo v souvislosti s vazbou, výkonem trestu nebo pobytem v táboře nucené práce, náklady trestního řízení, vazby a výkonu trestu a zaplacené výdaje obhajoby v původním trestním řízení, zaplacený peněžitý trest a nárok na odškodnění se také vztahoval na vrácení věcí nebo majetku, pokud byl v rámci trestu udělen i trest propadnutí věci nebo. Přitom náhrada mohla být poskytnuta jen tehdy, pokud byl žadatel zcela zproštěn obžaloby majetku a v případech, kdy došlo ke zrušení rozhodnutí ze zákona. Náhrada škody byla zmiňovaným zákonem řešena jen v souvislosti se soudním rozhodnutím, neobsahovala tedy ustanovení o mimosoudním vyrovnání státu s poškozeným. Návrh zákona, který měl úzce navazovat na zákon o soudní rehabilitaci, byl připravován od léta roku 1968, k jeho schválení ale již vzhledem ke změněným politickým poměrům v Československu po srpnové okupaci, kdy se k moci dostával normalizační režim, chyběla politická vůle a návrh zůstal jen na papíře. Svůj původní úmysl vydat tento potřebný zákon režim zdůvodňoval se značnou dávkou pokrytectví, zakrývající tak nechuť vůbec se danou problematikou zabývat, když na otázky, zda a kdy zákon o mimosoudní rehabilitaci vyjde, odpovídal, že „v zájmu

³³⁷ ABS Kanice u Brna, fond A 6/2 – Organizační a vnitřní správa FMV – II. díl, kart. 100, inv. č. 1072 – Zásady zákona o soudní rehabilitaci. Hlavní úseky, v nichž přichází v úvahu mimosoudní rehabilitace.

zachování stability právního řádu a s přihlédnutím k třídně politickým kontextům tohoto problému vyvolaným působením pravicových sil v letech 1968 – 1969 bylo proto rozhodnuto nevydávat obecně závazná právní předpis o mimosoudní rehabilitaci.“³³⁸ Poškození lidé proto využívali ustanovení rehabilitačního zákona či jiných platných právních předpisů.

Pokračující rehabilitace bývalých politických vězňů však stále více, tak jak se upevňoval normalizační režim, ustupovaly do pozadí. Úsilí nového vedení KSČ v čele s Husákem se snažilo udělat vše proto, aby rehabilitační vlna nastoupená podle zákona č. 82/1968 Sb. o soudní rehabilitaci přestala být věcí veřejnou a postupně se vyvíjela do ztracena. Obsahem normalizačního režimu se stala snaha po regeneraci mocenské situace z počátku šedesátých let, tedy k době, kdy se na všech frontách vedl velmi tvrdý boj proti liberalismu a oportunismu za upevnění autority státní moci včetně bezpečnostních orgánů. Tento obrat, respektive návrat, nevěstil nic dobrého, zvláště když v jeho rámci přestalo vedení KSČ odsuzovat nezákonnosti uplynulých let a naopak začalo obhajovat perzekuce třídních nepřátel z let 1948–1954 jako věc, která pomohla věci socialismu v Československu. Kritika se naopak snesla na samotný rehabilitační zákon jako na výplod polednové politiky, která, dle názoru jejích odpůrců, zapříčinila současnou politickou a společenskou krizi. „*Myšlenka rehabilitace se však stala krátce po lednu 1968 prostředkem boje pravicových a antisocialistických sil proti politice KSČ s cílem negovat celý vývoj socialistické společnosti za uplynulých 20 let.... Zákon o soudní rehabilitaci č. 82/1968 Sb. nese negativní stopy této politické atmosféry, za*

³³⁸ Tamtéž, fond A 6/1 – Organizační a vnitřní správa FMV – I.díl, kart. 122, inv. 1173 – Mimosoudní rehabilitace. Odpověď ministerstva vnitra na dotaz F. Jankeho z 10. 11. 1971.

*které vznikaly.*³³⁹ V situaci postupující normalizace se prostor pro pokračování rehabilitací rychle zužoval, mnozí tvůrci spravedlivého a rychlého provádění rehabilitací odcházeli ze svých postů nebo byli z těchto míst odvolávání v rámci čistek, nastolených normalizačním režimem. Navíc někteří její tvůrci přestali věřit v původního ducha rehabilitací, v možnost jejich dalšího pokračování v dosavadní praxi. Narychlo budovaná síť zvláštních soudních senátů, které měly na starosti vyřizování žádostí o soudní rehabilitaci, se počínala povážlivě narušovat a tak docházelo k postupnému zpomalování rehabilitačního procesu. Dne 26. února 1970 projednávalo Byro ÚV KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích informaci o činnosti rehabilitačních poraden Svazu protifašistických bojovníků (SPB). Ve zprávě stálo, že okolnosti vzniku a samotná činnost svazu „zapadají do úsilí protisocialistických a pravicově oportunistických sil.“ Pro členy byra se jako nepředstavitelná jevila především vlastní činnost svazu, který dostal významné postavení v rámci rehabilitačního postavení, podle § 11 zákona č. 82/1968 Sb. o soudní rehabilitaci mu totiž připadla role společenského obhájce zastupovat postižené z řad SPB před soudem v přezkumném řízení. Podle předložené zprávy však tuto úlohu převzal i v zastupování dalších postižených politickými procesy a tím se stavěl do role „garanta zákonnosti. Byla tak nepřímou vytvářena nedůvěra ke státním orgánům, prováděním soudní rehabilitace pověřeným.“ A tato samostatnost nebyla v nově se etablujícím normalizačním režimu samozřejmě žádným způsobem přípustná. Zpráva proto doporučovala, aby byla činnost rehabilitačních poraden SPB a rehabilitačních komisí Národní fronty neprodleně zastavena, což se také následně

³³⁹ NA Praha, fond KSČ – Byro ÚV KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích, Praha (dále jen KSČ – Byro pro české země – AÚV – 02/7), sv. 17, a.j./bod 40/2 – Zpráva o dosavadním průběhu a výsledku soudní rehabilitace z 14. 1. 1970, s. 2.

stalo.³⁴⁰ Komunistickému vedení se tak podařilo doslova „vyšachovat“ důležitého účastníka rehabilitačního procesu. K likvidaci rehabilitačních poraden reagoval 19. března předseda Ústřední rehabilitační poradny SPB Rastislav Váhala, který napsal dopis prvnímu tajemníkovi ÚV KSČ G. Husákovi, kde, bod po bodu, vyvracel vznesenou kritiku na adresu SPB a obhajoval činnost rehabilitačních poraden. Rozsah činnosti nejlépe dokumentoval na uvedených číslech k datu 1. srpna 1969: v rámci České socialistické republiky tyto poradny poskytly radu celkem v 60 285 případech, v rámci Slovenské socialistické republiky se tak stalo v 14 369 případech. Návrhy na soudní rehabilitaci pak poradny v rámci ČSR podaly ve 13 799 případech, v rámci SSR pak v 2330 případech. Svým dopisem se snažil zvrátit usnesení byra ÚV KSČ o zrušení rehabilitačních poraden SPB a upozornit na pravou příčinu tohoto rozhodnutí. *„A tak místo aby strana (rozuměj komunistická – pozn. autora) využívala významu rehabilitačního procesu pro historické odčinění křivd, a to v podstatě s dobrými výsledky, jsou trpěny útoky na soudce, rehabilitace atd., a tisk už dnes tlumí zprávy a příznivá hodnocení. Ví se, že rehabilitace nejsou v oblibě.... Účelem tohoto dopisu je také to, abyste byl dobře zpraven a mohl posoudit, že činnost na úseku (Ústřední rehabilitační komise a Ústřední rehabilitační poradny), která v údobí 1968–1969 byla prováděna pod patronací Národní fronty, přispěla k normalizaci našeho života, postupovala přesně ve směrnících strany a vlády, a že není možno souhlasit s tím, aby při provádění analýzy se z neznalosti celé problematiky, tak obtížné zejména na úseku justice, zatemňovala pravá situace, což by mohlo velice snadno vést k novým deformacím*

³⁴⁰ Tamtéž, sv. 19, a.j./bod 44/2 – Informace o činnosti rehabilitačních komisí NF a rehabilitačních poraden Svazu protifašistických bojovníků z 26. 2. 1970. Informace byla vypracována jako podklad pro usnesení 44. schůze byra ÚV KSČ. Kromě zastavení činnosti také informace doporučovala provést hospodářskou likvidaci rehabilitačních poraden SPB a rehabilitačních komisí NF.

a tím i k značnému znepokojení našeho občanstva.... a tak místo poděkování za velkou, namáhavou a zodpovědnou, nikterak nezáviděníhodnou práci, která chtěla naplnit skutečná přání KSČ, která jediná mohla celý tento proces vyvolat a provést, dostalo se těmto pracovníkům nezasloužené křivdy a byli vlastně hozeni na stranu reakční pravice jen proto, že pracovali na úseku rehabilitace.“³⁴¹ Změnou v této době procházel také výklad samotného rehabilitačního zákona, který se jevil jako příliš liberální a neodpovídající socialistickému výkladu práva. „*Nedostatky v rozhodovací činnosti rehabilitačních senátů spočívají v podceňování třídního pohledu, v nedocenění politické citlivosti soudních rehabilitací.*“³⁴² Dosud např. stačilo pro to, aby se povolila obnova trestního řízení, zrušení původního rozsudku. Soudní rehabilitaci postižených umožnilo, pokud prokurátor získal důkazy o fyzickém a psychickém týrání vyšetřovaných, provokaci či kontroly tzv. protistátní činnosti příslušníky StB.³⁴³ „*V objasňování toho, zda bylo použito nezákonných vyšetřovacích metod, nelze se spokojit, jak činí některé zvláštní senáty, a tím, že takové hrubé porušení procesních předpisů je tvrzeno ve výpovědi navrhovatele. Správnost takového tvrzení je třeba dokazovat dalšími důkazy.*“, píše ve svém zhodnocení soudní rehabilitace ministr spravedlnosti České socialistické republiky Jan Němec ve zprávě z 14. ledna 1970.³⁴⁴ Ministr spravedlnosti rovněž ve zprávě kritizoval „*nedostatky v rozhodovací činnosti zvláštních senátů i v působnosti orgánů prokuratury, spočívající v podceňování třídního pohledu na*

³⁴¹ Dopis předsedy Ústřední rehabilitační poradny SPB Rastislava Váchaly prvnímu tajemníkovi ÚV KSČ Gustávu Husákovi z 19. 3. 1970. In: PECKA, Jindřich – BELDA, Josef – HOPPE, Jiří: *Občanská společnost (1967–1970). Emancipační hnutí uvnitř Národní fronty 1967–1970*, s. 253–254, 256.

³⁴² NA Praha, fond KSČ – Byro pro české země – AÚV – 02/7, sv. 17, a.j./bod 40/2 – Zpráva o dosavadním průběhu a výsledku soudní rehabilitace z 14. 1. 1970. Příloha II. Stanovisko oddělení státní administrativy byra ÚV KSČ z 14. 1. 1970, s. 1.

³⁴³ Viz KAPLAN, Karel: *Druhý proces. Milada Horáková a spol.*, s. 94–98.

³⁴⁴ NA Praha, fond KSČ – Byro pro české země – AÚV – 02/7, sv. 17, a.j./bod 40/2 – Zpráva ministra spravedlnosti ČSR JUDr. Jana Němce o dosavadním průběhu a výsledku soudní rehabilitace z 14. 1. 1970, s. 7.

*provádění soudní rehabilitace a v nedoceňování politické citlivosti této problematiky, vedou k povrchní práci některých zvláštních senátů i k nedosti pečlivému a odpovědnému přístupu k řešení těchto věcí se strany prokurátorů.*³⁴⁵ Na závěr své obšírné zprávy navrhl Němec změny nejen jednotlivých paragrafů rehabilitačního zákona, ale i doporučil generálnímu prokurátorovi zlepšit aktivitu prokurátorů, aktivizovat všechny členy zvláštních senátů hlavně ve smyslu správného výkladu a aplikaci zákona o soudní rehabilitaci a uspořádat semináře, kde všem soudcům zvláštních soudů vysvětlí politický cíl zákona.³⁴⁶ Je jistě zajímavé, že byro ÚV KSČ pro české země zprávu ministra Němce přijalo, zároveň také konstatovalo (s jasnou podmínkou), že *„úkol dovést důsledně do konce rehabilitaci neprávem odsouzených, je mimořádně politicky významný. V rehabilitačním řízení musí dojít ke zrušení nezákonných rozsudků u každého, kdo byl neprávem odsouzen, ač se na zákonem chráněných zájmech socialistického zřízení ničím neprovinil. Nelze však připustit rehabilitování skutečných škůdců socialistické výstavby, kteří porušili socialistickou revoluční zákonost.“* Usnesení byra ÚV KSČ také zavázala ministra Němce předložit návrh na legislativní úpravu stávajícího zákona o soudní rehabilitaci. Jaká však byla politická realita, uvidíme dále.³⁴⁷

Podle nové soudní praxe byly dosavadní důkazy uznány jako nedostačující, nově měly revizní útvary krajských prokuratur a zvláštní soudní senáty pouze posuzovat, zda použité nezákonné metody StB pomohly odhalit trestný čin a hlavně jak ovlivnily výrok o vině a udělení výše trestu. Důležitá byla také zásada nezkoumat, zda a v jaké míře došlo k porušení tehdy platných zákonů, jejich výkladu a uplatňování v soudní praxi. Zdůrazňován měl být naopak

³⁴⁵ Tamtéž, s. 18.

³⁴⁶ Tamtéž, s. 20.

³⁴⁷ Tamtéž – Příloha I. Návrh usnesení Byra ÚV KSČ pro řízení práce v českých zemích z 14. 1. 1970.

fakt, jak byl dodržován princip třídní justice, uplatňované v konkrétním soudním případě s politickým podtextem. Justice tak záměrně rezignovala na možnost důsledně se vyrovnat se svou neblahou minulostí, naopak tímto aktem zavedla do praxe některé prvky revolučního třídního soudnictví z konce 40. a počátku 1. poloviny 50. let. Bylo jasné, že důsledné naplnění rehabilitačního zákona spolu s objasněním pravdy o nezákonnostech, uplatňovaných v minulých letech, dostávalo výrazné trhliny, zvláště když si vedoucí představitelé komunistické strany, stejně jako orgánů činných v trestním řízení nepřály, aby se výsledky a objasněné mnohdy otřesné skutečnosti dostaly na veřejnost. Další průběh rehabilitačního řízení dostal touto snahou vysoce politický rozměr. V červnu 1970 předložil Němec nakonec dva návrhy: rehabilitační zákon jen novelizovat nebo přijmout zákon zcela nový. O návrzích se mezi členy byra ÚV KSČ rozpoutala poměrně dlouhá diskuse na zasedání dne 5. června 1970. Přijaté usnesení hovořilo o předání návrhu na přijetí nového zákona nadřízenému stranickému orgánu, předsednictvu KSČ, které po diskusi předložilo prostřednictvím vlády tento návrh Federálnímu shromáždění ČSSR.³⁴⁸

Obecná rozprava poslanců Federálního shromáždění o návrhu zákona, která se dostala na pořad jednání po předcházející diskusi v příslušných výborech parlamentu, probíhala zcela v intencích nastupujícího normalizačního režimu. Na úvod rozpravy se sice poslanci přihlásili k myšlence důsledného dokončení rehabilitačního procesu a nápravě v těch případech, kde došlo k nezákonnému odsouzení nevinných obětí, zároveň však zdůraznili a všem odpůrcům jasně připomenuli, že režim „*v žádném případě nepřipustí, aby se toto úsilí mohlo zneužít i k očištění takových osob, které byly odsouzeny právem podle tehdy platných zákonů...* Úsilí o soudní

³⁴⁸ K tomu KAPLAN, Karel: *Druhý proces. Milada Horáková a spol.*, s. 98–99.

rehabilitaci nemá a nemůže mít nic společného s pokusy některých sil změnit odstraňování nezákonností především v útoky proti revolučním opatřením vyplývajícím z únorového vítězství našeho pracujícího lidu. Rehabilitace se už nikdy nedotkne socialistického uspořádání naší společnosti, vedoucí úlohy strany, normalizace našich vztahů se Sovětským svazem a ostatními státy socialistického tábora.“ V další části diskuse pak přímo zaútočili na tvůrce původního zákona, stejně jako na jeho podstatu. *„Koncepce tohoto zákona byla kodifikována v rozporu s některými platnými zásadami trestního řádu. K tomu napomohly pravicově oportunistické a antisocialistické síly za aktivního využívání hromadných informačních prostředků, které se snažily ve vědomí lidí zafixovat představu, že všechny osoby stíhané za protistátní činnost po r. 1948 byly odsouzeny nezákonně a že taková nezákonnost trvala až do r. 1968.“* Zároveň prý tytéž síly *„vyzdvihovaly soudcovskou nezávislost jako ‚fetiš‘, což budilo nesprávný dojem, jako by soudcové mohli stát nad společností, nad pracujícím lidem. A proto docházelo v minulosti k netřídnímu a apolitickému přístupu některých soudců při jejich rozhodování a při aplikaci tohoto zákona v praxi.*

Po krátké diskusi nakonec poslanci schválili návrh novelizovaného zákona č. 70/1970 Sb. ze dne 8. července 1970, **kterým se mění a doplňuje zákon č. 82/1968 Sb. o soudní rehabilitaci.** Na závěr rozpravy poslanci zdůraznili: *„Novelizaci chápeme ne jako změnu politického kurzu, ale jako snahu o správný výklad a praktické používání zákona odstraňujícího křivdy, ke kterým došlo, ovšem odstraňování křivd v souladu se zásadami socialistické zákonnosti. Jsme přesvědčeni, že novelizace mimořádně přispěje k plynulosti jednání soudů, zejména bude-li využito dosavadních zkušeností a přistoupí-li se k řešení tohoto problému*

kvalifikovaněji než se dosud dělo.“³⁴⁹ Novelizovaná forma zákona o soudní rehabilitaci především rušila a měnila některé významné paragrafy. Např. § 2, odstavec c) zkrátil v rámci přezkoumávaných věcí dobu, na kterou se přezkumné řízení vztahovalo jen do 31. prosince 1956 namísto dosavadního data do 31. prosince 1965. Zároveň zrušil § 4 o složení zvláštních senátů, § 11 o institutu společenského obhájce nebo § 20 o uveřejnění rozhodnutí nahrazujícího původní rozsudek. Navíc se novela postarala o skončení údajné výlučnosti původního zákona. Zvláštní senáty obecných, Vyšších vojenských soudů a Nejvyššího soudu³⁵⁰ sice i nadále měly rozhodovat o návrhu na soudní rehabilitaci, ale nový zákon zrušil jejich zvláštní funkci. Navíc měli být nadále soudci jmenováni Českou národní radou namísto dosavadního Federálního shromáždění ČSSR. K nejdůležitějším změnám patřilo zrušení § 13 odstavce 2), který ukládal všem státním orgánům povinnost spolupracovat na došetření potřebných skutečností především poskytnutím potřebného písemného materiálu. Novela zákona také zrušila § 15 o rozhodnutí senátu, který nemohl napříště rozhodnout, že údajná protistátní činnost poškozených byla na základě provokace nebo jejím organizováním ze strany bezpečnostních orgánů.³⁵¹

Jaká tedy byla praxe v rozhodování o soudní rehabilitaci? Již brzy po tom, co rehabilitační zákon vstoupil v platnost, tedy od 1. srpna 1968, se objevily první problémy. Např. předsednictvu Jm KV KSČ v Brně se na pořad jednání dne 26. července 1968 dostal materiál, který obsahoval personální návrhy na jmenování 18 soudců do zvláštních rehabilitačních senátů Krajského soudu v Brně.

³⁴⁹ Citováno dle informace získané ze společného odborného časopisu *Prokuratura*, který vycházel v letech 1953 – 1992 nejprve pro potřeby generální prokuratury, soudů a ministerstva spravedlnosti, od roku 1990 jako samostatný odborný časopis Generální prokuratury ČSFR. Zde citováno z článku *Z rozpravy ve Federálním shromáždění ČSSR k novelizaci zákona o soudní rehabilitaci*. *Prokuratura*, roč. XVIII./1970, č. 7–8, s. 401–403.

³⁵⁰ Ustanovení paragrafu se týkalo Nejvyššího soudu České socialistické republiky, Nejvyššího soudu Slovenské socialistické republiky a Nejvyššího soudu Československé socialistické republiky.

³⁵¹ Zákon č. 70/1970 Sb. ze dne 8. července 1970, kterým se mění a doplňuje zákon č. 82/1968 Sb., o soudní rehabilitaci. In: *Sbírka zákonů a nařízení Československé socialistické republiky*, roč. 1970, částka 22, s. 337–339.

Problém nastal u jmen čtyř uvedených soudců, kteří, dle názoru předkladatele zprávy Alfreda Černého, tajemníka krajského výboru, v únoru 1948 „ztratili důvěru“ a jejichž výběr „není nějakým nedopatřením, ale je opatřením naprosto vědomým a promyšleným. Na oddělení, kde se na ministerstvu spravedlnosti vypracovávají návrhy... pracuje Antonín Borek, který byl v únoru 1948 členem AV justičních zaměstnanců. Tehdy se podílel na provádění očisty justičních orgánů od přísluhovačů buržoasie a nyní se za jeho pomoci vrací tito lidé zpět do soudních orgánů. Jde o nositele hodnot tehdejších příslušníků buržoasních vrstev... Nelze připustit, aby s odstraněním kádrového stropu pro bezpartijní nebo pro členy jiných stran NF, přicházeli na úsek právní rehabilitace lidé zatíženi politikařením, jež ohrožovalo nástroje revoluční politiky v únoru 1948.“³⁵² Celý rehabilitační proces podle nového zákona byl nejen zpožděn a fakticky tak začal až na podzim 1968, ale i srpnová okupace Československa se negativně promítla do vlastní praxe rozhodování státních orgánů, tedy především v práci zvláštních soudních senátů a v jejich součinnosti s prokuraturami.

Mezi velké problémy se řadilo např. včasné nezajištění místností pro potřeby zvláštních senátů krajských soudů a jejich administrativní aparát³⁵³, stejně jako nedostatečné vybavení těchto místností potřebným nábytkem a kancelářskými potřebami. Tyto nedostatky pak členové těchto senátů řešily často provizoriem, který však nikterak nepřispíval ke zdárnému plnění stanovených úkolů. Nejhorší situace přitom panovala v Praze, Plzni, Brně, Banské

³⁵² MZA v Brně, fond G 593 Jihomoravský krajský výbor KSČ v Brně (dále jen Jm KV KSČ v Brně), kart. 107, inv. č. 53 – Předsednictvo KV, Zápis ze zasedání předsednictva Jm KV KSČ v Brně dne 26. 7. 1968. Personální návrhy na funkce soudců pro soudní rehabilitace.

³⁵³ NA Praha, fond Ministerstvo spravedlnosti (dále jen MS), nezpracováno. Zpráva ministra spravedlnosti o stavu provádění zákona o soudní rehabilitaci č. 82/1968 Sb. z 4. 12. 1968. Zvláštní senáty krajských soudů tvořili převážně 3 soudci z povolání, u okresních soudů, které také rozhodovaly o přezkumném řízení, se jednotlivými případy zabýval převážně 1 soudce.

Bystrici a v Košicích.³⁵⁴ I přes tyto zjevné nedostatky začaly zvláštní senáty na podzim 1968 pracovat. Již v září 1968 se po předchozím složení slibu ujalo prvních 57 soudců zvláštních senátů krajských soudů v českých zemích, 8 soudců určených pro vyšší vojenské soudy a 22 soudců pro nejvyšší soud svých funkcí³⁵⁵, aby mohli začít neprodleně studovat podkladové materiály z původních řízení, protože se již v té době hromadili žádosti o přezkumné řízení na jednotlivých krajských soudech. Do 1. srpna 1968 došlo celkem 3185 těchto návrhů, ke 30. listopadu téhož roku tento počet vystoupal k číslu 7090.³⁵⁶ Všechny podané žádosti musely být rovněž nejprve roztrženy a pokud nepříslušely do kompetence zvláštních senátů, byly předány kompetentním justičním orgánům. Velký problém také představovaly nekompletní spisy, které se teprve musely pracně dávat dohromady, včetně dohledání a zapůjčení vyšetřovacích spisů. Finanční zajištění všech pracovníků zvláštních senátů stejně jako prostředky určené pro odškodnění rehabilitovaných zabezpečovalo ministerstvo financí z vládní rozpočtové rezervy.³⁵⁷

Je jasné, že soudci zvláštních senátů stáli od počátku v centru pozornosti kompetentních orgánů, především generální prokuratury, nejvyššího soudu a ministerstva spravedlnosti. Kritika jejich práce se vztahovala na nedostatečné prověřování věcí v jednotlivých

³⁵⁴ Tamtéž – Přípravy provedení zákona o soudních rehabilitacích z 4. 10. 1968. Přitom se u jednotlivých krajských soudů počítalo s následujícími počty zvláštních senátů: Městský soud Praha 5 senátů, Krajský soud Praha 3 senáty, Krajský soud České Budějovice 2 senáty, Krajský soud Plzeň 4 senáty, Krajský soud Ústí nad Labem 5 senátů, Krajský soud Hradec Králové 4 senáty, Krajský soud Brno 6 senátů, Krajský soud Ostrava 4 senáty, Krajský soud Bratislava 5 senátů, Krajský soud Banská Bystrica 3 senáty a Krajský soud Košice 4 senáty. Viz Tamtéž – Umístění zvláštních senátů krajských soudů podle zákona o soudní rehabilitaci z června 1968.

³⁵⁵ Po složení slibu dne 17. září 1968 promluvili k nově zvoleným soudcům ministr spravedlnosti B. Kučera a předseda Národního shromáždění J. Smrkovský, který ve své řeči mimo jiné zdůraznil, že „*Před soudci zvláštních rehabilitačních senátů stojí úkol naplňovat humánní zásady obsažené v zákoně o soudní rehabilitaci neméně humánní praxí, v níž ani msta, ani zákon revanše nemají místa. Neboť jen na zásadách lidskosti dosáhneme politického i mravního ozdravení celé společnosti, jen tak skončíme s neblahými praktikami minulosti.*“ Citováno z článku *Upevnit důvěru v socialistickou zákonost*. Rudé právo, 18. 9. 1968, roč. 48, č. 258, s. 1.

³⁵⁶ Národní archiv Praha, fond MS, nezpracováno. Zpráva ministra spravedlnosti o stavu provádění zákona o soudní rehabilitaci č. 82/1968 Sb. z 4. 12. 1968. Soudce nejprve volili poslanci Národního shromáždění, po vzniku Federálního shromáždění ČSSR volil soudce zvláštních senátů tento zákonodárný sbor.

³⁵⁷ Tamtéž – Přípravy k provedení zákona o soudní rehabilitaci z 8. 7. 1968. Jen do konce roku 1968 počítalo ministerstvo spravedlnosti s rozpočtem na mzdy pracovníků zvláštních senátů krajských soudů a okresních soudců v celkové výši 5 640 000,- Kčs.

případech, kdy se prý ve svém rozhodování často spoléhaly jen na tvrzení postiženého o použití nezákonných vyšetřovacích metod, které pak vedlo ke značnému počtu zproštěných osob odsouzených v původním soudním řízení. Aby napravila tento „zjevný prohřešek“ musela vstoupit do celého procesu prokuratura jako garant socialistické zákonnosti, která pak podávala stížnost pro porušení zákona z důvodu nového soudního rozhodnutí. Kritika se také obracela proti pomalému vyřizování případů, které bylo ve zjevném nepoměru k počtu doručených žádostí.³⁵⁸ Ministerstvo vnitra upozorňovalo na údajnou nedostatečnou ochranu utajovaných skutečností ze strany zvláštních senátů. *„Utajované písemné materiály jsou někdy volně ukládány na stolech, v policích, dokonce i na podlahách a zabezpečení těchto materiálů před ztrátou či zneužitím neodpovídá povinností, které vyplývají pro orgány manipulující s utajovanými skutečnostmi....“* Kritika ministerstva vnitra se rovněž snášela na údajnou nejasnost výkladu jednotlivých ustanovení rehabilitačního zákona, na hodnocení společenské nebezpečnosti trestného jednání dříve odsouzených osob z dnešního pohledu, které údajně nepřihlíželo k třídnímu hledisku, zvláštní senáty navíc jednotlivé případy projednávaly bez hlubší analýzy a *„zprošťují obviněné obžaloby automaticky ihned poté, kdy dospějí k názoru, že při vyšetřování bylo použito nezákonných metod i když je nesporné, že k trestnému jednání fakticky došlo.“*³⁵⁹ Také orgány prokuratury neunikly kritickému rozboru své práce na úseku rehabilitací. Prokurátoři se měli velké nedostatky v uplatňování svých povinností v praxi, kde *„nebyly vytvořeny dostatečné politicko organizační předpoklady k zajištění zákona na úseku prokuratury,*

³⁵⁸ Tamtéž – Stanovisko ke zhodnocení průběhu soudní rehabilitace vypracované Generální prokuraturou a Nejvyšším soudem z roku 1969.

³⁵⁹ ABS Kanice u Brna, fond A 2/3 – Sekretariát ministra vnitra – III. díl 1966–1975, kart. 75, inv. č. 2423 – Informace o současném stavu rehabilitačního řízení (zák. 82/68 Sb.) z 15. 9. 1969.

*výběr prokurátorů určených pro tento úsek byl nezodpovědný, práce prokurátorů nebyla usměrňována, prokurátoři nepoužívali normálního opravného prostředku, tj. odvolání, dokonce činnost prokurátorů v krajích byla vyjmuta z kompetence krajských prokurátorů, takže v podstatě na úseku prokuratury nikdo nic neřídil a proto také nikdo za nic neodpovídal.*³⁶⁰

Jako velký problém se jevila nedostatečná spolupráce zvláštních senátů s ministerstvem vnitra, které často a velmi neochotně poskytovalo vyšetřovací spisy, zvláště materiály týkající se operativního charakteru pro účely rychlejšího vyřizování rehabilitační agendy.³⁶¹ „*Stalo se, že někteří občané, kteří se nedopustili žádného nesprávného jednání, naopak pomohli odhalit trestnou činnost, měli nepříjemnosti. Na základě těchto zkušeností byla uzavřena dohoda, že z operativních spisů Bezpečnosti budou pro potřebu soudů prováděny všechny potřebné výpisy, aby soud mohl objektivně rozhodnout, ale nedošlo k vyzrazování nesouvisejících utajovaných údajů.*“³⁶² Také výrazná neochota některých bývalých či v té době ještě aktivně působících příslušníků StB promluvit o vyšetřovacích metodách a celém vyšetřovacím procesu způsobovala značné komplikace.

Důležitou roli v celém rehabilitačním procesu hrál Svaz protifašistických bojovníků, který mohl uplatnit, jako společenský obhájce, získané poznatky a informace ze soudních spisů k postižené osobě, kterou v přezkumném řízení zastupoval, stejně jako k okolnostem souvisejícím s předmětem řízení. Na základě

³⁶⁰ NA Praha, fond MS, nezpracováno. Zápis z pracovní rady prokurátorů pracujících na úseku soudních rehabilitací z 18.12. 1969.

³⁶¹ Tamtéž – Doplněk pro osobní účast s. ministra při jednání komise FNS o zprávách o rehabilitacích, nedatováno. K účelu předávání spisových materiálů pro potřeby soudní rehabilitace vyšel dne 26. 4. 1968 Rozkaz ministra vnitra č. 19, který měly soustřeďovat a poté soudům předávat Inspekce ministra vnitra a inspekce náčelníků Krajských správ SNB. Viz Rozkaz ministra vnitra č. 19 z 26. 4. 1968. In: ABS Kanice u Brna, fond RV – rozkazy, věstníky, služební pomůcky, kart. 1, inv. č. 21.

³⁶² Tamtéž, fond A 2/3 – Sekretariát ministra vnitra – III.díl 1966–1975, kart. 75, inv. č. 2423 – Informace o současném stavu rehabilitačního řízení (zák. 82/68 Sb.) z 15. 9. 1969.

možnosti uplatnit se jako společenský obhájce členů i nečlenů SPB zřídil postupně během podzimu 1968 v každém okrese a kraji³⁶³ rehabilitační poradnu a komisi SPB a v Praze Ústřední rehabilitační komisi a Ústřední rehabilitační poradnu SPB, kterým poskytoval finanční prostředky na činnost Ústřední výbor Národní fronty Československé socialistické republiky. Mezi pracovní náplň komisí a poraden patřilo poskytovat všestrannou pomoc při odčiňování křivd z minulosti na soudním i mimosoudním úseku a společenskou obhajobu členů i nečlenů SPB, urgovat vyřizování žádostí o přezkumné řízení, sledovat průběh přezkumného řízení a postup soudních a správních orgánů, podávat stížnosti proti nesprávným soudním rozhodnutím, navrhopat zahájení řízení proti osobám, které se nějakým způsobem podílely na vzniku nezákonností. Ústřední rehabilitační komise SPB chtěla svým posláním a činností zdravě korigovat činnost a rozhodnutí státních orgánů. Tento cíl se SPB podařilo, samozřejmě v intencích normalizačního režimu a těžkostech a podmínkách posrpnové politické reality, ve kterých SPB v rámci rehabilitačního procesu pracoval, splnit.

Okresní rehabilitační komise pracovala i v okrese Hodonín, jejímž předsedou se stal František Beneš. Činnost komise spočívala, podle zákona o soudní rehabilitaci, ve společenské obhajobě v soudních případech, kde o to navrhovatel požádal. *„Každý případ, kde bylo o společenskou obhajobu požadováno, byl prošetřen, na schůzi prodiskutován a po vyjádření všech přítomných členů bylo rozhodnuto o povolení nebo zamítnutí.“* O kladném stanovisku, tedy o společenské obhajobě ze strany právníků komise, bylo rozhodnuto z 54 podaných případů v 6 věcech. Členové komise se scházeli pravidelně jednou měsíčně, podle potřeby i častěji. Potřebnou

³⁶³ K 1. říjnu 1968 byla tato krajská pracoviště zřízena v Praze, Brně, Ústí nad Labem, Plzni, Českých Budějovicích, Hradci Králové, Ostravě, Bratislavě, Bratislavě – venkově, Banské Bystrici a Košicích. Údaje převzaty z *Rehabilitační poradny*. Rudé právo, 15. 10. 1968, roč. 49, č. 283, s. 3.

agendu zpracovávala pro komisi Okresní rehabilitační poradna. Významnou činnost prováděla komise rovněž na úseku mimosoudní rehabilitace, kde jejím prostřednictvím bylo podáno 135 žádostí o náhradu mrtvého i živého inventáře, který byli nuceni zemědělci převést do vznikajících jednotných zemědělských družstev nebo jim byl zabaven včetně zemědělské půdy. Na závěr zprávy o stavu rehabilitace na okrese Hodonín, který byl adresován Okresnímu výboru Národní fronty Hodonín, si pisatel postěžoval, že dosud nevyšel zákon o mimosoudní rehabilitaci a navrhoval, aby takový zákon byl urychleně vydán, protože se nedalo pracovat bez zákonně stanoveného předmětu mimosoudní rehabilitace, vysvětleného pojmu mimosoudní rehabilitace a rozsahu projednávaných věcí.³⁶⁴

Myslím, že je právě vhodná chvíle, abychom si na jednom konkrétním příkladu objasnili rehabilitační proces probíhající po přijetí rehabilitačního zákona. Charakteristickým příkladem proměn rehabilitačního řízení po srpnu 1968 je soudní případ Oto Mádr a spol.³⁶⁵ Dne 4. října 1968 podal Oto Mádr za svoji osobu návrh na přezkumné řízení na základě zákona č. 82/1968 Sb. o soudní rehabilitaci. Tento svůj návrh pak 15. dubna následující roku zdůvodnil tím, že rozsudek bývalého Státního soudu v Praze – oddělení Brno byl politicky motivovaný. On sám se žádné protizákonné činnosti nedopustil. *„Naše činnost byla jen pokračováním náboženského života: společná modlitba v přátelském kruhu, sebevzdělávání, udržování vědomí živé víry, služba lásky*

³⁶⁴ MZA v Brně – SOkA Hodonín, fond Okresní výbor Národní fronty Hodonín 1960–1990, kart. 12, inv. č. 12 – Zápisy ze schůzí předsednictva 1969. Zpráva o rehabilitačním řízení v okrese Hodonín z 8. 8. 1968.

³⁶⁵ ThDr. Oto Mádr byl postaven do čela údajné protistátní skupiny, která měla, podle rozsudku, organizovat ilegální kroužky katolické mládeže a shromažďovat a předávat špionážní zprávy do zahraničí. Ve skupině byli dále jako členové Vladimír Jukl, Žofie Langrová, Růžena Vacková, Václav Razík, Marie Vintrová, Zdeněk Čačka, Stanislav Ledabyl, Vlastimil Železný a Alois Pokorný. Všichni byli na základě nezákonného vyšetřování obviněni ze zločinů velezrady a vyzvědačství a odsouzeni v politickém monstrprocesu před senátem Státního soudu – oddělení Brno v červnu 1952 odsouzeni k mnohaletým trestům odnětí svobody a k vedlejším trestům. Ke genezi celého případu od jeho počátku až do 90. let 20. stol. podrobně *Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech*. Díl III. Připravili Jaroslav Vorel, Alena Šimánková a Lukáš Babka. In: Sešity Úřadu pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu č. 10. Úřad pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu, Praha 2004, s. 323–452.

k bližnímu materiálně i duchovně. Bylo to minimální spojení s centrem církve s úmyslem korigovat nepřesné a jitrící zpravodajství z vatikánského rozhlasu, pokud z nedostatku jiného přebíralo od tiskových agentur. Smysl naší činnosti byl: v době programového a veřejně prohlašovaného zničení náboženství těšit a chránit před zoufalstvím, udržovat v lidech svědomí a čest, víru a naději. Tedy nikoliv velezrada vyzvědačství, ale v nejtěžším ohrožení zápas o vnitřní svobodu a čest, o udržení mravní páteře národa.“

Návrh na přezkumné řízení byl zároveň žádostí o zrušení původního rozsudku a zproštění obžaloby v plném rozsahu.³⁶⁶ Zvláštní senát Krajského soudu v Praze rozhodoval o návrzích podaných Otou Mádr, Vladimírem Juklem, Václavem Razíkem, Růženou Vackovou, Žofií Langrovou a Marií Vintrovou ve dnech 22.–24. dubna 1969. Rozsudek soudu, který byl vyhlášen poslední den veřejného zasedání zrušil rozsudek bývalého Státního soudu v Praze a zároveň všechny navrhovatele zprostil původní obžaloby z trestných činů velezrady a vyzvědačství.³⁶⁷ Zdálo by se, že tímto rozhodnutím byl případ ukončen a jeho oběti se dočkaly plné soudní rehabilitace. Opak byl však pravdou.

K novému zvratu v celém případě došlo v lednu 1971. Proti rozhodnutí zvláštního senátu Krajského soudu v Praze podal ministr spravedlnosti ČSR Nejvyššímu soudu ČSR stížnost pro porušení zákona v případě Mádr a spol. v neprospěch bývalých obviněných. Ve svém dopisu ze dne 12. ledna 1971 uvedl jako příčiny k podání stížnosti následující: zvláštní senát nedostatečně provedl důkazní řízení, v přípravném řízení se opíral pouze o výpovědi rehabilitovaných a svědků, jejichž předložená svědectví považoval za věrohodná. Přitom si prý nevšiml, že trestná činnost

³⁶⁶ Tamtéž – Zdůvodnění rehabilitačního návrhu O. Mádra z 15. 4. 1969, s. 420–424.

³⁶⁷ Tamtéž – Rozsudek Krajského soudu v Praze v případě Oto Mádr a spol. z 24. 4. 1969, s. 425–429.

rehabilitovaných byla dostatečně prokázána a tím celý případ nesprávně vyhodnotil.³⁶⁸ Nejvyšší soud ČSR stížnosti ministra ve svém rozsudku z 29. dubna 1971 vyhověl, rozsudek zvláštního senátu z dubna 1969 zrušil a Krajskému soudu v Praze přikázal opětovné projednání celého případu. Podle rozhodnutí Nejvyššího soudu nepostupoval zvláštní senát v přezkumném řízení podle ustanovení trestního řádu, nedodržel také základní principy trestního řízení a tím původní nezákonnosti nejen nenapravoval, ale naopak nově porušoval zákon. Navíc neměl dostatečné důkazy, že proti obviněným byly použity nezákonné vyšetřovací metody ze strany bezpečnostních orgánů.³⁶⁹ Po téměř čtyřech letech, dne 27. března 1975, se případ Mádr a spol. dostal opět před senát Krajského soudu v Praze. Na základě nového rozsudku, který byl již zcela v intencích normalizačního režimu, byly Oto Mádr, Vladimír Jukl, Růžena Vacková a v té době již zemřelá Marie Vintrová uznáni vinnými z trestných činů podvracení republiky a vyzvědačství a odsouzeni k úhrnnému trestu odnětí svobody na 12 let v případě O. Mádra, 11 let v případě R. Vackové a 10 let v případě zemřelé M. Vintrové a V. Jukla. Ve svém usnesení krajský soud dospěl k názoru, že výslechové protokoly po obsahové stránce odpovídají tomu jednání, které obvinění skutečně prováděli. Při tom však překvalifikoval skutkovou podstatu původního trestného činu velezrady na trestný čin podvracení republiky, za což jim byl uložen nižší trest. Udělení trestů odnětí svobody bylo sice právoplatné, ale ke skutečnému nástupu trestu nedošlo, protože *„všichni obvinění odpykali z původních trestů doby delší.“*³⁷⁰ Jak je z předcházejících řádků patrné, obvinění se v původním rehabilitačním řízení sice soudní

³⁶⁸ Tamtéž – Stížnost ministra spravedlnosti pro porušení zákona v případě Oto Mádr a spol.

³⁶⁹ Tamtéž – Rozsudek Nejvyššího soudu ČSR ve věci stížnosti ministra spravedlnosti pro porušení zákona z 29. 4. 1971, s. 433–437.

³⁷⁰ Tamtéž – Rozsudek Krajského soudu v Praze z 27. 3. 1975, s. 438–443.

rehabilitace dočkali, politická situace v 70. letech a s tím spojená novelizace zákona o soudní rehabilitaci tento rehabilitační proces nejen zvrátila, ale přispěla svým nesporným dílem k novému porušení zákona a tím k dalším nezákonnostem.

Mezi důležité úkoly celého rehabilitačního procesu patřilo také zavazující ustanovení rehabilitačního zákona, které určilo, aby zvláštní senáty v rámci přezkumného řízení, pokud o tom soudní a vyšetřovací spisy podávaly svědectví, upozornily na hrubé porušování zákonnosti ze strany konkrétních osob z řad justičních nebo bezpečnostních orgánů. Tyto zprávy měly být adresovány těm státním institucím a organizacím, v nichž v té době působila osoba, o jejíž činnost šlo, které měly, na základě těchto hlášení *„především umožnit nezbytnou očistu zvláště citlivých částí státního aparátu a veřejného života tím, že by ti funkcionáři, kteří tehdejší svou účastí na deformacích ukázali charakterové vady, pro které jim není možno dát napříště důvěru pro řádný a nestranný výkon funkce, byli z těchto funkcí a pracovních míst vyřazeni.“* Pro potřeby očisty byla ustanovena Rozkazem ministra vnitra č. 19 z 26. dubna 1968 komise ministra vnitra pro zjišťování případů nezákonného postupu příslušníků Sboru národní bezpečnosti (SNB) a Sboru nápravné výchovy (SNV) a dne 24. října 1968 vyšel Rozkaz ministra vnitra č. 71, který obsahoval Status komise. Mezi úkoly komise patřilo předávání písemné, zvukové a filmové materiály z provenience ministerstva vnitra pro potřeby zvláštních senátů, provádět úkony spojené se zjišťováním důkazů pro potřeby přezkumného řízení, prošetřovat nezákonný postup příslušníků SNB a SVS při výkonu jejich služby a to v období od 1. ledna 1948 do 31. července 1968. Pracovníci komise, která se skládala z náčelníka, zástupce náčelníka, vnitřní skupiny, pěti oddělení komise v centrále ministerstva vnitra a jednoho oddělení komise u jednotlivých

Krajských správ SNB, měli podle schváleného statutu komise oprávnění nahlížet do všech archivních materiálů ministerstva vnitra, vyslýchat příslušníky SNB a SNV, podezřelé z hrubého porušování zákonnosti a o výsledcích své práce informovat ministra vnitra. Vyslýchaní příslušníci SNB či SNV měli právo vyjádřit se ke všem skutečnostem, pro které byli vyšetřováni, stejně jako se seznámit se všemi dostupnými archivními materiály. Pokud byla při vyšetřování zjištěna trestná činnost, případ se k vlastnímu trestnímu stíhání předal kompetentním orgánům.³⁷¹ Ke dni 1. července 1968 podchytila komise případy 210 příslušníků SNB (do tohoto počtu patřily také vyšetřovatelé StB), kteří používali při vyšetřování nezákonné postupy, můžeme přímo hovořit o brutálních metodách vyšetřování. Přesto však, podle tehdy platných zákonů, mohly být vydány k trestnímu stíhání jen ty případy příslušníků SNB, u kterých se podařilo objasnit, že příslušníci SNB zavinili smrt vyšetřovaného, zatímco *„ostatní skutky – jinak postižitelné jako kupříkladu trestný čin zneužívání pravomoci veřejného činitele nebo trestný čin ublížení na zdraví apod. jsou zpravidla dnes již vzhledem k odstupu doby\ promlčené a jako takové nestíhatelné.“*³⁷²

Rozkazem ministra vnitra ČSR č. 59 z 31. července 1969 byla zřízena také pro resort Ministerstva vnitra České socialistické republiky prověřková komise, jejímž hlavním úkolem bylo přezkoumávat činnost pracovníků bezpečnostního aparátu, kteří hrubým způsobem porušili své povinnosti a podíleli se na nezákonnostech při vyšetřování tzv. protistátních případů.³⁷³ Pro doplnění je důležité uvést, že podobné prověřkové komise zřídilo i

³⁷¹ NA Praha, fond MS, nezpracováno. Status komise ministra vnitra pro zjišťování případů nezákonného postupu příslušníků SNB a SNV z 24. 10. 1968.

³⁷² ABS Kanice u Brna, fond A2/3 – Sekretariát ministra vnitra, III. díl, kart. 7, inv. č. 133 – Uspořádání činnosti komise ustanovené rozkazem MV číslo 19/1968.

³⁷³ ABS Kanice u Brna, fond RV – rozkazy, věstníky, služební pomůcky, kart. 2, inv. č. 22. Rozkaz ministra vnitra České socialistické republiky z 31. 7. 1969.

ministerstvo spravedlnosti pro jednotlivé podřízené složky. Jaká však byla praxe, když lze z několika zdrojů zjistit, že se někteří soudci zvláštních senátů setkali se skutečností, že „*upozornění... na osoby, které dříve byli příslušníky ministerstva vnitra, zaslaná tomuto ministerstvu, jsou tam zakládána.*“³⁷⁴ Také upozornění na osoby, které se z pozice soudce dopustily hrubého porušení zákonů, činilo velké potíže zvláštním senátům. „*Nepatrný počet případů, v nichž rehabilitační senáty učinily hlášení..., ukazuje, že patrně vidí jen tuto stránku věci a nikoli širší souvislosti a obecnější potřeby.... Domnívají se, že vždy už pro soudce, který se na rozhodnutí věci zúčastnil, označení za osobu, kterou je nutno z jejího místa odstranit; namnoze asi cítí, že by šlo o opatření tvrdé a nespravedlivé, zejména tam, kde kořen nezákonnosti tkví už v předchozím stadiu, kde hlavní původci ve vlastním procesu vůbec nefigurují a jejich jména se ve spisových materiálech vůbec nevyskytují.*“³⁷⁵ Podle tohoto materiálu uvedení jména konkrétní osoby ještě neznamenal, že tato osoba bude odvolána ze své funkce. Rozhodnutí o odvolání měla učinit jen prověřková komise, u soudců pak kárný senát. „*Pro ministerstvo spravedlnosti mají však taková hlášení především ten význam, že jsou důležitým objektivním pramenem informací; umožňují učinit si důkladný a spolehlivý obraz o okolnostech, za nichž docházelo k deformacím, a o příčinách tohoto neblahého zjevu a vyvodit závěry i v tom směru, jakými prostředky lze nejúčinněji čelit opakování těchto zjevů.*“³⁷⁶ Podle jiné zprávy podaly za 1. pololetí roku 1969 zvláštní senáty krajských soudů oznámení na 162 pracovníků, kteří se měli podílet na nezákonnostech. Z uvedeného počtu se oznámení týkalo 69 osob,

³⁷⁴ NA Praha, fond MS, nezpracováno. Odpovědnost pracovníků, kteří podle zák. č. 82/1968 Sb. soudní rehabilitace v původním řízení porušili hrubým způsobem své povinnosti z 14. 4. 1969.

³⁷⁵ Tamtéž – Plnění oznamovací povinnosti podle § 42 zák. o soudní rehabilitaci. Dopis ministerstva vnitra předsedům krajských soudů v ČSR a předsedovi Městského soudu v Praze z 21. 3. 1969.

³⁷⁶ Tamtéž.

které v původním řízení působily u Státního nebo Nejvyššího soudu.³⁷⁷

Vedle prověřkových komisí vznikaly také rehabilitační komise, které měly za úkol provést profesní rehabilitaci bývalých zaměstnanců ve státních úřadech, společenských organizacích, školách a hospodářském sektoru stranickou rehabilitaci bývalých členů politických stran neoprávněně propuštěných ze zaměstnání či vyloučených z politické strany. Žádosti o mimosoudní rehabilitaci docházely od počátku února 1968 na jednotlivé vysoké školy. Rektorát Univerzity Karlovy z toho důvodu navrhl, aby na všech fakultách univerzity vznikly rehabilitační komise s připomínkou, aby se tohoto řízení zúčastňovaly osoby, které „*měly aktivní účast na přezkoumávaném rozhodování.*“ O všech přezkoumávaných případech a výsledcích šetření měly informovat nadřízené orgány, tedy děkanát fakulty a rektorát univerzity.³⁷⁸ Na výzvu rektorátů jednotlivých vysokých škol vznikaly na podřízených fakultách rehabilitační komise. Již 3. dubna 1968 schválila rehabilitační komise Filozofické fakulty Univerzity Karlovy např. rehabilitaci profesora Václava Černého.³⁷⁹ Rehabilitační komisi ustavil také Svaz československých spisovatelů, jejím předsedou se stal známý básník Jaroslav Seifert. Na prvním zasedání komise dne 27. dubna 1968 její členové rozhodli o obnoveném členství dříve vyloučených spisovatelů Zdeňka Kalisty, Josefa Knapa, Bedřicha Fučíka, Václava Prokūpka, Františka Křeliny a v té době již několik let zemřelého Jana Zahradníčka, kteří v červenci 1952 byli odsouzeni v politickém procesu.³⁸⁰

³⁷⁷ Tamtéž – Zpráva ministra spravedlnosti ČSR o provádění zákona o soudní rehabilitaci č. 82/1968 Sb. v ČSR podle stavu ke dni 30. června 1969. V resortu ministerstva spravedlnosti pracovalo doposud 22 soudců z povolání, kteří se měli podílet na nezákonnostech.

³⁷⁸ Archiv Univerzity Karlovy, fond Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, kart. 705, inv. č. 2009 – Rehabilitační komise. Dopis rektora Univerzity Karlovy prof. Oldřicha Starého děkanovi Filozofické fakulty UK prof. Jaroslavu Kladivovi z 22. 3. 1968.

³⁷⁹ *Rehabilitace na filozofické fakultě University Karlovy*. Rudé právo, 26. 4. 1968, roč. 48, č. 115, s. 1.

³⁸⁰ *Rehabilitační komise SČSS začala jednat*. Rudé právo, 28. 4. 1968, roč. 48, č. 117, s. 2.

V říjnu 1968 vznikla rehabilitační komise ministerstva vnitra, jejímž úkolem bylo důsledné a objektivní prošetření všech žádostí o nápravu křivd, způsobeným „*osobám nezákonným rozhodnutím nebo nesprávným kádrovým, kárným či jiným opatřením orgánů ministerstva vnitra.*“ Náčelníkem komise byl ustanoven mjr. JUDr. Jaroslav Fišer. Přitom k 30. září 1968 evidovalo ministerstvo vnitra téměř 4000 žádostí o přezkumné řízení, které se týkaly pracovněprávní oblasti.³⁸¹ Také ministerstvo spravedlnosti ČSR zřídilo rehabilitační komisi, která do 30. června 1969 obdržela 850 žádostí o rehabilitaci postižených bývalých zaměstnanců justice. Z tohoto počtu komise projednala 449 žádostí a ve 193 případech vydala rehabilitační prohlášení, 49 žádostí zamítla, v 7 případech prováděla vlastní šetření a 200 žádostí vyřídila jiným způsobem. Na základě činnosti komise se do resortu ministerstva spravedlnosti vrátilo 95 rehabilitovaných pracovníků.³⁸²

Na jaře 1968 začala šetřit jednotlivé případy vyloučených či stranicky potrestaných členů komunistické strany v rámci Ústřední kontrolní a revizní komise ÚV KSČ rehabilitační komise, na kterou v jednotlivých krajích a okresech navazovali ve své činnosti regionální stranické komise. Žádosti podávali samotní postižení, po jejich prošetření vydávala návrh na zamítnutí či přijetí návrhu s tím, že konečné slovo mělo předsednictvo příslušné předsednictvo regionální organizace KSČ. Svůj příspěvek, přednesený na krajské konferenci KSČ v červenci 1968 a věnovaný stavu stranické rehabilitace v Jihomoravském kraji, doplnil předseda Krajské kontrolní a revizní komise Jm KV KSČ v Brně František Filipenský údaji o počtu 220 žádostí o stranickou rehabilitaci, které přišly do

³⁸¹ ABS Kanice u Brna, fond A 2/3 – Sekretariát ministra vnitra, III. díl, kart. 7, inv. č. 155. Návrh na zřízení rehabilitační komise MV z 10. 10. 1968.

³⁸² NA Praha, fond MS, nezpracováno. Zpráva ministra spravedlnosti ČSR o provádění zákona o soudní rehabilitaci č. 82/1968 Sb. v ČSR podle stavu ke dni 30. června 1969.

1. července 1968 na krajský výbor strany. Z tohoto počtu se podařilo ke stejnému počtu kladně vyřídit 26 a 113 žádostí bylo prošetřováno, zbylé návrhy dosud čekaly na své vyřešení. Na práci se podle jeho slov podílelo téměř 100 členů krajské organizace strany. Delegáty krajské konference KSČ na závěr svého vystoupení ubezpečil o povinnosti komise „*napravit všechny křivdy, spáchané v minulých letech, abychom se k nim již nikdy nemuseli vracet. Musíme to provést důsledně, spravedlivě a v minimálním možném čase. Je ale také pravdou, že rehabilitaci požaduje celá řada lidí, kteří do ní vůbec nespádají. Jde o osoby, které se dopustily trestných činů, za něž byly po právu v minulosti potrestány. Tyto skutečnosti pečlivě posuzujeme a jednoznačně odmítáme. V tomto směru nám i pomáhají občané, kteří byli v minulosti sami postiženi, neboť považují za svou urážku, aby právem trestaní lidé byli stavěni do jedné řady s nimi, kteří byli nevinně odsouzeni a stranicky potrestáni.*“³⁸³

Stranické rehabilitace se nevyhnuly rovněž okresu Hodonín. Na okresní konferenci OV KSČ, která se konala 29. června 1968 se ke stranickým rehabilitacím vyjádřil předseda Okresní revizní a kontrolní komise OV KSČ Hodonín Jan Klimeš. Řekl, že do termínu konání konference došlo na okresní sekretariát komunistické strany 32 žádostí o stranickou rehabilitaci, ve kterých postižení žádají o vrácení členství v KSČ, revizi rozhodnutí třídně politické prověrky z roku 1958, revizi soudního rozhodnutí, nezákonné vyvlastnění půdy a revizi vystavených posudků, které měly vliv na jejich přeřazení do nižších funkcí na pracovišti. Jak Klimeš přitom sebekriticky konstatoval, u některých případů probíhalo šetření nebo již byly ukončeny či byly těsně před svým uzavřením, přesto „*nemůžeme být spokojeni. Proto ne, že způsob jejich řešení se*

³⁸³ MZA v Brně, fond G 593 Jm KV KSČ v Brně, kart. 7, inv. č. 6 – Krajská konference 6. a 7. 7. 1968. Diskusní příspěvek předsedy KK RK Jm KV KSČ v Brně Františka Filipenského.

časově prodlužuje a jsou také někdy kladeny menší nároky na kvalitativní stránku.“³⁸⁴ Do února 1969 přišlo na okresní sekretariát strany 49 nových žádostí, z nichž bylo 22 zamítnuto, 22 předala komise s kladným návrhem ke konečnému rozhodnutí předsednictvu OV KSČ Hodonín a 5 návrhů se teprve přešetřovalo. Velký počet zamítnutých případů odůvodnila komise poněkud alibisticky ztotožněním se s dříve přijatými závěry. Všechny případy navíc komise zkoumala jen z politického hlediska, nepřihlížela tedy k možnému hmotnému odškodnění za újmu, která v souvislosti s nezákonným rozhodnutím vznikla.³⁸⁵

Jaké však byly výsledky rehabilitačního procesu, který byl zahájen po přijetí zákona č. 82/1968 Sb. o soudní rehabilitaci a od 1. srpna 1968. Uveďme si několik dostupných údajů. Stavem rehabilitačního řízení a činností zvláštních senátů Krajského soudu v Brně se zabývala souhrnná zpráva, která se dostala na pořad jednání předsednictva Jm KV KSČ v Brně dne 6. března 1969. Do 6. března evidovaly zvláštní senáty 2286 návrhů o přezkumné řízení. Z tohoto počtu bylo 165 žádostí postoupeno jiným soudům, 47 osob bylo zproštěno původní obžaloby, 2 žadatelům byl návrh zamítnut a u jednoho navrhovatele bylo trestní stíhání z důvodu promlčení zastaveno. Na úseku soudních rehabilitací v té době pracovalo celkem 7 tříčlenných senátů, kterým byli k vyřízení přiděleny jednotlivé žádosti podle navzájem spolu souvisejících případů.³⁸⁶ Dne 27. března poskytl redaktorům Rudého práva vedoucí odboru ministerstva spravedlnosti Slovenské socialistické republiky Miloš Seemann rozhovor, ve kterém uvedl, že do konce února 1969 podalo

³⁸⁴ MZA v Brně – SOkA Hodonín, fond OV KSČ Hodonín 1960–1990, kart. 3, inv. č. 5 – Okresní konference OV KSČ Hodonín 29. 6. 1968. Referát předsedy Okresní kontrolní a revizní komise OV KSČ Hodonín Jana Klimeše.

³⁸⁵ Tamtéž, kart. 57, inv. č. 48 – Schůze předsednictva OV KSČ 1969. Zpráva o stavu stranických rehabilitací v okrese pro schůzi předsednictva OV KSČ Hodonín dne 10. 3. 1969.

³⁸⁶ MZA v Brně, fond G 593 Jm KV KSČ v Brně, kart. 108, inv. č. 54 – Předsednictvo KV, Zápis ze zasedání předsednictva Jm KV KSČ v Brně dne 6. 3. 1969. Zpráva o stavu soudních rehabilitací a činnosti zvláštních senátů krajského soudu v Brně.

svůj návrh na zahájení rehabilitačního řízení 2013 postižených. Z tohoto počtu zvláštní senáty za stejné období projednaly 447 těchto žádostí a 110 osob zprostito obžaloby a rozsudku.³⁸⁷ Podle zprávy o stavu provádění rehabilitačního zákona na úseku vojenské justice, byl k 30. červnu 1969 podán návrh na přezkumné řízení u 1218 postižených, z nichž bylo do uvedeného data rozhodnuto o návrzích 145 osob. Z tohoto počtu skončilo rozsudkem 49 případů, k zamítnutí návrhu došlo u 10 žadatelů, jiným soudům bylo postoupeno 71 případů a 15 osob vzalo své návrhy zpět. Jiným způsobem pak bylo vyřízeno 58 žádostí. Odškodnění za újmu, která se stala v souvislosti s protiprávným odsouzením, bylo ke stejnému datu vyplaceno 124 žadatelům a to v celkové částce 3 242 643,- Kčs.³⁸⁸ Za období od 1. srpna 1968 do 30. června 1969 podalo návrhy na přezkumné řízení v rámci České socialistické republiky 14 142 žadatelů. Z tohoto obrovského počtu bylo vyřízeno jen nepatrné množství: u 1742 návrhů byl vyneset rozsudek nebo svůj návrh vzali žadatelé zpět, dalších 2387 žádostí postoupily zvláštní senáty jiným soudům. Neprojednáno tak k uvedenému datu zůstalo celkem 10 013 případů!³⁸⁹ Na Slovensku se ke stejnému datu z 2 998 došlých žádostí podařilo vyřídit případy 1729 osob.³⁹⁰ Vzdor skutečnosti však předkladatelé zprávy, která obsahovala i tyto údaje, sebevědomě prohlašovali, že *„zákon o soudní rehabilitaci je důsledně soudy uplatňován a rehabilitační řízení... probíhá bez vážnějších komplikací a poruch. Návrhy jsou vyřizovány plynule a v době od 1. dubna 1969 nedošlo k vážnějšímu narušení práce zvláštních*

³⁸⁷ Údaje převzaty z článku *Jak postupuje rehabilitace na Slovensku*. Rudé právo, 27. 3. 1969, roč. 49, č. 73, s. 1.

³⁸⁸ NA Praha, fond MS, nezpracováno. Informace o stavu provádění zákona čis. 82/1968 Sb. o soudní rehabilitaci na úseku vojenského soudnictví ku dni 30. června 1969.

³⁸⁹ Naproti tomu Rudé právo v článku *Náprava křivd z minulosti pokračuje*, 24. 7. 1969, roč. 49, č. 172, s. 1 uvádí, že ze zpráv předložených ministry spravedlnosti ČSR a SSR, předsedy nejvyššího soudu, generálního prokurátora a zástupce správy vojenských soudů podalo k 30. 6. 1969 své žádosti o přezkumné řízení 19 050 osob, z tohoto počtu bylo rehabilitováno 3616 postižených. Proto je nutné všechny uvedené údaje brát s velkou opatrností.

³⁹⁰ ABS Kanice u Brna, fond A 2/3 – Sekretariát ministra vnitra – III. díl, kart. 75, inv. č. 2423 – Informace o současném stavu rehabilitačního řízení u MV ČSSR (zák. 82/68 Sb.) z 15. 9. 1969.

senátů krajských soudů.“ Aby však ospravedlnili pomalý proces vyřizování žádostí, předkladatelé uvedli, že tato práce je velmi náročná a obtížná. Mnoho času prý zabere prostudování původních soudních a vyšetřovacích spisů. Ze zprávy dále vyplývá, že odškodnění bylo za 1. pololetí roku 1969 přiznáno celkem 505 žadatelům a vyplaceno v celkové částce 16 368 806,- Kčs.³⁹¹

Nabytím účinnosti rehabilitačního zákona dostalo rehabilitační řízení zákonný podklad, který ještě více urychlil rehabilitační proces. Návrhy na přezkumné řízení rychle narůstaly. Jen za období od 1. srpna do 31. prosince 1968 evidovaly zvláštní senáty krajských soudů ČSR žádosti podané od 8269 osob, do konce lhůty k podávání žádostí stanovené zákonem, tedy do 31. července 1969, tento návrh podalo 18 333 žadatelů. Po jejich roztrídění byly žádosti 2974 navrhovatelů postoupeny z důvodu nepříslušnosti jiným krajským soudům, k vlastnímu řízení zůstaly návrhy 15 359 osob. Horší to však bylo s vlastním rozhodovacím řízením. V uvedeném období se podařilo zvláštním senátům pravomocně skončit případy u 1629 žadatelů, což představovalo jen zlomek z celkového počtu podaných návrhů.³⁹² Za celou Československou socialistickou republiku dosáhl v uvedeném období počet podaných návrhů čísla 23 306.

Do 17. července 1970, tedy do dne nabytí účinnosti novely rehabilitačního zákona, rozhodly zvláštní senáty krajských soudů v českých zemích o návrzích 2989 osob, z toho bylo 1950 žadatelů zcela zproštěno viny, zastavení stíhání se týkalo 247 osob, na základě překvalifikování původního trestného činu bylo znovu odsouzeno 157 navrhovatelů, k zamítnutí návrhů soud přikročil u 635 osob, 455 návrhů vzali navrhovatelé zpět a 721 návrhů bylo

³⁹¹ NA Praha, fond MS, nezpracováno. Zpráva ministra spravedlnosti ČSR o provádění zákona o soudní rehabilitaci č. 82/1968 Sb. v ČSR podle stavu ke dni 30. června 1969.

³⁹² Tamtéž – Vyhodnocení dosavadního průběhu a výsledků soudní rehabilitace podle zákona č. 82/1968 Sb. z 29. 10. 1969.

předáno k vyřízení jiným krajským soudům. Celkem tedy bylo v ČSR vyřízeno 4165 návrhů z celkem 17 731 podaných žádostí. Na Slovensku ke stejnému datu zvláštní soudy rozhodly u 598 osob.³⁹³

Další údaje máme k 30. září 1970. Podle jejich zpracovatelů dosahoval počet osob za celou ČSR, které od 1. srpna 1968 do 30. září 1970 podaly návrh na zahájení rehabilitačního řízení, čísla 15983. Z uvedeného počtu návrhů bylo ke stejnému datu rozhodnuto v případě 5516 osob, 10 467 žadatelů dosud na vyřízení svého návrhu čekalo.³⁹⁴

Novela rehabilitačního zákona z roku 1970 umožňovala uplatnit do půl roku od nabytí zákona podání stížnosti pro porušení zákona ze strany generálního prokurátora v neprospěch rehabilitovaného, tedy zvrátit pravomocné rozhodnutí zvláštního senátu. Tato možnost byla v hojné míře využívána, jen v českých zemích podal generální prokurátor stížnost v 655 případech, které se týkaly 1397 soudně rehabilitovaných. Na Slovensku se pak stížnost týkala 161 případů, ve kterých figurovalo 463 osob. Politická účelovost novelizovaného zákona se projevila i u případů dosud nevyřízených, kdy o jejich osudu již nerozhodovaly zvláštní senáty, ale obecné soudy. Do konce roku 1971 projednaly soudy žádosti 6830 osob, z nichž zamítly 3178 návrhů, pouze 715 žadatelů se z tohoto počtu dočkalo soudní rehabilitace. Své návrhy vzalo zpět 2365 osob, které nevěřily, že se ve změněné politické situaci a rozhodovací praxi soudů dočkají spravedlivého rozsudku.³⁹⁵

³⁹³ Údaje převzaty z KAPLAN, Karel: *Druhý proces. Milada Horáková a spol.*, s. 164–165.

³⁹⁴ NA Praha, fond MS, nezpracováno. Stav rehabilitační agendy koncem 3. čtvrtletí 1970.

³⁹⁵ KAPLAN, Karel: *Druhý proces. Milada Horáková a spol.*, s. 165–166. Podobné výsledky vykazovaly statistiky i v dalších letech.

5.6 Poslední dvě rehabilitační komise ÚV KSČ

Dne 21. března 1968 se na schůzi předsednictva ÚV KSČ probírala zpráva Ústřední kontrolní a revizní komise ÚV KSČ, která měla poněkud dlouhý název **Problémy rehabilitace osob postižených porušováním socialistické zákonnosti a norem stranického života**. Zpráva obsahovala nejen závěry tzv. Kolderovy komise, ale rovněž doporučení, která mělo předsednictvo ÚV KSČ schválit. Po diskusi, ve které zazněl požadavek na zřízení nové stranické komise, se v usnesení objevil bod, že *„schválená komise ÚV KSČ bude dělat jen věci týkající se politické rehabilitace a u ostatních záležitostí trestních a správních, že se doporučuje, aby je dělaly orgány vlády a soudy.“*³⁹⁶ Kritika práce Kolderovy komise zazněla rovněž v další zprávě Ústřední kontrolní a revizní komise ÚV KSČ, na základě které přijali členové předsednictva ÚV KSČ na své schůzi dne 26. března 1968 usnesení ustanovit komisi ÚV KSČ k dokončení a k prověrce stranické rehabilitace.³⁹⁷

Dne 5. dubna 1968 schválili členové ÚV KSČ na plenárním zasedání vznik komise pro dokončení stranické rehabilitace. Tato v pořadí již čtvrtá stranická komise ve složení Jan Piller jako předseda komise, Marie Míková, Milan Hladký, František Krajčír, Oldřich Rákosník, Mária Sedláková, Jindřich Uher, Jaroslav Frýbert, Leopold Hofman, Jiří Rypel, Štefan Infner a Karel Kaplan se ihned pustila do práce. Podnětem k jejímu vzniku bylo volání veřejnosti k objasnění událostí z konce 40. a počátku 50. let spojené s vyvozením osobní odpovědnosti komunistických funkcionářů,

³⁹⁶ NA Praha, fond KSČ – Ústřední výbor KSČ 1945–1989, Praha – Předsednictvo ÚV KSČ 1966–1971 (dále jen KSČ – ÚV – 02/1), sv. 64, a.j./bod 73/3 –Problémy rehabilitace osob postižených porušováním socialistické zákonnosti a norem stranického života z 14. 3. 1968. Usnesení 63. schůze předsednictva ÚV KSČ z 21. 3. 1968.

³⁹⁷ Tamtéž, sv. 66, a.j./bod 75/4 – Návrh postupu k dokončení rehabilitace osob postižených porušováním socialistické zákonnosti a stranických norem z 25. 3. 1968. Usnesení 65 schůze předsednictva ÚV KSČ z 26. 3. 1968.

příslušníků Státní bezpečnosti a pracovníků justice, kteří se podíleli na vlně bezpráví a masového porušování zákonnosti. Impuls k ustavení komise vzešel z vnitropolitického vývoje po lednu 1968. Také nespokojenost se závěry Kolderovy komise hrály svoji roli. Především se jednalo o nedokončenou, respektive odmítnutou rehabilitaci bývalých vedoucích komunistických představitelů, kteří sice byli nositeli systému tzv. kultu osobnosti a jako takoví se osobně podíleli na deformacích práva, přesto měla nová komise přehodnotit *„závěry k členským otázkám členů strany a osob, proti kterým byly vyvozeny stranické závěry nebo nevráceno členství. Šetřením komise bylo nesporně prokázáno, že činy, pro které byly zbaveny členství, nespáchaly, a proto jejich vyloučení ze strany bylo neoprávněné.“*³⁹⁸ Dalším kritizovaným faktem bylo nedostatečné pojmenování politické odpovědnosti aktérů politických procesů. *„Hlavními politickými procesy se souhrnně zabývalo plénum ÚV KSČ 3. a 4. dubna 1963, které projednalo zprávu zpracovanou komisí politického byra ÚV KSČ a současně přijalo usnesení.*

Zpráva komise i některé náměty z pléna se vyznačují snahou postihnout příčiny vzniku, podmínky rozvoje a důsledky tzv. období kultu osobnosti a provést opatření k nápravě. Z porovnání základních dokumentů však vyplývá, že projednání této problematiky bylo vážně podceněno a úzce pojato zejména v otázkách nápravy, které se vyznačují nekomplexností a polovičatostí.

Na plénu ÚV KSČ nebylo vytvořeno prostředí a prostor pro projednání tak závažné otázky. Organizačními opatřeními bylo znemožněno řádné seznámení jednotlivých členů ÚV KSČ s danou problematikou.... Usnesení v oblasti politických-společenských vztahů jsou obecná, omezují se na obecné deklarace v rozvoji

³⁹⁸ Tamtéž, sv. 64, a.j./bod 73/3 –Problémy rehabilitace osob postižených porušováním socialistické zákonnosti a norem stranického života z 14. 3. 1968. Usnesení 63. schůze předsednictva ÚV KSČ z 21. 3. 1968.

leninských norem stranického života a všeobecná opatření k zamezení zneužití bezpečnosti, prokuratury a soudů....

Způsob seznámení s výsledky pléna ÚV KSČ ve straně i veřejnosti byl nedostatečný. Tisk, rozhlas, televize uveřejnily jen krátkou zprávu. Strana byla seznámena se závěry pléna ÚV KSČ zvláštním sdělením, které na členských schůzích přednesli zástupci vyšších stranických orgánů....

Je třeba přehodnotit i závěry v oblasti členských otázek. Šetřením komise bylo prokázáno, že činy, pro které byly zbaveny členství, nespáchaly, a proto i jejich vyloučení ze strany bylo neoprávněné.“ Plenární zasedání ÚV KSČ rovněž 5. dubna schválilo doporučení předsednictva ÚV KSČ plně stranicky rehabilitovat a vrátit členství v ÚV KSČ a v KSČ bývalým čelným představitelům strany Rudolfu Slánskému a Otto Šlingovi, plně stranicky rehabilitovat a vrátit členství v ÚV KSČ Marii Švermové, Josefu Smrkovskému, Hanuši Lomskému, Vilému Novému, Kolomanu Moškovičovi, Vítězslavu Fuchsovi, Ruženě Dubové a Bedřichu Geminderovi a vrátit členství v KSČ Mikuláši Landovi.³⁹⁹ Tímto rozhodnutím bylo zároveň zrušeno usnesení pléna ÚV KSČ ze dne 3.–4. dubna 1963

Mezi hlavní úkoly nové tzv. Pillerovy komise patřilo zhodnocení dosavadních opatření přijatých orgány ÚV KSČ k rehabilitaci. Toto velmi úzké zaměření komise, doplněné o zhodnocení osobní odpovědnosti vedoucích komunistických představitelů spolu s dokončením rehabilitace několika představitelů KSČ postižených v politických procesech, se odrazilo v nespokojenosti členů komise. Proto netrvalo dlouho a pracovní náplň komise si její členové rozšířili o analýzu příčin nezákonností, o zkoumání dosavadního

³⁹⁹ Tamtéž, sv. 64, a.j./bod 73/3a –Některé návrhy na provedení stranické rehabilitace členů strany postižených v období kultu osobnosti z 19. 3. 1968. Usnesení 63. schůze předsednictva ÚV KSČ z 21. 3. 1968.

průběhu rehabilitačního řízení a o návrhy opatření, které by zamezily opakování tohoto hrubého porušování zákonnosti. Důsledná rehabilitace odsouzených vedoucích komunistů se podařila naplnit bez velkých komplikací. Také výzkum archivních dokumentů obsahujících tajné a do té doby nepřístupné zprávy, se slibně rozjížděl. Členové komise na základě těchto výzkumů připravili 40 dílčích studií k jednotlivým oblastem, které sloužily jako podkladový materiál.

První měsíce společné práce komise probíhaly bez vážnějších problémů a v relativní názorové shodě. Odhodlání členů dotáhnout práci do konce bez možnosti její výsledky v budoucnu revidovat či zpochybnit, byly podpořeny pokračujícím obrodným procesem ve společnosti. Práce přinášela výsledky, komise často uveřejňovala své závěry ve sdělovacích prostředcích, veřejnost měla o výsledky práce komise zájem. Toto počáteční nadšení bylo po vojenské okupaci Československa v srpnu 1968 vystřídáno nejistotou a na pořad dne se dostávaly otázky po dalším působení a existenci komise. Také snaha zveřejnit celou pravdu ve spojení se zásadou „padni komu padni“ začala brát za své. Přesto i za této situace si většina členů uchovávala naději, že práce bude moci pokračovat s nezměněnou intenzitou. Tato iluze se však s postupným nástupem normalizačního režimu pomalu, ale jistě začala měnit a u členů komise stále častěji převažovaly neshody, které vedly k polarizaci jejich názorů.

Klíčovým bodem rozporu se stal postoj jednotlivých členů komise k závěrečné zprávě, kterou předložila pracovní skupina komise. Shoda převažovala v oblasti rehabilitace komunistických funkcionářů, proměna stanovisek se naopak projevila v otázce osobní odpovědnosti za politické procesy a porušování zákonnosti, kde zazněla obava z přílišné kritiky bývalých vedoucích představitelů KSČ, Klementa Gottwalda nevyjímaje. Tato kritika mohla, podle

názoru některých členů, vyústit v očích veřejnosti v kritiku vlastní KSČ, což nemohli dopustit. První varianta závěrečné zprávy se dostala na stůl jednání komise 12. února 1969, kdy obrat v přístupu k projednávané problematice se u většiny členů zcela zásadně změnil. V diskusi zazněly zcela zásadní výhrady k přijatelnosti zprávy, jejímu obsahu, který byl pojatý ve zcela liberalistickém, netřídním pojetí a namířený proti Sovětskému svazu a socialistickému zřízení a byl záměrně vyhraněný a nevyvážený. Tímto sporem vyplavaly na povrch dosud více či méně tlumené rozpory uvnitř komise, které poznamenaly osud celé zprávy, kdy zásadu bránit pravdu a spravedlnost vytlačila stranická disciplína. Důvody, které kritikové zprávy uvedli, byly tak zásadního charakteru, že ji odmítli podepsat.

Vyhrocená diskuse byla zakončena doporučením podat zprávu předsednictvu ÚV KSČ jako elaborát pracovní skupiny s vyjádřením stanoviska komise a jejími vlastními politickými závěry. Zprávu dále někteří členové komise doporučili zkrátit, vypustit některé velmi kritické pasáže a přepracovat ty oddíly, které negativně hodnotily politiku Sovětského svazu a působení sovětských bezpečnostních poradců v Československu.

Přepracovanou verzi závěrečné zprávy projednávali členové komise ve dnech 26.–27. února 1969. Uspokojení vyslovili i její největší kritikové, zpráva byla odsouhlasena jako výsledek práce pracovní skupiny pod vedením komise. *„Pracovní skupina v předloženém návrhu komisi se neomezovala na odpovědnost jednotlivců, ale orgánů, jejich pravomoci a roli v mocenském systému. Snažila se je formulovat tak, aby se staly podnětem i základem pro korektury dosavadního fungování monopolní moci. Její*

určené principy nenarazily v komisi na nesouhlas nebo na požadavek výraznějších změn, úprav.“⁴⁰⁰

Komise se po odsouhlasení závěrečné zprávy zabývala také způsobem, jak seznámí veřejnost a členy KSČ s výsledky své práce. Vycházela přitom z požadavku a zároveň obavy, aby se neřeklo mnoho. S tímto požadavkem korespondoval závazek všech členů komise o zjištěných skutečnostech, které se během práce dozvěděli, mlčet. Konec diskuse vyzněl jednoznačně ve prospěch nezveřejňovat mnoho, ve smyslu „čím méně, tím lépe“. Takto přepracovanou verzi závěrečné zprávy předložil její předseda Piller 1. tajemníkovi ÚV KSČ Alexandru Dubčekovi 20. března. Na pořad jednání předsednictva ÚV KSČ se zpráva dostala po změnách ve vedení KSČ, kdy Dubčeka nahradil ve funkci Gustáv Husák, dne 6. května. J. Piller se ve svém vystoupení od zprávy distancoval, když mimo jiné uvedl, že *„byla snaha pošpinit celou stranu. Práce to nebyla lehká.... Je možné říci, že materiál je poplatný době, ve které se zpracovával.“* V následující diskusi se ke zprávě vyjádřili jednotliví členové předsednictva. Zcela jednoznačně převládl názor, že zpráva nepodává objektivní obraz o době, kterou popisuje a hodnotí, její slova se stala otevřenou tribunou pro zcela nepodloženou kritiku mocensko-politického systému a z toho důvodu nemůže být předložena ústřednímu výboru KSČ. Navíc se objevily názory, aby práce komise skončila a samotná komise byla rozpuštěna.⁴⁰¹ Tak se stalo, že se zpráva nedostala ke členům ÚV KSČ a celá záležitost jakoby zmizela z dosahu všech kompetentních. Nebylo to tak docela, jednu z verzí závěrečné zprávy tzv. Pillerovy komise, která je rozdělena do tří částí, popisujících vznik, popis a výrobní mechanismy politických procesů, historii revizí politických procesů

⁴⁰⁰ Citováno dle KAPLAN, Karel: *Druhý proces. Milada Horáková a spol.*, s. 116.

⁴⁰¹ VONDROVÁ, Jitka – NAVRÁTIL, Jaromír: *Komunistická strana Československa. Normalizace (listopad 1968 – září 1969)*, s. 369–374.

a rehabilitačního procesu, odpovědnost stranických a státních orgánů a osobní odpovědnost vedoucích představitelů KSČ, návrh projevu předsedy komise J. Pillerera na plenárním zasedání ÚV KSČ a návrh usnesení ÚV KSČ k dokončení stranických rehabilitací, vydal česky v roce 1970 ve vídeňském nakladatelství EUROPA-Verlag pod názvem **Potlačená zpráva. Zpráva komise ÚV KSČ o politických procesech a rehabilitacích v Československu 1949-68** v té době již v exilu pobývajícím bývalý člen vedení KSČ Jiří Pelikán.⁴⁰² V bývalém Československu pak první část závěrečné zprávy tzv. Pillerovy komise vyšel až po téměř dvaadvaceti letech, v roce 1990.⁴⁰³

Rozhodnutí nepředložit zprávu širšímu vedení KSČ jen dokazovala snahu vedoucích představitelů KSČ nepřipustit kritiku vlastní minulosti, která by ještě více nahlodala důvěru ve vrcholné stranické orgány a to v době, která měla „normalizovat“ politické a společenské poměry zasažené „krizí“ polednového vývoje.

Pillerova komise byla sice rozpuštěna, požadavek na uzavření případů pozastaveného členství ve straně bývalým vedoucím představitelům KSČ, mezi kterými nechyběla jména Antonína Novotného nebo Viliama Širokého, se znovu vynořil v dubnu 1971, kdy došlo k ustavení další, v pořadí již páté stranické komise v čele s Josefem Kempným a členy Drahomírem Kolderem, Oldřichem Švestkou a Viliamem Šalgovičem, která měla vypracovat závěrečnou zprávu k ukončení prací tzv. rehabilitační komise na základě usnesení ÚV KSČ z dubna a května 1968. Komise ve své zcela tendenční a hrubě zkreslené zprávě, kterou předložila plénu ÚV KSČ dne 19. května 1971, tedy pouhý měsíc po zahájení své práce, se nejprve tvrdě vypořádala se závěrečnou zprávou tzv. Pillerovy

⁴⁰² *Potlačená zpráva. (Zpráva komise ÚV KSČ o politických procesech a rehabilitacích v Československu 1949-68). Úvod a závěr Jiří Pelikán. EUROPA – Verlag, Wien 1970.*

⁴⁰³ *O procesech a rehabilitacích /I./.* (Zpráva „Pillerovy komise“ o politických procesech a rehabilitacích v Československu v letech 1949 až 1968). Knihovna zajímavostí, Praha 1990.

komise, které „bylo hrubě a tendenčně zneužito proti zájmům strany a našim vztahům k Sovětskému svazu. Zpráva byla koncipována především tak, aby se podněcovala atmosféra antisocialismu a antisovětismu. Zároveň chtěl diskreditovat celý náš politický systém, vnitřní život strany a její vedoucí úlohu ve společnosti...“ a naopak se přiklonila k závěrům tzv. Kolderovy komise.⁴⁰⁴ Přijaté usnesení pléna ÚV KSČ mělo tajný charakter a nebylo určeno k publikování. Objevilo se v něm zhodnocení politické činnosti Antonína Novotného, Viliama Širokého, Karola Bacílka, Pavola Davida, Bruno Köhlera, Štefana Raise a Josefa Urválka, kterým bylo, na základě usnesení pléna ÚV KSČ z 29. května 1968, pozastaveno členství v komunistické straně. V usnesení se konstatovalo, že „činnost uvedených soudruhů způsobila naší straně a společnosti velké politické a morální škody. Politické odpovědnost uvedených soudruhů za organizování procesů a jejich zdlouhavou revizi je značná, stejně jako míra jejich odpovědnosti za vážné chyby, které svým nesprávným osobním i kolektivním rozhodováním způsobili, a to úměrně funkcím, které zastávali. V tomto směru jejich činnost zaslouží přísného odsouzení.

ÚV KSČ však zvážil i jejich celoživotní práci a sebekritický přístup k vlastním chybám a politické odpovědnosti.... Na základě toho ÚV KSČ ruší své usnesení z 29. května 1968 o pozastavení členství....

Zároveň však potvrzuje správnost všech dřívějších rozhodnutí o jejich odvolání a zbavení stranických, státních a veřejných funkcí a považuje to pro ně i nadále za závazné.“

V souvislosti s projednáváním zprávy komise vystoupil se zajímavým diskusním příspěvkem tehdejší první tajemník ÚV KSČ Husák, který se k otázce vrácení členství Novotnému, Bacílkovi,

⁴⁰⁴ Citováno dle KAPLAN, Karel: *Druhý proces. Milada Horáková a spol.*, s. 122.

Širokému, Davidovi, Köhlerovi a Urválkovi vyslovil následovně: „Tito lidé a především Novotný měli už v roce 1954 a 1955 na stole jasné doklady o tom, že jsou to konstrukce, jakými metodami se prováděly, a přesto měli to svědomí nechávat lidi šest i více let ve vězení, ničit jejich rodiny, pokračovat ve špinavé kampani proti stovkám komunistů, dezinformovat a ohlupovat celou stranu tím, že je všechno v pořádku atd. Jsou to provinění takového druhu, že normální, jediné východisko by bylo jejich vyloučení ze strany. To by byl skutečně jediný normální závěr.... Proč, tedy, soudruzi, navrhuje předsednictvo zrušit usnesení o přerušení členství a členství vrátit? Máme na mysli zájem strany, máme na mysli, aby už zde nebyla házena žádná špína.... Z těchto úvah vycházíme, když říkáme, ať se členství vrátí, nechť dožijí jako členové KSČ, nechť se nevracíme znovu k těm bolavým ranám a podobně.“⁴⁰⁵

Komunistické vedení mělo v roce 1968 zcela jedinečnou šanci vyrovnat se v podobě činnosti vlastních komisí se svou minulostí. Že se tak nestalo, vyplývalo ze samé podstaty normalizačního režimu, který tvrdě kritizoval všechny, kteří se chtěli poctivě a do důsledků vyrovnat s nezákonnostmi, označujíc je za nepřátele režimu, komunistické strany a nově nastolených pořádků. Místo postavení se čelem ke všem neblahým skutečnostem a vyvozením osobní odpovědnosti za podíl na represích, zastávalo názor, že závěry učiněné v roce 1963 jsou dostatečné a není nutné na nich cokoliv měnit. Tyto postoje samozřejmě v konečném důsledku neměly vliv jen na průběh stranických rehabilitací, ale v konečném důsledku ovlivnily pohled i na rehabilitační proces jako takový.

⁴⁰⁵ Příspěvek ostře kontrastoval s tehdejší politickou situací. Na jedné straně začínaly nové vlny čistek a politických procesů, rozpoutané po nástupu normalizačního režimu, na druhé straně přihlášení se k období, i když zčásti kritizovanému, největší masové nezákonnosti v poválečných dějinách Československa. Viz *O procesech a rehabilitacích* /I./, s. 9 – 10.

Rehabilitační proces, který byl na svém počátku podepřen přijetím zákona č. 82/1968 Sb. o soudní rehabilitaci, probíhal v Československé socialistické republice od jara 1968 po dobu téměř deseti let. Jeho začátek představoval jeden z kladných výsledků tzv. Pražského jara. Toto pevné spojení s obdobím, které bylo po nástupu normalizačního režimu tvrdě kritizováno, mělo vliv i na samotný rehabilitační proces a v konečném důsledku mělo i podobný osud. Poznamenaný Kainovým znamením, kterého se i po novelizaci zákona o soudní rehabilitaci z července 1970 nikdy nezbavil, pokračoval rehabilitační proces v marném boji dotáhnout spravedlnost a pojmenovat viníky nezákonností do zdárného konce. Vnitropolitický vývoj, který nepřál dalšímu pokračování důsledného rehabilitačního procesu, se podepsal na jeho více než tristních výsledcích. Ve svém konečném důsledku neuspokojoval a ani nemohl uspokojovat ani jednu stranu, která v rehabilitačním procesu vystupovala v hlavních rolích, ať již v roli žadatele o soudní rehabilitaci, tak v roli těch, kteří měli podle zákona naplnit očekávanou spravedlnost. Oběti politických procesů, kteří s přijetím zákona o soudní rehabilitaci spojovali naplnění svých představ obnovení zákonnosti a odčinění bývalých křivd, nejednou s údivem pozorovali, že již jednou provedená rehabilitace byla zrušena a tito lidé se na základě nového rozsudku znovu stali zločinci vinnými z protistátních trestných činů. Rehabilitační proces neuspokojil také samotné představitele normalizačního režimu, pro které se tento postupem doby stal nejen nepříjemným zrcadlem vlastní neblahé minulosti, kterou bylo dobré raději zamlčet. Zároveň v jejich myšlení převážily tendence údajně liberalistického pojetí rehabilitací, které přinášely ničím nepodložené obavy o armádě několikatisícové rodiny rehabilitovaných s jejich možným návratem do občanského a veřejného života, kterému bylo třeba za každou

cenu zabránit. Navíc důsledná rehabilitace vyžadovala zaujmout jasné stanovisko a vyvodit především trestní zodpovědnost osob, které hrubým způsobem porušily zákonnost a aktivně vystupovaly v roli pachatelů při výrobě politických procesů. To nebylo myslitelné, zvláště když nastupující normalizační režim potřeboval, aby justiční a bezpečnostní orgány, kterých se tato zodpovědnost nejvíce týkala, účinně plnily své úkoly a tak pomáhaly upevňovat normalizační režim, považující tyto dvě složky za svoji hlavní oporu. Podle Karla Kaplana představovala důsledná rehabilitace provedoucí představitele KSČ brzdu, která v roce 1968 pomohla rozrušit do té doby jednolitý monopol komunistické moci sovětského typu. A tak místo nápravy nezákonností, které sám panující režim rozpoutal, přinesla nedokončená rehabilitace, či spíše obava a nezájem o její skutečné a důsledné naplnění, další nezákonnosti.⁴⁰⁶

⁴⁰⁶ KAPLAN, Karel: *Druhý politický proces. Milada Horáková a spol.*, s. 168–169.

ZÁVĚR

Na předcházejících stránkách jsme mohli sledovat problematiku amnestií prezidenta republiky a rehabilitace politických vězňů v 50. a 60. letech 20. století, ke kterým navíc ještě přistupovala, jako neoddělitelná součást, otázka dodržování socialistické zákonnosti či lépe řečeno, její hrubé porušování. Jejich řešení nebylo jednoduché a neobešlo se bez mnohých problémů. Také jejich výsledek lze hodnotit jako přinejmenším velmi rozpačitý, neuspokojující v konečné fázi ani jednu ze stran, tj. na jedné straně ty, kteří byli postiženi a na straně druhé ty, kteří z moci úřední rozhodovali o těchto velmi složitých otázkách. Samozřejmě, že vládnoucí režim dělal z celé problematiky vysoce politický problém, který se odrážel v mnoha vládních a stranických vyhlášeních, novinové články nevyjímaje.

Amnestie a milosti, které byly zakotveny v Ústavě 9. května z roku 1948 a od roku 1960 v Ústavě Československé socialistické republiky jako jedny z významných a důležitých ústavních pravomocí prezidenta republiky, vycházely sice z tradice vyhlásování amnestií a udílení milostí v době tzv. 1. republiky a navenek působily jako jeden z prvků kontinuity prvorepublikového právního řádu. Při bližším zkoumání však vidíme, že to byl jen pouhý klam, který měl obyvatelům v komunistickém Československu, dle názoru nejvyšších vládních a stranických orgánů, ukázat vlídnou tvář a důkaz humanity režimu, reagující tímto aktem na hrubé pošlapání právního systému a právního řádu v podobě rozsáhlé vlny politických procesů v tzv. zakladatelském období režimu po únoru 1948. Již samotný výběr osob, které měly být zařazovány do jednotlivých amnestií, byl vázán na úzkou skupinu mocných.

Neprávem odsouzení tak byli vydáni napospas těm, kteří o nich rozhodovali. Ze strany odsouzených pak mnohdy docházelo k celkem pochopitelnému zklamání a rozčarování, když se dozvěděli, že se jejich jméno nenachází na seznamech těch, na které se příslušná amnestie vztahovala. Nelze se tedy divit, že se pro mnohé, kteří i nadále museli snášet život za zamřížovanými okny, stával téměř nesnesitelným. Jako memento působí pak rovněž fakt, že někteří političtí vězni opustili zdi nápravných zařízení až v době tzv. Pražského jara v roce 1968. Navíc se takto postižení, i když oficiální dokumenty, novinové články a prohlášení vedoucích představitelů režimu hovořily o opaku, po svém propuštění na svobodu, nestávali plnoprávními občany, ale bylo na ně i nadále pohlíženo jako na občany druhé kategorie, kteří se přece těžce provinili proti lidově demokratickému zřízení a toto osudové stigma jim v mnoha případech bránilo v jejich zařazení do normálního života včetně pracovní pozice. Také někteří lidé žijící vedle amnestovaných či přímo nejbližší rodinní příslušníci se změnili. Přátelské či rodinné vztahy, které byly normální před zatčením, se rázem vytratily a mnozí amnestování cítili, alespoň zpočátku po svém propuštění z vězeňských zařízení, chlad či přímo nepřátelství svého okolí. S těmito naznačenými obtížemi tedy amnestovaní lidé vstupovali do občanského života po svém propuštění.

Na samotný právní akt amnestie a milosti však neměli jednotný názor i samotní představitelé vládnoucího režimu. Na jedné straně stála skupina těch, kteří chtěli tímto právním aktem bez váhání označovaném jako důkaz síly, humanity a dobré vůle stávajícího státního zřízení alespoň částečně napravit hrubé deformace právního systému, na druhé straně však další označovali realizované amnestie jako důkaz slabosti režimu, který propouští na svobodu ty, kteří, dle jejich názoru, ve své podstatě zůstali i vězení a po svém

propuštění budou i nadále nepřáteli republiky. V horším případě proto doporučovali ustoupit od uskutečnění amnestií v hromadném počtu, v lepším případě navrhovali propustit jen ty, kteří se provinili spíše z údajného pomýlení nebo byli k protistátní činnosti svedeni. Pro obě skupiny však bylo charakteristické, i když o tom nikdo veřejně nemluvil, že nadále považovaly propuštěné politické vězně za nepřátele, které je nutno i nadále sledovat bezpečnostními složkami, což se také realizovalo, a navíc jim, alespoň zpočátku, znemožnit návrat do plnohodnotného života.

Samozřejmě, že samotný akt amnestie a milosti, popřípadě podmíněného propuštění, ještě neznamenal plnohodnotnou rehabilitaci. K té vedla ještě dlouhá a v mnoha případech trnitá cesta, která však neslibovala žádný kladný výsledek. Lidé se mohli spolehnout na skutečnost, která byla zakotvena v trestním řádu, tedy požádat o přezkoumání a obnovu svého případu. Na státní a nejvyšší stranické instituce se obracely nejen samotní odsouzení, ale i jejich nejbližší příbuzní. Tato praxe, jak jsme viděli v předcházejícím textu, se začala uplatňovat již od poloviny 50. let, tedy v době jistého, přesto však velmi malého uvolnění režimu v trestní oblasti. Žádosti podané v tomto období však měly jen malou šanci na úspěch, což bylo dáno mimo jiné i tehdejší neochotou orgánů činných v trestním řízení cokoliv měnit na svých původních zjištěních a rozhodnutích. Situace i na tomto poli se pomalu začala měnit až na počátku 60. let, kdy se na základě amnestií prezidenta republiky dostala na svobodu většina neprávem odsouzených. Impulsem pro novou vlnu žádostí byla také rozhodnutí nejvyšších orgánů KSČ, který proklamoval, i když zpočátku jen velmi opatrně, ochotu rehabilitovat své bývalé oběti. O kladném stanovisku k této žádosti pak rozhodoval příslušný krajský, okresní či vojenský soud, do jehož kompetence spadala. Pokud rozhodl kladně, bylo nutno

splnit ještě mnoho podmínek, ke kterým také patřila např. rozhodnutí o oprávněnosti žádosti, nutnost prostudovat bezpočet stránek původních soudních spisů, vyslechnout znovu postižené, svědky a příslušníky bezpečnostních složek (tedy především z řad StB) a teprve na základě takto získaných informací rozhodnout ve prospěch či v neprospěch postižených. Zvláště pro propuštěné znamenalo nové kolo soudního řízení často martyrium, které znovu otevíralo kruté chvíle v jejich životě. Vlastní přelíčení před senáty příslušných soudů v mnoha případech opět poukazovala na nepřátelskou činnost žadatelů, odvolávající se na původní zjištění a soudní rozsudky. Tato skutečnost měla pak často negativní vliv na postižené, kteří důsledkem nových rozsudků prožívali velké zklamání a pocit hořkosti. Pokud přesto obnova proběhla ve prospěch postižených, nebylo ještě zdaleka vyhráno. Mnozí rehabilitovaní dosáhli sice své plné občanské a soudní rehabilitace, hmotné odškodnění za léta útrap a ponížení však většinou rehabilitaci vůbec nedoprovázelo. Nelze však říci, že by i před rokem 1968 nebylo rehabilitováno mnoho obětí z padesátých let, právě naopak, i když poměrně velkou část těchto rehabilitovaných pocházela z řad příslušníků KSČ.

Nedokonalosti obnovy soudního řízení a z toho plynoucí soudní rehabilitace si byli vědomi i samotní představitelé státních a nejvyšších stranických organizací. Vhodné podmínky ke změně však přinesl teprve rok 1968 a s ním příchod tzv. Pražského jara. Nejen odhalování nezákonností z 50. let, které přinášel v hojném počtu všechn tehdejší denní tisk i profesní periodika, ale i snaha poskytnout postiženým těchto nezákonností určitou satisfakci, doprovázela vznik profesních rehabilitačních komisí. Tyto komise pak ve své činnosti pomohly uvést postižené zpět do svých řad a naplnit tak svůj hlavní cíl, tj. napravit zjevné křivdy minulosti.

V trestní oblasti pak několikaměsíční snaha všech zainteresovaných, mezi něž je nutné započítat v této době velmi rychle se rozvíjející občanskou společnost, která se však i přesto neobešla bez velkých problémů, byla nakonec v červnu 1968 korunována přijetím zákona č. 82/1968 o soudní rehabilitaci. U mnohých obětí tímto aktem převládla oprávněná iluze o snaze vládnoucího režimu čestně a upřímně se vyrovnat se svou nedávnou minulostí. Tato iluze však vzala za své po okupaci Československa v srpnu 1968. I když zákon o soudní rehabilitaci vstoupil v platnost 1. srpna 1968, vlastní činnost zvláštních senátů jednotlivých soudů začala až na podzim 1968, tedy v době, která čím dále tím méně přála opravdovému a upřímnému naplnění litery zákona, tj. napravit křivdy nedávné minulosti. Jen část žádostí o soudní rehabilitaci se dostala k vlastnímu projednávání, z toho však jen malá část opětovně projednávaných případů proběhla ve prospěch postižených. Ostatní byly buď přímo odloženy nebo byly jako nedůvodné zamítnuty. Nastupující normalizace a s ní související čistky v orgánech státní správy a nejvyšších orgánech KSČ, díky kterým se do čela těchto institucí dostali lidé nepřející dalšímu rehabilitačnímu procesu, vedly nejprve k postupnému útlumu a nakonec úplnému opuštění rehabilitace osob postižených v padesátých letech z politických důvodů. I před veřejně proklamovanou snahu odčinit tak závažná pochybení, ba přímo zločiny právní praxe a vyšetřování bezpečnostních složek minulých let, zůstala tato snaha v mnoha případech jen na papíře jako hořká ironie novodobých dějin Československa. Na skutečnou nápravu křivd minulosti si tak mnozí političtí vězni museli počkat až do dubna 1990, kdy již za zcela jiných politických a společenských podmínek přijalo tehdejší Federální shromáždění zákon č. 119/1990 o soudní rehabilitaci, kde se v oddílu prvním § 1 hovoří, že *„Účelem zákona je zrušit*

odsuzující soudní rozhodnutí za činy, které v rozporu s principy demokratické společnosti respektující občanská politická práva a svobody zaručené ústavou...zákon označoval za trestné, umožnit rychlé přezkoumání případů osob protiprávně odsouzených v důsledku porušování zákonnosti na úseku trestního řízení, odstranit nepřiměřené tvrdosti v používání represe, zabezpečit neprávem odsouzeným osobám společenskou rehabilitaci a přiměřené hmotné odškodnění a umožnit ze zjištěných nezákonností vyvodit důsledky proti osobám, které platné zákony vědomě nebo hrubě porušovaly. Činy, které směřovaly k uplatnění práv a svobod občanů zaručených ústavou..., pokud směřovaly k prosazení takových práv nenásilnou cestou, byly československými trestními zákony prohlášeny za trestné v rozporu s mezinárodním právem a mezinárodnímu právu odporovalo také jejich trestní stíhání a trestání.“⁴⁰⁷ Nově přijatý zákon se svou koncepcí, tedy provést rehabilitaci přímo ze zákona, která byla u převážné většiny postižených osob (99% osob) vysoce převažujícím způsobem soudní rehabilitace, přitom lišil od koncepce rehabilitačního zákona z roku 1968, kdy „se vycházelo z toho, že právní řád, který platil v období, na které se zákon vztahoval, byl legitimní, že šlo pouze o nezákonnosti proti tomuto právnímu řádu. Rehabilitační řízení se“ tedy podle platné litery zákona, „konalo pouze na návrh oprávněné osoby nebo prokurátora a v přezkumném řízení se v každém konkrétním případě muselo dokázat, že odsuzující soudní rozhodnutí bylo nezákonné.“⁴⁰⁸ V rovině legislativní byla tedy snaha po nápravě a zrušení nezákonných soudních rozhodnutí naplněna, stalo se tak

⁴⁰⁷ Citováno dle zákona č. 119/1990 Sb. o soudní rehabilitaci. In: Sbírka zákonů a nařízení České a Slovenské Federativní republiky, rok 1990, částka 25, s. 518.

⁴⁰⁸ GEBAUER, František: Základní zásady zákona o soudní rehabilitaci č. 119/1990 Sb. In: GEBAUER, František – KAPLAN, Karel – KOUDELKA, František – VYHNÁLEK, Rudolf: *Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948–1989. (Statistický přehled)*. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny, č. 12. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1993, s. 54.

skutečně i v praxi, tedy ve vlastním soudním řízení? Lze se důvodně domnívat, že i v tomto případě nebyla spravedlnost uplatněna bezezbytku tak, jak se zákonodárci domnívali a jak tuto jistě upřímně míněnou snahu proklamoval nově nastolený demokratický režim. Někteří z bývalých politických vězňů či jejich rodinní příslušníci, kteří často zdlouhavě žádali o soudní rehabilitaci své osoby na základě výše uvedeného zákona, by o tom mohli vyprávět své.⁴⁰⁹ Ale to je již jiná historie, která poněkud odbíhá od našeho tématu.

⁴⁰⁹ Pro ilustraci může posloužit např. případ Jiřího Dolisty, který se jako jediný bývalý člen protikomunistické odbojové skupiny *Černý lev 777* dočkal úplné rehabilitace až v roce 1998, tedy téměř devět let po pádu komunistického režimu, výrokem Krajského soudu v Českých Budějovicích o své nevině. Viz. BURSÍK, Tomáš: *Osud odbojové organizace Černý lev 777. Příspěvek k historii ozbrojeného odporu proti komunistickému režimu v Československu*. Odbor archiv bezpečnostních složek Ministerstva vnitra České republiky, Praha 2007, s. 90.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

Archivní prameny

Archiv bezpečnostních složek Kanice u Brna

fond A 2/1 – Sekretariát ministra vnitra – I. díl 1948–1959
 fond A 2/2 – Sekretariát ministra vnitra – II. díl 1960–1965
 fond A 2/3 – Sekretariát ministra vnitra – III. díl 1966–1975
 fond A 5 – Sekretariát náměstka MV plk. Jindřicha Kotála (1951) 1955–1968
 fond A 6/1 – Organizační a vnitřní správa FMV – I. díl
 fond A 6/2 – Organizační a vnitřní správa FMV – II. díl 1946–1973
 fond A 8/1 – Inspekce ministra vnitra – I. díl 1953–1972
 fond A 24 – Sekretariát náměstka MV plk. Štefana Demjana 1954–1968
 fond RV – Rozkazy, věstníky, služební pomůcky 1946–1991

Archiv bezpečnostních složek Praha

fond A 3/2 – Správa vyšetřování StB 1950–1977
 fond A 6/3 – Organizační a vnitřní správa FMV – III. díl 1951–1956
 fond A 6/5 – Organizační a vnitřní správa FMV – V. díl 1954–1970
 Vyšetřovací svazek V – 2300 MV

Archiv Kanceláře prezidenta republiky

fond Amnestie, milosti

Literární archiv Památníku národního písemnictví

Zdeněk Kalista (1900–1982) – osobní fond

Archiv Univerzity Karlovy v Praze

fond Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 1882–1966

Moravský zemský archiv v Brně

fond G 593 – Jihomoravský krajský výbor KSČ v Brně 1960–1989
 fond B 124 – Krajský národní výbor v Brně 1949–1960
 fond G 560 – Krajský výbor KSČ v Brně 1945–1960
 fond B 126 – Krajský národní výbor Jihlava (1898) 1949–1960

Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Hodonín

fond Okresní národní výbor Hodonín (1910) 1945–1960
 fond Okresní výbor KSČ Hodonín 1960–1990
 fond Okresní výbor Národní fronty Hodonín 1960–1990

Národní archiv Praha

fond KSČ – Ústřední výbor KSČ 1945–1989, Praha – Antonín Novotný, I. část (KSČ–ÚV–AN I)
 fond KSČ – Ústřední výbor KSČ 1945–1989, Praha – Bulletin ÚV KSČ 1946–1968 (KSČ–ÚV–014/12)
 fond KSČ – Byro ÚV KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích (KSČ–Byro pro čes. země–AÚV–02/7)
 fond KSČ – Celostátní konference 1952–1960, Praha – II. celostátní konference KSČ 1956–00/02 (KSČ–CK 1956–00/02)
 fond KSČ – Ústřední výbor KSČ 1945–1989, Praha – Politické byro 1954–1962 (KSČ–ÚV–02/2)
 fond KSČ – Ústřední výbor KSČ 1945–1989, Praha – Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966 (KSČ–ÚV–02/1)
 fond KSČ – Ústřední výbor KSČ 1945–1989, Praha – Předsednictvo ÚV KSČ 1966–1971 (KSČ–ÚV–02/1)
 fond Ministerstvo spravedlnosti, nezpracováno
 fond Správa nápravných zařízení, neuspořádáno
 fond Úřad předsednictva vlády 1945–1959, běžná spisovna (ÚPV – B)
 fond Úřad předsednictva vlády, tajná spisovna (ÚPV – T)

Spisovna Krajského soudu v Brně

Trestní spis proti Václav Prokůpek a spol. (spis. zn. 4Ts I 54/52, 4Spt I 119/51)

Periodické tiskoviny, noviny a časopisy

Mladá fronta 1953, 1960
Rudé právo 1948–1949, 1957, 1961, 1962, 1965, 1968–1969
Student 1968
Zemědělské noviny 1948, 1955
Prokuratura 1970

Slovníky, encyklopedie

KOL. autorů: *Malá československá encyklopedie*. IV. svazek. Academia, Praha 1986.
 KOL. autorů: *Příruční slovník naučný*. III. díl. Academia, Praha 1966.
Masarykův slovník naučný. Lidová encyklopedie všeobecných vědomostí. Díl I. Československý Kompas, Praha 1925.
Masarykův slovník naučný. Lidová encyklopedie všeobecných vědomostí. Díl IV. Československý Kompas, Praha 1929.
Masarykův slovník naučný. Lidová encyklopedie všeobecných vědomostí. Díl VI. Československý Kompas, Praha 1932.
Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Druhý díl. J. Otto, Praha 1889.
Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Dvacátý první díl. J. Otto, Praha 1904.
Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Osmnáctý díl. J. Otto, Praha 1902.

- Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí.* První díl. J. Otto, Praha 1888.
- Právníký slovník.* I. díl. Zpracoval autorský kolektiv pod vedením Z. Madara. Panorama, Praha 1988.
- Právníký slovník.* II. díl. Zpracoval autorský kolektiv pod vedením Z. Madara. Panorama, Praha 1988.
- Právníký slovník.* Zpracoval kolektiv autorů pod vedením Dušana Hendrycha. C. H. Beck, Praha 2009.
- Slovník veřejného práva.* Svazek I. Reprint původního vydání. EUROLEX BOHEMIA, Praha 2000.
- Slovník veřejného práva.* Svazek IV. Reprint původního vydání. EUROLEX BOHEMIA, Praha 2000.
- UNIVERSUM. Všeobecná encyklopedie.* 7. díl. Euromedia Group, Praha 2001.
- Všeobecná encyklopedie ve čtyřech svazcích.* Díl 3. Nakladatelský dům OP, Praha 1997.

Zákony

- Sbírka zákonů České republiky,* roč. 1993
- Sbírka zákonů České a Slovenské federativní republiky,* roč. 1990
- Sbírka zákonů Československé socialistické republiky,* roč. 1961, 1962, 1965, 1968–1970
- Sbírka zákonů republiky Československé,* roč. 1950, 1953, 1955, 1956
- Sbírka zákonů Republiky československé,* roč. 1958, 1960
- Úřední list republiky Československé,* roč. 1948
- Úřední list Československé republiky,* roč. 1957

Vydané dokumenty

- CIGÁNEK, František – FELCMAN, Ondřej: *Národní shromáždění. Květen 1967 – červenec 1968.* In: *Prameny k dějinám československé krize 1967–1970.* Díl 3./ 1. svazek. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR–Doplněk, Praha–Brno 2002.
- Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech.* Díl I. Připravili Jaroslav Vorel, Alena Šimánková a kolektiv. In: *Sešity Úřadu pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu č. 8.* Úřad pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu, Praha 2003.
- Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech.* Díl III. Připravili Jaroslav Vorel, Alena Šimánková a Lukáš Babka. In: *Sešity Úřadu pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu č. 10.* Úřad pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu, Praha 2004.
- FELCMAN, Ondřej a kol.: *Vláda a prezident. Období pražského jara (prosinec 1967 – srpen 1968).* In: *Prameny k dějinám československé krize 1967–1970.* Díl 8./ 1. svazek. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR–Doplněk, Praha–Brno 2000.
- FURSENKO, A. A. a kol.: *Prezidium CK KPSS 1954–1964,* sv. 1. Černovyye protokolnyje zapisi zasedanou, stenogramy. Rosspen, Moskva 2003.
- GEBAUER, František – KAPLAN, Karel – KOUDELKA, František – VYHNÁLEK, Rudolf: *Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948–1989. (Statistický přehled).* Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1993.
- GERLOCH, Aleš – Hřebejk, Jiří – ZOUBEK, Vladimír: *Ústavní systém České republiky.* PROSPEKTRUM, Praha 2002.
- JAKOVLEV, A. N. (red.): *Reabilitacija: Kak eto bylo. Dokumenty Prezidiuma CK KPSS i drugije materialy.* Vol. I–III. Meždunarodnyj fond „Demokratija“, Moskva 2000–2004.
- KOUDELKA, František – SUK, Jiří: *Ministerstvo vnitra a bezpečnostní aparát v období pražského jara 1968 (leden – srpen 1968).* In: *Prameny k dějinám československé krize 1967–1970.* Díl 7. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR–Doplněk, Brno 1996.

- Lavrentij Berija: 1953. Stenogramma ijulskovo plenýma CK KPSS i druhuje dokumenty.* Sestavili Viktor Naumov a Jurij Sigačev. Meždunarodnyj fond „Demokracija“, Moskva 1999.
- MAREČKOVÁ, Marie: *České právní a ústavní dějiny. Stručný přehled a dokumenty.* Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2006.
- O procesech a rehabilitacích /I./.* (Zpráva „Pillerovy komise“ o politických procesech a rehabilitacích v Československu v letech 1949 až 1968). Knihovna zajímavostí, Praha 1990.
- PECKA, Jindřich – BELDA, Josef – HOPPE, Jiří: *Občanská společnost (1967–1970). Emancipační hnutí uvnitř Národní fronty 1967–1970.* In: *Prameny k dějinám československé krize 1967–1970.* Díl 2./ 1. svazek. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR–Doplněk, Brno 1995.
- PECKA, Jindřich – BELDA, Josef – HOPPE, Jiří: *Občanská společnost (1967–1970). Sociální organismy a hnutí Pražského jara.* In: *Prameny k dějinám československé krize 1967–1970.* Díl 2./ 2. svazek. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR–Doplněk, Brno 1998.
- Potlačená zpráva. (Zpráva komise ÚV KSČ o politických procesech a rehabilitacích v Československu 1949–68).* Úvod a závěr Jiří Pelikán. EUROPA – Verlag, Wien 1970.
- Soudní rehabilitace. Stručný výklad zákona o soudní rehabilitaci. Výklad některých otázek důchodového zabezpečení osob, které byly neprávem odsouzeny.* Svaz protifašistických bojovníků–Socialistická akademie, Praha 1968.
- StB o sobě. Výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka.* Připravil Karel Kaplan. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Praha 2002.
- Protokol X. řádného sjezdu Komunistické strany Československa.* Vydavatelství ÚV KSČ, Praha 1954.
- XII. sjezd Komunistické strany Československa 4.–8. prosince 1962.* Ústřední výbor KSČ, Praha 1962.
- VONDROVÁ, Jitka – NAVRÁTIL, Jaromír: *Komunistická strana Československa. Kapitulace (srpen – listopad 1968).* In: *Prameny k dějinám československé krize 1967–1970.* Díl 9./ 3. svazek. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR–Doplněk, Praha – Brno 2001.
- VONDROVÁ, Jitka – NAVRÁTIL, Jaromír: *Komunistická strana Československa. Konsolidace (květen – srpen 1968).* In: *Prameny k dějinám československé krize 1967–1970.* Díl 9./ 2. svazek. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR–Doplněk, Praha – Brno 2000.
- VONDROVÁ, Jitka – NAVRÁTIL, Jaromír: *Komunistická strana Československa. Normalizace (listopad 1968 – září 1969).* In: *Prameny k dějinám československé krize 1967–1970.* Díl 9./ 4. svazek. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR–Doplněk, Praha – Brno 2003.
- VONDROVÁ, Jitka – NAVRÁTIL, Jaromír – MORAVEC, Jan: *Komunistická strana Československa. Pokus o reformu (říjen 1967 – květen 1968).* In: *Prameny k dějinám československé krize 1967–1970.* Díl 9./ 1. svazek. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR–Doplněk, Praha – Brno 1999.

Vydané paměti

- FUČÍK, Bedřich: *Čtrnáctero zastavení.* Arkýř–Melantrich, Praha 1992.
- JUNGSMANN, Milan: *Literárky – můj osud. Kritické návraty ke kultuře padesátých a šedesátých let s aktuálními reflexemi.* Atlantis, Brno 1999.
- KNAPP, Viktor: *Proměny času. Vzpomínky nestora české právní vědy.* PROSPEKTRUM, Praha 1998.

Literatura

- BARNOVSKÝ, Michal: *Prvá vlna destalinizácie a Slovensko (1953–1957).* Edice Krize komunistického systému v Československu 1953–1957. Svazek 6. Prius, Brno 2002.
- BÉKÉS, Csaba – RAINER, János M. – GERMUSKA, Pál: *Maďarská revoluce 1956.* Soudobé dějiny, roč. III/1996, č. 4, s. 455–470.

- BLÁHOVÁ, Kateřina: *Mezi literaturou a politikou. Souvislosti českého literárního života 1958–1969*. Soudobé dějiny, roč. IX/2002, č. 3–4, s. 495–520.
- BLAŽEK, Petr – BURSÍK, Tomáš – HALLA, Josef – HOPPE, Jiří: *Aby se to už neopakovalo. Katalog k výstavě o dějinách sdružení bývalých politických vězňů K – 231. Ústav pro studium totalitních režimů*, Praha 2008.
- BOGUSZAK, Jiří: *Základy socialistické zákonnosti v ČSSR*. Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1963.
- BOGUSZAK, Jiří – JIČÍNSKÝ, Zdeněk: *Socialistické právo a zákonnost v lidově demokratickém Československu*. Rudé právo, Praha 1956.
- BOGUSZAK, Jiří – JIČÍNSKÝ, Zdeněk: *Právo a zákonnost v ČSSR*. Státní nakladatelství politické literatury, Praha 1961.
- BOLDIŠOVÁ, Martina: *Josef Knap – neumlčený ruralista z Jičínska*. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Praha 2007.
- BRABEC, Václav: *Vztah KSČ a veřejnosti k politickým procesům na počátku padesátých let*. Revue dějin socialismu, roč. IX/1969, č. 3, s. 363–385.
- BUCHHOLZ, Erich: *Strafrecht im Osten. Ein Abriss über die Geschichte des Strafrechts in der DDR*. Kai-Homilius Verlag, Werder 2008.
- BUCHHOLZ, Erich: *Unrechtsstaat DDR? – Rechtsstat BRD?* Edition Ost, Berlin 2006.
- BURSÍK, Tomáš: *Osud odbojové organizace Černý lev 777. Příspěvek k historii ozbrojeného odporu proti komunistickému režimu v Československu*. Odbor archiv bezpečnostních složek Ministerstva vnitra České republiky, Praha 2007.
- BURSÍK, Tomáš: *Přišli jsme na svět proto, aby nás pronásledovali. Trestanecké pracovní tábory při uranových dolech v letech 1949–1961*. Ústav pro studium totalitních režimů, Praha 2009.
- BURSÍK, Tomáš: *Ztratily jsme mnoho času... Ale ne sebe! Životy politických vězeňkyň v československých věznicích padesátých a šedesátých let dvacátého století. Sešity Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu*, č. 15. Úřad pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu, Praha 2006.
- CAJTHAML, Petr: *Akce NÁVRAT a Hlas domova aneb „Vraťte se, vše odpuštěno“*. Securitas imperii, č. 13. Úřad pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu, Praha 2006, s. 93–107.
- CUHRA, Jaroslav ml.: *Svědomy paměti. Kniha o životě a díle architekta, filosofa, křesťanského politika, vlastence a dlouhodobého vězně cesty svědomí*. Poznání, Olomouc 2009.
- ČERNÝ, Rudolf: *Antonín Novotný. Vzpomínky prezidenta*. POLART – Jaroslav Polák, Česká Kamenice 2008.
- DIETRICH, Gerd: *Die DDR. Probleme einer Gesellschaftsgeschichte*. Hörbuch, Norderstedt 2005.
- DURMAN, Karel: *Kreml a dvojí krize roku 1956*. Historický obzor, roč. 11/2000, č. 1–2, s. 23–31.
- DVOŘÁKOVÁ, Zora: *Navzdory nenávisti a mstě. Z politických procesů 1952 a 1953*. TEMPO, Třebíč 2002.
- HEUER, Uwe-Jens (Hrsg.): *Die Rechtsordnung der DDR – Anspruch und Wirklichkeit*. Baden-Baden 1995.
- FAJSTAUEROVÁ, Hana: *Příběh z padesátých let. Václav Prokůpek, Josef Knap a František Křelina*. In: *Ruralismus. Jeho kořeny a dědictví. Osobnosti – díla – ideje. Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 22.–23. dubna 2005 v Sedmihorkách. Z Českého ráje a Podkrkonoší*. Supplementum 10. Státní okresní archiv Semily, Semily 2005, s. 105–117.
- FERKLOVÁ, Renata: *Ruralismus na pranýři, aneb „Jak bude žít národ, jemuž se půda stala výrobním prostředkem?“*. In: *Ruralismus. Jeho kořeny a dědictví. Osobnosti – díla – ideje. Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 22.–23. dubna 2005 v Sedmihorkách. Z Českého ráje a Podkrkonoší*. Supplementum 10. Státní okresní archiv Semily, Semily 2005, s. 89–104.

- FERSTL, Roman: Těžká cesta historikova. Kalistovy profesní a osobní osudy v první půli 70. let. In: *Věda v Československu v období normalizace (1970–1975). Sborník z konference (Praha, 21.–22. listopadu 2001)*. Práce z dějin vědy. Svazek 4. K vydání připravil Antonín Kostlán. Výzkumné centrum pro dějiny vědy, Praha 2002, s. 523–532.
- FLEGL, Vladimír: *Československá justice a prokuratura*. Ústav státní správy, Praha 1979.
- FOITZIK, Jan (Hrsg.): *Entstalinisierungskrise in Ostmitteleuropa 1953–1956. Vom 17. Juni bis zum ungarischen Volksaufstand. Politische, militärische, soziale und nationale Dimensionen*. Schöningh, Paderborn – München – Wien – Zürich 2001.
- FRICKE, Karl Wilhelm: *Warten auf Gerechtigkeit. Kommunistische Säuberungen und Rehabilitierungen*. Köln 1971.
- GEBAUER, František – KAPLAN, Karel – KOUDELKA, František – VYHNÁLEK, Rudolf: *Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948–1989*. (Statistický přehled). Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, č. 12. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1993.
- HOPPE, Jiří: *Opozice '68. Sociální demokracie, KAN a K 231 v období pražského jara*. PROSTOR, Praha 2009.
- JECH, Karel: Po stopách československých amnestií z let 1941–1946. In: *Po stopách nedávné historie. Sborník k 75. narozeninám doc. Karla Kaplana*. Uspořádal Jiří Pernes. Prius, Brno 2003, s. 49–62.
- KAPLAN, Karel: *Československo v letech 1948–1953. 2. část. Zakladatelské období komunistického režimu*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1991.
- KAPLAN, Karel: *Československo v letech 1953–1966. 3. část. Společenská krize a kořeny reformy*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1992.
- KAPLAN, Karel: *Československo v letech 1967–1969. 4. část. Státní pedagogické nakladatelství*, Praha 1993.
- KAPLAN, Karel: *Die politischen Prozesse in der Tschechoslowakei 1948–1954*. R. Oldenbourg Verlag, München 1986.
- KAPLAN, Karel: *Druhý proces. Milada Horáková a spol. – rehabilitační řízení 1968–1990*. Karolinum, Praha 2008.
- KAPLAN, Karel: *Kořeny československé reformy 1968. III. Změny ve společnosti. IV. Struktura moci*. Doplněk, Brno 2002.
- KAPLAN, Karel: *Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953–1956*. Barrister & Principal, Brno 2005.
- KAPLAN, Karel: *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968. Společnost a moc*. Barrister & Principal, Brno 2008.
- KAPLAN, Karel: *Nebezpečná bezpečnost. Státní bezpečnost 1948–1956*. Doplněk, Brno 1999.
- KAPLAN, Karel: *Nebezpečná bezpečnost. Státní bezpečnost 1948–1956*. Doplněk, Brno 1999.
- KAPLAN, Karel: *Nekrvavá revoluce*. Mladá fronta, Praha 1993.
- KAPLAN, Karel: *Pět kapitol o únoru*. Doplněk–Ústav pro soudobé dějiny, Brno–Praha 1997.
- KAPLAN, Karel: Politické procesy 50. let v Československu. In: *Politické procesy v Československu a „případ Slánský“*. Sborník příspěvků ze stejnojmenné konference, pořádané ve dnech 14.–16. dubna 2003 v Praze. Uspořádal Jiří Pernes a Jan Foitzik. Prius, Brno 2005, s. 107–114.
- KAPLAN, Karel: „všechno jste prohráli“. (Co prozrazují archivy o IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů). Ivo Železný, Praha 1997.
- KAPLAN, Karel: *Zamyšlení nad politickými procesy. Část třetí*. Nová mysl, roč. XXI/1968, č. 8, s. 1054–1078.
- KAPLAN, Karel: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*. Mladá fronta, Praha 1992.
- KAPLAN, Karel – KOSATÍK, Pavel: *Gottwaldovi muži*. Paseka, Praha–Litomyšl 2004.
- KAPLAN, Karel – PALEČEK, Pavel: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Barrister & Principal, Brno 2001.

- K ekonomické reformě 1965–1968*. Studijní materiály výzkumného projektu Československo 1945–1967, č. 20. K vydání připravili Karel Jech, Karel Kaplan a Jana Váchová. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1996.
- KOL. autorů: *Československý prezident republiky. Státoprávní instituce a její život*. Orbis, Praha 1934.
- KOUDELKA, František: *Státní bezpečnost 1954 – 1968. (Základní údaje)*. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, č. 13. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1993.
- KRATOCHVIL, Antonín: *Žaluji I. Stalinská justice v Československu*. Dolmen, Praha 1990.
- KRATOCHVIL, Antonín: *Žaluji II. Vrátit slovo umlčeným*. Dolmen, Praha 1990.
- KRATOCHVIL, Antonín: *Žaluji III. Cesta k Sionu*. Dolmen, Praha 1990.
- LITERA, Bohuslav – TEJCHMAN, Miroslav – VYKOUKAL, Jiří: *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944–1989*. Libri, Praha 2000.
- LUNÁK, Petr – REIMANN, Michal: *Studená válka 1954–1964. Sovětské dokumenty v českých archivech*. Doplněk, Brno 2000.
- MANDZÁK, Daniel Atanáz: „Agent a špión Vatikánu.“ *Redemptorista Ján Ivan Mastiliak – slovenský účastník monsterprocesu proti A. A. Machalkovi a spol.* Ústav paměti národa, Bratislava 2008.
- MAREČKOVÁ, Lenka: *Milosti. Ohnisko lidství v trestním právu*. Academia, Praha 2007.
- MARUŠIAK, Juraj: *Slovenská literatúra a moc v druhej polovici päťdesiatych rokov*. Edice Krize komunistického systému v Československu 1953–1957. Svazek 3. Prius, Brno 2001.
- MAYEROVÁ, Françoise: *Češi a jejich komunismus. Paměť a politická identita*. Argo, Praha 2009.
- MOULIS, Vladislav – VALENTA, Jaroslav – VYKOUKAL, Jiří: *Vznik, krize a rozpad sovětského bloku v Evropě 1944–1989*. AMOSIUM SERVIS, Ostrava 1991.
- NÁLEVKA, Vladimír: *Kapitoly z dějin studené války*. Díl první. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha 1997.
- NÁLEVKA, Vladimír: *Maďarský podzim roku 1956*. Historický obzor, roč. 4/1993, č. 11, s. 248–253.
- PÁVOVÁ, Jana: *Demagog ve službách strany. Portrét komunistického politika a ideologa Václava Kopeckého*. Ústav pro studium totalitních režimů, Praha 2008.
- PERNES, Jiří: *Československo a berlínská krize v roce 1961*. Soudobé dějiny, roč. IX/2002, č. 2, s. 215–229.
- PERNES, Jiří: *Československý rok 1956. K dějinám destalinizace v Československu*. Soudobé dějiny, roč. VII/2000, č. 4, s. 594–618.
- PERNES, Jiří: *Komunistky s fanatismem v srdci*. Brána, Praha 2006.
- PERNES, Jiří: *Krize komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2008.
- PERNES, Jiří: *Lev v kleci. Návrat Lva Sychravy z emigrace v roce 1955*. Soudobé dějiny, roč. XIV/2007, č. 4, s. 607–650.
- PERNES, Jiří: *Snahy o překonání politicko-hospodářské krize v Československu v roce 1953*. Edice Krize komunistického systému v Československu 1953–1957. Svazek 1. Prius, Brno 2000.
- PERNES, Jiří: *Snahy o upevnění komunistického režimu v Československu na přelomu 50. a 60. let*. In: *Historik v soudobých dějinách. Milanu Otáhalovi k osmdesátým narozeninám*. Eds. Oldřich Tůma a Tomáš Vilímek. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., Praha 2008, s. 177–200.
- PEŠEK, Jan: *Slovensko na prelome 50. a 60. rokov. Politicko-mocenské aspekty vývoja*. Studijní materiály výzkumného projektu Komunistické Československo na přelomu 50 a 60. let. Svazek 1. Prius, Brno 2005.
- PETRÁŠOVÁ, Ludmila: *Vězeňské tábory v jáchymovských dolech 1949–1961*. Sborník archivních prací, roč. XLIII/1994, č. 1, s. 335–445.
- PLECHANOVÁ, Běla – FIDLER, Jiří: *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941–1995*. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha 1997.

- PYZHIKOV, A. V.: *Chrushevskaja „otpel“ 1953–1964*. Olma-Press, Moskva 2002.
- RASCHKA, Johannes: *Justizpolitik im SED-Staat*. Böhlau Verlag, Köln 2000.
- RASCHKA, Johannes: *Zwischen Überwachung und Repression – Politische Verfolgung in der DDR 1971 bis 1989*. Leske und Burdich Verlag, Opladen 2001.
- REIMANN, Michal: *Diskutabilní „destalinizace“*. *Nad knihou o krizi z let 1953–1956 v sovětském bloku*. Soudobé dějiny, roč. X/2003, č. 3, s. 368–373.
- REIMANN, Michal: *Jak se rehabilitovaly oběti Stalinova režimu*. Soudobé dějiny, roč. XI/2004, č. 3, s. 156–164.
- REIMANN, Michal: *Obrat roku 1953 a Chruščov*. Slovanický přehled, roč. LXXXIII/1997, č. 4, s. 403–413.
- REIMANN, Michal – LUŇÁK, Petr: *Studená válka 1954–1964. Sovětské dokumenty v českých archivech*. Doplněk, Brno 2000.
- SAK, Robert: *„Život na vidrholci“*. (Příběh Bedřicha Fučíka). Paseka, Praha–Litomyšl 2004.
- SCHROEDER, Klaus: *Der SED-Staat. Partei, Staat und Gesellschaft*. München – Wien 1998.
- STANĚK, Tomáš: *Retribuční vězni v českých zemích 1945–1955*. Slezský ústav Slezského zemského muzea, Opava 2002.
- ŠULC, Zdeněk: *Stručné dějiny ekonomických reforem v Československu (České republice) 1945–1995*. Doplněk, Brno 1998.
- TIMMERMANN, Heiner (Hrsg.): *Die DDR – Recht und Justiz als politisches Instrument*. Duncker & Humblot, Berlin 2000.
- TOMEK, Prokop: *Život a doba ministra Rudolfa Baráka*. Vyšehrad, Praha 2009.
- UHER, Ján: *Na začiatku rehabilitácií*. Historický časopis, roč. 47/1999, č. 4, s. 679–701.
- UHER, Ján: *Zo zákulisia rehabilitácií*. Kalligram, Bratislava 2001.
- WEBER, Hermann: *Geschichte der DDR*. München 1999.
- WENTKER, Hermann: *Justiz in der SBZ/DDR 1945–1953*. R. Oldenbourg Verlag, München 2001.
- WERKENTIN, Falco: *Politische Strafjustiz in der Ära Ulbricht*. Links, Berlin 1995.
- WERKENTIN, Falco: *Recht und Justiz im SED-Staat*. Bundeszentrale für Politische Bildung, Bonn 2000.

Elektronické zdroje

Archiv Parlamentu České republiky (<http://www.psp.cz>)

<http://www.iuridicum.pecina.cz/w/Amnestie>

<http://www.iuridicum.pecina.cz/w/Milost>

<http://www.iuridicum.pecina.cz/w/Rehabilitace>

<http://www.iuridicum.pecina.cz/w/Sb>

<http://www.nezapomente.cz>

<http://www.lidovky.cz/pustit-muzou-zavrit-musi-0y9-/>